

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ 1961-1971

Günay DUMRUL UYGUR

2501070717

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Fatih M. SANCAKTAR

İSTANBUL - 2020

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : GÜNAY DUMRUL UYGUR Numarası : 2501070717
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH/ TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ Danışmanı : DOÇ. DR. FATİH M.SANCAKTAR
Tez Savunma Tarihi : 07.02.2020 Saati : 15:00
Tez Başlığı : "TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ 1961-1971"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~YETERLİLİĞİ~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR RECEP KARACAKAYA		Kabul
2-DOÇ. DR. FATİH M. SANCAKTAR		Kabul
3-DOÇ. DR. RAMAZAN E. GÜLLÜ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ. DR. ABDURRAHMAN BOZKURT		
2-DOÇ DR. AHMET KATILMIŞ		

ÖZ

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ 1961-1971

Günay DUMRUL UYGUR

Bu çalışma ile 27 Mayıs askeri darbesinin ardından yürürlüğe giren yeni anayasanın güvencesi altında kurulan ve Türk siyasi hayatında kendine önemli bir yer edinerek meclise girmeyi başaran Türkiye İşçi Partisi'nin, diğer sosyalist akımlardan/oluşumlardan farkının ve Türkiye İşçi Partisi'ni bu başarıya götüren etmenlerin neler olduğunun ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaçla geniş bir literatür taraması yapılmış ve TİP'i başarıya götüren etmenler arasında; 1961 Anayasası'nın güvencesinde oluşan özgürlük ortamı, seçim sisteminde küçük partilere de temsil imkânı getiren milli bakiye sisteminin kabulü ile uygulamaya geçirilmiş olması, partinin süreç içerisinde oluşturduğu Türkiye Sosyalizmi ile ulusal bağımsızlık anlayışı doğrultusunda geliştirdiği dış politika ilkeleri, Anayasa çerçevesince oluşturduğu ve Atatürk ilke ve devrimleri ile uyumlu olarak geliştirdiği tüzük ve programının yanı sıra partinin bu doğrultuda yapmış olduğu yazılı ve sözlü beyanlarının, faaliyetlerinin, çeşitli söylev ve demeçlerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye İşçi Partisi, İşçi Sınıfı, Planlı Devletçilik, Atatürk Devrimleri, Türkiye Sosyalizmi, Bilimsel Sosyalizm, Mülkiyet Hakkı

ABSTRACT

WORKER PARTY OF TURKEYS' 1961-1971

Günay DUMRUL UYGUR

With this work it is aimed to explain that the Worker Party of Turkey's that had an important place in Turkish political life which established after the May 27 military coup under the protection of the new constitution how managed to entering parliament, the difference from other socialist movements and the factors that lead to success. For this purpose, a wide literature review has been made and among the factors that lead to TİP success was concluded that; the freedom environment created under the assurance of the 1961 Constitution and the adoption of the national balance system, which provides representation to small parties in the electoral system; Turkey's socialism that formed in the process of party and the foreign policy principles developed in line with the understanding of national independence; beside of the constitution and program established by frame of the Constitution and developed in accordance with principles and revolutions of Atatürk, various speeches and statements of the party were effective.

Keywords: Workers Party of Turkey, Non-Capitalist Development Path, The pioneering of Working Class, Planned Statism System Since Labor, Turkey Socialism, Atatürk's Principles and Revolutions

ÖNSÖZ

1965-1969 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde on beş milletvekili ile temsil olunan TİP tarihinin anlatıldığı tezimizde, partinin 1961-1971 arasını kapsayan 10 yıllık bir zaman dilimi, 1961 Anayasası'nın getirdiği düşünsel özgürlük ortamında, meşruiyetini gerçekleştirme amacıyla yaptığı çalışmalar, geliştirdiği söylemler çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. Yakın dönem Türk siyasi hayatı hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla yapmak istediğim tez çalışması hakkında, isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan, çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda benden desteğini esirgemeyen, çalışmamı bitirmem yönünde beni destekleyen, aynı zamanda çalışmamın bilimsel temeller üzerine oturtulmasını sağlayan, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım sayın hocam Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR'a teşekkürlerimi sunarım. Partiye ait kaynak taraması yaptığım dönemde, parti ile ilgili arşiv kaynaklarını araştırmama açan ve bu döneme ait önemli kaynaklara ulaşmamı sağlayan TÜSTAV çalışanlarına ve Erden Akbulut'a, partinin seçim sonuçlarıyla ilgili belgelere ulaşmamda bana yardımcı olan Yüksek Seçim Kurulu çalışanlarına, çalışmamda önemli bir yeri olan anı ve hatırat türü belgelere ulaşmamda bana bu kaynakları temin eden Hermes Sahaf'a, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ile Atatürk Kitaplığı çalışanlarına, çalışmam süresince benden desteğini esirgemeyen eşime, kardeşlerime, arkadaşlarıma ve tatlı kızım Fatma Duru UYGUR'a teşekkür ederim.

Günay DUMRUL UYGUR

Ankara - 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ:.....	1
A) Yöntem ve Kaynaklar	1
B) Türkiye İşçi Partisi Öncesi Dönemde Türk Solu	7
1) Osmanlı Devleti'nde Kapitalizm ve İşçi Sınıfı Hareketlerinin Başlaması.....	7
2) I. Meşrutiyet ve Öncesi İlk Sosyalist Hareketler	12
3) II. Meşrutiyet Dönemi Sosyalist Hareketler	16
4) I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Sosyalist Hareketler	19
5) Cumhuriyet Dönemi Sol Hareketler	25
a) Çok partili dönem öncesi sosyalist hareketler	25
b) Çok partili döneme geçiş ve sosyalist hareketler	29

I. BÖLÜM:

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (1961-1971)	35
A) Türkiye İşçi Partisinin Kuruluşu	35
B) Türkiye İşçi Partisinin Tüzük ve Programları	42
1) Birinci Tüzük ve Program	42
2) İkinci Tüzük (1962) ve Program (1964)	49
a) 1962 Tüzüğü/İkinci tüzük	49
b) 1964 Programı/İkinci program	58
C) Kongreler	99
1) TİP I. Büyük Olağan Kongresi	99
2) TİP I. Olağanüstü Büyük Kongresi	101
3) TİP II. Büyük Olağan Kongresi	102

4) TİP III. Büyük Olağan Kongresi	104
5) TİP II. Olağanüstü Büyük Kongresi	106
6) TİP IV. Büyük Olağan Kongresi	109
D) Türkiye İşçi Partisi'nin Kapatılması	111
E) Seçimler ve Türkiye İşçi Partisi	112
1) 1963 Mahalli Seçimleri	113
2) 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri	114
3) 1965 Milletvekilliği Genel Seçimleri	115
4) 1966 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri	119
5) 1968 İl Genel Meclisi, Kısmi Cumhuriyet Senatosu ve Milletvekilliği Ara Seçimleri	121
6) 1969 Milletvekilliği Genel Seçimleri	122

II. BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN DIŞ POLİTİKAYA GENEL BAKIŞI

.....	126
A) Türkiye İşçi Partisi'nin Dış Politika Anlayışı	126
B) Türkiye İşçi Partisi'nin Uluslararası Kurumlara/Olaylara Bakışı	132
1) NATO ve İkili Anlaşmalar	132
2) Avrupa Birliği	151
3) Çekoslovakya Olayları	160
4) Kıbrıs Buhranı.....	165
5) Akdeniz İlerici Partiler Konferansı	176

III. BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN SOSYALİZM VE BAĞIMSIZLIK ANLAYIŞI TEMELİNDE ATATÜRKÇÜLÜK VE TÜRK DEVRİMLERİ ALGISI

.....	178
A) 1960'lar Türkiye Sosyalist Hareketi İçerisinde Antiemperyalist / Bağımsızlıkçı Söylemler ve Sol Hareketler	178
1) 1960'lı Yıllarda Dünya Üzerinde Genel Durum	178
2) 1960'lı Yıllarda Türkiye'de Genel Durum	180
a) Yön-Devrim Hareketi	182

<i>b) Milli Demokratik Devrim Hareketi</i>	192
<i>c) Türkiye İşçi Partisi</i>	200
B) Türkiye İşçi Partisi'nin Sosyalizm ve Bağımsızlık Anlayışı Temelinde Atatürk ve Türk Devrimleri Algısı	214
SONUÇ	227
KAYNAKÇA	233
EKLER	244

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
Akt.	: Aktaran
AP	: Adalet Partisi
ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Basım
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
COMECON	: Council For Mutual Economic Assistance / Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik Örgütü
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı

DİP	: Demokrat İşçi Partisi
Ed.	: Editör
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
GYK	: Genel Yönetim Kurulu
HİSB	: Hür İşçi Sendikaları Birliği
İİSB	: İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MİK	: Merkez İcra Komitesi
MKK	: Milli Koruma Kanunu
MP	: Millet Partisi
MYK	: Merkez Yönetim Komitesi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OSF	: Osmanlı Sosyalist Fırkası
PM	: Parti Meclisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİÇSF	: Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TİSK	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TMT	: Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSF	: Türkiye Sosyalist Fırkası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
TUAB	: Türk Umumi Amele Birliği
TÜSTAV	: Türkiye Sosyalist Araştırmalar Vakfı
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UİB	: Uluslararası İşçi Birliği
YDH	: Yön-Devrim Hareketi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

A) Yöntem ve Kaynaklar

İnsanlığın eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkeleri ışığı altında en iyi şekilde yaşamalarına ve gelişmelerine olanak sağlayan bir toplum düzenine ulaşma çabası olarak ele alınan sosyalizm¹ üretim araçlarının sosyal mülkiyetiyle ve insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kalkmasıyla sınıfsız bir toplum yaratmayı amaçlayan siyasi bir doktrindir.

Sanayi devrimi ile yaşanan ekonomik değişimin paralelinde ortaya çıkan sosyalizm, ülkelerin siyasi yapıları üzerinde farklı etkiler göstermiş, özellikle ekonomik bozulmaların yaşandığı, işçi sınıfının sayıca artıp örgütlenme hareketlerinin hız kazandığı dönemlerde sosyalist hareketler de hız kazanmıştır.

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ve onu izleyen dönemde yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler ve sanayileşme çalışmaları neticesinde kurulan fabrikalar ve sanayi tesisleri, işçi istihdamını ve sayısını artırmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren izlenen ekonomik politikalar sonucu ülkede bir ticaret ve sermaye grubu da ortaya çıkmaya başlamış; işçi kesimi de sayılarının artması paralelinde daha iyi yaşam koşullarına ve çalışma şartlarına sahip olabilmek için örgütlü hareket etmeye, 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu fikri özgürlük ortamında parlamentoda temsil hakkı istemeye ve bu amaçla bir işçi partisi safında örgütlenmeye başlamıştır². Siyasi partilerin işçilerin

¹ Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, s. 91

² Bir işçi partisinin kurulmasının tartışılması ve gerçekleşmesi bütün yurttaki parti kurma uğraşlarının en yoğun olduğu 1961 yılının ilk aylarını özellikle Şubat'ın başını kapsar...1961 yılının başında Türkiye Müskirat, Tütün, Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikaları Federasyonu Genel Kurulu, yurdun dört bucağından gelen delegelerle İstanbul'da toplanmıştır. TİP'i kuracak olan sendikacıların bir kısmının katılmasıyla, bir süredir sözü edilen partinin kurulması fikri, delegelerce bu Kongre'nin kulisinde dile getirilmiştir. Bu özlem Federasyon Raporu'nda şöyle belirtiliyordu: "Biz endüstri işçilerine çalışma şartlarımızla ücretlerimizin tespitinde bile söz hakkı tanınmaması sosyal adaletsizliğin açık bir örneğidir. Artık kimseden bir şey, bir yardım istemiyoruz. İstedığımız sadece bize gölge edilmemesi, haklarımızı ve menfaatlerimizi korumak ve savunmak yolunda önümüze engel çıkarılmamasıdır... Biz hiç olmazsa İngiltere ve Amerika'da olduğu gibi, sendikalara bazı parti veya partileri desteklemek hakkının verilmesine taraftarız. Bu hak memleketimizde işçi sınıfının menfaatlerinin gerçek temsilcisi olarak bir siyasi parti kuruluncaya kadar lüzumlu ve faydalıdır." Türkiye Raporu, Türkiye Maden-İş Sendikası, 1969, İstanbul, s. 134 Akt. Nebil Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, 2. Bs., İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2012, s. 17

haklarını savunmadıklarını hatta onları siyasi emelleri uğruna aldattıklarını, işçilerin siyasi partilerin içinde eriyip kaybolduklarını düşünen bir kısım sendikacılara göre işçiler bir araya gelip örgütlenmeli, bir siyasi parti kurup seçimlere katılmalı, seçtikleri milletvekillerini bu yolla meclise gönderip, haklarını savunmalıydılar. Bu amaçla, çoğunluğu özel sektörde örgütlenmiş, Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)'ne yakınlık duymayan ve Türk-İş'in izlediği partiler üstü sendikacılık anlayışına karşı olan bir grup sendikacı, bir araya gelerek yeni bir parti kurma çalışmalarına başladı³. Böylece yeni anayasanın güvencesi altında Türk siyasi hayatında kendine önemli bir yer edinerek meclise girmeyi başaran sosyalist nitelikli ilk siyasi örgütlenme olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu⁴.

Bu çalışmada Türkiye İşçi Partisi'ni, genel özellikleri ile beraber savunduğu temel siyasal tezleri, örgütlenme yapısı, partinin kurulmuş olduğu ilk dönem ile partinin başına Mehmet Ali Aybar'ın geçmesinden sonraki dönem arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konması, geliştirmiş olduğu Türkiye'ye özgü sosyalizm tezleri çerçevesinde sosyalizme getirdiği yeni bakış açısı ve bu süreçte yaşananlar, partinin temel siyasal tezleri kapsamında yapmış olduğu faaliyetleri, program, tüzük, kongreleri ve bu kongrelerde ele alınan kararları, seçim sürecine ait söylemleri ilgili yazın içerisinde değerlendirilmeye alınmış, bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır:

- 1- Türk siyasi hayatında meclise girmeyi başarabilen ilk sosyalist parti olma özelliği taşıyan TİP'i bu başarıya götüren etmenler nelerdi?
- 2- Ulusal ve uluslararası siyasi arenada, sol hareketlerin sindirilmeye çalışıldığı bir dönemde, yasal olarak ayakta kalabilmek için TİP'in geliştirdiği stratejiler bağlamında ortaya attığı tezlerin ve yapmış olduğu faaliyetlerin partinin kendini gerçekleştirme amacı mı taşıdığı yoksa bunların bir meşrulaşabilme manevrası mı olduğudur?

³ Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.78

⁴ Nihat Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I-II, İstanbul, Felis Yayınevi, 2001, s. 62

- 3- TİP'in sosyalizm ve bağımsızlık algısı temelinde Atatürk ilke ve devrimleri ile Anayasa'ya bakışı ve bu doğrultudaki faaliyetleri, söylemleri nelerdir?
- 4- Türk siyasi hayatında etkin olmaya başlayan TİP'i ülkedeki diğer sosyalist hareketlerden ayıran/farklı kılan temel özellikleri/söylemleri nelerdir?

Bu çalışmada, sosyalist bir parti olan TİP hakkında yukarıdaki sorulara cevap ararken; siyasi literatüre ait bir kısım kavramlar, Türkiye topraklarındaki sol hareketlerin başlangıcı ve varlığı, bu topraklarda kurulan sol nitelikli örgütlenmelerin neler olduğu ve toplum içerisinde halkın bir kısmını etkisi altına alan sol akımların genel özellikleri kısaca açıklanmıştır. Dünya üzerinde meydana gelen gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkileri ve bu etkilerden yola çıkılarak Türk siyasi hayatına egemen olan söylemler ve bu kapsamda yapılan faaliyetler ayrıca ele alınarak, TİP'in ulusal ve uluslararası ölçekte gelişen olaylar karşısındaki tavrı, geliştirmiş olduğu temel siyasi tezleri doğrultusunda ele alınıp incelenmiştir. Amerika ile Rusya arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerginleştiği bir dönemde TİP'in Amerika'ya karşı takındığı sert tutumun yanı sıra Sovyetler Birliği'ne karşı mesafeli duruşu, bağımsızlık anlayışı doğrultusundaki söylemleri ve yaptığı çalışmaları, dış politika anlayışı doğrultusunda uluslararası kurumlara ve olaylara bakışı, temel siyasal tezleri kapsamında dünya sosyalist hareketinde meydana gelen değişimlerin Türk sosyalist hareketi üzerindeki etkisinden yola çıkılarak incelenmiştir. Partinin toplum nezdinde meşruiyet kazanma çabasında rol oynayan etmenler içerisinde; anayasaya bağlılık, anayasanın sosyalizme açık bir metin olarak değerlendirilmesi, partinin Türk inkılabı ve Atatürkçülük temalarından yararlanması, İkinci Bağımsızlık Savaşı anlayışı, Kuvay-i Milliye Ruhuna inancı ve Milli Mücadeleye bakışı ele alınıp incelenmiş, bu kapsamda Milli mücadelede dönemi sol hareketler ile Mustafa Kemal'in söylemleri de TİP'in ideolojisine yansımaları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu amaçla TİP tarihinin on yıllık bir zaman diliminin çalışıldığı tezimizde geniş bir kaynak taraması yapılmıştır. Bir siyasi partinin kimliği, parti program ve tüzüklerinde yer alır ve partiler faaliyetlerinde bu iki temel hukuksal belgeye dayanırlar. Bu sebeple araştırmaya partinin tüzük ve program belgelerini inceleyerek başlamak gerekti. Bu konuda yaptığım araştırmada partinin farklı dönemlerine ait farklı tüzük ve programlara sahip olduğu görüldü. Solun baskı altında tutulduğu, sosyalist hareketlerin tehlikeli olarak

değerlendirildiği bir dönemde, ülkemizde demokratikleşme çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan çeşitli siyasi örgütlenmelerin birçoğu arasında boy göstermeye başlayan TİP'in de acele olarak hazırlanan ilk tüzük ve programı legal kaygılar nedeniyle olsa gerek, oldukça kısa hazırlanmıştı. Bu belgelere bakıldığında parti daha çok sosyal demokrat bir partinin özelliklerini andıran nitelikteydi. Partinin kuruluş dönemi özelliklerini ortaya çıkarmak için bu belgelere ulaşmak gerekti ki bu hiç kolay olmadı. Partiye ait kaynak taraması yaptığım dönemde çalıştığım arşivde partinin bu ilk belgelerine rastlayamamıştım; çünkü parti tarihine ait belgeler yeni tasnif edilmeye başlanmıştı ve aralarında bu iki belge yoktu. Yüksek Seçim Kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, İç İşleri Bakanlığı'ndan talep ettiğim partinin ilk tüzük ve programına ait belgeler burada da bulunmuyordu ve çalışmamla ilgilenen bu kurumlar, Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan bu belgeleri temin edebileceğimi belirtiyorlardı. Konuyu görüştüğüm Cumhuriyet Başsavcılığı ise bu belgelerin kapatılan bir partiye ait olduğunu, dolayısıyla veremeyeceklerini, bu belgelere başka kaynaklardan ulaşmam gerektiğini bildirdiler. Parti yöneticilerinin belirttiğine göre, partinin elle yazılan ve daktilo ile çoğaltılan ilk tüzüğüne ait bu belgeler, parti merkezine yapılan baskınlarla alınmış, partililerde bulunan nüshaları ise polis baskınları ve gözaltılar nedeniyle yok edilmişlerdi. Bu belgelere, Türkiye Sosyalist Araştırmalar Vakfı (TÜSTAV)'nda arşiv taraması yaptığım dönemde rastlayamamıştım. Daha sonra bu belgelere vakfın araştırmacıların kullanımına açtığı arşiv fonlarında rastladım; fakat Ankara'da ikamet etmem nedeniyle bu belgeleri TÜSTAV'dan temin edemedim; çünkü İstanbul'da olduğum süreçte kurum çeşitli sebeplerle açık değildi ve adres bilgileri değişmişti. Çalışmamda bu kaynaklara ait bilgileri parti yöneticiliğini yapmış veya parti yönetiminde yer almış kişilerin hatıratlarından ve yakın zamanda parti hakkında yazılmış kaynaklardan elde ettim. Daha sonra Milli Kütüphane'de ulaşabildiğim bu belgeleri kullandığım diğer kaynak metinlerle karşılaştırma imkânı buldum. Çünkü TİP'in kurulduğu ilk döneme ait hazırlanan tüzük ve programı ile Mehmet Ali Aybar'ın partinin genel başkanlığına geçmesiyle birlikte hazırlanan yeni tüzük ve programı arasında, nitelik ve nicelik olarak ciddi farklılıklar vardı ve bu farklılıkların ortaya konması, çalışmada cevabı aranan soruların açıklığa kavuşturulması açısından önemliydi. Başlangıçta bir işçi partisi olarak sendikacılar tarafından kurulan TİP'in kamuoyunda pek gündeme gelememesi, silik bir işçi partisi

olarak görülmeye başlanması ve sosyalist özden uzak bulunması ile Aybar'ın başına geçmesiyle birlikte partinin açık biçimde sosyalist bir kimliğe bürünerek Türk siyasi hayatında etkili bir örgüt haline gelmesi söz konusudur. Dolayısıyla Aybar dönemi TİP'in özelliklerinin ortaya konması için partinin ikinci tüzük ve programının da karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerekliydi. Partiye ait ikinci tüzük ve programa daha önceki araştırmalarımda hem Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kütüphanesi'nden hem de TÜSTAV'dan ulaşabilmiştim. Partinin önemli olan bu iki belgeleri dışında partiye ait diğer önemli kaynaklara TÜSTAV'ın tasnif ederek araştırmacıların kullanımına açtığı arşiv fonları (Behice Boran Fonu, Nihat Sargın Fonu, İnci İşbulur Fonu, Kemal Sülker Fonu, Nebil Varuy Fonu) sayesinde ulaşabildim. Seçim beyannameleri, seçim afişleri, kongre kararları, parti içi yazışmalar, genelgeler, kongre konuşma metinleri, konu ile ilgili haber ve yorumları içeren dönemin basını ile partiye ait pek çok süreli yayın taranmış ve çalışmanın ilgili bölümlerinde kullanılmıştır. TİP'in meşruiyet kazanımında önemli bir rolü olan seçimlerle ilgili sonuçlara Resmi Gazete'nin ilgili sayılarından ulaşılmış ve bu sonuçlar parti yöneticilerinin hatıratlarında yer verdikleri sonuçlarla karşılaştırılmıştır. Bir siyasi partiye ait dönemin anlaşılmasında önemli bilgi kaynaklarından biri de hatıratlardır. Türkiye İşçi Partisi'nde gerek genel başkan olarak gerek Merkez Yürütme Kurulu ve Genel Yönetim Kurulu'nda görev alan, milletvekilliği ve senatörlük yapmış olan üyelerinin, TİP ile ilgili olarak yaşadıklarını anlattıkları anı/hatıra türü bu eserler bize TİP'in siyasi kimliği hakkında olduğu kadar, parti içinde yapılan çalışmalar, partinin karşılaştığı güçlükler, parti içi yaşanan çatışmalar/ayrışmalar ve dönemin siyasi özellikleri hakkında ilk elden bilgi vermektedir. Bu doğrultuda TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar'ın yazmış olduğu üç ciltlik Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Bağımsızlık Demokrasi ve Sosyalizm Seçmeler 1945-1967 ile Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler isimli kitapları, TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın'ın iki ciltten oluşan Türkiye İşçi Partisi Tarihi Anılar-Belgeler adlı kitabı, TİP yöneticilerinden Sadun Aren'in TİP tarihinin kısa bir özetini verdiği TİP Olayı 1961-71 ve anılarını anlattığı Puslu Camın Arkasından isimli eseri, TİP'in dış politika sözcüsü Behice Boran'ın Türkiye ve Sosyalizm Sorunları ile İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası – İfade ve Savunmaları içeren çalışmaları, Nebil Varuy'un Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971) isimli kitabı, Yusuf Ziya

Bahadınlının Türkiye'de Eğitim Sorunu ve Sosyalizm isimli eseri, Mihri Bellinin İnsanlar Tanıdım, Doğan Avcıoğlunun Türkiye'nin Düzeni ve Devrim Üzerine isimli eserleri bu çalışmada cevapları aranılan sorulara önemli birer kaynak teşkil etmiştir. TİP içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak yer almış, parti çalışmalarını desteklemiş aydınların çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan, TİP tarihine ışık tutacak nitelikteki yazı ve makalelerine de çalışmada önemli birer kaynak olarak yer verilmiştir. Bununla birlikte konunun anlaşılması açısından TİP'e kadar geçen dönemde Osmanlı'dan günümüze işçi sendika hareketleri ve sosyalist hareketlerin gelişim seyrinin de verilmesi gerekmektedir. Bu sebeple bu çalışmada Türk işçi ve sendika tarihine ait yazılmış eserler, Türkiye topraklarında ortaya çıkan sol akımlar hakkında bilgi veren dergi ve hatıratlar da kullanılmıştır. Ancak günümüz popüler kültürü içinde yer almayan, siyasi içerikli bu kaynak kitapların baskıları tükendiği ve bulunması zor olduğu için bu kaynakları sahaflardan ve kütüphanelerden temin etmek gerekti ki bu uzun zaman isteyen bir işti. Uzun süren araştırmalarım neticesinde elde ettiğim, TİP tarihine ait çeşitli kaynaklardan yola çıkarak hazırlamış olduğum bu çalışma bir giriş, üç bölüm ve on bir alt başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkiye İşçi Partisi öncesi Türk solu, Osmanlı Devleti'nde kapitalizm ve işçi sınıfının hareketlerinin başlaması, I. Meşrutiyet ve öncesi ilk sosyalist hareketler, I. ve II. Meşrutiyet dönemi sosyalist hareketler, Birinci Dünya Savaşı dönemi sosyalist hareketler, Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemi sosyalist hareketler, Cumhuriyet dönemi sosyalist hareketler, İkinci Dünya Savaşı dönemi sosyalist hareketler ve çok partili dönem öncesi ve sonrası sosyalist hareketler başlığı altında ele alınmış; ülkede meydana gelen işçi hareketleri ile sendikal ve sosyalist hareketler belirli dönemler içerisinde verilmiştir. Birinci bölümde Türkiye İşçi Partisi'nin 1961-1971 arası dönemi; partinin kuruluşu, tüzük ve programları, kongreleri, katıldığı seçimler ve partinin kapatılması sürecinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde incelenerek amaç bölümünde yer alan sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü Türkiye İşçi Partisi'nin dış politika anlayışından oluşmaktadır. Türkiye İşçi Partisi'nin dış politika anlayışının ayrı bir başlık altında incelendiği bölümde, TİP'in uluslararası kurumlara ve olaylara bakışı, bu kurumlarla ve olaylarla ilgili görüşleri, bu konularda yapmış olduğu çalışmaları ve düzenlediği kampanyaları alt başlıklar halinde ele alınıp incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalizm ve bağımsızlık anlayışı

temelinde Atatürk ve Türk Devrimleri anlayışından oluşmaktadır. Bu bağlamda o dönem Türkiye solunda etkili olan fikir akımlarından yola çıkılarak Yön-Devrim Hareketi, Milli Demokratik Devrim Hareketi ile Türkiye İşçi Partisi'nin temel siyasi tezleri ele alınıp incelenmiş, TİP'i bu hareketlerden ayıran temel özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından bu tezlere çalışmada ana hatlarıyla yer verilmiştir. TİP'in parlamenter sistem içerisinde meşruiyetini sağlamak amacıyla vermiş olduğu mücadelelerden yola çıkılarak, dönemin anayasasına ait geliştirdiği söylemler, Milli Mücadele ve Atatürkçülük anlayışı ile Türk İnkılabına bakışı ayrıca ele alınıp incelenmiş ve konu ile ilgili referans kaynaklardan alıntılar gerek dipnotlarda gerek ana metin içinde gösterilmiştir. Çalışmada Kurtuluş Savaşı, komprador burjuvazi kavramları TİP'in söylemlerinde kullandığı biçimde verilmiş, dönem özelliklerinin daha iyi anlaşılması açısından Dünya ölçeğinde meydana gelen değişmelerin Türkiye üzerindeki etkisi de göz önünde bulundurularak bu olaylara ait gelişmeler tarihsel gelişme seyirleri içerisinde işlenmiştir. Yine konunun bütünlüğü içinde sol literatüre ait bir kısım kavramlar ve gelişmeler konunun anlaşılabilirliğinin kolaylaşması açısından dipnotlarda kısaca açıklanmış, sonuç bölümünde ise çalışmada cevapları aranan sorulara yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır.

B) Türkiye İşçi Partisi Öncesi Dönemde Türk Solu

1) Osmanlı Devleti'nde Kapitalizm ve İşçi Sınıfı Hareketlerinin Başlaması

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında toprakları olan Osmanlı Devleti, geniş bir coğrafyada yer almasının bir sonucu olarak çeşitli milletlerden oluşan insanları da bünyesinde barındırmıştır. Askeri-feodal bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin temel gelir kaynağını; savaşlar, savaşlar neticesinde elde edilen topraklar, bu topraklardan çeşitli usullerle alınan vergiler oluşturmuş ve üretim lonca sistemine göre örgütlenen zanaat faaliyetleri niteliğinde küçük atölyelerde ve el tezgâhlarında yapılmıştır. Bu dönem ekonomisi tarıma dayanan Osmanlı Devleti'nde nüfusun büyük çoğunluğunu köylüler oluşturmuş, ticaret ve zanaat daha çok gayrimüslim tebaanın elinde gelişme imkânı bulmuştur. Bu dönem köylülüğün ve köleliğin yaygın olduğu, mezhep çatışmalarının ciddi boyutlara ulaştığı Avrupa topraklarında ise feodalizm uzun yıllar hüküm sürmüş, halk sıkıntı ve sefalet içerisinde yaşamıştır. Ancak XV. ve

XVI. yüzyıllara gelindiği zaman Avrupa toprakları Rönesans ve Reform hareketleri sonucu başlayan yenileşme hareketlerine sahne olmuş, yaşanan bu değişim hareketleri sonucu ortaya çıkan sanayi devrimiyle birlikte büyük bir gelişme göstererek hızlı bir kalkınma dönemine girmiştir. Üretim biçiminde meydana gelen değişmelerle beraber hızlı bir kapitalistleşme sürecine giren Avrupa'nın siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda çehresi hızlı biçimde değişmiştir⁵. Osmanlı Devleti'nin ise bu dönemde gerek askeri feodal yapısı gerekse tutucu din ideolojisine göre düzenlenmiş kurumları nedeniyle, içinde bulunduğu ekonomik yapıdan daha ileri bir düzen olan kapitalizme geçişi gecikmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, her ne kadar ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeler bakımından Avrupa'nın gerisinde kalsa da⁶ imparatorluğun bulunduğu coğrafi konum itibarıyla Avrupa'da meydana gelen bu değişimlerden etkilenmemesi kaçınılmazdı⁷. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren Avrupa'da makineleşmeyle birlikte yeni üretim araçları ve teşkilatları ortaya çıkmış, daha ileri teknikle modern silahlar yapan Avrupa, ekonomisi ile birlikte ordusunu da güçlendirmiştir. Daha önce Avrupa karşısında askeri bakımdan önemli bir üstünlüğe sahip olan Osmanlı Devleti ise bu dönemden sonra modern silahlarla donatılan Avrupa orduları karşısında yenilmeye başlamış, batı yönünde ilerlemesi durmuş ve eldeki topraklarını korumak için savunma durumuna geçmek zorunda kalmıştır⁸. Askeri alanda ard arda alınan yenilgiler ve toprak kayıpları nedeniyle Avrupa karşısında gerilemeye, kendine bağlı olan ülkeleri kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti, orduyu kısa sürede modernleştirip kuvvetlendirmek, ekonomik hayatı canlandırarak üretimi artırmak için bazı tedbirler almak ve reformlar yapmak zorunda kalmış ve işe askeri alanda yeniliklerle başlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde sanayinin gelişmesinde en büyük rolü ordunun oynadığını belirten Şişmanov'a göre, ordunun silah, cephane, giyecek, yiyecek ihtiyacını karşılama zorunluluğu; silah, maden, dokuma, dericilik, yiyecek sanayinin ve bu alanlarda ticaretin gelişmesine olanak vermiştir. Daha önce zanaatkârlar tarafından el emeği ile yapılan bu üretimler başta İstanbul olmak üzere

⁵ Mustafa Balcıoğlu, "Osmanlı Barışı'ndan Avrupa Sömürgeciliğine," *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, C.I, s. 14-21

⁶ Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, 2. Bs., İstanbul, Belge Yayınları, 1990, s. 18

⁷ Yüksel Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, Ankara, Öteki Yayınevi, 1995, s. 13

⁸ Mustafa Balcıoğlu, "Osmanlı Barışı'ndan Avrupa Sömürgeciliğine", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 1-8

Bursa, Selanik, İzmir, Şam gibi imparatorluğun büyük şehirlerinde kurulan büyük atölyelerde yapılmaya başlanmış ve bu faaliyetlere bağlı olarak ticaret de yine bu şehirlerde gelişmiştir. Ancak ticaret ve sanayi faaliyetleri Rum-Ermeni-Slav-Yahudi gibi müslüman olmayan kesimin tekelinde geliştiği için, sanayi ve ticaret burjuvazisi de bu kesimden çıkmış, müslüman ve Türk halkı ise kapitalist gelişmenin dışında kalmıştır⁹.

XVIII. yüzyılda başlayan ve XIX. yüzyılda hız kazanan bağımsızlık hareketleri ile bu yüzyılın ortalarına kadar Rusya, İngiltere, Avusturya ve Mısır'la yapılan savaşlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu temelinden sarsmış ve yıkılışı önlemek için yapılan yenilikler de istenen sonucu vermemiş, büyük toprak kayıpları yaşayan Osmanlı Devleti'nin mali kaynakları da oldukça azalmıştır¹⁰. Kendilerine yeni pazar alanları ve hammadde kaynakları elde etmek isteyen Batılı devletler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu zayıf durumdan yararlanarak kendi ekonomik ve siyasal çıkarları adına, Osmanlı Devleti'ne yardım teklif etmişlerdir. Bu yardım teklifini kabul eden Osmanlı Devleti ise kapılarını İngiliz ve Fransız sermayesine açmış, bu devletlere istedikleri alanlara sermaye yatırımı yapabilecekleri geniş ekonomik haklar tanımıştır¹¹. Böylece ülke içinde istedikleri gibi ekonomik faaliyetlerde bulunan batılı devletler için Osmanlı Devleti, hem açık bir pazar hem de hammadde kaynağı haline gelmiş¹², ülkeye yabancı malların da dolmasıyla zaten zayıf olan yerli sanayi gelişmemiş hatta çökmüştür. Ayakta kalabilmek ve ordunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Avrupalı devletlerden borç alan Osmanlı Devleti kısa zamanda borç sarmalına girmiş¹³ sonunda devlet hem siyasal hem de ekonomik olarak batılı devletlere bağımlı hale gelmiştir. Buna karşın ülkeye yabancı sermayenin girişi, Osmanlı Devleti'nde kapitalist ilişkilerin gelişmeye başlamasını sağlamış,

⁹ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 17-20

¹⁰ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 20

¹¹ Özellikle 16 Ağustos 1838'de imzalanan ticaret sözleşmesi ile Osmanlı Devleti'nin gümrük duvarları indirilmiş ve devletin zaten cılız olan endüstrisi Avrupa rekabeti karşısında savunmasız durumda bırakılmıştır. Ödeme dengesindeki açıklar artmış, ülke mallarını satamaz hale gelmiş ve sanayileşme durmuştur. Mustafa Balcıoğlu, "Osmanlı Barışı'ndan Avrupa Sömürgeciliğine", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 4

¹² Osmanlı Kapitülasyon ve Ticaret Anlaşmaları kronolojik özeti için bkz.: *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul, May Yayınları, s. 885-889

¹³ Yüksel Akkaya, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 792

kapitalist toplumun iki temel sınıfı olan burjuvazi ile proletaryanın doğmasına neden olmuştur. Ancak bu gelişmelere rağmen kapitalizm, Osmanlı'da egemen feodal ilişkilerin devam ediyor olması nedeniyle batıda olduğu gibi bu topraklarda hızlı bir gelişme gösterememiş, üstelik Osmanlı Devleti batı ile kurduğu bu ilişkiler neticesinde batılı devletlerin sömürgesi haline gelmiş, bu durum ülkede ulusal sanayinin gelişmesini de engellemiştir. Öyleki ülkenin demiryollarının yapımı, madenlerin işletilmesi ve bazı sanayi kollarının kurulması işleri yabancılara verilmiştir¹⁴. Örneğin, 1856 yılında İzmir-Aydın demiryolu imtiyazı bir İngiliz firmasına verilmekle birlikte demiryolunun yapımı¹⁵, işletilmesi ve yenilenmesi için gerekli mallar da gümrükten muaf tutulmuş, üstelik firmaya 50 yıl % 6 kar garantisi de verilmiştir. Demiryolunun açılmasından sonra ise şirkete demiryolunun 45 km çevresinde bulunan madenleri de az bir vergi ile işletme hakkı tanınmıştır¹⁶. Osmanlı'da ulusal sanayinin gelişmemesi, paralelinde Türk burjuvazisinin de gelişmesini engellemiş, geri kalmış sömürge ülkelerinde olduğu gibi bu durum ülkede komisyoncu bir ticaret kapitalizminin oluşmasına yol açmıştır. Ülkenin büyük işletmelerinin yabancılara tekellerinde olması, Türk komprador¹⁷ burjuvazisi ile işbirliği halinde olan Avrupalı sermayedarların yaptıkları anlaşmalar sonucu Avrupa'nın açık pazarı haline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nda, küçük çapta üretim yapan esnaf da zor durumda kalmış, Avrupa malları ile rekabet edemeyen çoğu işyeri kapanmıştır¹⁸. Ülkede demiryolları,

¹⁴ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 21

¹⁵ Ülkede demiryollarının döşenmesiyle birlikte sanayinin gelişmesinin paralel olmadığını belirten Şnurov'a göre, demiryolları sadece ithalatın artmasına yol açmıştır. Şöyle ki, yabancı şirketlere yaptırılan bu demiryollarının Ege veya Marmara kıyılarına çıkışları vardır ve bu yollar yurt içine fazla uzanmamaktadır. Yabancı devletlerin amacı, Türkiye'den bol miktarda hammadde ithal etmek ve buna karşılık Avrupa'dan Türkiye'ye mal ihraç ederek Türk ekonomisine sızmaaktır. A. Şnurov, *Türkiye Proletaryası, İstanbul*, Yar Yayınları, 1973, s. 9-10

¹⁶ İlhan Akalın, *İşçi Sendika Tarih*, Ankara, Öteki Yayınevi, 1995, s. 38

¹⁷ Kendi ülkesinde yabancılara aracılığını yapan, onların mallarını satan böylece kendi halkını ve ülkesini yabancılara soydurtan kimselere- bunları milli sanayiye kuran burjuvalardan ayırt etmek için- komprador denir. *TİP El Kitabı 1969*, TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, Ankara, s. 64

¹⁸ 1864'te esnaf ve zanaatkarlar, durumlarının düzeleceğini umarak Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun kurulmasına ön ayak olmuşlar ve hükümetten yerli endüstrinin batı kapitalizmine karşı durabilmesi için; gümrük vergilerinin artırılması, esnaf kümelerinin birleştirilip şirketler haline getirilmesi, sanat okulları açılması, sergiler düzenlenerek halka yerli mallarının tanıtılması... gibi önlemlerin alınmasını istemişler ancak dönemin sosyal ve ekonomik koşulları içerisinde bu istekleri cevapsız kalmıştır. Bu girişimin dışında dönemin İstanbul Ticaret Odası, iç gümrüklerin kaldırılması için Ticaret ve Nafia Nezaretlerine başvurmuş ve hükümetten bu konuda bir düzenleme yapılmasını istemiştir. İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 1994, s. 40-41 ; Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, Ayşe Zarakolu, Ragıp Zarakolu haz., 2.Bs., İstanbul, Belge Yayınları, 1990, s. 22-23

maden ocakları, limanlar vb. kuruluşlarını işleten batı kapitalizmi, işgücü ihtiyacını topraksız fakir köylülerden ve dükkânlarını kapatmak zorunda kalan bu zanaatkârlardan karşılamıştır. Yabancı kumpanyalara ait olan bu demiryollarının yapımında çalışan işçiler, ülke için yeni bir sosyal varlıktı ve bugünkü Türk proletaryasının ilk çekirdeğini de bu işçiler oluşturmaktaydı. Ülkede kapitalist ilişkilerin geç de olsa ortaya çıkmasıyla, yeni sosyal gelişmeler yaşanmaya, feodalizmin yerini kapitalizm almaya başlamıştır. Türk İşçi sınıfı bu dönemde genç ve sayıca az olmasına rağmen kısa sürede sayıca artmaya ve örgütlenmeye başlamıştır¹⁹.

1834 yılında Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın bir süre işgal ettiği Çukurova'da tarım işçileri için getirdiği kurallar Osmanlı İmparatorluğu'nda işçilere yönelik ilk düzenleme olarak görülebilir çünkü bu düzenlemeyle işçilere, haftada 1,5 gün tatil hakkı tanınmış ve bu sürenin yarım günü için ücret ödenmesi öngörülmüştür²⁰. Ülkede yaşanan ilk grevler hakkında kesin bir bilgi olmasa da, 1845 yılında çıkarılan Polis Nizamnamesi'nin 12. maddesinde polise, işini terk eden işçilere ve işçi örgütlerine karşı sert tedbir alma hakkı tanınması²¹ bu dönemde işçi örgütlerinin kurulduğunu ve grevlerin başlamış olduğunu göstermektedir. Nitekim 1863 tarihli Maden Nizamnamesi ile 1866 tarihli Ereğli Maden-i Hümayun İdaresi Nizamnamesi'nde de işçilerin işyerlerini terk etmelerini önleyici maddelere yer verilmiştir²². Osmanlı İmparatorluğu'nda grev yasağına dair ilk düzenleme ise, 1867'de kabul edilen Memalik-i Mahsusa Demiryollarının Usulü Zabıtasına Dair Nizamnamesi'dir. Bu nizamnamede, "*Her ne surette olursa olsun arabaların seyrü hareketine mani olmak*" suçunu işleyenler hakkında 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür²³.

1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti Osmanlı topraklarında kurulan ilk işçi örgütü olup, tersane işçilerinin 1872'de başlayan grevinde önemli rol oynamış ve

¹⁹ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965.*, s. 20-24

²⁰ Yıldırım Koç, *100 Soruda Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1998, s. 18-19

²¹ Söz konusu madde şöyledir: "İşini gücünü terk ile mücerret tatili mesalihi ibat garezinde olan amele ve işçi makulelerinin def' ve izalesiyle ihtilal vukuunun önünün kesilmesi" akt. Aclan Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s. 16-17

²² Şişmanov *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 31

²³ Koç, *100 Soruda Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, s. 19

grev başarıyla sonuçlanmış²⁴ ancak cemiyet bir süre sonra 1845 tarihli Polis Nizamnamesi'nin 12. maddesine dayanılarak kapatılmıştır²⁵.

2) I. Meşrutiyet ve Öncesi İlk Sosyalist Hareketler

1808 tarihli Senedd-i İttifak ile Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve ekonomik yapısında başlayan değişim, 1839 Tanzimat Fermanı²⁶ ile yeni bir boyut kazansa da, ülkede siyasal yaşama dönük düzenlemeler için bir süre daha geçmesi gerekmiştir. Duraklama evresinden çöküşe doğru giden Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu Batı'da insanlara tanınan temel hak ve özgürlüklerde bulan aydınlar²⁷ 1865 yılında, gizli biçimde faaliyetlerine sürdüreceği olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuş ve Batıda Jön Türkler olarak adlandırılan cemiyetin üyelerinin esas amacı, ülkede meşrutiyet rejimini kurmak için çalışmak olmuştur²⁸.

Tanzimat Fermanı ile imparatorluk içerisinde açılan Avrupalı tarzdaki okullar Jön Türklerin ideolojik donanımlarını sağlayacakları yerler olmuştur. Şöyleki Tanzimat'tan sonra harp okullarına Avrupa'dan getirilen hocalar, öğrencilerine burjuva demokratik devrimler döneminde Avrupa'da oluşan yaşam tarzını ve Avrupa'nın ideolojik atmosferini taşımışlar²⁹, bu dönemde açılan yüksek okullar ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kadrolarını oluşturacakları yerler olmuşlardır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde 1821 tarihinde meydana gelen Yunan ayaklanmasına kadar Rumların tekelinde bulunan ve imparatorluğun dış yazışmalarını yürüten tercüme bürosunun, bu ayaklanmadan sonra boşaltılmasıyla beraber, büroya yerleştirilen ve yabancı dil öğrenen genç aydınlar da bu hareketin ideolojik öncülüğünü yapmışlardır. Nitekim Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi meşrutiyet döneminin önemli aydınları bu tercüme bürolarında eğitim görmüşlerdir. Üstelik bu

²⁴ İstanbul'daki tersanelerde çalışan 600 kadar hristiyan ve müslüman işçi sadrazama ve padişaha birer dilekçe vererek ücretlerinin azlığını protesto etmiş ve greve başvurmuştur. Grevlerinin sonunda hem ücretlerini almışlar hem de yevmiyelerine bir miktar zam sağlamışlardır. Aynı tarihlerde Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nda da ücretlerini alamayan işçilerin başlattığı grevler de başarıyla sonuçlanmıştır. Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 16

²⁵ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 16-17

²⁶ Tanzimat Fermanı ile Batı'nın sadece askerlik ve teknik alanlardaki üstünlüğü değil, haklar alanında, millî eğitim alanında, edebiyat ve sanat alanlarındaki üstünlüğü de kabul edilmiştir. Mustafa Balçoğlu, "Osmanlı Barışı'ndan Avrupa Sömürgeciliğine," *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 9

²⁷ Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 15

²⁸ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 33

²⁹ İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi*, s. 61-62

aydınlardan bazıları 1830 ve 1848 İhtilali'nin³⁰ tanığı olmuş, Avrupa'da meydana gelen fikir hareketlerini ve sosyal çalkantıları basın yoluyla izleme fırsatını bulmuşlardır. Fransa'da esen özgürlük rüzgârları, Fransızca bilen, iyi eğitim görmüş, batılı değerleri içselleştirmiş olan bu ayrıcalıklı sınıflara mensup aydınlar tarafından

³⁰Milliyetçilik hareketlerinin yükselişi, liberalizmin güçlenmesi ve bunların bağımsızlığa dönüştürülmek istenmesi, sanayi devrimi ile ortaya çıkan işçi sınıfının bir takım sosyal haklar talep etmesi ile siyasi haklara kavuşamamış olan küçük burjuvazinin, eşitlik ve özgürlük istemleriyle işçi sınıfına destek vermesi üzerine, bu ihtilaller önce Fransa'da patlak vermiş, sonra tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Max Beer, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, İstanbul, May Yayınları, t.y., s.579-586. İhtilâl, Fransa, Belçika ve İspanya'da liberalizmin başarısı ile sonuçlanmış; fakat Almanya, İtalya ve Polonya ülkelerinde ise bağımsızlık isteğindeki bu isyanlar Avusturya ve Rusya tarafından çok sert bir şekilde bastırılmıştır. İngiltere ise liberaller lehine kararlar almış olduğu için batı blokunun (İngiltere, Fransa, Belçika, İspanya) lideri konumuna yükselmiştir. Bütün bunların sonucunda Avrupa'da 1815- 1830 yılları arasında meydana gelen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler, 1830 İhtilalleri ile daha da güç kazanmış, 1840'larda kıtada yeni bir liberal hava yaratmıştı. Liberal tarafların, Viyana Düzeni ile çatışması, etkisini 1848 yılında çok sert bir şekilde göstermiş ve bu dönem ihtilalleri, özellikle Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya'da sosyal ve ekonomik şartlardan kaynaklı olarak ortaya çıkmış ve bu coğrafyalara dalga dalga yayılmıştır. Böylece 1830'dan 1848'e kadar olan dönem içinde Avrupa'da kurulan Metternich düzeni çatırdamış, sosyal grupların, kendi hükümetlerinden olan talepleri artmıştır. Bu tarihe kadar olan hareketler başta liberal talepler olmak üzere, işçi sınıfının mücadelesi ile milliyetçi istekler çerçevesinde gelişme göstermiş, 1848 İhtilalleri, Avrupa'daki birçok ülkede, geniş toplum kesimlerindeki büyük hayal kırıklığının ve bunun ortaya çıkardığı geniş huzursuzluk sürecinde farklı toplumsal sınıflar ile meslek kollarının üyeleri arasında var olan geçici işbirliğinin sonucunda ortaya çıkmıştır. İşçiler, zanaatkarlar ve öğrenciler bu ihtilallerin asıl toplumsal zeminini oluşturmuşlardır. Halk kitleleri 1848 yılında Paris, Viyana, Prag ve Berlin'de, sokaklarda, hükümetlerini eleştirmişlerdir... Fransa'da Kral Louis Philippe'in hürriyetleri kısıtlaması liberaller, cumhuriyetçiler ve sosyalistlerin tepkisini çekmiş, ihtilâlin öncülüğünü bu gruplar oluşturmuştur. 24 Şubat 1848 günü ülkede geçici bir hükümet kurulmuş ve ardından ikinci cumhuriyet ilan edilmiştir. Ancak sosyalistler ile cumhuriyetçi ve liberaller arasında tartışmalar yeniden başlamış ve bu kez ülke sosyalistlere karşı cumhuriyetçilerin mücadelesine sahne olmuştur. Avusturya'da ise halk ayaklanması ile imparator, anayasayı ilan edeceğine söz vermiş, önce kurucu meclis oluşturulmuşsa da imparator daha sonra oluşturulan bu meclisi dağıtmıştır. Başlangıçta, mutlakiyeti kaldırmak, demokrasiyi yerleştirmek şeklinde gelişen hareket, zamanla Avusturya boyunduruğundaki milletlerin bağımsızlık isteklerine dönüşmüştür. Macarlar da Avusturya'da meydana gelen bu hareketlerden etkilenerek bağımsızlık taleplerinde bulunmuşlar fakat ülkede başlayan bağımsızlık yönündeki bu isyanlar Avusturya ve Rusya tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır. Daha sonra İtalya coğrafyasında Avusturya'ya karşı ayrılık hareketleri başlamış, fakat çıkarılan bu isyanlar Avusturya Devleti tarafından sert biçimde ortadan kaldırılmıştır. Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm, halka bir anayasa vereceğini vaat etmiş, sonuçta Alman Konfederasyonu'na bağlı eyaletler demokratik anayasalarına kavuşmuşlardır. 13 Mayıs 1848'de Frankfurt'ta bütün Almanya için anayasa hazırlamak üzere bir toplantı düzenlenmiş ve neticede 1849'da Alman Anayasası kabul edilmiştir. Benzer şekilde Danimarka, İspanya ve Hollanda'da anayasalar ilan edilerek, parlamenter sistemin temelleri atılmıştır. 1848 İhtilâli ilk başlarda başarılı girişimler olarak görünse de sonra hızlı bir şekilde ve pek çok yerde hepsi de yenilmiştir. Üstelik direnişçiler neredeyse hiçbir direniş yapmadan geri adım atmışlardır. Hareket başladığı şubat ayından iki-üç ay sonra bütün ülkelerde neredeyse çözülmüştür. Levent Düzcü, "Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükümeti" *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2016, S. 38, s. 53-54

ülkeye taşınmıştır. Çıkardıkları gazeteler ve yazdıkları eserlerle, yeni toplumsal değerleri savunan bu aydınların mücadeleleri sonucu ülkede I. Meşrutiyet ilan edilmiş, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi yürürlüğe girmiştir³¹.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında işçi sınıfı ve sosyalist hareket açısından önemli sayılan iki olay yaşanmış, 1864 yılında I. Enternasyonal kurulmuş³² ve 1871 yılında Paris Komünü ilan edilmiştir³³. Bu iki olay Osmanlı basınında da yer bulmuş, özellikle Paris Komünü ile ilgili pek çok yazı yayınlanmaya başlanmıştır³⁴. Bu dönem, hem Fransız Devrimi'nin yarattığı yeni ulusallaşma hareketleriyle hem de sanayi devriminin sonucu olarak içine girdiği çözülüş ve çöküş nedeniyle küçülen Osmanlı Devleti'ni, içinde bulunduğu durumdan kurtarmak isteyen Osmanlı aydınını çare arar hale getirmiştir³⁵. Ondokuzuncu yüzyılda yaşanan reform hareketleri ve Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle yüzlerini biraz daha batıya çeviren Osmanlı aydınları sosyalist fikirlerle tanışmaya, 1848 Ayaklanmasını³⁶, 1864'te kurulan I.

³¹ İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi*, s. 73-74

³² I. Enternasyonal: Uluslararası İşçiler Birliği (UİB). 1848-1849 ayaklanmalarından sonra, işçi hareketinin yükseldiği Orta ve Batı Avrupa'daki işçi örgütlenmelerine dayanmaktadır. Paris ve Londra işçilerinin, 1863 Polonya ulusal başkaldırısıyla dayanışma göstererek kendiliğinden çabalarıyla kurulmuş olmasına rağmen 1864'ten 1872'ye kadar Marks, 1870'ten 1872'ye kadar Engels Enternasyonal'in önderliğinde anahtar rol oynamışlardır. Birlik hem bireysel üyeliklere, hem de yerel ulusal düzeydeki örgütlerin katılmalarına açıktı. (Olağan olarak) Yıllık kongrelerinde seçilen genel konseyin çalışma merkezi 1872'ye kadar Londra'da idi... Enternasyonelin ilk yıllarında Genel Konsey tarafından yayımlanan hemen hemen bütün belgelerin taslaklarını Marks hazırlamıştır...1871'deki Paris Komünü UİB'nin tarihinde bir dönüm noktasıdır...Eylül 1871'de Marks ve Engels'in girişimiyle, UİB ilk kez, "İşçi sınıfının bir siyasal partisi olması"ndan yana çıkmıştır. Marks ve Engels'in parti hakkında ayrıntılı görüşleri için bkz.: Tom Bottomore, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Çev. Mete Tunçay, 3. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 456-459. "Siyasal iktidarın ele geçirilmesi, proleteryanın en büyük görevidir" diye ifade edilen bu amaç, Enternasyonal'in 1872 Lahey Kongresi'nde yeni bir madde olarak programa eklenmiştir. UİB'nin nasıl örgütlenmesi gerektiği konusunda çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle 1877'de bölünmeye uğrayan Enternasyonal, 1881 yılında son kongresini yapmıştır. Bottomore, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 205-206

³³ Almanya'nın Fransa'yı yendiği Sedan Savaşı sonrası, 4 Eylül 1870 günü Paris halkı ayaklanarak imparatorluğu devirmiş ve yerine cumhuriyeti ilan etmiş, böylece Fransa 26 Marttan 28 Mayıs 1871'e kadar iki ayı kapsayan bir süreçte sosyalist bir hükümet tarafından yönetilmiştir. Beer, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, s.598-602 ; Bottomore, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 455-456

³⁴ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 25

³⁵ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 5. Bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s.13

³⁶ Marx ve Engels'in birlikte kaleme aldıkları "Komünist Manifesto" Komünistler Birliği'nin 1847 sonlarında yaptıkları kongreden sonra yayımlandı ve Fransa'da 1848'de ihtilal başladı. Bu ihtilalin ardından Osmanlı Devleti'nde de ilk işçi hareketleri baş gösterdi ki Fransa'daki 1848 Ayaklanması, dünya sosyalizminin eylem olarak başladığı tarih olarak gösterilebilir. Bu eylemin, Kanuni Sultan Süleyman devrinden beri, bilhassa Fransa ile yakın ilişkileri olan Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkileri olacağı pek tabidir. Nitekim bu olaylardan kısa bir süre sonra Osmanlı'da ilk işçi teşekkülü olan Osmanlı Ameleperver Cemiyeti teşekkül etmiştir. Bu teşekkül Komünist Manifestosu'nun, I. Enternasyonal'in ve başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa'daki işçi hareketlerinin tesiri ile kurulmuştur. Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 15-16

Enternasyonal'i ve 1871 Paris Komünü'nü takip etmeye ve değerlendirmeye başlamışlardır. 1845 yılında Marks'a yazdığı mektubunda Engels'in de dile getirdiği gibi, paralı aristokrasiden küçük dükkân sahiplerine kadar herkesin kendini sosyalist ilan ettiği bir dönemde, Avrupa'da bulunan genç osmanlı aydınlarının da bu havadan etkilenmeleri kaçınılmazdı. Sosyalizm, bu dönemde eski siyasi sisteme muhalif olanlarca çıkarılan gazete ve dergilerde tartışılmaya başlanmış ve konu ile ilgili yazılara basında daha sık yer verilir olmuştur. Ancak oldukça zayıf olan işçi sınıfı arasında pek yer bulamayan, derinliği olmayan bu tartışmalar, bir eğilimi ifade etmelerinden ve bu eğilimin yaygınlaşmasına katkıda bulunmasından dolayı önemlidir³⁷.

1895 yılında Osmanlı Devleti içerisindeki ilk legal işçi örgütlenmesi olan Osmanlı Amele Cemiyeti kurulmuştur. Kuruculuğunu Tophane Silah Fabrikası'nda çalışanların yaptığı cemiyet, işçilerin ekonomik mücadelelerini örgütlemeye çalışırken bir yandan işçiler arasında Komünist Manifesto'yu yaymaya diğer yandan da Abdülhamit'in istibdat rejimini yıkmaya çalışmışlar, ancak cemiyetin faaliyetleri bir yıl kadar sürebilmiş, yöneticileri yakalanıp tutuklanarak sürgün edilmişlerdir³⁸. Sürgünden dönen bir kısım kurucular daha sonra Osmanlı Terakki Cemiyeti'ni teşkil etmişlerdir. Bundan sonra Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti, Uhuvveti Müstahdemin Muhtelite Cemiyeti, Osmanlı Sanatkarlar Cemiyeti gibi teşekküller feshedilenlerin yerine geçmiş³⁹, 1908 yılına kadar ülkede bu komitelerin dışında kayda değer herhangi bir işçi örgütü kurulamamıştır⁴⁰.

İmparatorluk içerisinde sosyalist ve marksist fikirleri ilk kez yaymaya başlayanlar Ermeni ve Balkan komitacıları olmuştur. Nitekim ülkede faaliyet gösteren Taşnak Sütyun ve Hınçak Komiteleri marksist nitelikte kuruluşlardır. 1908 tarihinden sonra Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Erzurum mebusu Varteks, Sivas mebusu Dr. Nazret Dagavaryan, İstanbul mebusu Zohrap, Kozan mebusu Muradyan (Hamparsum Boyacıyan) Van mebusu Vahan Papasyan efendiler Taşnak ve Hınçak komiteleri adına

³⁷ İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi*, s. 15-17

³⁸ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 32

³⁹ Sayılın, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 17

⁴⁰ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 32

yer almışlardır⁴¹. Yine Selanik mebusu Vhalof⁴² ve Dalçef ile Pavlov efendiler de sosyalist eğilimli kimseler olup parlamentoda Bulgar komitalarının sözcülüğünü yapmışlardır. 1904 yılında bir Osmanlı şehri olan İskeçe’de kurulan Rum, Bulgar ve Türk İşçi Komiteleri, 1906 yılında tek bir komite olarak birleştirilmiş, 1909 yılında Selanik’te bir İşçi Kulübü açılmış ve bu kulübe Bulgar, Rum, Yahudi, Türk işçiler üye olmuşlardır. Aynı yıl içinde Bulgar sosyalistleri İstanbul’da sosyalizmi yaymak için ilmi bir dernek kurmuşlar, Türkler ise aynı yıl içinde “İşçiler Kulübü”nü teşkil etmişlerdir⁴³.

3) II. Meşrutiyet Dönemi Sosyalist Hareketler

1865 yılında İstanbul’da gizli bir örgüt olarak kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin asıl amacı ülkede meşrutiyet yönetimini kurarak devletin yıkılmasını önlemektir. Batıda Jön Türkler olarak da adlandırılan cemiyet üyelerinin 11 yıl süren mücadelelerinden sonra 1876 yılında I. Meşrutiyet ilan edilmiş ve yürürlüğe konan Kanun-i Esasi ile padişahın yetkileri kısıtlanmıştır⁴⁴. Kısa bir süre sonra II. Abdülhamit 1877-1878 Osmanlı-Rus harbini bahane ederek Meclis-i Mebusan-ı feshetmiş ve Anayasa uygulamadan kaldırılmıştır. Mutlakiyet döneminin yeniden başlaması beraberinde büyük mücadeleleri de getirmiş, Jön Türkler bu dönem yaşanan tüm baskılara rağmen örgütlenme çalışmalarına devam etmişler ve yeniden teşkilatlanarak 1889’da Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti’ni kurmuşlardır⁴⁵. Cemiyet gizli olarak faaliyetlerine başlamış, aydınlar ve ordu mensupları arasında ciddi taraftar bulmuştur. Cemiyetin üyeleri Abdülhamit’in soruşturmaları üzerine faaliyetlerine yurt dışında devam etmek zorunda kalmışlar ve gizli olarak sürdürdükleri faaliyetleri neticesinde 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanını

⁴¹ Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento*, İstanbul, 3F Yayınevi, 2006, s. 90

⁴² Aclan Sayılğan, *Türkiye’de Sol Hareketler(1871-1973)*, 3. Bs., İstanbul, Otağ Yayınları, 1976, s.42

⁴³ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 22-25

⁴⁴ Ancak Eraslan ve Olgun’a göre, 1876 Anayasa’sı padişahın yetkilerini kısıtlamadığı gibi aksine yetkilerini kanun güvencesi altına almasını sağlamıştır. 1876 Anayasa’sı ile kurulan siyasi sisteme parlamentonun varlığı ile desteklenmiş “ meşruti monarşi” de diyebileceğimizi belirten Eraslan ve Olgun’a göre halkın seçtiği temsilcilerden oluşan Heyet-i Mebusan’a rağmen, padişah yasama ve yürütme yetkilerinden hiç ödün vermemiştir. Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento*, s. 42

⁴⁵ Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento*, s. 56

sağlayarak⁴⁶ padişahın yetkilerini sınırlandırmışlardır⁴⁷. Bu dönem işçi meslek birliklerinin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte ülkede siyasi örgütlenmeler başlamış, Anadolu Bağdat Demiryolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyet-i Uhuvvetkarisi gibi imparatorluğun İstanbul, Selanik, İzmir, Zonguldak, Drama, Gümülcine ve Geyveli şehirlerinde işçi örgütleri oluşturulmuştur⁴⁸. 1908 hareketiyle birlikte genç Türk sermayedarları da siyasal alanda ağırlıklarını duyurmaya başlamış, bu yükselen yeni grubun en büyük destekçileri ise Alman sermaye çevreleri olmuştur. Bunun bir nedeni yirminci yüzyılın başında hızla sanayileşerek emperyalist ülkelerin yeni pazarlar elde etme yarışına katılan Almanya için Osmanlı İmparatorluğu'nun doğunun pazarlarına ve hammadde kaynaklarına açılan önemli bir kapı olarak görülmesi, diğeri ise imparatorluk bünyesindeki Ermeni ve Rum burjuvazisinin Fransız ve İngiliz kapitalistleriyle sıkı ilişkide olmasıdır. Bu nedenlerle Alman burjuvazisi yeni gelişmekte olan Türk sermaye grubuna yönelmiştir. Gerçi bu grup henüz ekonomik açıdan çok güçsüz de olsa devlet yönetimini elinde tutmaktadır ve Alman emperyalizmi de zaman içerisinde siyasi iktidarı elinde tutan bu Jön Türk hükümeti aracılığıyla, imparatorluk üzerindeki İngiliz ve Fransız nüfuzunu silip, onların yerine geçmeyi başarmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticilerinin batılı sermaye çevreleriyle, özellikle Alman kapitalistleriyle, girdikleri ilişkiler sonucu ülkede mali sermaye hızla artmaya başlamış, ülkenin büyük tarım ve ticaret merkezlerinde birçok banka ve şirket kurulmuştur.

II. Meşrutiyet'ten sonra ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelen değişiklikler, yarı feodal yarı kapitalist özellikteki Türk toplumunda kapitalist ilişkilerin gelişmesine ve işçi ile işveren arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sanayinin gelişmesine paralel olarak sayısı her geçen gün artan işçi kesimi, kendi çıkarlarını korumak ve savunmak amacıyla Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyeti, Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti, Amele İttihadı

⁴⁶ Mustafa Balcıoğlu, "Osmanlı Barışı'ndan Avrupa Sömürgeciliğine," *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 10

⁴⁷ Eraslan ve Olgun'a göre II. Meşrutiyet dönemi, cumhuriyet dönemi mantığının, felsefesinin, sorunlarının ve çözüm yollarının anlaşılması açısından önemli bir laboratuvardır ve bu dönemde yapılmak istenen uygulamalar cumhuriyet döneminde de gelişerek devam etmiştir. Hâkimiyet-i Milliye'yi sağlama çabaları, kişi hak ve özgürlükleri alanındaki cemiyetler ve siyasi partilerin oluşumundaki gelişmeler sayabileceğimiz belli başlı uygulamalardan bazılarıdır. Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, s. 59

⁴⁸ Koç, *100 Soruda Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, s. 20

Cemiyeti, Makinistler Cemiyeti gibi işçi kuruluşları etrafında toplanmaya başlamışlardır⁴⁹. Bu dönemde başlayan grev hareketleri ülkenin pek çok yerine yayılmış, genel mahiyet alan bu grevlerin sonucunda ekonomik hayat aksamaya başlamıştır. Özellikle 1908 yazında yapılan ve Temmuz Grevleri olarak anılan bu grevleri bastırabilmek için hükümet grevleri önleyici kanuni tedbirler almaya başlamış⁵⁰ 9 Ağustos 1909 tarihinde grevi yasaklayan Tatil-i Eşgal Kanunu⁵¹ çıkarılmıştır⁵². Ancak bu kanuna rağmen ülkede işçi grevleri devam etmiş⁵³, 1909 yılında Osmanlı Amele Cemiyeti kurucularından bir kısmı Osmanlı Sanayi Terakki Cemiyeti'ni aynı yıl matbaacılar ise Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti'ni kurmuşlardır⁵⁴. Yine bu dönem imparatorluğun birçok şehir ve kasabalarında özellikle de önemli bir işçi kenti olan Selanik'te 1909 yılında İşçi Kulübü gibi çeşitli işçi komiteleri ve kulüpleri kurulmuş; Amele, Irgat gibi işçi gazetelerinin dışında İştirak, Sosyalist, İnsaniyet, Muahede, Serbest İzmir gibi sosyalist görüşleri işleyen gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır⁵⁵. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte cemiyet hürriyetlerinin de kabul edilmesi sonucu, ülkede çeşitli siyasi görüşleri savunan hatta sosyalizmi kurmayı amaç edinen partilerin kurulmasının da önü açılmıştır.

Bu dönemde solun ilk siyasi örgütü olan Osmanlı Sosyalist Fırkası, İştirak Gazetesi sahibi Hüseyin Hilmi ve arkadaşları tarafından 1910 yılının Eylül ayında kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk sosyalist nitelikli parti olma özelliği taşıyan Osmanlı Sosyalist Fırkası⁵⁶ Osmanlı toplumunun siyasal, sosyal, ekonomik

⁴⁹ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 33-36

⁵⁰ Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 29

⁵¹ Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 29- 42, belgelerin tam metni için bkz.: s. 46-50

⁵² Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, s. 93

⁵³ Yerasimos'a göre; köylülerin her türlü örgütlü toplumsal güçten yoksun olmalarına karşılık şehir proleteryası daha o zamandan belli bir sınıf yapısına ve sınıf bilincine ulaşmıştır. ...Meşrutiyet'in ilanını izleyen iki ay içerisinde yapılan grevlerin sayısı 27'dir. Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980, s. 579

⁵⁴ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 46-49

⁵⁵ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-196*, s. 44-49

⁵⁶ Sayılğan'a göre Hüseyin Hilmi ve arkadaşları tarafından kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın, imparatorluk dâhilinde başlamış olan işçi hareketleri ile hiçbir ilgisi yoktu ve işçi sınıfının tabii gelişimi sonucu doğmuş bir fırka değildi. Osmanlı İmparatorluğu sosyalizm için gerek duyulan bir ortama sahip değildi; çünkü ülkede kurulu sanayi kolları yoktu ve işçi sınıfı da yeterli vasıfta ve kesafette değildi. Meşrutiyet grevlerinin nedenleri çok başka nedenlere dayanmaktaydı ve Marx, Engels ile diğer sosyalist düşünürler, kendilerine sosyalist diyenlerce dahi tam anlamıyla kavranmış değildi. Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 51-54. Fırka'ya ait bir diğer özellikte sosyalizmi islamiyetle bağdaştırma girişimidir ki, Fırka içinde bu girişim, ulemadan Karesi Mebusu Abdulaziz Mecdi (Tolun) efendinin yazılarıyla

sorunlarıyla, II. Meşrutiyet devriminin niteliği hakkında bir takım görüşler ortaya koymuş, uluslararası sosyalist hareketlerle de bağlantı içine girmiştir⁵⁷. II. Enternasyonal'e⁵⁸ bağlı olan Fırka, sosyalist ve enternasyonal hareketlerin hızlı cereyan ettiği bir dönemde doğru dürüst teşkilatlanamamış ve seçimlere katılmayan Fırka uzun ömürlü olmadığı için kayda değer bir faaliyette de bulunamamıştır⁵⁹.

Meşrutiyet'in ilanından bir yıl kadar sonra 13 Nisan 1909 tarihinde 31 Mart Ayaklanması'nın meydana gelmiş olması ve neticesinde II. Abdulhamit'in de tahttan indirilmesiyle yönetimde İttihat ve Terakki Cemiyeti etkin hale gelmiştir⁶⁰. İmparatorluk içerisindeki sosyalist hareketler, meşrutiyetin ilanından sonraki ilk beş yıl faaliyet göstermiş ve Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle son bulmuştur. Bu dönemden sonra ülkede sosyalist hareketlerin yeniden canlanması ise Mondros Mütarekesi'nden sonraya kalmıştır⁶¹.

4) I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Sosyalist Hareketler

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde, önceleri tarafsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi'nin de gayretleriyle

birlikte gelişmiştir. Her iki girişiminde ana fikri “Sosyalist olmak, Müslüman olmanın gereğidir” biçiminde özetlenebilirse de, Hüseyin Hilmi sosyalizm için islamdan yararlanmaya çabalarken, Abdulaziz Mecdi ise sosyalizmi müslümanlık için kullanmak istemiştir. *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, C.VII, s. 890-891

⁵⁷ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s.50-51

⁵⁸ II. Enternasyonal (1889-1914) : Temmuz 1889'da Pariste toplanan marksistlerin örgütlediği bir uluslararası işçi örgütünde fiilen kurulmuştur. I. Enternasyonal gibi bu oluşumun temeli de işçi hareketlerine dayanmaktaydı ancak onun daha kapsamlısı olarak. Alman sosyal demokrasisinin egemenliğindeki bu Enternasyonal'e katılan partiler bir kitle tabanı da sağlamışlardı. II. Enternasyonal, partilerin ve sendikaların gevşek biçimde oluşturdukları bir federasyondur. 1900'de yapılan Enternasyonal Kongresinde sömürgecilik politikaları mahkûm edilmiş, savaşa karşı mücadele Enternasyonal için esas olmuştu. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla II. Enternasyonal'in önde gelen partileri kendi hükümetleri tarafından yürütülen savaşa destek vermişler böylece Enternasyonal'in çöküşünü de başlatmışlardır. Tarafsız ülkelerdeki partiler tarafından yeniden canlandırılmak istenen II. Enternasyonal'in gölgesi sayılabilecek Bern Enternasyonal'i, Sosyalist Partilerin Uluslararası Birliği, II. Enternasyonal'de birleşerek, İşçi ve Sosyalist Enternasyonal'i adını almış ve 1940 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Merkezi Londra'da olan Sosyalist Enternasyonal, dünyadaki belli başlı sosyalist ve sosyal demokrat partilerin çok sıkı örgütsel ilişki oluşturmayan bir birliğidir ve barış, silahsızlanma çağrısı, çevreyi koruma, Kuzey-Güney ilişkilerinin iyileştirilmesine ağırlık veren bir İlkeler Bildirgesi'ni de kabul etmiştir. Bottomore, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 206-208

⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, 1952, s. 303-314

⁶⁰ Mustafa Balcıoğlu, “Osmanlı Barışı'ndan Avrupa Sömürgeciliğine”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 10-11

⁶¹ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 60

Almanya'nın yanında savaşa katılmıştı⁶². Bu dönemde muhalefet fiilen İttihat ve Terakki Partisi tarafından sindirilmiş, hatta cemiyetlerin çalışma alanları daraltılarak yenilerinin kurulması önlenmiştir⁶³. Ülkede yaşanan bu sosyal gelişmelerle beraber işçi hareketleri de durmuş, savaşın getirdiği zorluklar karşısında sosyalizm düşüncesi de anlamını yitirmiş, kendisine taraftar bulamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle beraber Osmanlı İmparatorluğu da dağılmış, İttihat ve Terakki iktidarı devrilmiş, 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından ülkede işçi eylemleri ve sosyalizm tartışmaları yeniden uç vermeye başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin emperyalist ülkelerin işgali altına girmesiyle birlikte, ülkede antiemperyalist ve bağımsızlıkçı hareketler artmış, bazı bölgelerde işçi, köylü ve ordudan kaçan/terhis edilen askerlerden oluşan çeteler, işgal kuvvetlerine karşı düzenli olmayan bir savaş yürüterek, emperyalist işgale karşı mücadele etmeye başlamışlardır⁶⁴. Bu dönemde Rusya'da meydana gelen Sosyalist Ekim Devrimi ve bu devrimin antiemperyalist karakterli olması iki tarafta da karşılıklı ilgiyi artırmış, Türkiye'de sosyalizmle bağlantılı çeviriler yaygınlaşmış, pek çok gazete ve dergide Ekim Devrimi'ni ve sosyalizmi öven yazılar yazılmaya başlanmıştır. Bu yazılar her ne kadar başta Avrupa (İtilaf Devletleri- İngiltere, Fransa v.d) mahreçli olması sebebiyle taraflı ve bolşevizm aleyhine olsa da, sonradan gerek haber kaynaklarının artması gerekse Sovyet Hükümeti'nin kendi propagandasını yapmaya başlamasıyla "propagandif/ajitatif" bir hal almıştır⁶⁵. Komünist ve antiemperyalist düşüncelerin kitleler arasında yaygınlık kazanmaya başlamasında⁶⁶ Rusya'dan ülkeye dönen savaş esirlerinin de etkisi olmuş, öyle ki Anadolu'da birçok yörede halk, Sovyet

⁶² Yalçın Durmuş, Yaşar Akbıyık vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, C. I, s. 71-82

⁶³ Sayılğan, bu dönem Türkiye'de sosyalist/komünist nitelikli hareketlerin, 1916-1917 yıllarında Türkiye dışında başlayarak III. Enternasyonal'in kuruluşundan sonra ülkeye intikal ettiğini belirtir. Nitekim Fransa, Almanya, İsviçre ve Rusya'da başlayan ilk Türk sosyalist hareketleri 1919'dan sonra Türkiye'de merkezileşerek günümüze kadar intikal eden sosyalist ve komünist hareketlerin doğuşunu sağlamıştır. Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 77

⁶⁴ İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi*, s. 83

⁶⁵ Uygur Kocabaşoğlu, Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, Ankara, Kebikeç Yayınları, 1994, s. 200

⁶⁶ Bu dönemde, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce çalışmak veya öğrenim görmek için Almanya'ya giden ve burada cereyan eden Spartakist ayaklanmalarının yakın tanığı olan gençler ve aydınlar yurda dönmüş, Almanya'nın devrimci atmosferinde bazı örgütler kuran kimi Türkler, örgütsel deneylerini ve devrimci fikirlerini halka transfer etmiştir. İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi*, s. 81

tarzı Şura hükümetleri kurmak için ayaklanarak gösteriler yapmaya başlamıştır⁶⁷. Sovyet hükümetinin ise Anadolu'da başlayan bu antiemperyalist harekete ilgisi artarak devam etmiş, hatta bu ilgi, kendisi ekonomik açıdan zor durumda olmasına rağmen Anadolu'ya para ve cephane yardımına da dönüşmüştür⁶⁸. Bu dönemde işçi örgütlerinin sayısında bir artış yaşanmakla beraber grevler de başta işgal bölgeleri olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde antiemperyalist bir içerik kazanarak yaygınlaşmış, ülkede mesleki ve sendikal nitelikte birçok örgüt kurulmaya başlanmıştır. Anadolu Şimendifer Amelesi Cemiyeti, Beynel Milel Deniz İşçileri İttihadı, İstanbul ve İzmir İşçileri Cemiyeti, Şark Demiryolları Memurinin ve Müstahdeminin Cemiyeti bu örgütlenmelerden bazılarıdır⁶⁹. Mütarekeden sonra İstanbul hükümeti her ne kadar çıkardığı kararnamelerle yeni cemiyetlerin kurulmasını engellemek istemişse de sosyalist özellikle örgütlenmelerin kurulmasını engelleyememiştir. 6 Ocak 1919'da kurulan Sosyal Demokrat Fırkası, 29 Ocak 1919'da kurulan Osmanlı Mesai Fırkası⁷⁰, 11 Ağustos 1920'de kurulan Osmanlı Amele Fırkası, 12 Haziran 1922'de Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF)'ndan ayrılan bin kadar tramvay işçisinin kurduğu Müstakil Sosyalist Fırkası⁷¹ gibi örgütlenmeler bunlardan bazılarıdır. Mütareke sonrası Anadolu'da kurulan sosyalist nitelikli bu örgütlenmeler, ülkede başlayan ulusal kurtuluş mücadelesine de destek vermişlerdir. Bu fırkalardan biri Dr. Şefik Hüsnü Değmer ve arkadaşları tarafından 22 Eylül 1919 tarihinde İstanbul'da kurulan⁷² ve bilimsel sosyalizmi⁷³ benimseyen, Türkiye'nin ilk

⁶⁷ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 62-63

⁶⁸ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 59-70 ; Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980**, 14. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 162

⁶⁹ İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi*, s. 84-85

⁷⁰ Osmanlı Mesai Fırkası'nın kurucularını İmalat-ı Harbiye Umum Fabrikaları, Ağaçlı Madeni, Deri işçileri ve bazı özel kuruluşların müstahdemleri tarafından seçilen delegeler oluşturmuştur. Kurucuları arasında memurların da çoğunlukta olduğu Osmanlı Mesai Fırkası, 1919 seçimlerinden sonra iyi teşkilatlanamamıştır. Gerçekte, Osmanlı Mesai Fırkası o dönemde faaliyetlerini sürdüren Sosyalist ve İşçi Partileri'ne karşı bir ağırlık oluşturabilmek amacı ile kurulmuştur, ancak bu yoldaki çabaları pek etkili olmamıştır. *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, C.VII, s. 889. Üstelik 1919 seçimlerine katılan Osmanlı Mesai Fırkası mensuplarından Numan ustanın seçimi kazanması üzerine telaşa düşen Türkiye Sosyalist Fırkası, Numan ustanın gerçek bir amele temsilcisi olamayacağını ileri sürmüştür. Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 69

⁷¹ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 66-67

⁷² Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 81

⁷³ Bilimsel sosyalizm: İşçi sınıfı bilimi de denir. Marksçılık ve Lenincilik'in bütünleyici parçalarından biri, yani işçi sınıfının tarihsel görevini, proletaryanın sınıf savaşımını, sosyalist hareketin stratejisini ve taktiğini, sosyalist ve komünist toplumların yönetilmesini ve ulusal kurtuluş savaşlarını konu edinen öğretidir. *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul, May Yayınları, 1980, s. 2246

siyasi örgütü Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)'dir. Fırka Büyük Millet Meclisi'ne çektiği bir telgrafla Türk halkının emperyalizme karşı vermiş olduğu mücadeleyi desteklediğini ve Damat Ferid siyasetinin aleyhinde olduğunu dile getirerek, Milli Mücadele'nin bütün cihan proleterlerinin yardımıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir⁷⁴. Amacının köylü ve işçi sınıfının hak ve çıkarlarını bilimsel sosyalizm esaslarına göre savunmak olduğunu belirten Fırka seçimlere katılmış ancak seçimleri kazanamamış, III. Enternasyonal'i⁷⁵ benimsemiş olmasına rağmen Marksist-Leninist bir parti haline gelememiş ve 1924 yılında İstanbul'un işgalinin ardından işgal kuvvetleri komutanlığı tarafından kapatılmıştır⁷⁶.

20 Şubat 1919 tarihinde Hüseyin Hilmi tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası ise her ne kadar Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın devamı gibi görülse de, parti

⁷⁴ İşçi ve Çiftçi Fırkasının Büyük Millet Meclisi'ne çektiği telgraf ve cevabı için bakınız: *Aydınlık*, 10 Kanunuevvel 1922, No 21, s. 295 ; Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 438

⁷⁵ III. Enternasyonal: II. Enternasyonal'in Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte çözülmesinin ardından komünist partilerin birliğini sağlamak amacıyla kuruldu. Açıklanan amacı dünya devrimini gerçekleştirmek olmakla birlikte, daha çok komünist hareketi SSCB denetiminde tutmak için kullanıldı. **Oran, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980**, s. 500. Komünist Enternasyonal veya Komintern de denilen bu enternasyonal, Bolşeviklerin Rusya'daki 1917 Ekim devrimindeki başarılarından sonraki girişimleri sonucunda ve Orta Avrupa'da devrimci bir ayaklanmadan söz edildiği bir anda, 1919'da Moskova'da kurulmuştu. Lenin, burjuva demokrasisi yerine proletarya diktatörlüğünün ve Sovyet iktidarının tanınmasını III. Enternasyonal'in temel ilkeleri olarak tanımlamıştı. Bir Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri'nin Dünya Birliği, III. Enternasyonal'in varoluşu boyunca, 1935'ten sonra geri plana düşse de, resmi amacı olmuştur. Komintern'e katılım için katı koşullardan oluşan 21 ilkeyi yerine getirmek gerekiyordu. Almanya'da gerçekleşmesi gereken devrim başarısız olduktan birkaç yıl sonra Sovyet Partisi'ndeki iç mücadeleler Komintern'e de yansımıştır. Stalin'in "*Tek Ülkede Sosyalizm*" politikalarına karşı Troçkist muhalefet bozguna uğramış, 1933'ten sonra Nazi diktatörlüğünün kurulmasının ardından Komintern Yürütme Kurulu, kendisine bağlı partilerin, sosyal demokrat partilerin merkez komitelerine faşizme karşı birleşmek için yakınlaşmalarını önermiştir. Bu öneri Fransa'da komünistler ile sosyalistler arasında bir eylem birliğine yol açmıştır. 1935'teki yedinci ve son kongresinde Komintern altmış beş parti içinde üç milyondan fazla komünist temsilcisiyle, faşizm dalgalarını durdurmak için işçi sınıfı partilerinden oluşan bir birleşik cephe ve bu cephenin daha kapsayıcı Halk Cephesi'ne doğru genişletilmesinde güçlü bir öneri getirmiştir. II. Dünya Savaşı'nı her iki grup için de haksız, gerici ve emperyalist olarak mahkûm eden Komintern, amacını faşizmin yenilmesi olarak açıklamıştır. Bottomore, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, 208-209. Bu doğrultuda kongre, tüm komünist partileri yaklaştırmakta olan savaşa, faşizme karşı demokrasi yanlısı güçlerle işbirliği içinde insanlığın tüm ileri kazanımlarını savunmakla görevlendirmiştir. Türkiye Komünist Partisi (TKP) bu karara uymayınca Şubat 1937'de sentrazilasyon/separak kararı çıkarılmış ve KominternTKP'yi dışlamıştır. Bunun üzerine TKP karara uymuş ve Türkiye'deki gizli faaliyetlerine ara vererek Kemalizm ile birlikte çalışmaya başlamıştır. **Oran, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980**, s. 500. 1941'de Almanların Sovyetlere saldırısından sonra Komintern, kayıtsız desteğini Sovyetler Birliği'ne ve onun mihver güçlerine karşı mücadele eden batılı müttefiklerine vermiştir. Komintern büyük ölçüde yaygınlaşmış komünist hareketin içinde çalışmak zorunda olduğu farklı koşulların uluslararası bir merkezden yönlendirilmesini olanaksızlaştırdığını ileri sürerek prezidyum önerisi sonucu Haziran 1943'te dağılmıştır ki bu karar aynı zamanda, Stalin'in batılı müttefiklerine hoş görünme arzusunun da bir sonucudur. Bottomore, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 209-210

⁷⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 438-439

mütareke yıllarında gerçekleşen iki ciddi grevden birinin destekleyicisi, diğersinin ise düzenleyicisi olmuştur. Partinin düzenlediği tramvay işçilerinin grevi (23 Mayıs-06 Haziran 1920) Hüseyin Hilmi'nin işgal makamlarıyla görüşmesiyle son bulmuştur. Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin oluşturduğu II. Enternasyonal'e katılan Parti, 1919 seçimlerine İstanbul'dan iki adayla katılsa da meclise girememiş, kurucusunun ölümü ile hayli sarsılan parti, mütareke döneminin sona ermesi ve milli kuvvetlerin hâkimiyeti ile beraber siyasi hayattan silinmiş⁷⁷ böylece II. Enternasyonal'in Türkiye temsilcisi olan hareket de sönüp gitmiştir⁷⁸.

Milli mücadele döneminin ilk günlerinde, düzenli ordunun kurulmadığı sıralarda bazı vekillerle birlikte gizli olarak kurulan Yeşil Ordu Cemiyeti⁷⁹ ise, komünizme yakın bir ideolojiyi benimseyen askeri ve siyasi bir örgüttü. Kendisini "Avrupa emperyalizminin hulul ve istila siyasetini Asya'dan kovmak üzere kurulmuş bir mücadele teşkilatı" olarak tanımlayan Yeşil Ordu Cemiyeti⁸⁰, Mayıs 1920'de 32 maddeden oluşan bir program dahi yayınlamıştır. Ancak Cemiyet, Çerkez Ethem'in kendisine katılıp Yunanlılara teslim olmasıyla birlikte, zamanla tehlikeli bir hal almaya başlamış, bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile lağvedilmiş; fakat bu emre rağmen Yeşil Ordu kurucuları ve üyeleri faaliyetlerine devam ettikleri için tutuklanarak İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır⁸¹.

Anadolu'da işgal koşulları altında yaşayan halk için sosyalizmin bir kurtuluş yolu olarak görülmeye başlaması, ülkede sol yayınların ve çevirilerin artmasıyla beraber Sovyet devriminin bazı fırkalarca propaganda malzemesi olarak kullanılması ve halk arasında etkili olmaya başlaması üzerine⁸² Mustafa Kemal Paşa, hem ülkedeki komünist faaliyetleri, hem de gizli faaliyet gösteren Halk İştirakiyun Fırkası'nı denetim altında almak amacıyla, 18 Ekim 1920 tarihinde yakın arkadaşlarına Resmî

⁷⁷ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 463-465

⁷⁸ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 71

⁷⁹ Dr. Adivar ve Falih Rıfkı Atay ile konuşmalarından yola çıkan Tunaya; bir kanaate göre, bu isimle kurulmuş hakiki bir cemiyet olmadığını, bununla Rusya ve Asya'dan, Anadolu hareketini desteklemek gayesiyle gelecek tamamen hayali bir askeri kuvvetin kastedildiğini ve bu suretle halkın cesaretinin artırılmak istendiğini aktarmaktadır. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 531

⁸⁰ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 76

⁸¹ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 127

⁸² Tevetoglu'ndan aktaran İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi*, s. 86

Türkiye Komünist Partisi'ni kurdurmuştur⁸³. Parti kurulduktan sonra Mustafa Kemal Paşa Tefvik Rüştü Aras'ı Moskova'ya göndermiş, partinin III. Enternasyonal'e kaydı için müracaatta bulunulmuş; fakat bu müracaat Komintern tarafından reddedilmiştir⁸⁴. III. Enternasyonale bağlı olarak Haziran 1920'de Ankara'da kurulan bir diğer komünist teşekkül ise Hafı (Gizli) Yarı Resmi Türkiye Komünist Fırkası'dır. Amacını ülkede sosyalizmi yerleştirmek olarak belirten örgütün kurucuları arasında Arif Oruç, Binbaşı mütekaidi Salih Zeki ile Şerif Monotof vardır⁸⁵ ve bu parti de ülkede kayda değer herhangi bir faaliyette bulunamamıştır.

Bu dönem kurulan bir diğer sosyalist örgüt Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'dır ve 7 Aralık 1920'de kurulmuştur. Bazı milletvekilleri ile daha önce kapatılan Yeşil Ordu Cemiyeti ve Komünist Fırkası mensuplarından bir kısmının da iştirakiyle kurulan fırka⁸⁶, III. Enternasyonal'e katıldığını, Türkiye'de sosyalizmi ilan edeceğini belirterek, işçi ve köylülere hitaben yayınladığı bildiride programını açıklamış, ülke halkını emperyalist işgal kuvvetlerine ve İstanbul'daki padişah hükümetine karşı Kurtuluş Savaşı'na katılmaya çağırıştır. Bildiride en kutsal amacının Türkiye sosyalizmini kurmak olduğunu belirten Fırka'nın, Anadolu'da dağınık halde çalışan komünist grupları bünyesinde toplamaya başlaması ve etkinlik sahasının genişlemesi üzerine, üyeleri 1920 Aralık ayında tutuklanarak hapse atılmış ve parti kapatılmıştır⁸⁷.

Ulusal kurtuluş mücadelesinin verildiği bu dönemde ülkedeki tüm imkânlar bağımsızlık mücadelesi için seferber edilmiştir. Bir yandan emperyalist devletlerle diğer yandan İstanbul hükümeti ve Milli Mücadele karşıtlarıyla mücadele etmek zorunda kalan Ankara Hükümeti'nin kabul etmiş olduğu 1921 Anayasası'nda ise dönemin olağanüstü koşulları nedeniyle işçi haklarına dönük herhangi bir düzenleme yapılamamıştır⁸⁸. Fakat tüm bu olumsuz koşullara rağmen ülkede sınırlı sayıda da olsa

⁸³ Tunaya kitabında Resmi Komünist Partisi'nin kuruluş tarihini 1920 Mayıs ayı olarak belirtmektedir. Tunaya'ya göre, teşkilatı ve faaliyeti olmayan Fırka, resmi ve şekli bir mahiyet göstermektedir ve Fırka mensupları arasında Tefvik Rüştü, Mahmut Esat, Mahmut Celal, Yunus Nadi bulunmaktadır. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 531

⁸⁴ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 147

⁸⁵ Tunaya *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 532

⁸⁶ Tunaya *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 531-533

⁸⁷ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 93-96

⁸⁸ Mustafa Balcıoğlu, "İstanbul'dan Samsun'a Uzanan Yolda Mustafa Kemal", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, C.I, s. 196-197

bağımsız işçi örgütleri kurulabildiği görülmektedir. Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in TİÇSF paralelinde kurduğu Türkiye İşçi Derneği; Serafim Maksimos, Roland Genenzberg, Nikola Asmakopolo, İlya Zaharya gibi Komintern üyelerinin yardımı ile kurduğu Gençlik Cemiyeti, Beynelmillel Deniz İşçileri İttihadı, Beynelmillel Marangoz Cemiyeti, Beynelmillel Bina İşçileri Cemiyeti ve ayrıca Beynelmillel İşçiler İttihadı (Federasyonu) bunlardan bir kaçıdır⁸⁹.

5) Cumhuriyet Dönemi Sol Hareketler

a) Çok partili dönem öncesi sosyalist hareketler

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ile Türk halkı emperyalist devletleri hem bozguna uğratmış hem de ülkeden kovmuştu. Yeni kurulan devletin yönetim biçimi 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle belli olmuş, Mustafa Kemal Paşa ülkenin ilk cumhurbaşkanı seçilmişti⁹⁰. 1923 Eylül'ünde Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk siyasi örgütü olan Halk Fırkası kurulmuş⁹¹, yeni Türk devletinin ekonomik politikasını belirlemek üzere İzmir'de bir İktisat Kongresi⁹² toplanması kararlaştırılmıştı. Kongreye işçiler, çiftçiler, tüccarlar, sanayiciler gibi çeşitli gruplar katılmış ve kongreye katılan bu gruplar, kongreye sundukları tebliğlerle hükümetten kendilerine yönelik iyileştirmeler yapılmasını istemişlerdir. İşçileri temsilen kongreye katılanların çoğunun işçi olmamasına rağmen, Aydınlık grubunun kongre öncesinde ve sonrasında yaptığı çalışmalar sonucu işçi isteklerinin bir kısmı kabul edilmiştir. Kabul edilen bu istekler içerisinde; amele yerine işçi tabirinin kullanılması, 8 saatlik iş günü, sendika hakkının tanınması, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile belediye meclislerinde işçi temsilcilerinin bulunması, kadınlara doğum izni verilmesi gibi maddeler de vardır⁹³. İzmir İktisat

⁸⁹ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 84

⁹⁰ Cezmi Eraslan, "Cumhuriyet'in İlanı", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, C.I, s. 421-431

⁹¹ Halk Fırkası 9 Eylül 1923'te kurulmuş olmasına rağmen Mustafa Kemal Atatürk, partinin 15 Ekim 1927 yılında yapılan kongresinde, Fırka'nın bütün Anadolu'yu kapsayan ilk kongresini Sivas Kongresi'nde yaptığını belirtmiş ve Halk Fırkası'nın kuruluşunu Sivas Kongresi'ne dayandırmıştır. Mehmet Akif Tural, "Barış İçinde Cumhuriyet'e", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, C. I, s. 418-420

⁹² Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 243-244 ; Mehmet Akif Tural, "Barış İçinde Cumhuriyet'e," *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.I, s.406-413

⁹³ Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s.55-76

Kongresi'nde alınan kararların hükümet tarafından benimsenmiş olması, işçi hareketinin daha da cesaretlenmesini sağlamış, işçiler ülkenin birçok yerinde özellikle İstanbul'da hızlıca örgütlenmeye başlamışlardır. Bu esnada herkese dernek kurma hakkı tanıyan 1924 Anayasası kabul edilmiş⁹⁴, böylece bir çeşit dernekleşme olan sendikaların kurulmasının önünde herhangi bir engel kalmamıştır⁹⁵. Vatandaşa örgütlenme hakkı tanıyan bu Anayasa'ya dayanan işçi temsilcileri, büyük işçi merkezlerinde sendikalar kurmaya başlamışlardır. Komünist faaliyetlerle ilişkili olan sendika yöneticileri ile işçi hakları konusunda bilinçli olan işçilerin; İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Zonguldak... gibi şehirlerde kurulan bu sendikaları, bölge sendika birlikleri halinde sınıfsal esaslar üzerinde bir araya getirmeye çalışmaları üzerine, iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), sendika hareketlerini kendi denetimi altına almak için Türk İşçi Birliği'ni kurdurmuştur. Ancak işçi temsilcileri, birlik yöneticilerinin işçi sınıfının çıkarlarını değil, Türk burjuvazisinin ve CHP'nin çıkarlarını savundukları gerekçesiyle Türk İşçi Birliği'nden ayrılarak Amele Teali Cemiyeti'ni kurmuşlardır⁹⁶. 12 Ağustos 1924 günü çeşitli işçi örgütlenmelerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve içinde TKP kadrolarının da bulunduğu Amele Teali Cemiyeti kısa sürede etkinliğini artırmıştır⁹⁷. Fakat 1925 yılında ülkede meydana gelen Şeyh Sait İsyanı⁹⁸ sonucu çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu'nun verdiği yetkiler kullanılarak, mevcut işçi örgütlerinin kapatılmasıyla birlikte faaliyetleri de durdurulan Amele Teali Cemiyeti, 1927 TKP tevkifatı sırasında kapatılmıştır⁹⁹. 1929-1933 yılları arasında meydana gelen dünya ekonomik krizi nedeniyle Türkiye'de yaşayan işçilerin durumu daha da kötüleşmiş; ülkenin İstanbul, Ankara, Samsun, İzmir gibi büyük şehirlerinde grevler başlamıştır. Hükümet bu grevlerin ülke geneline yayılmasını önlemek amacıyla, 1933'te grevleri yasaklayan bir kanun çıkarmıştır. İşçilerle işverenler arasındaki ilişkileri düzenleyen herhangi bir kanun olmaması nedeniyle,

⁹⁴ Gülnihal Bozkurt, "Hukuk İnkılabı", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, C. II, s. 87-90

⁹⁵ Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 86

⁹⁶ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 130-131

⁹⁷ Yirmi sendikadan oluşan ve otuz binden fazla üyesi olan bu cemiyet; tramvay, demiryolu, posta, fırın vb. yerlerde çalışan işçilerin grevlerini başarıyla yürütmüş, çalışmaları sonucunda hükümet, sanayi ve ticari kuruluşlarla, resmi dairelerde çalışan işçi ve memurlara hafta sonu tatil hakkını tanımak zorunda kalmıştır. Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 130-131

⁹⁸ Cezmi Eraslan, "Siyasi Alanda Yapılan İnkılaplar", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, C. II, s.52-55

⁹⁹ Koç, *100 Soruda Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, s. 35-36

işçiler ve işveren arasındaki ilişkileri düzenleyebilmek amacıyla hükümet, 8 Haziran 1936 yılında İş Kanunu'nu çıkarmıştır¹⁰⁰. Bu kanunla her ne kadar bir iş günü 8 saat olarak kabul edilmişse de gerekli durumlarda bu sürenin 11 saate kadar çıkarılmasına da olanak tanınmıştır. Bu kanunla kadınlara doğum izni verilmesi, hastalık nedeniyle ücretlerin bir kısmının ödenmesi gibi işçiler lehine gözüken bir takım haklar tanınmış olsa da, kanunun 72. maddesi¹⁰¹ ile grev ve lokavt yasaklanmış, 127. maddesi¹⁰² ile greve giden işçilere hapis cezası getirilirken, işverene kanundaki boşluktan yararlanarak lokavt yapma hakkı tanınmıştır¹⁰³.

28 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile her türlü sınıfsal örgütlerin, sendikaların, cemiyetlerin kurulması, ülkede sosyal sınıfların varlığından bile söz edilmesi yasaklanmış, hükümetin izni ile kurulabilen cemiyetler ise mahalli idarelerin sıkı denetimi altına verilerek, hükümete bunları istediği zaman kapatabilme hakkı tanınmıştır¹⁰⁴. Bu yasa ile birlikte sınıf esasına dayanan örgütlerin kurulması, dolayısıyla sendikaların yasaklanması, grevi örgütleyecek kuruluşların fiilen ve hukuken ortadan kalkmasına neden olmuş, grev yasağına karşı işçilerin mücadelesini belli bir mecraya dökmek olanaklı olmamıştır¹⁰⁵. Tüm bu koşullar altında ülkede komünistler çalışmalarına devam etmişler; Orak Çekiç, Kızıl İstanbul, Kızıl Şehir, Emek, Kadro, Yön, Tan gibi basın yayın araçlarını kullanarak işçi ve emekçileri örgütlemeye çalışmışlar; ancak daha sonra hükümetin almış olduğu tedbirler sonucu birçoğu tutuklanarak çok ağır cezalara çarptırılmışlardır. Bu dönem Türk Ceza Kanunu'na, İtalyan Ceza Kanunu'ndan alınma 141. ve 142. maddelerin de

¹⁰⁰ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 131

¹⁰¹72. Madde: "Grev" ve "lokavt" yasaktır. İş Kanunu Resmi Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330 No: 3008

¹⁰² 127. Madde: 1. 72. maddedeki hükme muhalif olarak ve 73. maddenin birinci, ikinci yahut üçüncü fıkrasındaki tariflerden birine uygun tarzda grev yapan işçilerden her biri on liradan yüz liraya kadar hafif para cezasına çarptırılır. 2. Grev yapan işçiler, amme hizmeti gören müesseselerde çalışmakta iseler, bunlardan her biri hakkında 1 numaralı fıkrada yazılı para cezası ile birlikte bir aydan altı aya kadar hafif hapis cezası dahi hükmolunur. 3. Yapılan grev devlet, vilayet veya belediye idare veya kararları üzerinde bir tesir ve tazyik icra etmek maksadına matuf bulunuyorsa failleri iki aydan iki seneye kadar hapis ve bir aydan bir seneye kadar Devlet müesseseleri ile amme hizmetleri müesseselerinde çalışmaktan men olunurlar. *Resmi Gazete*, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330 No: 3008 "İş Kanunu"; Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 148-149

¹⁰³ *Resmi Gazete*, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330 No: 3008 "İş Kanunu"; Tam metin için bkz.: Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 129-153

¹⁰⁴ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 132

¹⁰⁵ Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 101

eklenmesiyle¹⁰⁶ ülkede komünist cemiyetlerin kurulması ile her türlü milli duyguları zayıflatmayı amaç edinen teşekküllerin oluşturulması ve bu yönde yapılacak her türlü propaganda yasaklanmıştır¹⁰⁷.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkede yoğun bir sol faaliyet olmamıştır. Alman ordularının Türk sınırlarına dayandığı, milliyetçi akımların etkin olduğu bu dönemde buna uygun koşullar da zaten mevcut değildir¹⁰⁸. Türkiye'nin, bu dönemde savaşa doğrudan katılmasa da, bütün savaş boyunca büyük bir askeri gücü silah altında tutması; devlet bütçesinin büyük bir bölümünü askeri harcamalara ayırmasına, üretimin düşmesine, halkın ağır vergi yükü altında ezilmesine, vurgunculuğun ve karaborsanın artmasına neden olmuş, yaşanan bu ekonomik buhran nedeniyle halk arasında hükümete karşı tepkiler¹⁰⁹ doğmaya başlamış, hükümet ise yaşanan bu gelişmeler karşısında bir takım önlemler alma yoluna gitmiştir¹¹⁰. Savaş koşullarında alınan bu önlemlerden biri 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu (MKK)'dur¹¹¹. Bu kanunla birlikte, işçilerin çalışma süreleri uzatılmış, bazı sektörlerde çalışma yükümlülüğü artırılarak kadın ve çocuk işçilerin, çalıştırılmalarının yasak olduğu işlerde dahi çalıştırılmalarının önü açılmış, ücretler %50'den fazla oranda düşürülmüş, karaborsa ve vurgunculuk sonucu fiyatlar artmıştır. MKK'nın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş,

¹⁰⁶ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 133-135

¹⁰⁷ Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleri, çeşitli suçlar hakkında hükümler koymuştur. Bunlardan birincisi, bir yandan komünist cemiyetler kurulmasını suç saymış, öte yandan anarşizmi, diktatörlüğü, ırkçılığı ve millî duyguları yok etmeyi ve zayıflatmayı amaç edinen cemiyetlerin kurulmasını yasaklamıştır. 142. madde ise, birincisine paralel olarak komünizm, anarşizm, diktatörlük, ırkçılık propagandalarını ve millî duyguları yok etmeye ve zayıflatmaya yönelik her türlü propagandayı cezalandırmıştır. Uğur Alacakaptan, *Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Dergisi*, C.2.2, S.1, 1966, s. 3

¹⁰⁸ Bu dönem marksist-leninist faaliyetleri Dr. Şefik Hüsnü'nün raporundan yola çıkarak değerlendiren Timur, savaş yılları içinde sosyalist ve demokrat unsurların, daha çok küçük burjuva aydınlar ve üniversite gençliği çevresinde faaliyette bulduklarını ve bu faaliyetlerin özünü de antifaşist ve demokratik eylemlerin teşkil ettiğini belirtir. Bu unsurlar, savaş sonrasında ise demokrat mücadele cephesinin öncüsü olma çabasına girişmişler ve çok partili hayata geçiş de onların bu yöndeki girişimlerini kolaylaştırmıştır. Timur Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. Bs., Ankara, İmge Yayınevi, 2003, s. 105-107

¹⁰⁹ Sayılğan, bu dönemde halk arasında hükümete karşı genel bir hoşnutsuzluk başladığını, TKP'nin bu hoşnutsuzluktan yararlanarak "Faşizme ve Vurgunculuk Aleyhinde Geniş Cephe İşbirliği" ismini verdiği faaliyeti ile kitlelere, bilhassa üniversite gençliğine sokulabildiğini belirtir. Üniversiteliler arasında adı "İleri Gençlik Birliği Teşkilatı (Cephesi)" olan kuruluşun liderinin İktisat Fakültesi asistanı Mihri Belli olduğunu belirten Sayılğan'a göre, TKP, günün gerçeklerinden yararlanabildiği için cephe politikası tutmuştur. Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 244

¹¹⁰ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 139

¹¹¹ *Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, Sayı: 4417, s. 13214-13217

25 Mayıs 1940'da Resmi Gazete'de yayınlanan Örfi İdare Kanunu ile her türlü düşünce, gösteri, örgütlenme basın ve yayın hakları rafa kaldırılmıştır¹¹². Ancak sıkıyönetime rağmen muhalif/sol basın savaş yıllarında ve sonrasında da susmamış; Ses, Adımlar, Yürüyüş, Görüşler, Zincirli Hürriyet gibi dergilerde; Tan, Gün, Yeni Dünya, 24 Saat, Gerçek gibi gazetelerde iktidarda bulunan CHP'nin antidemokratik uygulamalarını eleştiren, faşizm karşıtı yazılar dışında, Türk İşçi ve sosyalist hareketinin temel sorunları ile ilgili yazılar yayınlanmaya devam etmiştir¹¹³. Hükümetin basın karşısında da aldığı sert tedbirler sonucu çok sayıda gazeteci, yazar, aydın tutuklanmış; birçok gazete ve dergi de bu dönemde kapatılmıştır.

b) Çok partili döneme geçiş ve sosyalist hareketler

İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Türkiye, Almanya ve müttefiklerine savaş ilan ederek, kazanan devletlerin tarafında yer almış, dünyayı kana bulayan faşizm yenilmiş, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin öncülüğünde başlayan sosyalist hareketler ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin başlattığı Soğuk Savaş¹¹⁴ dönemi ile birlikte dünya ölçeğinde hız kaybetmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası başat bir güç olarak ortaya çıkan ABD, bir yandan SSCB'de gerçekleşen ve dünya ölçeğinde yayılmaya başlayan komünizm karşısında Soğuk Savaş dönemini başlatırken, diğer yandan da savaştan yenik çıkan veya savaştan etkilenen bütün ülkelere, Truman Doktrini ve buna bağlı olarak Marshall Planı sayesinde finansal yardımlar yaparak, bu ülkeleri, aslında tüm dünyayı, siyasi ve ekonomik açıdan kontrol altına almayı amaçlamıştır¹¹⁵. Savaş sonrası dünya genelinde

¹¹² Işık, *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 105-106

¹¹³ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 141

¹¹⁴ Soğuk Savaş kavramı; İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ile SSCB arasında gelişen düşmanca ilişkileri ve ideolojik çatışmayı tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çatışma kendisini açık askeri eylemlerle değil; ekonomik baskı, propaganda ve silahlanma yarışıyla göstermiştir. Bu dönem için çoğunlukla Churchill'in 1946'daki "Demir Perde" konuşması başlangıç, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı veya 1991'de SSCB'nin dağılması da bitiş olarak kabul edilmektedir. Nükleer silahlar ise Soğuk Savaş'ta çok önemli rol oynamışlardır. Soğuk Savaş kronolojisi için bkz.: Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980**, s. 536

¹¹⁵ Sander'e göre, Sovyet genişlemesini dünyanın neresinde olursa olsun çevrelemek ve Amerikan ekonomik ve siyasi anlayışının genişlemesini sağlamanın yanı sıra, Sovyet tehdidine karşı özellikle Yunanistan ve Türkiye'yi güçlendirmek amacı taşıyan Truman Doktrini ve ardından bu amaçla hazırlanan 5 Haziran 1947 tarihli Marshall Planı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin geçiş devresini kapatmış ve Soğuk Savaş devresini açmıştır. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara, 1979, s. 18. Truman Doktrini'ne Türkiye'nin dahil edilmesinin ise farklı nedenleri vardı. Türkiye, Asya, Avrupa, Afrika kıtaları arasındaki kara, hava, deniz yollarının denetiminin sağlanabileceği bir konumdaydı. Eğer SSCB, Türkiye'yi ve boğazları ele geçirirse, Irak ve İran yoluyla petrol bakımından zengin Orta

başlayan demokratikleşme hareketleri Türkiye’de de karşılığını bulmuş, ülkede demokratikleşme çabaları hız kazanmıştır. Marshall Planı çerçevesinde alınan dış yardımlar sayesinde kapitalizmin Türkiye’ye girişi de hızlanmış, feodal üretim ilişkilerinin çözülerek yerini bıraktığı kapitalist üretim ilişkileri, başat seviyeye ulaşmaya başlamıştır¹¹⁶. 1945’lere gelindiğinde demokrasi ve işçi hareketlerinin gittikçe etkinliğini arttırması, tek parti iktidarına karşı başlayan muhalefet hareketlerine nüfuzlu birçok kişinin katılması CHP’nin merkez teşkilatı ile mahalli kuruluşları arasındaki ilişkilerin kopmasına neden olmuştur. Ülkede meydana gelen tüm bu olaylar ile muhalefetin de artan baskısı karşısında hükümet, ülkede çok partili rejime geçildiğini ilan etmek zorunda kalmış, böylece siyasi örgütlenmelerin önünü açılarak ülkede yeni partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmaların ilki 1938 tarihli Cemiyetler Yasası’nda yer alan “*Sınıf esasına göre cemiyet kurmayı*” yasak eden maddenin değiştirilmesidir. 10 Haziran 1946’da bu kanunda yapılan değişikliklerle, emekçilerin sınıf temeli üzerinde örgüt kurmasına konulan yasak tam olarak ortadan kaldırılmasa da, cemiyetlerin ve işçi sendikalarının faaliyetlerini sınırlayan bazı maddeler kaldırılmıştır¹¹⁷. Böylece Cemiyetler Kanunu’nda yapılan bu değişikliklerle ülkede yeni siyasi partiler kurma imkânı doğmuş ve birçok parti ve sendika bu dönemde kurulmaya başlanmıştır¹¹⁸. Demokrat Parti¹¹⁹, Milli Kalkınma Partisi gibi siyasal oluşumların dışında kendini sosyalist/sol olarak niteleyen Sosyal Adalet Partisi, Türkiye Sosyal Demokrat Partisi gibi siyasi partiler bu oluşumlardan birkaçıdır¹²⁰. Yine bu dönemde sosyalist nitelikleriyle ön plana çıkan Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi

Doğu’ya girebilir, üç kıtanın ticaret yollarını kendi denetimi altına alabilirdi. ABD, Türkiye’ye destek vererek aslında bu tehlikeyi uzaklaştırmak istiyordu. Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980**, s. 531

¹¹⁶ Işık, *Osmanlı’dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 168

¹¹⁷ Koç, *100 Soruda Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, s. 41

¹¹⁸ Sosyal Adalet Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Yurt Görev Partisi, Türkiye Yükselme Partisi (Ulusal Kalkınma Partisi), Müstakil Türk Sosyalist Partisi, (Demokrat) İşçi Partisi, Çalışma Partisi(19/09/1950), Radikal Hürriyet Partisi, Vatan Partisi, Halk Kurtuluş Partisi, Sosyalist Partisi, Çalışma Partisi (11/02/1961)Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Cumhuriyetçi Parti, Müsavvat Partisi gibi sol nitelikli partiler çok partili yaşama geçildikten sonra kurulmuşlardır. Mete Kaan Kaynar Der., *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, Ankara, İmge Kitabevi, 2007

¹¹⁹ Yeni kurulan bu partilerden en nüfuzlu olanı CHP’de önemli görevlerde bulunan dört siyaset adamının kurduğu Demokrat Parti’dir. Refik Koraltan, Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü tarafından 7 Ocak 1946’da kurulmuştur. Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 638-697

¹²⁰ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 147-148

önderliklerinde çok sayıda işçi örgütü kurulmuş, bu örgütlenmelerden önemli bir bölümünü bünyesinde toplayan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) ise çeşitli yayınlar aracılığıyla, çalışma yaşamının demokratikleşmesi konusunda çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler karşısında hükümet -1940 yılında yürürlüğe konan ve halen devam etmekte olan sıkıyönetim aracılığıyla- 1946 Aralığında bu çalışmaları durdurmuş¹²¹ ve o dönemde kurulmuş olan sosyalist partilerle birlikte işçi sendikaları da kapatılarak birçok işçi lideri tutuklanmıştır. 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliklerin sonuçlarını göz önünde bulunduran hükümet, sendikalara ilişkin yeni düzenlemelere gitmiş ve 1947'de çıkardığı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'la¹²² işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı vermediği gibi sendikaların siyasetle uğraşmalarını da yasaklamıştır¹²³.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ülkede çok partili siyasi yaşama geçilmesiyle beraber, dönemin sosyalist nitelikli ilk partisi, Türkiye Sosyalist Partisi (TSP), 14 Mayıs 1946 yılında siyasi yaşamına başlamıştır. Programında amacının Türkiye Cumhuriyeti'ni tam bir halk devleti haline getirmek olduğunu belirten TSP, kendisini sosyalist, demokratik, enternasyonalist, barışçı ve laik bir parti olarak tanımlamış, iktidara geldiği zaman ülkede demokratik rejimi kuracağını, temel hak ve özgürlükleri tanıyacağını, özel mülkiyete dokunmamakla birlikte büyük tarım alanlarını ve küçük bir azınlığın elindeki büyük üretim araçlarını ve sanayi kuruluşlarını millileştireceğini açıklamıştır¹²⁴. Gerçek adlı günlük bir gazete ile Gün isimli bir dergi aracılığıyla halka görüşlerini anlatan yazılar yayınlayan Parti, ülke genelinde yeterince örgütlenememiş, işçi kitlesini kendi safında toplayamamıştır. Kuruluşundan dört ay sonra kapatılan partinin yöneticileri, Türkiye İşçi hareketinin önemli isimlerinin kurduğu bir diğer sosyalist eğilimli parti olan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi yöneticileri ile birlikte yargılanmış ve çeşitli sürelerde hapse mahkûm edilmişlerdir¹²⁵. Türkiye Sosyalist Partisi'nin kurulmasından yaklaşık bir ay kadar sonra, 20 Haziran 1946'da

¹²¹ Işık *Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994*, s. 111; Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 101-102

¹²² *Resmi Gazete*, 26 Şubat 1947, Sayı. 6542 No: 5018

¹²³ Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 101-103

¹²⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 696-701

¹²⁵ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 154-156

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kurulmuştur. Kurucuları; Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Ragıp Vardar, Fuat Bilge, İstefo Papadopulos, Emin Aydınlatan, Dr. Haabil Amato, Müntakim Öçmen, Hayrettin Emin Manoğlu gibi Türkiye ve uluslararası işçi hareketinin önemli isimleridir. Programında demokratik sosyalizmi kurarak tüm vatandaşlara yüksek bir yaşama seviyesi sağlayacağını belirten Parti, Sendika isminde kendi çıkardığı gazetede işçi ve emekçilerle ilgili çeşitli sorunlara değinse de, ülke genelinde teşkilatlanamamış, herhangi bir kongre düzenleyememiştir. Türkiye Sosyalist Partisi, sıkıyönetim komutanlığınca 16 Aralık 1946 da kapatılmış, idarecileri komünizm propagandası yapmak suçundan mahkûm olmuşlar ve parti feshedilmiştir¹²⁶.

1950 yılına gelindiğinde¹²⁷ ise Dr. Orhan Arsal, Nizamettin Yalçinyuva, Ferruh Apaydın, Üzeyir Kuran tarafından İstanbul'da Demokratik İşçi Partisi kurulmuştur. Kuruluş amacını işçi sınıfını siyasi bir kuvvet haline getirmek olduğunu belirten Parti, “*halkı politika esnafının elinden kurtararak, işçi menfaatlerini satan işçi aristokratlarını ve sahte sendikalistlerini bertaraf*” edeceğini belirtmiş, 1951 ara seçimlerine katılmış ancak bu seçimleri kazanamamıştır¹²⁸. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde büyük bir başarı elde eden¹²⁹ Demokrat Parti iktidarında ise Türkiye’de işçilerin haklarını savunmak amacıyla iki siyasi parti daha kurulmuştur. Bunlardan biri 1946’da kurulan ve birkaç ay sonra kapatılan Türkiye Sosyalist Partisi’dir. Ancak yeniden kurulan Türkiye Sosyalist Partisi, yayın organı olan Gerçek Gazetesi’nde komünizm propagandası yapıldığı gerekçesiyle ikinci kez kapatılmış, kurucu ve yöneticileri yeniden tutuklanmıştır¹³⁰. Bu dönemde işçi haklarını savunan diğer parti ise Dr. Hikmet Kıvılcımlı başkanlığında kurulan Vatan Partisi’dir¹³¹. 22 Ekim 1954

¹²⁶ Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 704-705

¹²⁷ Çalışma Bakanlığı kaynaklarına göre, ülkede 1948 yılında 329.463 işçi bulunmaktadır. Bu sayının 52.000’i sendikali işçileri temsil etmektedir. Sendikacılığın belli bir gelişme gösterdiği 1950li yıllarda ise bu sayı 373.961 işçiye karşılık 78.000 sendikali işçidir. Bu rakamlar Türkiye’de kapitalizmin gelişme düzeyini de somut biçimde ortaya koymaktadır. Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 101

¹²⁸ Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 740-742

¹²⁹ 14 Mayıs 1950 seçimlerinin tam bir demokratik ortam içinde ve hiçbir itiraza yer vermeyecek şekilde yapıldığını belirten Timur, bu seçimlere katılma oranının %80’i geçtiğini ve Demokrat Parti’nin bu seçimlerde oyların %53.5’ini alarak meclisteki 487 üyelikten 408’ini kazandığını, CHP’nin ise 69 milletvekili çıkardığını belirtir. Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 125

¹³⁰ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 171

¹³¹ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 172

tarihinde kurulan Parti, siyasal eğilimini sosyalizm olarak belirtmiş, 1957 seçimlerine katılmışsa da milletvekilliği genel seçim sonuçlarına göre TBMM’de temsil hakkı kazanamamıştır. 5 Kasım 1955 tarihinde Hikmet Kıvılcımlı, seçim kampanyası sırasında dini siyasete alet ederek komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklanmış, Vatan Partisi ise komünist metodu ile çalıştığı, komünist şahıslar tarafından sevk ve idare olunduğu anlaşıldığı gerekçesiyle, İstanbul Sulh ve Ceza Hâkimliği’nin 30.12.1957 tarih ve 57/227 sayılı kararı ile kapatılmıştır¹³². Vatan Partisi’nin de kapatılmasıyla birlikte ülkede, işçilerin ve bütün emekçi sınıfların çıkarını savunan sosyalist nitelikli tek bir legal siyasi parti kalmamıştır. Üstelik Demokrat Parti döneminde, komünizme karşı yoğun bir savaş açılmış, binlerce kişi komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle tutuklanarak ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardır¹³³. Ülkede uygulanan antidemokratik rejim, anayasaya aykırı uygulamalar, halk yığınlarının yaşama şartlarının zorlaşması, Amerika ile ilişkiler karşısında kamuoyunda oluşan muhalefet nedeniyle Demokrat Parti kadrolarında çözümler meydana gelmiş ve bir grup milletvekili ve bakan Demokrat Parti’den ayrılarak Hürriyet Partisi’ni kurmuşlardır¹³⁴. Bu dönem iktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin iyice bozulduğu, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde hükümet aleyhine gösterilerin artarak yaygınlaştığı gergin yıllardır¹³⁵. O dönem 1924 Anayasası gereğince meclisin gücünü dengeleyecek ikinci bir meclisin veya Anayasa Mahkemesi gibi denetleyici bir gücün olmaması, darbe için gereken ortamı olgunlaştırmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 27 Mayıs 1960 günü Demokrat Parti’nin yasakçı uygulamalarını gerekçe göstererek yönetime el koymuştur. 27 Mayıs darbesinden sonra siyasi partilerin faaliyetleri kısa bir süre için durdurulmuş, ülkenin yönetimi Orgeneral Cemal Gürsel Paşa’nın başkanlığındaki Milli Birlik Komitesi’ne

¹³² Kaynar Der., *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, s. 105

¹³³ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 172-174

¹³⁴ Hürriyet Partisi, Demokrat Parti’nin izlediği ekonomik politikaları benimsemeyen ve Demokrat Parti’nin muhalefet partilerine karşı baskıcı tutumunu onaylamayan bir kısım milletvekilinin Demokrat Parti’den ayrılması sonucu kurulmuştur...1957 tarihinde yapılan seçimlerde CHP ve Cumhuriyetçi Milliyetçi Köylü Partisi (CMKP) ile güçbirliğinde bulunduysa da, Demokrat Parti’nin seçim kanununda yaptığı değişiklik nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Bu durumda ayrı bir parti olarak var olmanın yarar sağlamayacağı düşüncesiyle, 24.11.1958 tarihinde toplanan Olağanüstü Kongre’inde 5 muhalif oya karşı 175 oyla Hürriyet Partisi’nin feshine ve mallarının CHP’ye devrine karar verilmiştir. Partinin az sayıda üyesi Demokrat Parti’ye geri dönerken, büyük çoğunluğu CHP’ye katılmıştır. Kaynar Der., *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, s. 106-107

¹³⁵ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 163-184

(MBK) geçmiştir¹³⁶. Daha sonra Milli Birlik Komitesi seçimlere gitme ve iktidarı sivil iradeye teslim etme kararı almış, Şubat 1961’de yeni siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir¹³⁷. Böylece büyük çoğunluğu özel sektörde ve İstanbul’da örgütlenmiş olan sendikaların yöneticileri tarafından 13 Şubat 1961 tarihinde TİP kurulmuştur¹³⁸. TİP’in kurulduğu bu dönem aynı zamanda sol fikirlerin kamuoyunda tartışılmaya, Türkiye’nin kalkınması yönündeki görüşlerin daha rahat ifade edilmeye başlandığı bir dönemdir. Bu dönemde Türk sosyalistleri halka sosyal sınıflar, sınıf mücadeleleri ve ülkede sosyalist bir partinin gerekliliği üzerine görüşlerini anlattıkları Yön, Sosyal Adalet, Forum gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazılar da yayınlamaya başlamışlardır¹³⁹.

¹³⁶ Şişmanov *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 184

¹³⁷ Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965*, s. 189-192

¹³⁸ Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 66-67 ; Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 174

¹³⁹ Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 68-76

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (1961-1971)

A) Türkiye İşçi Partisinin Kuruluşu

Ülkede cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ekonomik hayatın geliştirilmesi yönünde alınan kararlar ve bu kararların uygulamaya geçirilmesi sonucu ülkede oluşmaya başlayan sanayi ve ticaret erbabı 1950'li yıllardan itibaren izlenen ekonomik politikalar sayesinde daha da güçlenmeye başlamış, buna mukabil olarak ülkede işçi sayısında belirgin bir artış meydana gelmiş ve daha iyi çalışma koşullarına sahip olmak, elde ettikleri haklarını korumak amacıyla işçiler örgütlenmeye başlamışlardır¹. Özellikle 27 Mayıs ihtilali sonrasında kabul edilen yeni anayasanın güvencesinde işçi sınıfı eskiye oranla canlanmış, parlamentoda temsil hakkı istemeye başlamıştır². Türk işçi sınıfının gerek niceliği gerekse niteliği karşısında sendikacılarda da yeni bir eğilim ortaya çıkmış ve bazı sendikacılar kendilerini işçilerin oylarının doğal sahibi olarak görmeye başlamışlardır. Bir yandan sendikalarının başında kalmak ya da güçlenmek, öte yandan ise siyasi partilerin aday listelerinin arasına serpiştirilmekten kurtulmak isteyen sendika temsilcileri için, ülkedeki tüm işçi oyları aileleriyle birlikte ele alındığında ve aynı zamanda bu işçilerin köyle bağları da göz önünde tutulduğunda, önemli bir oy potansiyeli sağlamaktadır³. Siyasi partilerin işçilerin haklarını savunmadıkları, hatta onları siyasi emelleri uğruna aldattıklarını, işçilerin bu partiler içinde eriyip kaybolduklarını düşünen sendikacılara göre; işçiler bir araya gelip örgütlenmeli, siyasi parti kurup seçimlere katılmalı, milletvekillerini bu yolla meclise gönderip, haklarını savunmalıydılar. Bu amaçla, çoğunluğu özel sektörde örgütlü olup

¹ 10 Şubat 1959 tarihinde toplanan Demokrat İşçi Partisi Genel Kongresi'ne takdim edilen rapor için bkz.: Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 741

² 1961'de işçi sigortaları Kurumu'na bağlı çalışan işçilerin sayısı 689.000, Devlet Demiryolları'nda çalışanların sayısı 11.000, askeri fabrikalarda çalışan işçilerin sayısı 25.000' dir. Ancak bu sayı Türkiye'deki gerçek işçi sayısını yansıtmamaktadır; çünkü o dönem işçi sigortaları ancak İş Kanunu'nun kapsamına giren yerlerde uygulanmaktadır ve buna göre nüfusu 50.000'den yukarı olan şehirlerde 4 işçiden az, nüfusu 50.000'den aşağı olan şehirlerde 10 kişiden az işçi çalıştıran işyerlerinin işçileri sigortanın kapsamına girmemektedir. Kaçak çalıştırılan işçi sayısı bilinmediği gibi tarım sektöründe çalışan 1 milyon işçi de bu rakama eklenmelidir. Türkiye'de bu dönemde sanayide çalışan işçi sayısı ise 1 milyonun üzerindedir. Nebil Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, 2. Bs., İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2012, s. 15

³ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 16

CHP'ye yakınlık duymayan, aynı zamanda Türk-İş'in izlediği partiler üstü sendikacılık anlayışına karşı olan bir grup sendikacı, bir araya gelerek yeni bir parti kurma çalışmalarına başlamışlardır⁴. Ancak İç İşleri Bakanlığı'nın 23 Ocak 1961 tarihinde yeni partilerin kuruluşları ile ilgili çıkardığı bildiriye göre yapılacak seçimlere katılacak partiler için son kuruluş tarihi 13 Şubat 1961 olarak ilan edilmiştir⁵. Bu nedenle Milli Birlik Komitesi'nin koyduğu süre bitmeden sendikacılar TİP'in kuruluş çalışmaları hızlandırmış ve yeni partinin isminin Türkiye İşçi Partisi olmasına karar vermişlerdir⁶. Kurucu sendikacılar, TİP'in sosyal adaletçi, reformcu bir parti olması, seçilecek başkanının milliyetçi, antifaşist, antikomünist nitelik taşıması⁷, partinin temel dayanağının Türk-İş olması⁸ gerektiği konusunda anlaşmışlar ve kuracakları parti konusunda Türk-İş'in ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin desteğini almak için bu birliklerle temaslara başlamışlardır. Ancak işçi partisinin kuruluşunun aceleye getirilmemesi gerektiğini, partiyi seçimlerden sonra sendikacıların ve sosyal adaletten yana olan bütün aydınların bir araya gelerek kurması gerektiğini düşünen Türk-İş yöneticileri, TİP kurucularını bu konuda yalnız bırakmış, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ile yapılan pazarlıktan ise bir sonuç alınamamıştır. Böylece Türk-İş kendi yönetiminin dışında kurulacak bir partiye sıcak bakmadığını ortaya koymuştur⁹. Türk-İş'ten bekledikleri desteği bulmasalar da Kemal Türkler, Avni Erakalın, Şaban Yıldız, Rıza Kuas, Ahmet Muşlu, Kemal Nebioğlu, İbrahim Güzelce, Adnan Arkın, Salih Özkarabay, Hüseyin Ulubaş, Saffet Göksüzoğlu isimli sendikacılar, hazırlamış oldukları kuruluş bildirgeleri ile 13 Şubat 1961 tarihinde İstanbul vilayetine müracaat etmişlerdir¹⁰. Böylece 13 Şubat 1961 tarihinde büyük çoğunluğu özel sektörde ve İstanbul'da örgütlenmiş olan sendikaların yöneticileri tarafından, Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. TİP'i kuran sendikacıların çoğu o

⁴ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 78

⁵ Sayılın, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 379

⁶ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 79

⁷ Engin Ünsal, *İşçiler Uyanıyor*, İstanbul, Tan Gazetesi Matbaası, 1963, s. 125-127 ; Nebil Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 18

⁸ Varuy'a göre; TİP'in kuruluş hazırlıkları ilerlerken bu oluşumun altında yatan temel ilke şudur: Kurulacak partinin temel dayanağı Türk-İş olacak ve partinin Türk-İş ile işbirliğini yüksek seviyede 27 Mayıs'tan önce Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) genel başkanı olan Nuri Beşer ve sonrasında genel başkan olan Seyfi Demirsoy sağlayacaktır. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 17-18

⁹ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 78-79

¹⁰ Sayılın, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 379

dönemin tek işçi konfederasyonu olan Türk-İş'in sol kanadında yer alan kuruluşların ya başkanı ya da genel sekreterleridirler. Dolayısıyla sendika yöneticiliğinden parti yöneticiliğine doğru adım atan TİP kurucularının¹¹ o dönem sosyalizmle pek ilgileri de yoktur¹². TİP'in ortaya çıkışını “*sendikal alandan politik alana*” bir sıçrama olarak değerlendiren Nihat Sargın'a göre; Türkiye işçi sınıfı tarihinde ilk kez aşağıdan yukarı bir gelişme olmuş, işçiler doğrudan kendileri, kendi partilerini kurmuşlardır. Yalnızca bu olgu dahi onların büyük iş gördükleri hükmüne yeterli haklılık kazandırmaktadır¹³. Gerçekten de TİP'in kurucularının tamamının sendikacı olması, bu yeni siyasal oluşumun tabandan geldiğini yansıtır. Ancak TİP'in çıkışını “*işçiler artık sınıf bilincine vardılar*” değerlendirmesine bağlamak yanıltıcı olabilir; çünkü sendika yöneticilerinin siyasal hayata ilgi duymaları, her şeyden önce işçi sınıfının sayıca artışına¹⁴ ve yaygınlaşan örgütlenmesine bağlıdır ki TİP'in kuruluşu da bu döneme rastlamaktadır¹⁵. TİP'in kuruluşunu tarihimizde benzeri olmayan bir olay¹⁶ olarak değerlendiren Mehmet Ali Aybar'a göre, o güne kadar partiler hep “*bey takımınca*” kurulurken bu defa halkın çocukları ilk kez kendi partilerini kuruyorlardı. Bu anlamda TİP, ülkede tabandan kurulan ilk partiydi ve bu bile bir şeylerin değiştiğinin göstergesiydi¹⁷. TİP'in on iki sendikacı tarafından kurulmuş olmasını her ne kadar Aybar “*işçi sınıfının siyasi bilinçlenmesinin bir göstergesi*” olarak vurgulasa da Sadun

¹¹ Parti kurucuları tüzükteki sıra ve sıfatlarıyla şu kişilerden oluşmaktadır:

Kemal TÜRKLER (Maden İşçisi- Sendikacı), Avni ERAKALIN (Tekstil işçisi- Sendikacı), Şaban YILDIZ (Tekstil işçisi – sendikacı), İbrahim GÜZELCE (Matbaa işçisi – sendikacı), Rıza KUAS (Lastik işçisi – sendikacı), Kemal NEBİOĞLU (Garson - sendikacı), Hüseyin USLUBAŞ (Tütün İşçisi - sendikacı), Salih ÖZKARABAY (Matbaa işçisi - sendikacı), İbrahim DENİZCİER (Nakliyat işçisi – sendikacı), Adnan ARKIN (Şoför) *Kurucular arasında bulunan Saffet Göksozdoğan ve Ahmet Muşlu daha sonra çeşitli sebeplerle partiden ayrılmışlardır. **TİP Tüzüğü 1965**, TBMM Kütüphanesi, 76-194, 1965

¹² Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, C.I, İstanbul, BDS Yayınları, 1988, s. 167-169

¹³ Hatta Sargın'a göre, bununla da kalmamışlar bir yıl sonra Sıkıyönetim Mahkemesi'nde komünizm propagandasından mahkûm olmuş, davası Temyiz'de bir sol aydını, Aybar'ı partilerine başkan seçerek...yaptıkları büyük işi katmerleştirmişlerdir. Sargın, **TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler**, C.I, s. 65-67

¹⁴ 1961 rakamlarına göre, Türkiye'de 511 sendika mevcuttur ve bunların üye sayısı 289.679'dur. Varuy, **Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971**, s. 18

¹⁵ Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971**, s.105

¹⁶ Kurucuların işçi sınıfından geliyor olmalarını bu sınıfın örgütlenme ve mücadele bilincinden, politik düzeyde örgütlenme ve mücadele bilincine yükselmesinin bir belirtisi ve sonucu olduğu değerlendirmesini yapan partinin bir diğer yöneticisi Boran'a göre, “*TİP'in kuruluşu bu anlamda çok önemli ve anlamlı bir gelişmenin ifadesidir.*” Uğur Mumcu, **Bir Uzun Yürüyüş**, 8. Basım, Ankara, Tekin Yayınevi, 1993, 55 ; Behice Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul, Gün Yayınları, 1968, s. 64

¹⁷ Uğur Mumcu, **Aybar İle Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık**, 6. Bs., Ankara, Tekin Yayınevi, 1986, s. 25

Aren, Aybar'la aynı fikirde değildir. Aren'e göre, Aybar bu değerlendirmeyi gerçekte "TİP'in Türkiye Komünist Partisi tarafından kurulmadığının altını çizmek için" yapmıştır. Dolayısıyla Aybar'ın bu tespitinin gerçekleri yansıtmadığını belirten Aren'e göre, on iki işçi sendikacının kurmuş olduğu TİP ile Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinden sonraki TİP'in birbiri ile herhangi bir ilgisi yoktur. Aybar'ın genel başkan olmasından sonra Parti sosyalist/ marksist bir kimlik kazanmaya başlarken¹⁸ TİP'in kurulduğu ilk yıllar için böylesi bir kimlik söz konusu değildir¹⁹. TİP'in bir sınıf partisi olarak kurulmadığının altını çizen Ünsal'a göre; TİP kurucularının bir bölümünün bilinç düzeyi "işçilerin de bir partisi olsun" düzeyini aşmıyordu ve partinin kuruluşunda yer alan bu sendikacılar bir kadro çalışması sonucu bir araya gelmemişlerdi. İsminde "işçi" kelimesi bulunmakla birlikte parti, ilk tüzük ve programıyla bir işçi sınıfı partisi olmak şöyle dursun emekçi parti niteliğinde bile değildi. Üstelik kurucuların teorik bir temelden yoksun bulunmaları ve bilinç taşıyan sosyalist aydınlara karşı da kapalı davranmaları TİP'i ilk döneminde "sosyal demokrat" çizgiye dahi getirememiştir²⁰. Aybar'ın genel başkanlığıyla birlikte partinin rotası sosyalist bir çizgiye doğru çevrilirken, aynı şey partinin kurulduğu ilk dönem için geçerli değildir²¹. Eski sol partilerle organik bağı olmayan TİP²² diğer partilerin tersine parlamento dışında kurulmuştur. Gerek kuruluş aşamasında gerekse ilk yıllarında eski sol partilerle uzaktan yakından ilgisi olmayan TİP'in ana parti

¹⁸ 1962'de partiye sosyalist aydınlara katılmasından sonra aynı yıl kaleme alınan parti tüzüğü ve Birinci Büyük Kongre'de kabul edilen parti programı ile TİP, marksist bir kimlik kazanmış ve bu dönemde marksist kimliğini geliştirmeye başlamıştır. Gerek partinin kendi mücadelesinde kazandığı deneyimler, gerekse işçi sınıfının gelişip güçlenmesi, marksist yazının kimi yapıtlarının Türkçeye çevrilmesiyle marksist öğretinin parti üyelerince öğrenilmesi, partinin bilimsel sosyalistleşme sürecini geliştirmiştir. Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s. 55

¹⁹ Sadun Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993, s. 32-34

²⁰ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 105-106

²¹ TİP başlangıçta sosyalist hatta sosyalizme yakın bir parti olarak kurulmamıştır. TİP'in başlangıçta bir sosyalist parti olarak kurulmadığının kanıtları arasında, kuruluşun bir yıl sonra, partiye aydın kesimden bir başkan aranırken, Marksist sosyalizmle hiç ilişkileri olmayan Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Orhan Tuna, Nadir Nadi... gibi kişilere başvurulmasını sayabiliriz. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s.34 ; Ünsal, *İşçiler Uyanıyor*, s. 125-127

²² Aybar, Uğur Mumcu ile yaptığı bir röportajında TİP'in geçmiş sol hareketlerle bağlantısı olmadığını belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "1910'da resmen kurulmuş olan Osmanlı Sosyalist Fırkası'ndan bu yana tüm sol hareketlerin -tarihi bakımından- mirasçısıyız....Ama aramızda organik bir bağ yoktur... Biz bizden önceki solun ideolojik bakımından da kişileri bakımından da devamı değildik. (TİP'i) Eski solun ilgisi olmayan 12 işçi sendikacı kurmuştu." Mumcu, *Aybar ile Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık*, s. 53

konumundaki CHP ile de ilgisi olmamıştır. TİP bu özelliğiyle de Türk siyasal yaşamına önemli bir yenilik getirmiştir²³.

Kuruluş bildirgelerini İstanbul Valiliği'ne verdikten sonra kurucular, Divan Oteli'nde yapmış oldukları bir basın toplantısıyla TİP'in, işçi sınıfının temsilcisi olarak, ezilen işçi sınıfının haklarını korumak amacıyla kurulduğunu, işçinin şimdiye kadar çeşitli siyasi partiler eriyip kaybolduğunu, TİP'in aydınlarla beraber sosyal güvenliğin temini ve grev hakkının tanınması için çalışacağını, kamuoyuna ilan etmişlerdir²⁴. Ünsal'a göre; söz konusu belgede sosyalizmi anımsatacak herhangi bir ilke veya amaçtan söz edilmemesine rağmen, Türkiye'de sınıf sözcüğünün yasaklandığı böylesi bir dönemde, bu sözcüğün açıkça ifade edilmesi önemlidir²⁵. Parti kurulduktan sonra kurucuların yaptığı ilk iş yönetim kurulunu seçmek olmuştur. Kurulda partinin genel başkanlığına Avni Erakalın, başkan vekilliğine Kemal Türkler, genel sekreterliğe Şaban Yıldız, saymanlığa Rıza Kuas getirilmiştir. Avni Erakalın dışında bu kadro parti kapatılana kadar görevde kalmış ve parti içinde önemli görevler üstlenmişlerdir²⁶ ki TİP kurucusu sendikacıların, başka partilerin aracılığıyla değil, sadece kendi olanaklarıyla böylesi bir siyasal mücadeleye atılmaları da Türk siyasal yaşamında bir ilktir²⁷.

Bu dönemde, ülkenin siyasi yapısında meydana gelen bir takım değişimler de TİP gibi sosyalist nitelikte bir partinin, ülke içinde örgütlenmesini kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Ülkede 1 Nisan 1961 tarihinden itibaren siyasi çalışmalar kısmen serbest bırakılmış, partilerin il ve ilçe toplantıları ile kongrelerini yapmalarına izin verilmiş, 24 Nisan 1961'de nispi temsil sistemini getiren Seçimlerin Temel Hükümleri Yasası kabul edilerek 2 Mayıs 1961'de Resmi Gazetede yayımlanmıştır²⁸. 25 Mayıs 1961'de Milletvekili Seçim Yasası, 9 Temmuz 1961'de yeni anayasa -1961 Anayasası- halkoyuna sunulurken kabul edilmiştir²⁹. 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerle askeri yönetim sona ermiş ve yeni parlamentonun oluşturulmasıyla ülkede normal

²³ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 105

²⁴ *Vatan Gazetesi*, 14.02.1961

²⁵ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 81

²⁶ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 65-66

²⁷ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 82

²⁸ *Resmi Gazete*, 2 Mayıs 1961, Sayı: 10796, Kanun no.298, sayfa. 3961-3976, Seçimlerin Temel Hükümleri Yasası

²⁹ *Resmi Gazete*, 20.07.1961, Sayı: 10859, Kanun no: 334, 1961 Anayasası

sayılacak bir siyasal yaşama geçilmiştir. Tüm bunlara bağlı olarak ülkede sosyalist düşünce ve işçi sınıfı hareketleri canlanmış, 31 Aralık 1961’de İstanbul Saraçhane’de Büyük İşçi Mitingi yapılmış³⁰, 20 Aralık 1961’de ise sosyalist eğilimli bir dergi olan Yön Dergisi yayın hayatına başlamıştır. Ülke genelinde 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlere ise TİP, ülke düzeyinde yeterli örgütlenmeyi sağlayamadığı için katılamamıştır. Çünkü 25 Mayıs 1961’de kabul edilen Milletvekili Seçim Yasası, bir partinin milletvekili seçimlerine girebilmesini en az on beş ilde ve bu illerin de bütün ilçelerinde örgütlenmiş olmak koşuluna bağlamıştır³¹. TİP ise bu dönemde sadece yedi veya sekiz ilde³² ve sadece il merkezlerinde örgütlenebilmiştir³³. Seçimlere katılmayan parti, genel başkanı Avni Erakalın’ın da Yeni Türkiye Partisi’nden aday gösterilmesiyle -Avni Erakalın bu nedenle kendi partisinin genel başkanlığından ayrılmak zorunda kalmıştır- başsız kalmış, genel başkan yardımcısının idaresinde kalan TİP, Sayılğan’ın ifadesiyle “*yok denecek*” duruma düşmüştür³⁴. Bu esnada TİP’i başarısız olarak gören Yön Dergisi çevresi ile Türk-İş yönetiminin, Çalışanlar Partisi adı altında yeni bir siyasi oluşum için çalışmalara başlamaları üzerine³⁵, insiyatifin ellerinden kaçacağına inanan klasik sol uyanmaya ve TİP ile Çalışanlar Partisi³⁶ arasında bir seçim yapmaya başlamış ve TİP’i ele almaya karar vermişlerdir.

TİP’in ilk kurulduğu zamanlardaki heyecanın yavaş yavaş kaybolması, dışa kapalı kalma gayretlerinin getirdiği kısmi yalnızlık, kamuoyu gündeminde kalamamak ve buna rağmen TİP’e ilgi duyan aydınların çokluğu TİP’in yeniden yapılandırılmasını

³⁰ Gökhan Atılğan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, 2. Bs., İstanbul, Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti., 2009, s. 179

³¹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 36

³² Bu iller: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Antep, İçel, Kocaeli, Kayseri’dir. Gökhan Atılğan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 184

³³ Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 72

³⁴ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 380

³⁵ Atılğan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 185

³⁶ Partinin 20 Şubat 1962’de kurulması planlanmıştır. Parti Hazırlıkları için bkz.: *Yön Dergisi*, 27 Aralık 1961, S. 2 ; *Yön Dergisi*, 17 Ocak 1962, S. 5 “Çalışanların Partisi” Ancak Çalışanlar Partisi girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış, Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy 1962 yazında yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: “Çalışanlar Partisi’ni kurmak için teşebbüse geçmiştik. Bundan maksadımız sendikaların yanibaşında emekçilerin haklarını siyasi alanda da korumaktı. Fakat bir işçi partisi kurulduğundan ve emekçilerin hakları bu siyasi teşekkül içinde korunacağından, bu teşebbüsümüzden vazgeçmiş bulunuyoruz. İşçi Partisi’nin bu boşluğu doldurmaması halinde böyle bir partinin kurulmasından bahsedilir.” 30 Ağustos 1962 tarihli Vatan Gazetesi’nden Akt. Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 1094

gerektirmiştir³⁷. Partiyi canlandırmak isteyen TİP kurucusu sendikacılar³⁸ daha önce İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmış olan, Vatan, Zincirli Hürriyet ve Hür gazetelerindeki yazılarıyla aydın kesim üzerinde önemli etkiler yaratan, sosyalist avukat Mehmet Ali Aybar'a partinin genel başkanlığını teklif etmişler³⁹ ve Aybar'ı partilerine genel başkan olarak seçmiş olduklarını 8 Şubat 1962 günü yaptıkları bir basın toplantısı ile kamuoyuna duyurmuşlardır⁴⁰. Parti programının ana hatlarının kısaca özetlendiği bildiriye TİP, “emek gücünü temsil eden” bir parti olarak tanımlanmıştır. Aren'e göre; esasları Aybar tarafından kaleme alınan bu bildiri, Aybar'ın partiye vermek istediği sosyalist kimliğin öğelerini içermekle beraber aynı zamanda Aybar'ın parti hakkındaki temel görüşlerini kuruculara önceden onaylattığı bir belge niteliğindedir⁴¹. Kurucuların teklifini kabul eden Aybar, 9 Şubat 1962 tarihinde TİP Genel Başkanlığı'nı kabul ettiğini bir basın bildiriyle kamuoyuna duyurarak fiilen genel başkanlık görevine başlamıştır⁴².

Sosyalistliği tartışılmayacak bir ismin TİP'e girmesi sol aydınları harekete geçirmekte gecikmemiş⁴³ Aybar'ın parti genel başkanlığına gelmesinin ardından partiye katılan Behice Boran, Sadun Aren, Tarık Ziya Ekinci gibi aydınlar⁴⁴ TİP'in ve sonrasında Meclis'in çehresini değiştirmişler, böylece TİP, silik bir sendikacılar partisi olmaktan çıkarak gerçek bir emekçiler partisine dönüşmeye başlamış, canlanıp

³⁷ Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, s. 380-381

³⁸ Atılğan'a göre TİP'in yeniden doğuşunu gösteren bu irade, aydınlarla araya konan mesafeyi kısaltmış, Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy'un Yön Dergisi yöneticisi aydınlarla beraber yeni bir parti kurma çalışmalarına başlaması ve bu durumun basında yer etmesi nedeniyle TİP yöneticileri de partiyi canlandırmak için aydınlarla işbirliğine gitmişleridir. Atılğan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 185

³⁹ TİP kurucularının başkanlık teklifi götördükleri ilk isim Prof. Dr. Ali Fuat Başgil olmuştur. Başgil kuruculara kendisinin muhafazakar olduğunu belirterek bu işi eski asistanı Aybar'ın yapabileceğini belirtmiştir. Atılğan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 186

⁴⁰ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968, s. 191-194 ; *Basın Bildirisi*, TÜSTAV Arşivi, Nihat Sargın Fonu, s. 2

⁴¹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 42

⁴² Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 195-196

⁴³ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 96

⁴⁴ TİP Aybar'la birlikte sosyalist bir kimlik kazanmaya başlarken, kendinden önceki sol oluşumlardan farklı yeni bir parti olarak siyasi arenada bir çok farklı düşüncüyü bir çatı altında toplamıştır. Eski komünistler, partinin ilk yıllarında Yön-Devrim yazarları uzun süre TİP'e destek vermiş, Kemal Burkay, Mehmet Ali Aslan, Tarık Ziya Ekinci gibi kürt aydınlar TİP'e katılmışlardır. Farklı kesimleri bünyesinde toplayan TİP'in ideolojik yapısı böyle bir çeşitlilik içinde şekillenmiş; ancak ideolojik ve politik olarak farklı olan bu yapılarla ortak bir paydada buluşamayan parti yaşamında tasfiyeler, istifalar ve parti içi ayrışmalar önlenememiş, parti doğrusal bir süreçte ilerlemesini gerçekleştirememiştir. Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 3-16

güçlenmiştir⁴⁵. 12 Mayıs 1962’de Türkiye Sosyalist Partisi, genel sekreteri Minnetullah Haydaroğlu’nun gayretiyle TİP’e katılmış ve bu katılım maddi olmasa da manevi olarak partinin gücünü artırmıştır⁴⁶. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Senatörü Niyazi Ağırnas’lı ile Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü Esat Çağa’nın da⁴⁷ Türkiye İşçi Partisi’ne katılmalarıyla da beraber Parti, parlamentoda temsil hakkı hakkı kazanmış ve bu temsilin TİP açısından önemi çok büyük olmuştur. TİP bu sayede Anayasa Mahkemesi’ne başvurma hakkı kazanmış, aralarında 141. ve 142. maddelerin de bulunduğu 78 yasa hakkında Anayasaya aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvuruda bulunmuştur⁴⁸. TİP’in çalışmalarından rahatsızlık duyan muhalif kesim ise karşı saldırıya geçmekte gecikmemiş, partinin toplantıları, yerel ve bölgesel parti merkezleri saldırıya uğramış, parti üyeleri ciddi saldırılara maruz kalmışlardır. Ancak, tüm bunlara rağmen TİP, yasal gereklilikleri yerine getirerek 1965 milletvekili seçimlerine katılma hakkını elde etmiş ve toplam 67 bölgenin 51’inde seçimlere girerek meclise 15 milletvekili sokmayı başarmıştır⁴⁹.

B) Türkiye İşçi Partisinin Tüzük ve Programları

1) Birinci Tüzük ve Program

13 Şubat 1961’de TİP’i kuran sendikacılar, kuruluştan hemen önce Aybar ve arkadaşlarından parti tüzüğü konusunda yardım istemişler, Demokrat İşçi Partisi⁵⁰ kurucularından Orhan Arsal’ın yardımıyla 13 Şubat sabahına kadar çalışarak ortaya bir tüzük çıkarmışlardır. Kuruluşu sırasında İstanbul Valiliği’ne verilen bu tüzük, karşılaştıranların belirttiğine göre kuruculardan İbrahim Güzelce’nin daha önce dâhil

⁴⁵ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 3

⁴⁶ Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 96

⁴⁷ Esat Çağa, 19 Mayıs 1964’te TİP’ten istifa etti. İstifa gerekçeleri arasında TİP ile Kıbrıs konusu üzerindeki anlaşmazlığı sıralamaktaydı. Bununla birlikte, TİP, ikinci senatörün, yani Niyazi Ağırnaslı’nın varlığı nedeni ile Anayasa Mahkemesi’ne başvurma hakkını kaybetmedi. Serpil Çelenk Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs’a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, İstanbul, Daktylos Yayınevi, 2008, s. 22

⁴⁸ Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs’a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 22

⁴⁹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 102-103

⁵⁰ Demokrat İşçi Partisi: 26.09.1950 yılında Orhan N. Arsal tarafından kurulmuştur. Siyasi eğilimi sosyalist olarak belirtilen partinin 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde aldığı oy oranı % 0.0 (954 kişi) olup milletvekilliği seçim sonuçlarına göre TBMM’de temsil edilememiş ve parti 10.10.1950 yılında fesholmuştur. Kaynar Der., *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, s. 93

olduğu Demokrat İşçi Partisi Tüzüğü esas alınarak, hatta bir iki noktası aynen kopya edilerek hazırlanmıştır⁵¹. Hazırlanan Tüzük dönemin koşullarında 30 nüsha kadar çoğaltılmışsa da bu nüshalardan günümüze bir iki adet kalmıştır. Daktilo edilen ilk nüshasını Kemal Sülker'in arşivinde gördüğünü belirten Aren, tüzüğün 34 maddeden oluştuğunu 33. maddesinin ise yok olduğunu belirtir⁵².

Kurucu sendikacılar 13 Şubat 1961 tarihli basın bildirimlerinde her ne kadar TİP'in işçi sınıfının temsilcisi olmak amacıyla kurulduğunu belirtse de, Ünsal'a göre; TİP yöneticilerinin sınıfsal bir perspektif içinde eyleme geçtiklerini söylemek güçtür. Çünkü sendikalar güçlenince, partiler üstü bir çizgiyi yeğleyen Türk-İş içerisinde görüş ayrılıkları çıkması gecikmemiştir, Türk-İş yönetimine karşı olan sendikacıların ise TİP'i kurmaları bu yüzden şaşırtıcı değildir. Kurucuların, gerçek anlamıyla düzende köklü değişiklikler isteyen sosyalist ideolojinin savunuculuğunu yaptıklarından bahsedemeyiz ki TİP'in ilk tüzüğünün 2. maddesinden alıntılar partinin amacı konusunda yeterince açıktır⁵³. Türk halkını refaha ulaştırmak, sosyal güvenliği sağlamak, halkın kendi idaresini sağlamak, hiçbir sınıf, zümre veya oluşumun kanun üzerine çıkmasına izin vermeyecek düzenlemeleri kanun sınırları içinde yapmak, biçiminde ifade edilen tüzüğün bu maddesinden⁵⁴ yola çıkan Aren'e göre "*amacı bu madde ile belirlenmiş olan partinin sosyalizmle ya da işçi sınıfının politik bilincinin bir göstergesi olmakla hiçbir ilgisi*" yoktur⁵⁵. Ünsal'a göre, 1960'ların başlarındaki sosyal adalet fetişizmi içerisinde "*grev hakkı, sosyal güvenlik, her vatandaşa iş*" sloganları onlar için yeterlidir. Dolayısıyla kurucuların TİP'in ilk tüzüğünü, İngiltere

⁵¹ TİP üyesi olarak genel merkez bürolarında çalıştığı sıralarda gene aynı bölümde çalışan bir arkadaşıyla birlikte partinin o güne kadar birikmiş evrak ve diğer arşiv malzemesini derleyip toplayan Sargın, partiye ait bu ilk tüzük ve programı evraklar arasında bulamadıklarını belirtir. Partiye ait ilk tüzük ve programı eline alıp inceleme olanağı bulamadığını belirten Sargın'a göre; "*az sayıda basılan nüshalar dağıtılarak bitirilmiş olmalıydı.*" Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 69-70

⁵² "*TİP kapatıldığı zaman tüm mallarıyla birlikte arşivine de devlet tarafından el konulmuştu. Ayrıca bazı kişilerin evlerinde toplamış oldukları parti belgelerini polis alıp götürmüş, bazı kişilerde bunları kendileri yok etmişlerdi.*" Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 11; Tüzüğün 32. maddesinden sonra 34. maddesi gelmektedir. *TİP Tüzüğü 1961*, Ankara, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, 1961, s. 8

⁵³ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 102

⁵⁴ Madde 2: Partinin maksadı: "Programda yazılı esasları gerçekleştirmek ve ezcümle Türk vatandaşlarını tam bir refaha kavuşturacak, sosyal güvenliğini sağlayacak, dünya çapında tarihi vazifesini tam bir serbesti içinde ifaya imkân verecek, halkın kendi iradesiyle kendi kendini hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın idare eylemesini temin edecek ve bilhassa hiçbir şahıs, sınıf, zümre, hizip veya teşekkülün kanun üstüne çıkabilmesine izin vermeyecek her türlü mevzuatı tesis ve tatbik etmek için kanunun verdiği haklar ve tüzüğün hükümleri dairesinde çalışmaktır" *TİP Tüzüğü 1961*, s. 2

⁵⁵ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 33

ve Belçika işçi partilerinin tüzüklerinden parçalar alarak tamamlamaları şaşırtıcı değildir. Bütün bu sebeplerden dolayı TİP, bu ilk dönemdeki tüzük ve programıyla Türkiye'deki sendikal hareketlerin bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir⁵⁶. Nitekim TİP'in ilk tüzüğünün 32. maddesinde, Parti'nin kapatılması halinde Parti mallarının Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na veya ondan sonra gelen bir kuruluşa veya bu birlik de mevcut değilse İstanbul İşçi Hastanelerine terk olunacağı⁵⁷ ifadesi yazılıdır ki daha sonra hazırlanan tüzükte 58. madde olarak yer verilen bu madde⁵⁸ TİP kurucularının, kuracakları partiyi ve yapacakları parti politikasını, sendikaların ve sendikacılığın bir uzantısı olarak gördüklerini göstermektedir⁵⁹.

TİP kurucuları başlangıçta aydınlara karşı mesafeli yaklaşmışlar ve parti yönetiminde işçilere ağırlık vermişlerdir. Partinin 1961 tüzüğünün dikkat çeken bir maddesi de parti yönetim kurullarında sendika ve işçi üye sayısının yarıdan az olamayacağını belirtildiği 9. maddesidir⁶⁰ ve bu madde TİP kurucularının ilk başlarda aydınlara karşı mesafeli bir tutum sergilediklerinin de bir göstergesidir⁶¹. Öyle ki kurucular, ilk tüzük hazırlanırken yardım aldıkları Demokrat İşçi Partisi kurucusu Orhan Arsal'a hazırladıkları belgede kurucu olarak yer vermemişlerdir. Aybar'a göre sendikacılar bu tutumlarında haklıdır çünkü parti kurucuların işçilerden oluşması çok önemlidir⁶². Kurucu sendikacıların aydınlar konusundaki titizliğinin bir diğer göstergesi de TİP'in örgütlenişi tamamlanıncaya kadar tüm yetkileri ellerinde toplamalarıdır. 1961 Tüzüğünün 9. ve 30. maddeleri gereğince kurucular, parti üye adedinin 120'ye ulaşmasına kadar, Merkez İcra Komitesi (MİK) ile Parti Meclisi (PM) yetkilerine sahip oldukları gibi, ilk büyük kongrenin yapılmasına kadar bu kongrenin

⁵⁶ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 103

⁵⁷ Akt: Ünsal *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 92 ; Nebil Varuy, *TİP Tarihi 1961-1971 Olaylar-Belgeler- Yorumlar*, İstanbul, Yayınlanmamış Çalışma Teksir, 1975, s. 25

⁵⁸ TİP ile Türk-İş arasında derinleşen uçurum neticesinde 1966 yılında tüzükte yapılan bir değişiklik ile partinin feshi halinde parti mallarının kamu yararına derneklerden birine veya hazineye devr olunacağı kararı oy çokluğuyla alınmıştır. Sargin, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 354 ; *TİP Tüzüğü 1962*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1962, s. 33 ; *TİP Tüzüğü 1965*, TBMM Kütüphanesi, Yer 76-194, Dem 76-349, s. 31

⁵⁹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 34

⁶⁰ Madde 9: “ ...parti meclisi; en az 120 kişiden kurulur. Parti eski genel başkanları, İl İdare Kurulları ve Haysiyet Divanı başkanları, Parti grup başkanları parti meclisinin tabii üyeleridir. Bu tabii üyelerin iki misli miktarında üye Büyük Kongre delegeleri arasından gizli oyla seçilir. Bunların en az yarısının işçi olması şarttır.” *TİP Tüzüğü 1961*, s. 3 Bu madde daha sonra 1962 Tüzüğü'nün 53. maddesi olacaktır. *TİP Tüzüğü 1962*, s. 32

⁶¹ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 91

⁶² Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s.169

“sıfat ve selahiyeti”ni üstlenmişlerdir. Kurucular PM’yi oluşturacak İl Kurucu Kurulları delegelerini seçme yetkisine sahiptirler. PM ise MİK üyelerini seçecektir⁶³. TİP kurucuları, örgütlenmeye işçiler arasından başlama stratejisi gereğince Mart 1961’den itibaren sanayi bölgelerine yönelmişler; İstanbul, Kocaeli, İzmir, Adana, Gaziantep partinin kurulan ilk il örgütleri olmuştur⁶⁴.

Aybar ile temaslarını kesmeyen kurucu sendikacılar Ekim 1961’de yapılacak seçimlere katılmak istemişler ve bu konuda fikrini almak için Aybar’a danışmışlardır. Aybar, TİP’in, halkın sola duyduğu alerji giderilmeden seçimlere girmesinin ilerisi için hipotek olduğunu, TİP’in önce adını duyurup halka yapacaklarını anlatması gerektiğini, bununsa sabır isteyen bir iş olduğunu dile getirmesi üzerine sendikacılar seçimlere katılmaktan vazgeçmişlerdir⁶⁵. Kurucular daha sonra Parti programının hazırlanması konusunda Aybar ve arkadaşlarından yardım istemişler, ancak aralarında ideolojik bir birlik sağlanamadığı için bu istekleri gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine ilk program Parti’nin genel sekreteri avukat Olcay İlder ve İstanbul il başkanı hesap uzmanı Bahattin Kocamanoğlu tarafından hazırlanmıştır⁶⁶. Programın baş kısmında yer verilen, Atatürk’ün emeği öven, emperyalizmi ve kapitalizmi yeren konuşma metni, kurucular tarafından, Aybar’ın isteği üzerine programa eklenmiştir⁶⁷.

Partinin ilk programı 16 sayfadan oluşmaktadır. Parti programının birinci bölümünün birinci maddesinde TİP, Türkiye Cumhuriyeti’ni demokratik, laik, sosyal ve iş üzerine kurulmuş bir devlet olarak kabul ettiğini, egemenliğin sadece Türk ulusuna ait olduğunu dile getirmiştir⁶⁸. Programın bu maddesinden yola çıkan Aren,

⁶³ *TİP Tüzüğü 1961*, s. 7-8

⁶⁴ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 91

⁶⁵ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 180

⁶⁶ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 90

⁶⁷ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 197-198; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar 1961-1971*, s. 23 ; *TİP Programı 1961*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1961, s. 3 ; Konuşma metni için ayrıca bkz.: *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 1919-1938*, C.I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1945, s. 190-191

⁶⁸ “ 1. Devlet, Cumhuriyet, Hükümet:

Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Cumhuriyeti’ni demokratik, laik ve sosyal ve iş üzerinde kurulmuş bir Devlet olarak kabul eder. Bu Cumhuriyet içinde egemenlik kayıtsız ve şartsız Türk Ulusundur.

Türkiye İşçi Partisi, sosyal gelişmeyi kolaylaştıran ve daha büyük serbesti içinde daha iyi yaşama şartları yaratan ekonomik, sosyal ve bilimsel problemleri, renk, ırk, din, dil ve cinsiyet ayrımı yapmadan çözmeyi devletin ödevi olarak kabul eder.

programın partinin niteliğini belirtmesi gereken bu maddesinin, bilimsel sosyalizmle uzaktan yakından ilgisi olmadığı görüşündedir⁶⁹. Aynı biçimde Şener de, partinin ilk tüzüğüne ve programına bakıldığında TİP'in sosyalist nitelikte bir parti olduğunu veya kurucuların sendikal bilincin ötesinde bir sınıf bilincine sahip olduklarını gösteren ögelere pek rastlanmadığını; çünkü partiye ait her iki belgede de sınıf sözcüğüne bir kez bile yer verilmediğini belirtmektedir⁷⁰. Gerçekten de partinin ilk tüzük ve programı incelendiğinde bu sözcüklere bu belgelerde yer verilmediğini görüyoruz⁷¹. Ülkenin siyasi konjoktöründe partinin böyle bir çekince içerisine girmesi ise partinin kendisini koruma amacı taşıdığıyla açıklanabilir bir durumdur. TİP'in Nisan 1962'de kabul edilen tüzüğü de ilk aşamada sosyalist sözcüğünü kullanmamakta toplumcu aydınlar ve emekçilerle birlikte çalışılacağını ifade etmektedir⁷². Ancak Şener'e göre, bu belgeler yakından incelendiği zaman partinin ülke sorunlarına sınıfsal açıdan baktığını gösteren kimi işaretler de bulunmaktadır. Çünkü parti tüzüğünün 9. maddesi parti meclisi üyelerinin en az yarısının işçi olmasını öngörmektedir ki bu madde ile bir işçi partisinden söz edilmese de partide işçi sınıfının ağırlıkta olacağı açıktır⁷³. Dolayısıyla bu dönem yöneticilerini, çoğu sosyalist olmasalar da sosyalizme yakın duran ama esas olarak işçi sınıfının haklarını korumaya ve kazanımlarını yükseltmeye çalışan idealist sendikacılar olarak tanımlayabiliriz.

Kuruluşundan Aybar'ın genel başkanlığa getirilişine kadar geçen sürede TİP'in sosyalizmle ilgisi olmadığını belirten Aren, partinin ne tüzüğünde ne de programında "sınıf" sözcüğüne bir kere bile yer verilmediğini belirtir. Ancak bununla birlikte TİP'in sermayeden yana burjuva karakterli bir parti olduğunu da gösteren herhangi bir ifade yoktur. Programda TİP'in Türkiye Cumhuriyeti'ni demokratik, laik ve sosyal ve

Türkiye İşçi Partisi'nin hükümet etmede prensibi, halkın halk tarafından halk için yönetilmesidir. Türkiye Devleti'nde ve Hükümetinde Türk vatandaşları hakta ve vazifede eşit olarak görev alır. Görev üstünlük vermez. Cumhuriyet ve Demokrasiye sadakati Partimiz vatandaşların ve müesseselerin görevi sayar." *TİP Programı 1961*, s. 6 ; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 34 ; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 24

⁶⁹Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 34

⁷⁰ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 33-34 ; Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", Bora Tamıl, Murat Güntekingil ed., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., Cilt 8, 2007, s. 357

⁷¹ Bkz.: *TİP Programı 1961 ; TİP Tüzüğü 1961*

⁷² *TİP Tüzüğü 1962*, s. 5 ; Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 95

⁷³ *TİP Tüzüğü 1961*, s. 3 ; Mustafa Şener , "Türkiye İşçi Partisi", Bora Tamıl, Murat Güntekingil ed., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII, s .357

iş üzerine kurulmuş bir devlet olarak kabul ettiği ifadesinden yola çıkan Aren'e göre TİP, “devletin işe dayandığını” söylemekte ve en azından “sermayeden yana olmayan” bir görüş ifade etmektedir. Partinin kurucuları sendikacı ve sosyalizme açık kişilerdir. Nitekim bunların önemli bir bölümü parti kapatılıncaya kadar partiye sahip çıkmışlar, partinin yönetici kadrolarında önemli görevler de üstlenmişlerdir⁷⁴. TİP'in başlangıçta sosyalist bir parti olarak kurulmadığının kanıtı olarak kuruluşun bir yıl sonra partiye aydın kesimden bir başkan aranırken, marksizm ve sosyalizmle hiç ilişkileri olmayan Ziyaettin Fahri Fındıklıoğlu, Orhan Tuna, Nadir Nadi gibi kişilere başvurulmasını örnek verebiliriz⁷⁵. TİP'in ortaya çıkışının; aydınlar ve işçiler arasında bir sosyalist akımın belirmesi, hazırlayıcı ön şartların oluşması zemini üzerinde bir örgütlenmeye gidiş biçiminde olmadığını belirten Boran'a göre, sendikacı kurucular diğer partilerden ayrı olarak işçilere ait olacak bir parti kurmak istemişler ve yasal yükümlülükleri yerine getirerek TİP'i kurmuşlardır. Kurucuların çoğu, sosyalist bir parti kurmayı amaçlamış olsalar bile nesnel olarak ortaya çıkan parti sosyalist nitelikte değildir. Partinin kuruluşundan sonra kaleme alınan partinin programı bunu açıkça göstermektedir. Programda işçilerden sınıf olarak bahsedilse de, konular işçi sınıfı açısından ele alınmış ve bu açıdan sorunlara çözüm getirilmiş değildir. Yapılması önerilen işler, kapitalizm çerçevesinde bir takım reformist öneriler olmaktan öteye geçmemektedir. Tümüyle işçi haklarını savunan, ilerici insancıl öğeleri içeren programıyla TİP, gerçek anlamda burjuva ideolojisinden bağımsız, kendi ideolojisine dayanan işçi sınıfının partisi değildir⁷⁶. Bu bağımsızlaşma partiye bir yıl kadar sonra sosyalist aydınların girmesi ve parti yönetiminde yer almalarıyla sağlanacak, TİP böylece sosyalistleşme sürecine girecektir⁷⁷. Hatırlanacağı üzere Türk-İş'ten umduğu desteği bulamayan, tüm örgütlenme çabalarına rağmen kamuoyunun ilgisini çekemeyen, sendikacı yöneticilerden yakınlık göremeyen aydınların da TİP'e karşı şüpheli yaklaşımları neticesinde TİP, ölü doğmuş bir parti olarak görülmeye başlanmıştı⁷⁸. Bunun üzerine sendikacılar, kurdukları partiyi korumak amacıyla,

⁷⁴ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 45

⁷⁵ Engin Ünsal, *İşçiler Uyanıyor*, s.125-127; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, 2012, s. 17-18

⁷⁶ *Yürüyüş*, 20 Temmuz 1976, S. 67, s. 8-11 Behice Boran “Türkiye İşçi Partisi 1961-1971”

⁷⁷ Mustafa Şener, “Türkiye İşçi Partisi”, Bora Tanıl, Murat Güntekingil ed., *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, s. 366

⁷⁸ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 92-93

toplumcu aydınlarla, bu arada Aybar'la esasen partinin kurulduğu günden beri devam ettirdikleri konuşmalar ve temasları bir sonuca bağlamak gereği duymuşlardır. Partinin gerçek bir işçi partisi hüviyeti kazanması için tüzük ve programında esaslı değişiklikler yapılması gerekliliği de bu gelişmenin nedenlerinden biridir. Tüm bu sebeplerle, partiye gerçek bir işçi partisi hüviyeti vermenin ve toplumcu aydınlarla işbirliği yapmanın gerekliliğine inanan kurucular⁷⁹, gerek üniversite gerekse sol çevrelerde görüşleri ve Amerika karşıtı tutumu yüzünden, geçmişte hem CHP hem de DP iktidarları ile başı derde girmiş ve görevinden uzaklaştırılmış, bir zamanlar uluslararası hukuk dalında öğretim üyeliği yapan Doçent Dr. Mehmet Ali Aybar üzerinde anlaşmaya varmışlar ve Aybar'a parti genel başkanlığını teklif etmişlerdir⁸⁰. Sendikacıların bu önerisini TİP Tüzüğündeki amaç maddesinin değiştirilmesi şartıyla kabul eden Aybar⁸¹, kurucularla birlikte TİP'i sosyalist bir parti kişiliğine kavuşturacak olan, aynı zamanda yeni programın da ana çizgilerini özetleyen bildiriye hazırlamış, 8 Şubat 1962'de düzenledikleri bir basın toplantısıyla kamuoyuna duyurmuşlardır⁸². TİP'in davetini "*bir memleket vazifesi*" saydığı için kabul ettiğini belirten Aybar'ın⁸³ ilk işi partiyi derleyip toparlamak, yeni bir statüye kavuşturmak olmuştur. Bildirileri, demeçleri basında yer almayan TİP'in kendini halka anlatması için yurt gezilerinin yapılması kararlaştırılmış, böylece yöre halklarıyla tanışılıp gazetelerde yer alma olanağının da artırılması hedeflenmiştir. Bu nedenle öncelikle partinin yeni tüzüğünün hazırlanması gerekmiştir⁸⁴. Aybar parti başkanlığına seçildiği zaman partinin örgütsel yapısı çok zayıftı ve Parti İstanbul dışındaki illerin pek azında örgütlenebilmişti. Bu nedenle Aybar'ın TİP içerisinde yararlanabileceği sosyalist bir birikim yoktu. Ancak bu durum Aybar'a, yapmak istediği işlerde ona engel olabilecek etkin yapıların olmaması nedeniyle, kolaylık da sağlayacaktı. Bunların dışında ülkenin siyasal yaşamını düzenleyen yasalar nedeniyle, ülkede sosyalist bir partinin kurulup

⁷⁹Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s.196-204; Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s.190

⁸⁰ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 94

⁸¹ "...Kurucular yeni bir tüzük hazırlanmasına karar verdiler. Tüzükte partinin ne tür bir işçi partisi olduğu açıklanacaktı. Bu maddeleri benim kaleme almam uygun görüldü. Bu ilkeleri marksizmden hareketle, tarihimizden kaynaklanan koşulları da göz önünde tutarak ben hazırladım. Program hazırlanırken bu ilkelerle doğrudan ilgili bölümleri gene ben yazdım." Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.1, s.214-215; Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 94

⁸² Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 203-209; Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s.191-194

⁸³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 195-196

⁸⁴ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 212

gelişmesine uygun koşullar da mevcut değildi. Ceza Yasası'ndaki marksist-sosyalist düşünme ve örgütlenmeyi yasaklayan 141. ve 142. maddeleri⁸⁵, yine bir partinin belli bir siyasal suçu işleyenlerin odağı haline gelmesi durumunda kapatılabileceğini öngören Siyasal Partiler Yasası'nın 112. maddesi yürürlükteydi. Bu koşullar içinde parti yönetimine geçen Aybar'ın bir an önce partinin yeni tüzük ve programını hazırlayarak, partinin siyasi kimliğini ve izleyeceği rotayı ortaya koyması gerekmektedir. Gerçi Parti'nin çizgisi genel olarak kurucular tarafından yayınlanan 8 Şubat 1962 tarihli basın bildirisinde gösterilmişti; ancak bu görüşlerin Parti'nin temel belgeleri olan tüzük ve programında da gösterilmesi gerekmektedir⁸⁶. Kurucuların Orhan Arsal ile bir gecede hazırladıkları tüzük TİP'in kazandığı yeni kimliğe uygun değildi. Parti programının hazırlanması uzun zaman alacağı için, yeni tüzüğün ilk maddelerinde programın ana çizilerini özetlemeyi düşünen Aybar⁸⁷ önce tüzük değişikliği yapmakla yetindi ve hazırlanan yeni tüzük 19 Nisan 1962'de kurucular tarafından kabul edildi⁸⁸.

2) İkinci Tüzük (1962) ve Program (1964)

a) 1962 Tüzüğü/ İkinci tüzük

Emeği ile yaşayanlara ÇAĞRI ile başlatılan ve girişinde Atatürk'ün Aralık 1921 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmaya⁸⁹ da yer verilen TİP Tüzüğü, 33 sayfadan oluşmaktadır. 10 bölüm ve 58 maddeden oluşan tüzüğün son 4 maddesi ise geçici maddelerdir.

Tüzüğün I. bölümünde partinin adı, merkezi, karakter ve amacı, II. bölümde üyelik, üyelerin hak ve ödevleri, üyelikten çıkma koşulları, III. bölümde partinin organları, bu organların görev ve yetkileri, IV. bölümde parti genel başkanı ve genel sekreterlerin görev, yetkileri ve seçilme esasları, V. bölümde parti temsilcileri ve

⁸⁵ Uğur Alacakaptan, "Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri" *Ankara Üniversitesi Hukuk Dergisi*, C.2.2, sayı 1, 1966, s. 3-6, (Çevrimiçi) <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/337/3425.pdf>

⁸⁶ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 45-46

⁸⁷ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 214

⁸⁸ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 46

⁸⁹ Atatürk'ün Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkisini belirten kanun teklifi münasebetiyle yaptığı konuşmanın metni için bkz.: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1919-1938*, C.I, s. 190-191

listeler, VI. bölümde parti meclis grupları, VII. bölümde disiplin cezaları ve koğuşurma usulleri, VIII. bölümde mali hükümler ve denetçiler, IX. bölümde seçimlerde adayların tespiti, X. bölümde ise ortak hükümlere yer verilmiştir⁹⁰.

Tüzüğün 1. maddesinde TİP'in Cemiyetler Yasası'na göre kurulmuş, siyasi bir dernek olduğu ifade edilmiştir⁹¹. Partinin karakterini ortaya koyan 2. madde ile TİP'in Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların; ırgat, küçük köylüler, aylıklı ve ücretliler, zanaatkârlar, küçük esnaf ve dar gelirli meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların; kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatı olduğu belirtilmiştir⁹². Bu madde ile işçi sınıfının emekçi halk yığınları içindeki özel durumunu özenle vurguladıklarını belirten Aybar⁹³, işçi sınıfının tüm emekçi kesimlerine öncülük edeceğini, ancak bunu işçi olmayan emekçilerin işçi sınıfının öncülüğünü kabul etmesi ve demokratik kurallar içinde hareket edilmesi koşuluna bağladıklarını belirtmektedir. Ne sınıf olarak işçilerin öncülüğünü, ne profesyonel devrimcilerin öncülüğünü dayatmanın söz konusu olmadığını belirten Aybar, tüzüğün ikinci maddesinin ikinci ve üçüncü paragraflarında emekçi yığınlarını bir bütün olarak gördüklerini ifade eder⁹⁴. Bütün zenginliklerin yaratıcısı ve sosyal gelişmelerin itici gücü olarak emekçi halk yığınlarını gören TİP, bu işin ağır yükünü emekçi halk yığınları taşıdıkları için onların hak, hürriyet ve menfaatleri için mücadele etmenin aslında, Türk ulusunun hak, hürriyet ve yüksek menfaatleri için mücadele etmek olduğunu ve partinin tüzüğünü ve programını benimseyen, emekten yana olan herkesin partide yer alabileceğini ifade eder⁹⁵. Amacını, programında yazılı esasları, Anayasa'nın tanıdığı hak ve özgürlükler çerçevesinde gerçekleştireceğini belirten TİP'e göre; Türkiye'nin ileri bir toplum

⁹⁰ *TİP Tüzüğü 1962*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1962

⁹¹ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 5

⁹² *TİP Tüzüğü 1962*, s. 5

⁹³ Tüzüğün Partinin amacını ve karakterini ortaya koyan 2. ve 3. maddeleri ile yönetimde emekçilerin söz ve karar sahibi olmalarını sağlayan 53. maddelerini Aybar bizzat kendisinin yazdığını belirtir. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. I, s. 214-215

⁹⁴ 2. Paragraf: "TİP yurt ve dünya olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir; onların menfaatlerini savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi için mücadele eder." 3. Paragraf : "Ulusun büyük çoğunluğu meydana getiren emekçi halk yığınları, bütün zenginliklerin, bütün değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik itici kuvvetidir." *TİP Tüzüğü 1962*, s. 5

⁹⁵ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 5; Emekçi halk yığınlarını bütün zenginliklerin ve değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik itici kuvveti olarak değerlendiren bu madde, "*partiye açık biçimde sosyalist bir kimlik veriyordu.*" Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, s. 181

haline getirilmesi ile emekçi halkın ülke işlerinde söz ve karar sahibi olmaları⁹⁶, insanca yaşama şartlarına kavuşmaları, bir davanın birbirine bağlı bölümleridir. Partinin amacının yer aldığı 3. maddede; işçi sınıfı ile emekçi halk yığınlarının eğitilerek, kalkınmanın itici gücü haline getirilmesi, Anayasa’da belirtilmiş olan hak ve özgürlüklerine sahip çıkılmalarının sağlanarak yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmalarının sağlanması, böylece demokratik işleyişi ve her alanda gelişmeyi engelleyen hâkim sınıfların zararlı nüfuz ve etkilerinin önlenerek, sanayileşmeye öncelik veren emekten yana planlı bir devletçilik sisteminin⁹⁷ toplum yaşantısına hâkim kılınması, özel sektörü ulusal ekonominin, plana bağlı olarak, yararlı kesimi haline getirilmesi ve demokrasiye sosyal ve ekonomik bir öz kazandırılarak daha ileri bir toplum düzenine demokrasi sınırları içinde ulaşılması hedeflenmektedir⁹⁸.

⁹⁶ Tüzüğün bu maddesinde yer alan emekçi halkın yurt işlerinde söz sahibi olması ifadesinin yanı sıra karar sahibi olmasını da özellikle vurguladıklarını belirten Aybar, demokrasinin gerçek anlamda işler hale gelmesini, sömürünün ortadan kalkmasını ve sosyalizmin gerçekleşmesini halkın gerçekten yönetimde söz ve karar sahibi olmasında görmektedir. Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 192-193

⁹⁷ Aybar’ın, devletçiliği emekçilerin katılımıyla birlikte ele almasının nedeni, devlet mülkiyetinin tek başına hiçbirşey ifade etmediği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Aybar’ın sosyalizm anlayışında, emekçilerin iktisadi hayattaki yönetimi ve denetimi vazgeçilmezdir ve üretici, ürettiği veya üreteceği mal üzerinde söz ve karar sahibi olmalıdır. Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, s.181

⁹⁸ Madde 3- Partinin amacı: TİP’in amacı, Anayasa ve kanunların tanıdığı hak ve hürriyetlere dayanarak programında yazılı esasları gerçekleştirmektir. Türkiye’nin ileri bir toplum haline getirilmesi işi ile, emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşmaları işi, bir tek davanın birbirine bağlı bölümleridir; biri gerçekleştirilmeden öteki gerçekleştirilemez. Çünkü emekçi halk yığınlarının, insanca yaşama şartlarına kavuşmaktan doğan inanlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça, Türkiye kalkınamaz, çağdaş medeniyete ulaşamaz. Bu gerçeği iyice kavrayan TİP’in programında açıklanan amacı özet olarak şudur:

İşçi sınıfını ve bütün emekçi halk yığınlarını eğitip aydınlatarak, ulusal kalkınma ve ilerlemenin bilinçli itici kuvveti haline getirmek, anayasa teminatı altındaki hak ve hürriyetlerine sahip çıkacak işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının, yurt işlerinde söz sahibi olmalarını sağlamakla, büyük toprak sahiplerinin ve şehirli sermayecilerini demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen sosyal adalet ve güvenliğe karşı koyan zararlı nüfuz ve hâkimiyetlerini önlemek; sanayileşmeye öncelik veren, planlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştirakiyle işleyen devletçiliğin, ulusal ekonomide, sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet olmasını sağlamak; özel sektörü ise ulusal ekonominin genel plana bağlı yararlı bir kesimi haline getirerek, demokrasiye ekonomik ve sosyal bir öz kazandırarak daha ileri bir toplum düzenine demokratik yoldan geçiş şartları hazırlamaktır.

Bu amaçla ekonomide kilit vazifesi gören büyük üretim ve mübadele araçlarının devletleştirileceği, kurulmamış temel sanayi kollarının devlet eli ile “devlet malı” olarak kurulup işletileceği, topraksız veya az topraklı köylüyü topraklandırıp en ileri teknikte donatarak devlet numune çiftliklerine, üretim kooperatiflerine, özel işletmeciliğe yer veren bir sistem içinde çalışmasını sağlayarak şehirle köy arasındaki ayrımları gidereceğini, genel ve teknik eğitimi ekonomik kalkınmaya paralel olarak yaymak, kafa ile kol işçiliği arasındaki ayrımları kaldırarak, bütün yurttaşların kişiliklerini sonuna kadar geliştirmelerini sağlamak için kültür çalışmalarına hız vererek yurt ölçüsünde kültür merkezleri kuracağını, işsizliğe son vererek ulusal gelir dağıtımında “emeğe göre gelir” ilkesini hâkim kılacağını, ulusal varlığımızı ve bağımsızlığımızı her şeyin üstünde tutan ve tüm devletlerle

Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi işi ile emekçi halk yığınlarının yönetimde etkin bir güç olarak insanca yaşama şartlarına kavuşmaları işini, bir tek davanın birbirine bağlı bölümleri olarak gören TİP'e göre "bunlardan biri gerçekleştirilmeden öteki gerçekleştirilemez"⁹⁹. Tüzükteki bu ifadede yola çıkan Aybar, işçi sınıfına bir ayrıcalık tanınmadığını, işçi sınıfının emekçi halk yığınlarının bir parçası olduğunun böylece bir kez daha vurgulandığını, amaçlarının aşağıdan yukarı bir yığın hareketi başlatmak olduğunu, emekçi halk yığınları içinden sıyrılıp devleti yönetecek ayrıcalıklı yeni bir sınıf yaratmak olmadığını belirtmiştir¹⁰⁰. TİP'in işçi ve diğer emekçi sınıf ve tabakaların partisi olduğu ve siyasal mücadelede "işçi sınıfının diğer emekçi sınıfların öncüsü" durumunda bulunduğu saptamasından yola çıkan Aren'e göre; bunlar bütün dünyada marksist-sosyalist (komünist) partilerin temel nitelikleridir ve daha önceki yasal partilerin hiçbirinde partinin marksist kimliği bu kadar açık bir biçimde ortaya konulmamıştır. Bu nedenle partinin yasallığını korumak ve vurgulamak için, işçi sınıfı öncülüğünün "demokratik" olacağı ve iktidar mücadelesinin de "yasal yollardan" yapılacağı aynı açıklıkla belirtilmiştir¹⁰¹. Partinin karakterini belirleyen Tüzüğün ikinci maddesine "sosyalist" sözcüğünün ancak İkinci Olağanüstü Büyük Kongre'de¹⁰² eklenmiş böylece partinin sosyalist niteliğini vurgulanmıştır. Aren, tüzük ve programında daha önce bu sözcüğün kullanılmamış olmasına rağmen TİP'in, uzun süreden beri sosyalist nitelikte bir parti olduğunun bilindiğini aktarır¹⁰³. Tüzüğün bu maddesinden yola çıkan Aybar, işçi sınıfının demokratik öncülüğü gibi, ekonomide amaçlanan sosyalist modelin de Türkiye'ye özgü olduğunu belirtir¹⁰⁴. Ülkenin ekonomik bakımdan kalkınıp ileri bir toplum haline gelmesinin ancak emekçi halkın çabası ile gerçekleşebileceğinin vurgulandığı söz

eşitlik içinde bir dostluk münasebeti kurmayı amaç bilen, Birleşmiş Milletler Anayasasına bağlı, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır, barışçı bir dış politika savunulacağına belirtildiği maddede "insanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son verilerek, Türkiye'yi medeniyeti kültürü ileri, tam bağımsız, insanlığın hizmetinde, barışçı ve tam demokratik bir ülke haline getirmek olarak ifade eder. Halkın oyu ile kanun yolundan iktidara gelen TİP, halkın oyunu kaybedince, yine kanun yolundan iktidardan çekilir. *TİP Tüzüğü 1962*, s. 6-8

⁹⁹ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 6

¹⁰⁰ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 215

¹⁰¹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 48

¹⁰² *TİP İkinci Büyük Kongresi*, Okur Matbaası, İstanbul, 1966, s. 6, karar no:5

¹⁰³ "Gerçi TİP'in sosyalist bir parti olduğu uzun süreden beri söyleniyordu ise de, bu sözcük ne programda, ne de tüzükte kullanılmamıştı. Sosyalist sözcüğü ilk defa Malatya Kongresi'nde partiyi bağlayıcı belgelerden olan kongre kararlarında yer almıştı." Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 133

¹⁰⁴ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 215

konusu madde, Aren'e göre; “*marksizmin emeğin bütün değerlerin tek yaratıcısı*” olduğu biçimindeki temel görüşünün, ekonomik kalkınmaya uyarlanmış, güzel ve yalın bir ifadesidir. Aynı maddede emekçi halkın insanca yaşama şartlarına kavuşmaktan doğan inançlı çabası, emekçilerin yönetimde söz ve karar sahibi olmaları koşuluna bağlanarak, ülkenin ekonomik/sosyal kalkınması ve demokratik yönden gelişmesi tek bir davanın birbirini tamamlayan iki yanı gibi görülmektedir. Büyük toprak sahipleri ve kapitalistlerin ülkenin demokratikleşmesini ve kalkınmasını engelleyen zararlı öğeler olarak düşünülmesi nedeniyle toprak reformu yapılması ve büyük üretim araçlarının kamulaştırılması bu sınıfların zararlı etkilerinin bertaraf edilmesi açısından gereklidir. Aren'e göre bu ifadelerden anlaşılacağı üzere TİP, sorunların çözümünde politikaya yani üretim ilişkilerinin değiştirilmesine öncelik vermektedir ki bu da marksist teorinin bir gereğidir¹⁰⁵. Nitekim büyük üretim ve mübadele araçlarını devletleştirmek, kurulmamış temel sanayi kollarını devlet eliyle kurmak ve işletmek, toprak reformu yapmak, kafa işçiliği ile kol işçiliği arasındaki ayrımları kaldırarak, bütün yurttaşların kişiliklerini sonuna kadar geliştirmelerini sağlamak... gibi amaçlar marksist düşüncenin ileri bir aşamasını temsil eder¹⁰⁶.

Parti tüzüğünün, partinin ideolojisi hakkında fikir sahibi olacağımız diğer maddesi yine bizzat Aybar tarafından kaleme alınan, 53. maddesidir. Bu madde ile partinin bütün organlarında görevli bulunanların yarısının işçi veya işçi kökenli sendikacılar olması öngörülmüştür¹⁰⁷. Partide sol aydınlar hegemonyasını önleyerek, emekçileri parti yönetiminde söz ve karar sahibi yapmak amacıyla bu maddeyi tüzüğe eklediklerini belirten Aybar, işçilerin partideki ağırlıklarının yarıdan fazla olmasının nedenini; o dönemde “*sınıf egemenliği yasaklanmıştır; siz sınıf egemenliği kurmak*

¹⁰⁵ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 53

¹⁰⁶ “*Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasında, bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birincil yaşamsal gereksinim haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürül gürül fişkırdığı zaman, burjuva hukukunun dar ufukları kesin olarak aşılmış olacak ve toplum, bayrakların üstüne şunu yazabilecektir: “ Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre!”* Karl Marks, Frederic Engels, *Gotha Ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, çev. M. Kabagil, Ankara, Sol Yayınları, 1989, s. 31

¹⁰⁷ Madde 53- partinin bütün organlarında görevli bulunanların yarısının, kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için e emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarıncı kongrelere sunulacak aday listeleri bu esasa göre tertiplenir. Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler. *TİP Tüzüğü 1962*, s. 32

*amacındasınız.” suçlamasıyla partinin başına çorap örülmesini önlemek olarak açıklamaktadır*¹⁰⁸. Aren ise, bu maddenin işçi sınıfının öncülüğü ile ilişkili olduğunu, böylece işçilerin parti yönetimindeki ağırlıklarının yüzde ellinin altına düşmemesinin garanti altına alındığını belirtir. Ancak bu maddenin, parti yönetiminde işçilerin ağırlığının yüzde elliden fazla olmasını engelleyebileceği biçimde yorumlanabilmesi karşısında, bu yorumun fazla bir geçerliliğinin olmayacağını belirten Aren’e göre, ülkenin o günkü koşullarında işçilerin, özellikle sosyalist aydınlar karşısında, fazla bir seçilme şansları yoktur¹⁰⁹. Söz konusu madde, biri işçiler diğeri işçi olmayanlar için iki ayrı seçim listesi kullanılarak uygulanmıştır. Böylece işçi olanlar için ayrı, işçi olmayanlar için ayrı seçim yapılmıştır¹¹⁰. Bu madde hükmünün uygulamada işçiler açısından hakkıyla yerine getirilmediği görüşünde olan Aren bunu birkaç nedenle açıklamıştır; ülkenin bazı az gelişmiş bölgelerindeki parti örgütlerinde, yeterli sayıda işçi bulunamaması nedeniyle, işçi kesimi listelerine esnaf, zanaatkârlar ve köylüler konulmuştur. Böyle olmayan bölgelerde ise aydın olmamak şartıyla fakir emekçiler işçilerle aynı listelerde yer almıştır. Bu uygulamanın parti içindeki ilk anlaşmazlık olduğunu belirten Aren, uygulama gücü ve kuramsal değerinin şüpheli olmasından dolayı 12 Marttan sonra tekrar kurulan TİP’in tüzüğünde bu maddeye yer verilmediğini belirtir¹¹¹.

Tüzüğün 9. maddesine göre parti organları; Büyük Kongre, Genel Yönetim Kurulu, Merkez Yönetim Komitesi, Merkez Haysiyet Divanı, İl ve İlçe Kongreleri, İl ve İlçe Yönetim Kurulları ile İl Haysiyet Divanları’ndan oluşmaktadır¹¹². Partinin en küçük organı ilçedir. Bucak, köy, mahalle gibi yönetim birimlerinde parti kurulması siyasal ihtilafları halk arasına sokmamak gerekçesiyle, 27 Mayıs 1960 sonrası yasaklanmıştır. Bu yasağın halkı politikadan uzak tutmak gibi olumsuz bir etkisi olmuştur ki, örgütsel yapıdaki bu boşluğu doldurmak için, köy ve mahallelerde parti işlerini yürüterek ilçe yönetim kurulu ile parti üyeleri arasında ilişkiyi sağlamak üzere tüzüğün 37. ve 38. maddeleriyle parti temsilciliği oluşturulmuştur¹¹³. Parti temsilciliği

¹⁰⁸ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 216-217

¹⁰⁹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 54

¹¹⁰ Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 207-208

¹¹¹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 53-54

¹¹² *TİP Tüzüğü 1962*, s. 10

¹¹³ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 26

bir organ niteliğinde değildir¹¹⁴ ve Parti temsilcilerini ilçe yönetim kurulunun seçeceği belirtilmiştir. Parti temsilcilerinin yerine başka parti üyeleri ancak il yönetim kurulu veya Merkez Yönetim Komitesi kararı ile getirilebileceklerdir¹¹⁵. TİP Tüzüğü'nün tartışma konularından biri de tüzüğün 52. maddesidir. Söz konusu maddeye göre; parti organları birbirine kademeli olarak bağlıdır ve bir üst organ tarafından alınan bir karar tüm alt organları bağlamakta ve alt organları üst organların denetimine sokmaktadır¹¹⁶. TİP tüzüğünde eleştirilmesi gereken maddenin bu madde olduğunu belirten Aybar da bu maddenin merkezçiliği, yukarıdan aşağı hiyerarşi getirdiğini¹¹⁷, Partiler Yasası ve Dernekler Yasası'nın getirdiği merkezci sistemden dolayı buna uymak zorunda kaldıklarını, bunun sosyalizm için çok önemli bir sorun olduğunu sonradan anladığını belirtmiş ve “*merkezci örgütlenmenin sosyalizmi engellediğini henüz görememiştim*” itirafında bulunmuştur¹¹⁸. Benzer bir durum tüzüğün 7. maddesinde de bulunmaktadır. Üyelerin hak ve ödevlerinin belirtildiği bu bölümde üyeler parti sorunlarını ilgili organlarda geniş bir serbestlik içinde tartışabilirler; ancak bir sorun parti organlarında karara bağlandıktan sonra kendileri aykırı görüşte olsalar dahi karara uygun hareket etmek zorundadırlar¹¹⁹. TİP, demokratik merkezîyetçilik ilkesine göre örgütlenip, bu ilkeye göre yönetilmiştir ki bu ilke ilk kez Lenin tarafından formüle edilmiş bir parti yönetim ilkesidir ve diğer partiler ile benzer örgütler tarafından esas olarak benimsenip uygulanmıştır. Nitekim Aren'e göre, TİP tüzüğünün maddelerinin ayrıntılarına ve

¹¹⁴ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 73

¹¹⁵ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 26

¹¹⁶ Madde 52: Parti organları kademeli olarak birbirine bağlıdır. Bir üst organın kararı bütün alt organları bağlar. Her organın kendi kademesinde aldığı kararlar ancak kendinden aşağı olanları bağlar. Her üst kademedeki organ alt kademedeki organları denetler. *TİP Tüzüğü 1962*, s. 32

¹¹⁷ Benzer bir değerlendirme yapan Boran'a göre; “*Tüzük dikine örgütlenmiş demokratik merkezîyetçi tipte bir parti öngörüyordu ve parti de fiilen böyle örgütlenmişti ve öyle çalışıyordu.*” Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s. 62

¹¹⁸ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 218

¹¹⁹ Madde 7: ...Parti üyesi, program ve tüzüğe ve yetkili parti organlarının karar ve direktiflerine uyar ve kendisine verilecek ödevleri eksiksiz biçimde yerine getirmeye çalışır; bütün seçimlerde parti adaylarına oy verir ve onlar için propaganda yapar; parti programını, amaçlarını anlatmak ve benimsetmek için her fırsattan yararlanır; partiye yeni üye kazandırmak için çalışır; parti meselelerini en geniş hürriyet ile parti organları içinde tartışır, karara bağlanan bir konuda kendisi aksi görüşte olsa bile karara uygun hareket eder (yapıcı ve objektif tenkit, meseleleri aydınlatmakta ve hakikate ulaşmakta en emin yoldur. Tenkit eden de edilen de hakikatin ortaya çıkması için birbirine yardımcı olur)... *TİP Tüzüğü 1962*, s. 9

uygulama biçimine bakıldığında, TİP'in merkeziyetçi ve disiplinli bir parti olduğu görülecektir¹²⁰.

Üyeliğe giriş şartlarının yer aldığı 4. maddede TİP, üyelik için müracaat edenlerin, parti program ve tüzüğünü okumuş ve kabul etmiş olmalarını şart koşmuş, aidat ödemeyi üyelik için yeterli saymayarak, parti için verilen görevlerin de yerine getirilmesini istemiştir¹²¹. Üye seçiminde de titiz davranan TİP, üye yazımında, tüzükte olmadığı halde, uygulamada iki eski üyenin tavsiye etmesi koşulunu getirmiş, Dördüncü Büyük Kongre'de, Tüzükte yapılan değişikliklerle partiye üye olmak isteyenlere altı ay süreli bir "Aday üyelik" getirilerek müracaatçıların sınanmasını istemiştir. Ayrıca bu sürenin Merkez Yönetim Kurulu kararıyla kısa tutulabileceği gibi iki yıla kadar uzatılabileceği, kişinin ancak bu süre sonunda partiye üye olarak yazılabileceği kararlaştırılmıştır¹²². Yine Dördüncü Büyük Kongre'de Tüzüğün 5. maddesine eklenen bir geçici fıkra ile bütün üyelerin 30 Haziran 1971 tarihine kadar yeniden giriş beyannamesi doldurarak üye kayıtlarını yenilemeleri, bunu yapmayan eski üyelerin ise üyelikten çıkarılacakları ilan edilmiştir¹²³. Tüzüğün 5. maddesinde üyeliğe giriş usulüne yer verilmiş, üyeliğin reddine ilişkin itirazların yer aldığı 6. maddede ise partiye üye yazılmak isteyen kişinin üyeliğinin reddedilmesi durumunda Merkez Yönetim Komitesi'nin kararlarının kesin olduğu belirtilmiştir¹²⁴. TİP aynı titizliği parti organlarının seçiminde de göstermiştir. Tüzüğün 10. maddesine göre; Partinin en yüksek organı Büyük Kongre'dir ve kararları bağlayıcıdır. Kongreye katılacak delege sayıları; 1000'e kadar olan üye sayısı için 1, 1001'den sonra gelen her 1000 üye sayısı için seçilecek 1 delegeden kurulur ve üye sayısı ne olursa olsun o ilden milletvekili seçim kanununa göre çıkartacağı milletvekili sayısından fazla sayıda

¹²⁰ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 74

¹²¹ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 8

¹²² Boran'a göre Tüzükteki en önemli eksiklik; en alt kademede olan ilçe yönetim kurullarından sonra tek tek üyelere oluşan bir kitleyi, bir iş bölümü ve işbirliği sistemi içerisinde sürekli bir parti çalışmasına sokacak bir düzenlemenin Tüzük'te öngörülmemiş olmasıdır. Yine Boran'a göre Tüzüğün bu maddesinin uygulanmasında da tüzüğün şart koştuğu, üyeliğe müracaat edenin programı ve tüzüğü okuyup benimsemiş olması ve 6 aylık bir sınama sürecinden geçmesi kuralının etkin biçimde işletilememesidir. Müracaat edenin bilgisi ve tutumu kontrol edilemediği, üyeler için sistemli bir çalışma düzenlemesi de olmadığı için, aday üyelik formaliteden ibaret kalmış, üyelerin nitelik düzeyi düşük kalmış, zamanla üye sayısı gereksiz ve yararsız biçimde şişerek artmıştır. Bu şişmeyi gidermek, yararsızlıkları ayıklamak içinse daha sonra üye kayıtlarını yenileme yöntemi uygulanmıştır. *Yürüyüş*, 20 Temmuz 1976, S. 67, s. 9 Behice Boran "Türkiye İşçi Partisi 1961-1971"

¹²³ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 73-74

¹²⁴ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 8-9

delege seçilemez. Parti kurucuları ile parti üyesi bakanlar, milletvekilleri, senatörler Büyük Kongre'ye doğal delege olarak katılırlar¹²⁵. Bu maddeye göre Parti'nin toplanan Birinci Büyük Kongre'sine katılması gereken delege sayısı 76 olmasına rağmen, kongreye katılan delege sayısı 56'dır ve bu delegelerin büyük çoğunluğu da doğal delegedir. Ancak daha sonra bu madde, parti büyük kongresinin az sayıda bir delege ile toplanmasının, kongrenin partiyi yeterli biçimde temsil edemeyeceği, dolayısıyla orada alınmış kararlara ve yapılan seçimlere partililerin fazla bir saygı duymamalarına yol açabileceği düşüncesi¹²⁶ ve en fazla üye sayısına sahip olan İstanbul'da merkeze karşı başlayan muhalefetin kongredeki ağırlığının azaltılmak istenmesi nedenleri ile 30 Eylül 1966'da Ankara'da toplanan Olağanüstü Büyük Kongre'de değiştirilmiştir¹²⁷. Değiştirilen madde şöyledir: Büyük Kongre seçilmiş ve doğal delegelerden kurulur ve delegeler il kongresince seçilir. İl kongresince seçilecek delegelerin sayısı ise şöyle hesaplanır; kongresini yapan, İl'e kayıtlı ilk 500'e kadar üye sayısı için 4, sonra gelen her 200 üye sayısı için de 1'er delege, o ilin kayıtlı üyeleri tarafından seçilir. Fakat ilk 4 delege dışında, üye sayısı ne olursa olsun, bir ilin çıkaracağı delege sayısı o ilin çıkaracağı milletvekili sayısını geçemez¹²⁸. İlçe teşkilatı bulunan ancak il merkezi açılmamış ilçelerde, tek ilçe mevcutsa, İl'i temsilen kendi kongresinde, birden fazla ilçe mevcutsa, ilçe kongrelerinde seçilen il delegeleri, genel merkez temsilcisinin çağrısı ile aralarında il kongresi mahiyetinde toplanarak yukarıda belirtilen oranlar dâhilinde Büyük Kongre delegelerini seçerler. Genel Başkan, Genel Yönetim Kurulu üyeleri, Merkez Haysiyet Divanı üyeleri, Parti üyesi bakanlar, milletvekilleri ve senatörler kongrenin doğal delegeleridir ve taşıdıkları sıfat dolayısıyla ayrıca il kongrelerince delege olarak seçilmelerine gerek yoktur. Bu maddeye göre daha önce 1100 üyesi olan bir il Büyük Kongre'ye 1 delege gönderebilirken yapılan değişiklikle 1100 üyesi olan bir il kongreye 4+3: 7 üye gönderebilecektir¹²⁹. Tüzüğün 11. maddesinde Büyük Kongre'nin görev ve yetkileri

¹²⁵ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 10. Türkiye'de sosyalist hareket yeni olduğundan yeterince bilinçli ve yetişmiş parti üyesi azdır. Yönetim kurulunu seçecek olan Büyük Kongre, az sayıda ve en bilinçli üyelere oluşmalıdır ki yanlış bir seçim yapılmaz. Bu yüzden Büyük Kongre delegelerinin nasıl belirleneceğine Tüzük'ün 10. maddesinde bu şekilde yer verilmiştir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 74-75

¹²⁶ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 75

¹²⁷ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 193-194

¹²⁸ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 194 ; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 75-76

¹²⁹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 76

belirlenmiş, 12. ve 13. maddelerde Büyük Kongre'nin toplanmasının Cemiyetler Kanunu'na göre olacağı ve iki yılda bir yapılacağı ancak GYK gerekli görürse 3/2 çoğunlukla Büyük kongreyi toplantıya çağırabileceği, toplantının yer, gün ve kongre gündeminin GYK'ca belirleneceği belirtilmiştir¹³⁰. 14. maddede Genel Yönetim Kurulu'nun Büyük Kongre tarafından seçileceği, genel başkanın GYK'nın da başkanı olduğu, 15. ve 16. maddelerde GYK'nın görev, yetkileri ve toplanma usulü belirtilmiştir¹³¹. Partinin en yüksek yürütme organı Merkez Yönetim Komitesi olup komitenin kuruluş biçimi, görev, yetki, toplanma esasları, komiteye bağlı bürolar ve bu büroların görev ve yetkileri tüzüğün 17.,18.,19.,20. maddeleri ile düzenlenmiştir¹³². Merkez haysiyet divanı, il ve ilçe kongreleri, il ve ilçe yönetim kurulları ile il haysiyet divanlarının; kuruluşu, çalışma esasları, görev ve yetkileri tüzükte ayrıntılı olarak işlenmiştir¹³³. Partinin gelirlerine 47. maddede yer verilmiş ve parti gelirlerinin, parti üyelerinden alınacak aidatlardan, partiye yapılacak bağışlardan, piyango, temsil, konser, müsamere, balo, güreş, koşu, gezi ve buna benzer müsabaka ve eğlenceler tertibi suretiyle elde edilecek paralardan, takvim, rozet, kimlik kâğıdı gelirlerinden, parti malları ile parti yayımlarının safi gelirlerinden oluşması kararlaştırılmıştır¹³⁴.

b) 1964 Programı / İkinci program

Bu tüzükle birlikte bir işçi partisi olma yoluna giren TİP'in niteliğini belirlemede tüzükten sonraki ikinci adım parti programıdır. 1940'lardan beri "*İkinci Kurtuluş Savaşı*" fikrini savunan Aybar, genel başkanı olduğu TİP'in 1964 programının ağırlıklı kısmını da kaleme almıştır. Açıklanan parti programı sosyalizm iması yapan öğelerden oluşsa da program genel itibarıyla "*Türkiye Sosyalizmi*"ne has karakterlidir. Bilindiği üzere Türkiye Solu "*nevi şahsına münhasır*" özelliklere sahiptir. 1900'lü yıllardan beri sistemle başı dertte olan "*enternasyonalist sol*" bir türlü yaşam alanı bulamamış; tutuklamalar, sürgünler, hapis cezaları yüzünden yeterince örgütlenememiş bu sebeple çoğunlukla derdini sistem içi kabul gören öğeleri kullanarak anlatma, ima etme yoluna gitmiştir. Bu taktiksel durumun dışında

¹³⁰ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 11-12

¹³¹ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 12-14

¹³² *TİP Tüzüğü 1962*, s. 14-18

¹³³ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 18-24

¹³⁴ *TİP Tüzüğü 1962*, s. 30 ; *TİP Tüzüğü 1965*, TBMM Kütüphanesi, Yer 76-194, Dem 76-349, s. 28

Cumhuriyet'i kuran kadroların antiemperyalist bir savaşım vermiş olması ve bu dönemde sosyalistler için merkez olan Sovyetler Birliği'nden de açık destek alması; Cumhuriyet'in ana ayaklarını oluşturan altı ilkenin bazılarının (halkçılık, devletçilik gibi) sosyalist kavramlarla benzerliği, Türkiye solunun Kemalizm'e yakın durmasını ve sempatiyle bakmasını sağlamıştır.

Her partinin temel görüşlerinin ve amaçlarının dile getirilmesi ve bunların gerçekleştirilmesi yolunda mücadele verilmesi, içinde yaşadığı toplumun tarihsel, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel koşullarıyla, temel değerleriyle büyük ölçüde ilişkilidir ve TİP programı da her şeyden önce, böyle bir etkileşimin olumlu ve olumsuz mirası göz önünde tutularak, 1960'ların koşullarında hala az gelişmiş bir ülke konumunda güçsüz ekonomisi ve savunmasıyla Türkiye'de, sol ve işçi hareketlerinin o güne dek ortaya koyabildikleri düşünsel ve maddi, yani teorik ve pratik birikimin çerçevesinde okunmalı ve değerlendirilmelidir¹³⁵. Gerçekten de TİP ideolojisini ortaya koymaya başladığı dönemde o günlerin siyasal ve toplumsal gerçeklerine uygun hareket etmek ve Anayasa'nın çizdiği sınırlar içinde kalmaya özen göstermek zorundaydı. Her ne kadar Türk tarihinde siyasal partiler ilk kez Anayasa'nın 56. maddesi ile "*demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları*" olarak kabul edilseler de, aynı Anayasa'nın 57. maddesinde "*bu kuruluşların tüzük, program ve faaliyetlerinin insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne*" uygun olmak zorunda olduğu vurgulanıyordu¹³⁶. Yine Anayasası'nın 11. maddesinde, Anayasa'da

¹³⁵ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 110

¹³⁶ Madde 56- Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir.

Siyasi partiler önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.

Siyasi partiler ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az % 5 'ini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisi'nde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partilere devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.

Madde 57- Siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler kapatılır.

Partilerin çalışmaları ve faaliyetleri, Anayasa Mahkemesi'ne hangi hallerde ve ne suretle hesap verecekleri ve mali denetimlerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesi'nde bakılır ve kapatma kararı ancak bu mahkemece verilir. Suna Kili, *Türk Anayasaları*, 2. Bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1982, s. 89-90

yer alan hak ve özgürlüklerden hiçbirinin, “ülkenin bütünlüğü veya dil, ırk, sınıf ve mezhep” ayırımına dayanarak “Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kastı” ile kullanılmayacağı belirtilmekteydi¹³⁷. Yine 1965’te çıkarılan Siyasi Partiler Yasası’nın çizdiği sınır da TİP’in gerek program ve tüzüğüne, gerekse parti yöneticilerinin söylev ve demeçlerinin sınırlarını belirliyordu. Sözü edilen yasanın “komünist, faşist ve nasyonal sosyalist” partilerin kuruluşunu yasaklayan 106. maddesi, siyasi partilerin “ülke bütünlüğünü bozma ve devlet teklifini değiştirmek” amacı güdemeyeceklerini belirten 87. ve 88. maddeleri, Türkiye’de “kültür ve dil farklılıklarına dayanan azınlıklar bulunduğunu” ileri süremeyecekleri 89. maddesi¹³⁸ de TİP’in yol haritasını nasıl belirleyeceğine dair önemli ipuçları vermektedir. TİP’i gerek program ve tüzüğünde, gerekse yöneticilerinin yaptıkları söylev ve demeçlerinde sınırlayan diğer bir unsur da Türk Ceza Kanunu (TCK)’nun 141. ve 142. maddeleriydi. “Toplumsal bir sınıfın öteki sınıflar üzerinde baskı kurmaya veya bir sosyal sınıfı yok etmeye yönelik kurulu ekonomik ve toplumsal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye yönelik örgütler kurmak ve kurmaya kalkışmak...” gibi marksist-sosyalist örgütlenmeyi ve düşünmeyi yasaklayan bu maddelerin varlığı, üç yasağın aleyhine propaganda yapılmasını engellemekteydi¹³⁹. Ayrıca Siyasi Partiler Yasası’nın 112. maddesiyle, “bir partinin belli bir siyasal suçu işleyenlerin odağı haline gelmesi halinde kapatılabileceği” öngörülmekteydi¹⁴⁰ ki söz konusu yasalar her ne kadar 12 Mart darbesine kadar TİP’e uygulanmamışsa da, TİP’in faaliyetlerinde yasal çerçevenin bu olumsuz yanının da etkili olabileceği göz önünde tutulmalıdır¹⁴¹. Diğer yandan Türkiye’nin temel değerleri arasında Kemalizm’in, özellikle milliyetçi

¹³⁷ Madde 11- Temel hak ve hürriyetler devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya anayasanın diğer maddelerinde gösterilen sebeplerle anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir.

Kanun temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz.

Bu anayasada yer alan temel hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devleti’nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile kullanılamaz. Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunda gösterilir. Kili, *Türk Anayasaları*, s.71-72 ; *1961 Anayasası*, Temel Hak ve Hürriyetlerin Özünü, Sınırlanması ve Kötüye Kullanılmasını Düzenleyen 11. madde, *Resmi Gazete*, S.10859, 20.07.1961

¹³⁸ *Resmi Gazete*, 16 Temmuz 1965, S.12050, Siyasi Partiler Yasası, Kanun no: 648, s. 11

¹³⁹ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 111

¹⁴⁰ *Resmi Gazete*, 16 Temmuz 1965, S. 12050, Siyasi Partiler Yasası, Kanun no: 648, s. 13

¹⁴¹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 46

ve antiemperyalist mirasının, TİP programına yansımaları da kaçınılmazdı¹⁴². Çünkü yasal olarak ayakta kalmak isteyen hareket -ister istemez- söylemek istediklerini farklı ifadelerle dile getirecek, TİP yönetimi de uzun zaman sistemi huzursuz etmeyecek söylemleri benimsemeyi tercih edecektir. Bu koşullar altında TİP, tüzük ve programını yazan Aybar'ın belirlediği karakteristiğe bürünmüştür diyebiliriz. Bu karakteristik, Kuvay-i Milliye dönemi romantizmi, ikinci bir kurtuluş savaşına olan ihtiyaç ile bu ruhu TİP'in temsil ettiğine dair inançtır. Duygu ve düşüncelerinde samimi olduğuna şüphe olmayan Aybar; bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk'ten ve Kemalizm'den destek alıp hem TİP hakkındaki şüpheleri ortadan kaldırmak hem de eleştirilere göğüs germek niyetindedir. Hem Aybar hem de yukarıda anılan sebeplerle Kemalizm'den uzak kalamamış olan Türkiye sol hareketi, yine Aybar'ın söyleyişiyle öncelikle “*yabancı bir devletin himayesini kabul etmek, insanlık vasfından aciz olduğunu itiraf etmekten başka bir şey değildir*” diyen Atatürk'ün fikrindeydi¹⁴³. Keza partinin bir diğer önemli entelektüel unsuru olan Behice Boran bile “*Meşrutiyet'le başlayan 'burjuva-demokratik devrim'*” sürecinde, Mustafa Kemal liderliğinde emperyalist güçlere karşı verilen milli bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasının ardından, Cumhuriyet'in ilanı, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, hukuk ve eğitim alanlarında yapılan reformlar ile laiklik uygulamalarını “*devrimci demokratik*” dönüşümler olarak nitelendirmektedir¹⁴⁴. Bu açıklamalar yapılırken TİP'in ifade ettiği bir başka nokta da tam bağımsızlıktır. Bu yüzden “*Ne Amerikan himayesi ne Sovyet peykliği*” diyerek bu konudaki fikrini net olarak ortaya koyan Aybar, konuşmalarının ana eksenini, Türkiye'yi bağımlı hale getiren bütün dış münasebetlerin er geç tasfiye edilmesinin gerekliliği üzerine kurarak, Türkiye'de, Kurtuluş Savaşı'nın amaçlarına uygun, yalnız Türkiye'nin çıkarına hizmet eden bir politika uygulanması gerektiğini dile getirmekteydi¹⁴⁵. Türk Devleti'nin bağımsızlığı kadar Türk Sosyalist Hareketi'nin de bağımsızlığı konusunda “*son derece titiz ve dikkatli*” olduğunu vurgulayan TİP¹⁴⁶, Amerikan hegemonyasını reddederken Sovyetler Birliği'ne karşı da mesafeli kalınması

¹⁴² Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 112

¹⁴³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 304

¹⁴⁴ Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s. 46

¹⁴⁵ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 334; Aybar'ın Ankara GYK Toplantısı Özet Konuşma Metni, 6 Eylül 1964, 3 sayfa, TÜSTAV Arşivi; *Zincirli Hürriyet*, 5 Şubat 1948, S.1 “Dosta Düşmana Beyanname”

¹⁴⁶ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 280

gerektiğini dile getiriyordu¹⁴⁷. Nitekim partinin Birinci Büyük Kongresi'nde kabul edilen yeni programı da TİP'in bağımsızlık konusundaki hassasiyetine göre hazırlanmıştı.

Partinin 1964'te kabul edilen yeni programı bir giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Programın baş kısmına TBMM'nin 21 Ekim 1920 tarihli beyannamesi ile Atatürk'ün 1 Aralık 1921'de emeği öven, halkı emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadeleye çağıran konuşmasından bir alıntı konmuştur ve her iki metin de içerik olarak emperyalizme ve kapitalizme karşıdır¹⁴⁸. Aren'e göre, bu iki metin bilinçli olarak seçilmiş, TİP ile başlatılan bu hareketin Kuvay-i Milliye ruhunun bir devamı olduğu izlenimini ve inancını vermek için programa eklenmişti. Böylece TİP, sosyalist bir girişim için gerekli halk desteğini ve tabanını bulabilmeyi amaçlamıştır¹⁴⁹. Parti Programında dikkat çeken bir diğer unsur ise; Atatürk devrimlerinin ön plana çıkarılması, demokrasi ve insan haklarının savunulması, 27 Mayıs Anayasası'nın öngördüğü sosyal devlet ilkesine vurgu yapılmasıdır¹⁵⁰.

Giriş bölümünün dışında "Türkiye'nin Maddi, Sosyal ve Politik Yapısı", "Kalkınma Yolu" ile "Temel İlkeler ve Vatandaşa Neler Getireceğiz" olmak üzere dört ana bölümden oluşan program, 166 kitap sayfası tutmaktadır. Bir parti programı için oldukça uzun sayılabilecek olan bu metin aynı zamanda partililer için bir eğitim aracı olarak düşünülmüştür. Program bu açıdan bakıldığında başlıca ülke sorunlarını

¹⁴⁷ Mumcu, *Aybar İle Söyleşi Sosyalizm Ve Bağımsızlık*, s. 49. TİP yönetimi, partinin uluslar arası komünizmin Türkiye uzantısı olduğuna dair verilmiş izlenimler karşısında son derece titiz davranmıştır. TİP'in bu konudaki titizliğine bir örnek Niyazi Ağırnaslı'nın istifası olayıdır. Niyazi Ağırnaslı, TİP'in önde gelen yöneticilerinden biridir (TİP'e girdikten sonra Ankara il başkanlığını yapmıştır, I. Büyük Kongre'de GYK'ya seçilmiştir.) ve 1964 yazında Macaristan'a yapmış olduğu bir ziyarette o dönem arkadaşı olan TKP genel sekreteri Zeki Baştımar (Yakup Demir)'la da temasa geçmiş ve ülkeye döndükten sonra bu durumla ilgili Aybar'ı haberdar etmiştir. Bu gelişme üzerine Aybar, bu temastan polislerin haberdar olabileceği endişesiyle partinin kapatılmasına olanak vermemek için Ağırnaslı'yı istifaya zorlamış ve Ağırnaslı partiden istifa etmiştir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s.91. Varuy ise Aybar'ın Ağırnaslı'yı istifaya zorlamasının temel nedenini, Aybar'ın partinin tek senatörü olan Ağırnaslı'yı kendisine rakip görmesi olarak gösterir. Varuy, *TİP 1961-1971 Olaylar-Belgeler-Yorumlar*, s. 134-138 ; Aren, *Puslu Camın Ardından*, s. 162-164

¹⁴⁸ *TİP Programı 1964*, s. 9-11

¹⁴⁹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 56 . Benzer bir değerlendirmede bulunan Ünlü, "Anti-kapitalist ve anti-emperyalist olan bu metinlerin üzerinde ısrarla durulmasının nedenleri arasında, Aybar'ın Kurtuluş Savaşı dönemi romantizmi, TİP'in Kuva-i Milliye ruhunu temsil ettiğini vurgulamak ve Atatürk'ü partinin arkasına alarak, suçlamalara ve toplumdaki şüphelere daha kolay göğüs gerebilmek isteği" olabileceğini belirtmektedir. Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, s. 188

¹⁵⁰ *TİP Programı 1964*, s. 15,42, 58, 60, 64, 70, 79, 88, 111, 132

sergileyen ve bunlara çözümler öneren bilimsel bir çalışma niteliğindedir. Programın uzunluğunun diğer nedeni, programın sadece parti görüşlerini öne sürmekle yetinmeyip, bunların ülke yararına ve yasalara uygun olduklarını kanıtlamaya girişmiş olmasıdır. Parti yöneticileri böylece, parti görüşlerinin kamuoyunda ve yasalar karşısında savunmasını da yapmış olmaktadırlar. Sosyalist düşüncenin yasaklı olduğu bir ortamda parti yöneticilerinin böyle bir gereksinme duymalarını doğal karşılamak gerekir¹⁵¹.

Giriş kısmı programın kısa bir özeti niteliğindedir. Bu kısımda emekçi halkın yüzlerce yıldan beri süregelen yoksulluğunun, ancak kendisinin iktidara geçerek gerekli köklü reformları gerçekleştirmesi sonucu ortadan kalkacağını, bunun içinse tüm emekçilerin ve emekten yana olanların hızla örgütlenerek bağımsız siyasi bir kuvvet haline gelmelerinin şart olduğu belirtilmiş ve bu tarihi görevi on iki sendikacı tarafından 13 Şubat 1961’de kurulan, tarihimizde doğrudan doğruya emekçi halkın kurduğu ilk parti olan Türkiye İşçi Partisi’nin yerine getireceği vurgulanmıştır¹⁵². Halkın kurtuluşunu yurt işlerinde söz ve karar sahibi olarak gerçekleştirmesinde gören TİP, programda kendisini, Türk işçi sınıfının ve onun tarihi bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında toplanmış, onun kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış... emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatı olarak tanımlamıştır¹⁵³.

TİP Programı’nın “Türkiye’nin Maddi, Sosyal ve Politik Yapısı” başlıklı birinci bölümü programın temelini oluşturmaktadır. Bu bölümde Türkiye’nin demokratik yoldan, sosyal adalet ölçüleri içinde, bağımsızlığına gölge düşürmeden olabilecek en büyük hızla geliştirip ileri bir toplum haline getirilmesi amaçlanırken, bunun demokratik yoldan yapılacağı özellikle vurgulanmıştır. Bütün toplumlar için geçerli genel gelişme kanunları olduğu için, gelişmiş ülkelerin kalkınma deneyimlerinden yararlanılacağı ancak her toplumun kendi tarihinden gelen ve kendine has yaşantısında bulunan bir takım özellikleri nedeniyle gelişme seviyeleri de

¹⁵¹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 56

¹⁵² *TİP Programı 1964*, s.13 Programın başında partinin on iki sendikacı tarafından kurulmuş olduğu vurgusu, programın yazıldığı sıralar olmasa bile, daha sonra, TİP’in o döneme kadar kurulmuş olan sosyalist partilerle ve özellikle de yasadışı olarak faaliyetlerine devam eden Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile hiçbir ilişkisinin olmadığını kanıtı olarak kullanılmıştır. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 57

¹⁵³ *TİP Programı 1964*, s. 14

başka başka olduğu için, taklitçiliğe kaçmadan, kendi gerçeklerimizden yola çıkarak, bilimin rehberliğinde Türkiye'ye özgü kalkınma yolunun bulunması gerektiği belirtilmiştir¹⁵⁴. Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasını her şeyden önce bir kalkınma işi olarak gören TİP, ekonomik faaliyetleri, doğal kaynakların emek gücü ve araçlarla işletilerek, yaşamayı sağlayan ürünlerin elde edilmesi ve dağıtılması için gerekli hizmetlerin bütünü olarak görmektedir. Bu faaliyetler bir işbölümü çerçevesinde yürütülür ve bu sürece dâhil insan grupları da bu süreçte farklı durumda bulunurlar. Bu farklılaşma sadece işbölümünden dolayı meydana gelmemekte, tabiat zenginlikleri ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlarla olmayanlar arasındaki farktan da kaynaklanmaktadır. Toplumun çeşitli sınıfları arasında, gelirleri ve dolayısıyla bu sınıfların yaşama seviyeleri arasında da farklılıklar vardır. Bu nedenle programda ülke gerçeklerinin incelenmesine Türkiye'nin maddi yapısının ne olduğu ile başlanmış, daha sonra sosyal yapı ve politik yapı kalkınmayı gerçekleştirmedeki rolleri bakımından ele alınarak incelenmiştir¹⁵⁵. Programda Türkiye'nin Maddi Yapısı başlığı altında Türkiye'nin üretim güçleri olarak, tabiat kaynakları, işgücünün niteliği ve niceliği, sermaye ve donanım stokları incelenmiş ve şu sonuca varılmıştır: Türkiye geri kalmış bir toplumdur; çünkü Türkiye'nin üretici güçlerinin teknik seviyesi, gelişmiş ülkelerin teknik seviyesinden çok düşüktür ve aradaki fark da sürekli açılmaktadır. Ancak buna rağmen Türkiye geri kalmış diğer ülkelerle kıyaslandığında gerek kişi başına düşen milli gelir, gerekse gelişme potansiyeli bakımından en geri olan bir ülke de değildir. Şayet köklü reformlar yapılır ve sosyal şartlar değiştirilirse, Türkiye kendi imkânlarıyla kalkınarak ilerleyebilecektir¹⁵⁶. Türkiye'nin üretim ilişkileri Türkiye'nin sosyal ve politik yapısı başlığı altında ele alınmış, Türkiye'nin sosyal yapısı; hâkim sınıflar, orta sınıflar ve Türk işçi sınıfı ile topraksız köylüler olmak üzere üç ana grupta toplanarak oldukça ayrıntılı biçimde incelenmiş ve şu sonuca varılmıştır: Türkiye'nin ekonomisi tüm sanayileşme çabalarına rağmen *tarımsal geri bir ekonomiye* dayanmaktadır. Milli gelirin %42'sinin tarımdan elde edildiği göz önünde tutulacak olursa çalışan nüfusun çoğunun da tarım kesiminde olduğu anlaşılır. Milli ekonomiye tarım hâkim konumdadır. Geri tarımsal niteliğe sahip Türk ekonomisi dış pazarlara bağlıdır ve gelişmiş ekonomilerin tamamlayıcısı

¹⁵⁴ *TİP Programı 1964*, s. 17-18

¹⁵⁵ *TİP Programı 1964*, s. 18-19

¹⁵⁶ *TİP Programı 1964*, s. 20-27

durumundadır. Bundan dolayı gelişmiş ülkelerin de ekonomik ve siyasi etkileri Türkiye'nin tarımsal bir memleket olarak kalması yönündedir¹⁵⁷. Bu tespitinden sonra TİP, programında hâkim sınıfları; büyük toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler, mali sermaye çevreleri olarak sıralamış ve önceliği büyük toprak sahiplerine vermiştir¹⁵⁸. Programa göre, tarım kesiminde çok sayıda küçük aile işletmesi olmakla birlikte, toprak ve toprağı işlemeye yarayan araçlar çok az kişinin elinde toplanmış, bu durum ise tarım kesimindeki kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Büyük toprak mülkiyetinde ise derebeylik kalıntısı toprak ağalığı sistemi ve kapitalist tarım işletmeciliği sistemi hâkimdir. Toprak ağalığı sisteminde büyük toprak sahibi olan işletmeci değildir; esas geliri topraktan sağladığı ranttır. Topraklarını ortakçılık ve benzeri usullerle işletirler ve toprakların işletilmesinde kullanılan araçların mülkiyeti de toprak ağası tarafından sağlanır. Bu işletmelerde verim düşük, üretim ise ilkel düzeydedir. Kapitalist tarım işletmeciliği sistemi ise ülkemize 1948'den sonra girmiş ve bu sisteme geçiş devlet bütçesi ve dış yardımlarla desteklenerek büyük toprak sahipleri yararına kullanılmıştır. Traktör, biçerdöver gibi modern tarım araçlarının bol miktarda ithali, tarım kredileri, tarım ürünlerine verilen destek ve devletin uyguladığı yüksek fiyat politikası sayesinde, büyük toprak sahiplerinin ortaçağ artığı tarım usullerinden modern makineli tarıma geçmeleri hızlanmıştır. Bu gelişmeyle birlikte büyük toprak sahipleri dış pazarlara açılmışlar, yabancı sermaye ve çıkar sahipleriyle daha sıkı ilişkiler içine girmişler, zamanla güçlenerek daha nüfuzlu hale gelmişlerdir. Böylece Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yaşamı tutucu olan bu güçlerin etkisi altına daha çok girmiştir¹⁵⁹. Programda Türkiye'nin hâkim sınıfları içerisinde ikinci sırada tüccarlara yer verilmiştir. Türkiye ekonomisinin derebeylik kalıntısı bir üretim sistemini hala sürdüren tarım temeli üzerinde, az gelişmiş bir kapitalizm yer almaktadır. Dolayısıyla sanayisi ve iç pazarı gelişmemiş Türkiye'de, bu duruma uygun olarak ithalat ve ihracat işleriyle uğraşan tüccarlar kuvvetli bir sınıfı oluşturmaktadırlar. Hammadde ve tarım ürünleri ihraç eden bu tabaka, büyük toprak sahipleri ile yakın ilişkiler içinde olduğu gibi yabancı sermaye ile de işbirliği halindedir ve yabancı sermayenin Türkiye'de aracılığını yapmaktadır. Türkiye ekonomisinin bağımlı olmasında ve sanayileşememesinde bu tabakanın tutucu etkisi büyüktür. Bir yandan büyük toprak

¹⁵⁷ *TİP Programı 1964*, s. 28-29

¹⁵⁸ *TİP Programı 1964*, s. 28-38

¹⁵⁹ *TİP Programı 1964*, s. 30-33

sahipleriyle genel bir çıkar birliği halinde olması, diğer yandan yerli sanayinin gelişmesini kendi çıkarlarına aykırı görmesi nedeniyle ülkede yapılması istenen tüm gelişmelere karşı çıkmaktadırlar. Ayrıca bu durum yabancı sermaye çevrelerinin de çıkarına uygun olduğundan, yabancı sermaye de bu grubun reformlara karşı tutumunu desteklemektedir. Nitekim Avrupa Ortak Pazarı'na katılma kararı da bu iç ve dış beraberliğin bir sonucu olarak görülmelidir¹⁶⁰. İç ticaretle uğraşan tüccar kesimi ise, iç pazarın yeterince gelişmemiş olmasından dolayı, ithalat ve ihracat yapan kesime bağlı ve onlara göre daha zayıf durumdadır. Bununla birlikte iç ticaret grubu da orta ve küçük tarım üreticilerini ekonomik açıdan baskı altında tutmakta, ürünleri onlardan çok düşük fiyata satın alıp şehirlerde yüksek fiyata satarak, küçük üreticilerin ve şehirli insanların sırtından zenginleşmektedir. Kasabalarda yaşayan tüccarlar üstelik köylüleri borçlandırarak onları bir de bu yoldan sömürmektedirler. İç pazarın zayıflığı nedeniyle modern bir ticaret işletmeciliğine yönelmeyen bu grup, sermayelerini taşınmaz mallara ya da sanayi imalatının ilk safhasını teşkil eden işlere yatırarak ekonomik durumlarını kuvvetlendirmektedirler. Tüccar tabakasının bu kesimi, zihniyetleri ve sosyo-ekonomik tutumları bakımından ithalat ve ihracatla uğraşan diğer gruplardan daha geridirler¹⁶¹. Türkiye'nin hâkim sınıfları içerisinde üçüncü grubu sanayiciler oluşturmaktadır. 1932-1939 yılları arasında devlet eliyle başlatılan sanayileşme girişimleri, 1948'de özel sektörün başlattığı sanayileşme hamleleriyle ciddi bir gelimle göstermiştir. Ancak sanayileşme alanında yaşanan gelişmeler ne hızı ne de yapısı bakımından Türkiye'nin kalkınmasını ve ekonomik bağımsızlığa kavuşmasını sağlayacak yeterlilikte değildir. 1950'lerden bu yana gelişme gösteren montaj ve ambalaj sanayi ise gerçek anlamda bir sanayileşme hareketi sayılamayacağı gibi, bu yoldan yabancı sermaye ülkeye gelmekte, böylece ticaret kapitali gibi sanayi kapitali de ülkede aracı bir özellik göstermektedir. Sanayinin temeli olacak ve milli olarak nitelenebilecek temel sanayi dalları, özellikle ağır sanayi özel sektörde kurulamadığı gibi var olan işletmeler ise atölye imalatı niteliğini pek aşmamaktadır. Sanayiciler devletin sanayiye müdahalesini kendi çıkarları için istemekte, devlet işletmeciliğine şiddetle karşı çıkmakta, varolan işletmelerin de tasfiye edilmesine çalışmaktadırlar. Bu sermaye sınıfının, milli bir sanayi olarak yabancı sermayeye

¹⁶⁰ *TİP Programı 1964*, s. 33-34

¹⁶¹ *TİP Programı 1964*, s. 34

direnişini söz konusu olmadığı gibi, tersine yabancı sermaye ile işbirliği halindediler. İşçilerin Anayasa teminatı altındaki haklarını tanımayan bu sınıf, işçi sınıfının hak mücadelesinin karşısında yer almaktadır. Aslında dinamik bir zümre olduğu halde bu grup, Türkiye’de sermayenin baskısı ve sosyal adaletin sağlanması yönünde verilen mücadeleler karşısında toprak ağaları ve tüccarlarla işbirliği yapmak eğilimindedir. Avrupa Ortak Pazarı’na girildiği zaman gümrük duvarlarının kaldırılmasıyla dış baskıyı daha çok hissedecek olan bu kesim zaman içerisinde yabancı sermayenin etkilerine karşı çıkmaya başlayabilir¹⁶². Hâkim sınıflar arasında son grubu oluşturan mali sermaye çevreleri, memleketin iktisadi hayatına hâkim olan büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve sanayiciler, bankalarda hisse sahibi olarak veya yeni bankalar kurmak suretiyle mali sermayeye de hâkim konuma gelmişler; kredi ve sigorta alanlarını da kontrolleri altına alarak, mali ve ekonomik güçlerini artırmışlardır. Sonuç olarak hâkim sınıfları oluşturan bu gruplar doğal kaynaklara, üretim araçları ile sermayeye sahip oldukları için ekonomik hayatı kendi çıkarları doğrultusunda düzenleyerek milli gelirden en fazla payı kendilerine almaktadırlar. Bu doğrultuda memleket ekonomisini ve politikasını da etkileyerek, bütün emekçi halk ve tabakaları kendi hâkimiyetleri altında tutmaktadırlar¹⁶³. Üretim araçlarının mülkiyeti konusunda devlet sektörünün önemli bir paya sahip olması, ilk bakışta özel mülkiyet sahibi sınıfların kuvvet ve nüfuzunu kıran bir faktör gibi görülebilir. Oysa devlet sektörü özel sermayenin güçsüzlüğünden doğmuş ve onu güçlendirmeye hizmet etmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra ekonomik hayatın özel sektör eliyle yürütülmesi genel ilke olarak kabul edilmiş; bu yolda alınan kararlar, Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun gümrük tarifelerindeki koruyucu tedbirleri ve özel sektörü desteklemek amacıyla kurulan mali kurumlara rağmen, sanayileşme hareketleri milli ekonomide arzulanan sonucu vermemiştir. Üstelik milli savunmayı güçlendirme ihtiyacı Cumhuriyet hükümetini ekonomik hayata müdahaleye yönlendirmiş, bu durum da devlet kapitalizminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüm bunların sonucu olarak ülkede

¹⁶² *TİP Programı 1964*, s. 34-36

¹⁶³ *TİP Programı 1964*, s. 36 Bu hâkim sınıf ve tabakalar, aynı zamanda ülkenin yabancılar tarafından sömürülmesine de aracılık etmektedirler. Böylece programda açık biçimde ifade edilmese de egemen sınıfların, emperyalizmin işbirlikçisi yada uzantısı oldukları kabul edilmiş olmaktadır. Bu nokta, yani emperyalizmin Türkiye için dışsal bir olgu olmaktan çok içsel bir olgu olması, daha sonra Milli Demokratik Devrimcilerle (MDD) yapılan strateji tartışmalarının önemli bir ögesini oluşturmuştur. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 58

ekonomik ve politik gücü elinde tutan bürokratik bir tabaka meydana gelmiştir. Böylece devlet ihalelerinde, ithalat-ihracat işlerinde bürokratik tabakanın üst kesimiyle özel sektör mensupları arasında yakın bağlar kurularak çıkar grupları oluşmuştur ve bu çıkar birliği de dış yardım ve krediler dolayısıyla daha da güçlenmiştir¹⁶⁴. Programda orta sınıflar ise üç gruba ayrılarak tek tek incelenmiştir. Bu sınıfın ilk grubunu kendi dükkânı olan, perakende ticaret yapan küçük tüccar ve esnaf ile kendi işyerinde bir iki yardımcı veya aile fertleriyle çalışan zanaatkârlar oluşturmaktadır. TİP'e göre, az gelişmişliğimizin bir sonucu olarak bu sınıflar ülkede hala kalabalık bir grubu oluşturmakta, büyük ticaret ve sanayi sermayesinin üzerilerindeki baskısını her geçen gün daha da hissetmektedirler. Perakende ticaret yapanlar mal mülk sahibi olduklarından, el sanatlarıyla uğraşan zanaatkârlara göre daha iyi durumdadırlar. Perakende ticaret yapanların küçük esnaf olarak adlandırılan alt tabakasının durumu daha kritiktir. Fakat küçük ticaret ile büyük ticaret arasında, el sanatlarıyla büyük sanayi arasında olduğu gibi aşılması zor duvarlar bulunmadığı için küçük ticaret büyümeye doğru bir eğilim göstermektedir. Bu orta tabaka içerisinde durumu en kritik olanı küçük el sanatlarıyla uğraşan zanaatkârlardır. Sonuçta geçim sıkıntısı yaşayan ve geleceğe güvenle bakamayan bu tabakalar ekonomik ve sosyal gelişmelere daha isteklidirler; çünkü sosyal adaletin sağlanması, Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerinin uygulamaya geçirilmesi, kalkınmanın gerçekleştirilmesi bu tabakanın yararına. Fakat tek başlarına güçlü olmadıkları için bu tabakalar, işçi sınıfı ve diğer emekçi halkla işbirliği halinde örgütlenerek hareket ederse, toplumun gelişmesi kalkınması gerçekleştirilebilir¹⁶⁵. Nitekim bu ara tabaka, partinin pratikteki faaliyetlerinde etkin bir rol üstlenmiş, özellikle Anadolu'nun küçük kentlerinde partinin örgütlerinin birçoğu bu küçük esnaf tarafından kurulmuş ve yaşatılmıştır¹⁶⁶. Programda orta sınıfın ikinci grubu olarak, orta toprak sahiplerine yer verilmiştir. Tarımda meydana gelen gelişmelerden büyük toprak sahipleri gibi orta toprak sahipleri de yararlanmış, bunlardan bir kısmı zor durumda kalan köylülerden toprak satın almak, borç karşılığı saymak gibi çeşitli yollarla yeni topraklar edinerek büyümeye başlamışlar, bir yandan köyde bakkallık, traktör/kamyon/jip işletmeciliği yaparak durumlarını düzeltmişlerdir. Bu grubun bir bölümü kasaba ve şehirlerde

¹⁶⁴ *TİP Programı 1964*, s. 37-38

¹⁶⁵ *TİP Programı 1964*, s. 38-40

¹⁶⁶ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 176 ; 453- 455

oturan, tarımdan başka işlerle uğraşan kimselerdir ve köydeki topraklarını kiracıya veya ortakçıya vermek suretiyle işletmektedirler. Orta sınıfın son grubunu oluşturan memurlar, ücretliler ve serbest meslek sahipleri ise diğer sınıf ve tabakalara oranla daha eğitimlidirler. Bu sınıf içinde idareci kadronun üst kademelerinde bulunanlarla politik mevkilerde olanlar zengin üst sınıflarla kader birliği halindedirler. Bu sınıfın maaş ve ücretleriyle, yaşama seviyeleri de düşük olan daha alt tabakaları ise emekçi halk kitlelerinden sayılabilir. Bu grup okumuş yazmış oldukları için, geçim sıkıntısını daha keskin biçimde hissetmektedirler. Bundan dolayı bu tabakalar sosyal değişmelere daha yatkın olup, sosyal adalet ve sosyal devletten yanadırlar. Bundan dolayı işçi sınıfının siyasal örgütü içerisinde veya etrafında yer alabilirler. Yine bu sınıf içerisinde ülkücü subay ve idarecilere, düşünörlere, yazarlara, bilim adamlarına, öğretmenlere sanatçılara ayrıca yer ayrılması gerekir ki, programda bu aydın tabakanın, tarihi gelişmemizde sayılarının azlığına rağmen, büyük rol oynadıkları ifade edilmiştir. Nitekim Kurtuluş Savaşı da bir yönü ile bu aydınların eseridir. Tarihimizde ilk kez aydınlar halkla beraber işbirliği etmişler ve ölümsüz Atatürk'ün liderliğinde Cumhuriyet Türkiye'sinin temellerini atmışlardır¹⁶⁷. Bugün de bu aydınlar ve Atatürkçü gençlik¹⁶⁸ halkla kader ve işbirliği yaparak Türkiye'nin kalkınmasında etkin bir rol oynayabilirler. Bunun için aydın tabakanın halkla ilişkiler kurarak kendi düşüncelerini onlara aktarma imkânı bulacak böylece işçi sınıfının ve halk kitlelerinin politik bilince ulaşmasına yardımcı olacaklardır¹⁶⁹. Programda diğer sosyal sınıf olarak, Türk işçi sınıfı ve topraksız köylüler bir arada ele alınıp incelenmiştir. Türk işçi sınıfının tarih içindeki gelişme seyrinin genel hatlarıyla ortaya konulduğu programda, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde hür düşünce ve toplumcu yayınlar Atatürk'ün ölümünden sonra yasaklanmış, bu tarihten sonra da Türkiye'de işçi sınıfı ve işçi hakları, sendika, grev, toplu sözleşmeden söz açmak bile suç sayılmıştır¹⁷⁰. Çok

¹⁶⁷ *TİP Programı 1964*, s. 41-43

¹⁶⁸ Programın bu bölümünde toplumcu aydınlardan kastedilen sosyalist aydınlardır. 1964'te kabul edilen programında TİP, sosyalist sözcüğünü kullanmadığı gibi gençliğinde başına Atatürkçü ifadesinin getirilmesi ve abartılı biçimde bu sözcüğün büyük harflerle vurgulanması meşruyet kaygısından kaynaklanmaktadır. Mustafa Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, İstanbul, Yordam Kitap, 2010, s. 290

¹⁶⁹ *TİP Programı 1964*, s. 42-43

¹⁷⁰ *TİP Programı 1964*, s. 43-46. Şener, programın bu bölümünde işçi hareketinin gelişme seyri anlatılırken 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın bu süreçte önemli bir uğrak olarak değerlendirildiği, TKP ile arasında bağ kurulmaması kaygısıyla programın bu kısmında TKP'nin adını bile kullanmadığını yazıyordu. Nitekim söz konusu yazıda Cumhuriyet dönemindeki işçi hareketlerine yönelik baskılara yer verilirken Atatürk'e ve Kemalizme hiçbir eleştiri getirilmeden Atatürk'ün

partili hayata geçilmesiyle beraber kurulan partiler egemen sınıfların temsilcisi haline gelmişler, kendi öz partilerini kuramayan işçilerse bunlardan birini seçmek zorunda kalarak, zamanla muhalefeti temsil eden partilere yönelmişlerdir. İşçi hareketini durduramayacağını gören hâkim sınıflar ise işçi temsilcisi olarak görünen sendikaların başına kendi adamlarını getirmişler; ancak işçi sınıfının hareketi geliştikçe bu sendikaları açıkça yönlendirmeleri de imkânsızlaşmış, işçi sınıfı hareketleri yavaş da olsa ilerlemiş ve 27 Mayıs'tan sonra sesini daha güçlü biçimde çıkarmaya başlamıştır. 1960'lı yıllar boyunca yapılan büyük işçi eylemleri, grev hareketleri gibi tüm bu olaylar işçi sınıfının politik bilincin eşliğine vardığını gösterir ki bunun en önemli göstergesi de TİP'in kuruluşudur. TİP'in kuruluşu tarihimizde halktan gelen ilk politik teşkilatlanma örneğidir ve bu hareketin halk sınıf ve tabakalarından ziyade işçi sınıfı tarafından başlatılması üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. İşçi sınıfımız halkın öz partisini kurmakla demokratik öncülüğünü fiilen ispat etmiştir¹⁷¹. Programın bu bölümünde, işçi sınıfının kendi içinde de çelişik kuvvetlerin etkisi altında olduğu ve işçi sınıfının ilerleyişini saptırmaya çalışan kuvvetlerin başında da sendikacıların geldiği belirtilmiş, iç ve dış sermayenin etkisi altında olan bu sendikacıların işçi sınıfının teşkilatlanmasını önlemek için olumsuz bir sendika anlayışı geliştirerek işçi sınıfını da bu anlayış çerçevesinde örgütlemeye çalıştıkları ifade edilmiştir¹⁷². TİP'e göre, işçi sınıfının gerilemesinin diğer sebepleri ise; köyle bağımlı kesememiş köylü işçilerin, işçi sınıfı içerisinde azımsanmayacak sayıda olması, yerli sanayinin gelişmemiş olması nedeniyle çok sayıda işçinin küçük ve sürekliliği olmayan işlerde çalışmaları ve dağınık halde bulunmalarıdır. Bunların yanı sıra işçi sınıfının bilinçlenmesinin önündeki asıl en büyük engel ise hâkim sınıfların baskısı ve faşist yasalar olarak görülmektedir. Buna karşılık, Türkiye'nin sosyal yapısından meydana gelen buhranlar, değişen dünya şartları, toplumcu aydınların çalışmaları işçi sınıfının politik bilince ulaşmasını hızlandıran etmenlerdir. Ayrıca Türkiye'nin kalkınmak zorunda oluşu, kapitalist düzen içerisinde modern sanayinin çalışma ve yaşama şartları da işçileri ortak çıkarları olan belirli bir sosyal sınıf oldukları bilincine

ölümünden sonra hür düşünce ve yayınların baskı altına alındığı belirtilmiştir. Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, s. 290-291

¹⁷¹ *TİP Programı 1964*, s. 46-51

¹⁷² Şener'e göre, TİP isim vermeden TÜRK-İŞ'in uzlaşmacı ve partiler üstü sendikacılık anlayışını eleştirmektedir. Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, s. 290-291

götürmektedir¹⁷³. Toplu halde çalışmak ve aynı semtlerde zor şartlarda yaşamak işçiler arasındaki dayanışmayı ve örgütlenmeyi kolaylaştırmakta, emek ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişki de işçi sınıfının bilinçlenmesini sağlayan en önemli etmenlerden biri olmaktadır. Üstelik kapitalist düzenin dalgalanmalarından -işsizlik, yoksulluk gibi- en çok zararı da işçi sınıfı görmektedir. Tüm bu sebeplerin etkisiyle bilinç kazanan işçi sınıfı, diğer işçi sınıfının en bilinçli ve en teşkilatlı bölümünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin kalkınabilmesi için sanayileşmesi gerekmekte ve bu doğrultuda en önemli görev işçi sınıfına düşmektedir. Çünkü hızlı biçimde kalkınmanın gerektirdiği köklü dönüşümleri yapabilmek için halkın politik bir güç olarak teşkilatlanmasını sağlamak gerekmektedir ve bunu gerçekleştirerek, bilim ışığında gerekli köklü dönüşümleri başarabilecek sınıf olarak, Türk işçi sınıfı en yetenekli sınıf olarak kabul edilmektedir. Ancak işçi sınıfının ahlaki, sosyal, politik bakımdan bu öncülüğe hak kazanmış olması, işçi sınıfının diğer halk sınıf ve tabakaları karşısında üstün veya imtiyazlı durumda olduğu anlamına gelmez¹⁷⁴. Kendisini Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların kanun yoluyla iktidara yürüyen siyasal örgütü olarak tanımlayan TİP'in dönemin anayasasına ve yasalarına uygun bir söylem geliştirdiğinin en güzel örneğini yukarıda alıntılıdığımız metinde görebiliriz. Keza TİP, komünist söyleme uygun olan işçi sınıfı öncülüğü konusunu programında işlerken, bu öncülüğün neden işçi sınıfına verildiğini açıklama gayretine düşmekte ve işçi sınıfının bu sebeple diğer emekçi sınıflardan üstün olmadığı vurgusunu da özellikle yapmaktadır. Nitekim Türk Ceza Yasası'nın 141. maddesi¹⁷⁵ göz önünde tutulacak olursa TİP'in söylemlerinde daha ihtiyatlı davranmasının nedenleri daha iyi anlaşılabilir.

Programda tarım işçileri, topraksız ve az topraklı köylüler ayrı bir başlık altında ele alınıp incelenmiş ve tarımda makineleşmeyle birlikte bu kitlenin büyük bir bölümünün tarım işçisine dönüştüğü ve diğer bölümünün ise büyük şehirlere göç

¹⁷³ *TİP Programı 1964*, s. 52

¹⁷⁴ *TİP Programı 1964*, s. 52-55

¹⁷⁵ Madde 141: "Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içindeki müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri...sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. Buna mukabil cemiyetlerin bir kaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında ölüm cezası hükmolunur." (TCK, 141. maddesi, 1. Fıkrası) Uğur Alacakaptan, "Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Dergisi*, C.2.2, Sayı 1, 1966, s. 1-20

ederek yerleştığı belirtilmiştir. Fakat artan yoksullaşmayla beraber köylülerde uyanmaya, daha insanca yaşama isteklerini dile getirmeye başlamışlardır. Meydana gelen sosyal değişimler köyün içe dönük yapısını kırmış; geleneksel, tutucu bir yapıya sahip olan köylüler köklü dönüşümleri destekleyecek bir ruh haline kavuşmuşlardır. Sosyal gelişmeyi sağlamada köylü kitlesine programında özel bir yer veren TİP'e göre, nüfusun büyük bir kısmını meydana getirdiği için köylü kitlesinin desteği olmadan köklü reformlar yapılamaz. Bu nedenle köylü kitlesiyle işçi sınıfı ve tüm emekçi tabakalar arasında işbirliği yapılması şarttır¹⁷⁶. Programda toplumcu ve Atatürkçü aydınlara ise emekçi kitlelerle işbirliği yaparak halkı eğitme, onları TİP saflarında teşkilatlandırarak bilinçli ve politik bir güç haline getirerek köklü reformların yapılmasını sağlama görevleri verilmiştir¹⁷⁷. Türkiye'nin politik yapısının ele alındığı birinci bölümünün sonunda, politik yapı; kamu gücünün sosyal sınıflar açısından kullanılış şekli olarak tanımlanmış ve bu yapının ekonomik ve sosyal yapının etkisi altında olduğu tespiti yapılmıştır. Toplumun derebeylik kalıntısı bir temel üzerine aşılana gelişmemiş bir kapitalizm biçimindeki ekonomik ve sosyal yapısının, politik yapı üzerinde tutucu bir ağırlığı vardır ve bu ağırlık demokratik Anayasa'mızla tatbikat arasındaki çelişmelerle kendisini göstermektedir. Hâkim sınıflar ile onların temsilcisi siyasi partiler, Türkiye'nin geri kalmasının esas nedenlerine inmeden kalkınma sorununu çözmek istemektedirler. Oysa ülkeden toprak ağalığı ve aracı ticaret sistemi tasfiye edilmediği sürece, bu sorun çözülemez¹⁷⁸. Programında hâkim sınıflara ağır eleştiriler getiren TİP'e göre bu sınıflar, kendi ayrıcalıklı konumlarını korumak için Anayasa'nın öngördüğü sosyal hakları, sosyal adaleti, sosyal devlet ilkesini uygulamada göz ardı etmişler, Anayasa'ya aykırı kanunları yürürlükte tutarak kendi statükolarını korumak istemişler, bunun için kalkınmanın teknik bir mesele olduğunu öne sürerek halkın politik olarak bir güç haline gelmesini, böylece Türkiye'nin gerçek çözüm yolunu bulunmasını engellemişlerdir. Bu durum, hâkim sınıfların Türkiye'nin kalkınması konusunda hiçbir tarihi görevinin kalmadığını göstermektedir. Çünkü hâkim sınıfların korumak istedikleri ekonomik, sosyal ve siyasi yapı, üretici halk kuvvetlerinin gelişmesine ve Türkiye'nin kalkınmasını sağlayarak muasır medeniyet

¹⁷⁶ *TİP Programı 1964*, s. 55-57

¹⁷⁷ *TİP Programı 1964*, s. 57

¹⁷⁸ *TİP Programı 1964*, s. 57-58

seviyesine ulaşmasına engel olmaktadır¹⁷⁹. Bu durumdan kurtuluş yolu olarak toplum yapısının değiştirilmesi gerektiğini düşünen TİP'e göre çözüm yolu her şeyden önce politiktir ve bu noktada TİP'e önemli görevler düşmektedir. Bu görev, işçi sınıfı ile tüm emekçi halk kitlelerini hakları ve sorumlulukları konusunda aydınlatarak, toplumcu aydınların emekçi halk kitleleri ile kaynaşmalarını sağlamak ve aşağıdan yukarı doğru demokratik yoldan iktidara gelerek Türkiye'nin sorunlarını çözmektir. Anayasa'da yazılı temel, sosyal ve ekonomik haklar ancak böyle bir partinin iktidara gelerek, bunlardan yurttaşları yararlandırmasıyla kâğıt üstünde kalan formüller olmaktan kurtulacak; sosyal sınıflar arasında bir denge rejimi olan demokrasi böylece boş bir söz olmaktan çıkarak halkın günlük yaşantısında işler hale gelecektir¹⁸⁰. Bu durum, yani Anayasa'nın gerçekten uygulanması, TİP'in varlığını zorunlu kılmaktadır¹⁸¹. Aren'e göre; programın burada dikkat edilmesi gereken bir özelliği de 1961 Anayasası'na olan bağlılığıdır ki, bu bağlılık Aybar'ın Anayasa'ya bakışından kaynaklanmaktadır. Nitekim Aybar, 1961 Anayasası'nı sosyalist bir düzen öngördüğü için sola açık ve sağa kapalı bir anayasa olarak yorumlamıştır. Aybar'ın bu yorumunu pek de gerçeklere uygun bulmayan Aren'e göre Aybar'ın bu yorumunda, partiye meşruiyet arama ve anayasayı yapmış olan 27 Mayısçı zinde güçlere dayanma kaygısı ağır basmaktadır¹⁸².

Programın ikinci bölümü “Kalkınma Yolu” başlığı altında TİP'in iktidara geldiği zaman izleyeceği kalkınma modeli olarak işlenmiştir. Türkiye'nin kalkınma meselesinin emekçilerin iktidarında çözülebileceğini savunan TİP, bu konuda Yön-Devrim Hareketi'nin ve Milli Demokratik Devrimcilerin ileri sürdükleri Aşamalı Devrim Tezini reddetmektedir. Çünkü Türkiye'de işçi ve emekçi; milli burjuvazi, ara tabakalar ve zinde güçlerle işbirliği yapmadan kendi bağımsız örgütleri aracılığıyla devrimde öncü rol oynayabilirlerdi ki TİP'in kuruluşu bunun en önemli kanıtıydı. Bunun için TİP'in iktidara gelmesi, işçi sınıfı ve emekçi halkla birlikte sosyal ve

¹⁷⁹ *TİP Programı 1964*, s. 59

¹⁸⁰ Aren'e göre; Anayasa'nın uygulanması TİP'in varlığına bağlanmış ve bu anlayışın bir uzantısı olarak “*Anayasanın eksiksiz tastamam uygulanması*” deyimini özellikle Aybar tarafından adeta bir slogan, partinin temel istemi haline getirilmiştir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 61. Aybar'a göre; 1961 Anayasası'nın espirisi; bağımsızlıkçı, özgürlükçü, sosyal adaletçi bir halk düzeninin kurulması idi. Anayasa'nın temel ilkeleri, maddeleri halka mal edilebilseydi bugün Türkiye farklı bir noktada olurdu. Aybar, *TİP Tarihi*, C. I, s. 125

¹⁸¹ *TİP Programı 1964*, s. 60

¹⁸² Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 61

ekonomik değişikliği bir süreç içerisinde gerçekleştirmesi söz konusuydu. MDD'ciler ise iktidarın aşamalı olarak elde edilebileceğini savunuyorlardı. MDD'cilere göre; zinde kuvvetlerin katılımıyla milli bir cephe kurulması, feodal kalıntıların temizlenip bağımsızlığın elde edilmesi sürecinde işçi sınıfının da güçlenerek kendi hâkimiyetini kurması ve sonrasında sosyalizme geçilmesi mümkündür¹⁸³. Sosyalizme geçiş için ileri sürülen aşamalı tezler Komitern döneminde az gelişmiş ülkeler için bir kalkınma yolu olarak kabul edilmiş, 1920'lerden sonra TKP'de bu tezi benimsemiştir. TİP ise aşamalı devrim tezini kabul etmiyordu. Çünkü TİP'e göre bu tez ancak çok geri durumdaki sömürge ülkeler için geçerli olabilirdi. Oysa Türkiye burjuva demokratik devrimini 1920'li yıllarda gerçekleştirmişti ve kapitalizm o günden beri ülkede bayağı yol almıştı¹⁸⁴. Türkiye, işçi sınıfının öncülüğünde sosyalist bir mücadele için uygun koşullara sahipti. İşçi sınıfı, yoksul köylüler başta olmak üzere diğer emekçi sınıf ve tabakaların da desteğini alarak TİP'i iktidara getirecek güce sahipti ve bir üretim tarzı, bir toplumsal düzen olan sosyalizm, bu süreçte aşama aşama kurulacaktı¹⁸⁵. TİP, ülkeyi zaman içerisinde sosyalizme götüreceğ bu geçiş döneminde izlenecek yol olarak Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu'nu göstermekteydi¹⁸⁶. Çünkü TİP'e göre, Türkiye'nin diğer toplumlar gibi eşit ve bağımsız yaşayabilmesi ekonomik kalkınmasına bağlıdır; ancak bugüne kadar kapitalist olmayan kalkınma yolu benimsenmediği için Türkiye, ekonomide gereken ilerlemeyi gerçekleştirememiştir. Türkiye'nin kapitalist yoldan kalkınması mümkün değildir çünkü batıda kalkınma gerçekleştirilirken, emeğin aşırı biçimde sömürülmesi sonucu biriken sermaye, özel teşebbüs yoluyla oluşturulmuştur ve o dönem işçi sınıfının haklarını koruyacak herhangi bir örgütlenmede yoktur. Fakat bugün Türkiye'de sendikacılığın gelişmesi böyle bir sömürüyü güçleştirmektedir. Diğer yandan batılı devletler diğer ülkeleri sömürerek kalkınmaları için gerekli birikimi sağlamışlardır ki böyle bir yöntem yani sömürgecilik, emperyalizme karşı mücadele etmiş Türkiye için söz konusu olamaz. Batılı devletler kalkınmalarını gerçekleştirirken, karşılarında kalkınmasını

¹⁸³ Mihri Belli, *Milli Demokratik Devrim*, Ankara, Aydınlık Yayınları, 1970, s. 28-31

¹⁸⁴ Atılgan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 343

¹⁸⁵ *Sosyal Adalet*, 19 Mart 1963, S.1, s. 8, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ile Ropörtaj "Aşağıdan Yukarıya Doğru"

¹⁸⁶ Şener, sosyalist devrim tezinin ortaya çıkmadığı bu ilk dönemde, TİP'in hedef olarak sosyalizmi göstermeyip kapitalist olmayan kalkınma yolunu meşru bir alternatif olarak öne sürdüğünü hatta bu yolun meşruluğunu da Atatürk'e dayandırmaya çalıştığını belirtir. Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, s. 306

tamamlamış devletler yoktu ve böylece bu devletler sermayelerini yavaş yavaş büyüterek gelişmişlerdi. Türkiye ise bugün bu devletlerle rakabet ederek, onlara rağmen büyümek zorundadır. Ekonomimizin batılı devletlerin hâkimiyeti altında olması ise kalkınmamızı daha da güçleştirmekte, ülkede günümüz teknolojisine sahip dev işletmeler kurmaya ise özel sektörün gücü yetmemektedir. Batı gelişmeye başladığı dönem gelirlerinin önemli bir kısmını sermaye birikimine ayırabilmiştir; ancak günümüzde batının yüksek tüketim seviyesi örnek alındığı için gelirlerimizin büyük bir kısmı tüketim harcamalarına gitmekte ve kalkınmamız için gerekli birikim yapılamamaktadır. Üstelik Batı'nın geliştiği dönemde başka bir toplum düzeni bilinmiyordu. Oysa şimdi kapitalist olmayan kalkınma yoluyla da ülkeler kalkınmaları gerçekleştirebilmektedir. Kapitalist gelişme mümkün olsa bile, toplumların kapitalizmin dalgalanmalarına boyun eğmesi beklenemez. Batı kalkınmasını yavaş yavaş gerçekleştirmiştir. Oysa bugün Türkiye'nin batının gelişme temposundan 2-3 kat fazla gelişmesi gerekmektedir¹⁸⁷. Kapitalist kalkınma yolu ülkemizde daha önce denenmiş ancak bu yol belli bir kesimin zenginleşmesine, halk kitlelerinin ise daha da fakirleşmesine, ülke kaynaklarının israf edilmesine sebep olmuş; ülke ekonomisini, sosyal ve siyasi dengeleri daha da bozmuştur. Tüm bu sebeplerden dolayı Türkiye'nin kapitalist bir düzen içinde kalkınması mümkün değildir. Türkiye için kurtuluş yolu kapitalist olmayan kalkınma yoludur¹⁸⁸. Programda, kapitalist olmayan kalkınma yolu; emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı planlı bir devletçilik olarak tanımlanmış; bu düzende kamu sektörünün esas olacağı, özel sektörün ise kamu sektörünün yardımcısı olarak çalışacağı belirtilmiştir¹⁸⁹. Bunun zorlama bir tanımlama olduğunu, önerilen yolun sosyalist kalkınma yolundan bir farkı olmadığını belirten Aren'e göre; kapitalist olmayan kalkınma yolu, Türkiye'den çok daha geri olan, henüz kapitalist üretim biçiminin başlamamış olduğu ülkeler için önerilmiştir ve Türkiye için geçerliliği yoktur. Aren, kapitalist olmayan kalkınma yolunun, programın hazırlanmasının ileri bir aşamasında bazı kimseler tarafından önerildiğini ve bu görüş

¹⁸⁷ *TİP Programı 1964*, s. 61-63

¹⁸⁸ Şener, programda sosyalizm yerine kapitalist olmayan kalkınma yolunun kullanılmasının sebebinin; Parti'nin, o sıralarda hukuksal kaygılarla bu sözcüğü açıkça ifade etmekten kaçınmasından kaynaklanabileceğini belirtirken, aynı zamanda partinin çoğulcu yapısına, sosyalizme geçiş sorununun ciddi biçimde gündeme gelmemiş olmasına ve uluslararası sosyalist harekette az gelişmiş bir ülke için sosyalizmin doğrudan hedef olarak gösterilmemiş olmasından kaynaklanan ihtiyat payının da eklenmesi gerektiğini belirtir. Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, s. 309

¹⁸⁹ *TİP Programı 1964*, s. 63-64

üzerinde fazla düşünülmeden kabul edildiğini ve “bir yama gibi” programa eklendiğini belirtir. Nitekim bu yol, emekten yana planlı bir devletçilik olarak tanımlandığı halde, bunun bu bölümde değil de üçüncü bölümde temel ilkeler olarak ele alınıp anlatılmasını bu yargısının kanıtı olarak gösteren Aren, bu tanımın programın başka yerlerinde kullanılmadığını ve daha sonra da unutulduğunu belirtir¹⁹⁰. Şener ise, kapitalist kalkınma yolu ile ulaşılabilecek hedeflerin 1962 Tüzük’ünde partinin amacı olarak ifade edildiğini ve burada alınması öngörülen toplumsal, kültürel ve ekonomik önlemlerin sosyalist karakter taşıdığı tespitinde bulunmuştur¹⁹¹. TİP’e göre ülkeyi kapitalist olmayan kalkınma yoluna hâkim sınıflar sokamaz çünkü bu yol onların çıkarlarına aykırıdır. Dolayısıyla ülkeyi bu yola emekçiler sokacaktır. Bundan dolayı kapitalist olmayan kalkınma yolu emekçilerin iktidarını gerektirir dolayısıyla çözüm yolu her şeyden önce politiktir¹⁹². TİP’in programında yer verdiği dikkat çeken bir unsur da, ulusal gelirin dağıtımında “*Emeğe Göre Gelir*” ilkesini hâkim kılacağını belirtmiş olmasıdır¹⁹³ ki bu ilke uluslararası sosyalist harekette yer alan temel ilkelerden biridir¹⁹⁴ ve bu ilke bize TİP programının karakteri hakkında bilgi vermektedir.

Partinin ilkeleri programın üçüncü bölümünde ele alınıp incelenmiştir. Halkçılık, cumhuriyetçilik, devrimcilik, milliyetçilik, laiklik, devletçilik¹⁹⁵, mülkiyet hakkı, halkın günlük yaşantısında gerçekleşen demokrasi ilkeleriyle beraber her alanda bilime dayanan bir politika izleneceği ve her şeyin insan için olduğu presibinden hareketle partinin bu konudaki görüşleri açıklanmıştır¹⁹⁶. Doğada olduğu kadar toplum içinde de insan iradesinden bağımsız, objektif nitelikte kanunlar olduğu gerçeğinden

¹⁹⁰ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 62

¹⁹¹ Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön, MDD ve TİP*, s. 308

¹⁹² *TİP Programı 1964*, s. 64

¹⁹³ *TİP Programı 1964*, s. 66

¹⁹⁴ Sosyalist toplum; toplumun (çalışabilir durumda olan) tüm üyelerinin çalışarak geçindiği, yeteneği ölçüsünde topluma katkıda bulunduğu ve toplumsal tüketim fonundan, topluma yaptığı katkı ölçüsünde pay aldığı, bayrağında “Herkes Yeteneğine Göre, Herkese Katkısına Göre!” yazan bir toplumdur. *Politik Ekonomide Kimi Kategoriler*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2000, s. 66

¹⁹⁵ Programın bu bölümünde Atatürk ilkelerinin tamamına yer verilmiş ve bu ilkeler başına emek-emekten yana kavramları eklenerek daha sosyalizan bir içerikle yorumlanmıştır. Program bu nedenle Marksizm ile Kemalizmi kaynaştırma çabasının sonucu olarak, oldukça eklektik bir yapıya sahiptir. Programın Kemalist niteliği, emekçi halkın iktidarını öngörmesinden ve iktidara geldiği zaman uygulayacağını ifade ettiği ekonomik politikaların içeriğinden anlaşılmaktadır. Mustafa Şener, “Türkiye İşçi Partisi”, Bora Tanıl, Murat Güntekingil ed., *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., C. 8, 2007, s. 366-367

¹⁹⁶ *TİP Programı 1964*, s. 67-84

yola çıkan TİP, toplumun gelişmesi ve ilerlemesi yolunda her alanda bilime dayanan bir politika izleyeceğini programının birinci ilkesi olarak ilan etmiştir¹⁹⁷. TİP'in demokrasi anlayışı, programın ikinci ilkesi olarak "Halkın Günlük Hayatında Gerçekleşen Demokrasi" olarak sınıfsal açıdan ele alınmış ve halkçılık ile demokrasiye birbirini bütünleyen ilkeler olarak verilmiştir. TİP'in demokrasi anlayışına göre; demokratik bir rejimde toplumun yönetici, yürütücü ve itici gücü Türk işçi sınıfı ile emekçi halk kitleleridir. Halkçılık anlayışına göre demokrasi sadece politik hayata özgü bir rejim değildir ve toplumsal yaşamın ve kurumların tümü demokrasi kapsamına dâhildir. Demokrasi toplum hayatını bütün yönleri ile kapsadığı zaman tam anlamıyla gerçekleşir ve bu sebeple halkın toplum hayatının her alanında etkin olması gerekmektedir¹⁹⁸. İşçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerinin politik teşkilatı olan TİP, bu ilkeler çerçevesinde iktidara seçimle gelerek, insanın sömürülmesini reddeden, insan hak ve hürriyetlerine bağlı bir yönetim anlayışı çerçevesinde hareket ederek, halkın oyunu kaybettiği zaman, seçimle iktidardan gidecektir¹⁹⁹. TİP, Anayasa'nın güvencesinde sosyalist bir partinin yasal yollardan iktidara gelebileceği inancındadır. Gerçek demokrasinin ancak sosyalist bir yönetimde gerçekleşebileceğini savunan²⁰⁰ TİP, kapitalist dünyada demokrasinin ancak sağ ile sol, emek ile sermaye arasında asgari bir denge olarak var olabileceği görüşündedir²⁰¹ ve bu da ancak emekçi sınıfların örgütlenme özgürlüğünün olmasına bağlıdır. Nitekim Aybar, daha önce Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e yazdığı mektubunda Türkiye'de demokratik bir rejim kurulmak isteniyorsa, sol kanat partilerine de bu rejimde yer verilmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur. Halkın demokrasi ortamında uyarılıp eğitilmesi gerektiğini düşünen Aybar'a göre aksi halde tepeden gelecek devrimleri halk benimsemeyecektir. Bundan dolayı Türkiye'de devrimci yolun mutlaka demokrasiden geçmesi zorunludur²⁰². Demokrasi; ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarılması, ülkenin her alanda ilerlemesi için işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının politik bir kuvvet

¹⁹⁷ *TİP Programı 1964*, s. 67-68

¹⁹⁸ *TİP Programı 1964*, s. 68-69

¹⁹⁹ *TİP Programı 1964*, s. 69

²⁰⁰ Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, s. 194-196; *TİP Haberleri*, 1 Ocak 1968, S.4, s. 1 Sadun Aren'in yazısı için bkz.: "Sosyalizmi Reddeden Demokrasi Yoktur"

²⁰¹ Aybar, bu dengenin tarihin ileriye akışı içinde boyuna gelişen ve değişen bir denge olduğu vurgulamıştır. Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.II, İstanbul, BDS Yayınları, 1988, s. 253

²⁰² Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 273, 179-188 "10 Kasım 1960 tarihli Cemal Gürsel'e Mektup"

olarak serbestçe teşkilatlanmasına ve toplumda sermayeci güçlerin karşısında dengeleyici ve ilerletici bir rol oynamasına imkân veren ve böylece ekonomik ve sosyal reformların gerçekleşmesine yol açan bir rejimin adıdır. Böyle bir rejim, halkın ülke işlerinde söz ve karar sahibi olmasını, insanca yaşama kavuşmasını ve ülkenin her alanda kalkınması için gerekli ortamı kurarak gelişmenin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmasını ve insanın insanca yaşaması için gerekli ortamı hazırlamasını sağlar. Ancak böyle bir demokrasi rejiminde Türkiye, halkı ile özgür ve bağımsız yaşayan ileri bir toplum haline gelir²⁰³.

Programda devletçilik emekçi halkın yürütümüne doğrudan katılıp denetlediği, emekten yana planlı devletçilik olarak tanımlanmıştır²⁰⁴. Demokrasinin ekonomik ve sosyal yönü olarak değerlendirilen emekten yana planlı devletçilik sisteminde, TİP'in iktidara gelmesiyle devletçilik de halktan, emekten yana itici/düzenleyici bir kuvvet olarak işleyecektir²⁰⁵. Kalkınma meselesini salt ekonomik bir mesele olarak görmeyen TİP'e göre, ülkeyi kapitalist olmayan kalkınma yoluna ancak emekçiler ulaştırabilir; çünkü bu sistem egemen güçlerin çıkarına ters düştüğü için bu güçler ülkeyi bu yola sokamazlar. Bundan dolayı çözüm yolu her şeyden önce politiktir ve emekçi halkın yönetime gelmesini gerektirmektedir²⁰⁶. Programda emekten yana planlı devletçilik sistemi; toplumun artan ihtiyaçlarını maddi ve kültürel alanlarda karşılamak amacıyla işleyen bir sistem olarak tanımlanmış ve bu sistemde, üretim sisteminin devlet eliyle ileri bir seviyeye ulaştırılacağı belirtilmiştir. Bu amaçla ekonomide kilit taşı olan büyük üretim ve ulaştırma araçları ile dış ticaret, bankalar, sigortalar kalkınma ve ilerlemenin gerekli kıldığı bir sıra ile devletleştirilecektir. Türkiye'de bu işletmeler ya devletin elindedir ya da devletin denetimi ve ortaklığı altında işletilmektedir. Bundan dolayı TİP, iktidara gelince bu kuruluşların özel sektör yararına değil kamu yararına çalışmalarını sağlayacaktır. Aynı zamanda bu sistem ağır sanayi temeline dayandırılarak, özel şirketlerin tröst ve karteller kurarak milli pazarları tekellerine

²⁰³ *TİP Programı 1964*, s. 70

²⁰⁴ Şener'e göre TİP, kendi devletçilik anlayışlarının Atatürk dönemi devletçilik anlayışından ayırt edilebilmesi için devletçilik kavramını "*emekten yana devletçilik*" olarak nitelendirmiştir. Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, s.367

²⁰⁵ *TİP Programı 1964*, s. 71

²⁰⁶ Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, s. 367

almaları önlenecektir²⁰⁷. Kapitalist olmayan kalkınma yolu karma bir ekonomiyi gerekli kıldığı için kalkınma planında belirtilen, devlet sektörü dışında kalan ekonomik faaliyet alanları özel teşebbüse bırakılacak; ancak kalkınma planı kamu sektörü için olduğu kadar özel sektörü de bağlayıcı olacaktır²⁰⁸. Toplumun kalkınıp ilerlemesi, halkın artan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için üretimin hızlı ve dengeli biçimde geliştirilmesi gerekmektedir. Bu durum ise milli ekonominin ve sosyal faaliyetlerin tamamının belli dönemler için hazırlanmış genel bir kalkınma planına göre yürütülmesini gerekli kılar. Ulusal hayatın ekonomik ve sosyal faaliyetlerin bir grubun çıkarları etrafında dönmesine, buna karşılık halkın gittikçe yoksullaşmasına göz yumulamaz²⁰⁹. Bu sistemde ulusal ekonomi plana göre orantılı biçimde hızla gelişeceği için milli gelir de artacak, böylece ulusal ekonomiyi yöneten ve milli gelirden emeğine göre pay alan emekçilerin de alım gücü yükselecektir. Bu sistemde finans gücü olarak; tüm kaynakların seferber edilmesi, emek gücü bol ve sermaye kısıtlı olduğu için bu emek gücünün uygun biçimde üretime sokulması, adil bir vergilendirme politikasının uygulamaya konulması, gereksiz harcamalardan yapılacak tasarruflar, iç borçlanmalar, gereksiz kullanılan özel sermayelerin sosyal bakımdan verimli yatırımlara yönlendirilmesi gösterilmiştir. Dış borç ve yardımlardan ise ulusal bağımsızlığa aykırı olmamak kaydıyla yararlanılacağı belirtilmiştir²¹⁰. TİP, bu sistemde ağır sanayinin geliştirilmesine öncelik vereceğini programında özellikle vurgulamaktadır. Çünkü tüketim malları üreten sanayi ile modern tarımı geliştirmek için gerekli araçları üreten sanayi dalları geliştirilemediği sürece ülke dış ekonomilere bağımlı olmaktan kurtulamaz. Ekonomik bağımsızlık sağlanmadan siyasi bağımsızlık da sağlanamaz, bu nedenle ağır sanayiye verilen bu öncelik zamanda bir öncelik değil önemde bir önceliktir²¹¹. TİP, ekonomik kalkınma ile kültürel kalkınmanın birbirine bağlı olduğu ve birbirini karşılıklı olarak etkilediği inancından hareketle, emekten yana planlı devletçilik sisteminde eğitim, kültür ve sanata da ayrıca önem verilmesi

²⁰⁷ *TİP Programı 1964*, s. 71-72

²⁰⁸ Şener, TİP'in kapitalist olmayan kalkınma yolunu programına almış olmasına rağmen bunu çok da ciddiye almadığını belirtir. İşçi ve emekçilerin öncülüğü konusunda en baştan beri net olan TİP için bu yol, sosyalizmin açık olarak dile getirilemediği bir dönemde partinin antikapitalist niteliğini vurgulamak için kullanılmıştır. Nitekim 1965 seçimlerinden sonra TİP bu kavramı kullanmamaya başlayacak sosyalizm sözcüğünü daha rahat ifade edecektir. Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, s. 272

²⁰⁹ *TİP Programı 1964*, s. 72

²¹⁰ *TİP Programı 1964*, s. 73-74

²¹¹ *TİP Programı 1964*, s. 74

gerektiği fikrindedir. Kalkınma davasının her alanında ve demokrasinin işlerlik kazanmasında bilgili, yetişmiş kadrolara ihtiyaç vardır. Bundan dolayı hem genel hem teknik eğitime büyük önem verilmesi gerekmektedir. Bilim, sanat, felsefe alanlarında beliren sorunlar toplum yaşamı ile ilgilidir ve bu alandaki eğitim hayattan kopuk değil toplumun yaşantısıyla ilişkilendirilerek yürütülmelidir. Kalkınma için gerekli olan teknik kadrolar yetiştirilirken ihtisaslaşmanın yanı sıra bu kişilerin kişiliklerini de bütünü ile geliştirecekleri bir eğitim almaları sağlanmalıdır. Bu sistemde eğitim politikasının amacı; kol emeği ile kafa emeği, teknik üretim ile klasik kültür eğitimi, saf bilim ile tatbiki bilim gibi insan kişiliğini ve faaliyetlerini suni olarak bölen ayrımları ortadan kaldırmaktır²¹². Gelişmiş ekonomiler ve teknikler bilime dayalı olarak geliştiği için, ülkemizde her türlü bilimsel faaliyetlerin geliştirilmesi, bütün bilimsel araştırma ve çalışmaların ülkenin kalkınma ve ilerleme meseleleriyle ilgili olarak yürütülmesi, her türlü sanat ve edebiyat kolları ile sporun da desteklenerek halka götürülmesi TİP'in programında yer verdiği hedefleri arasındadır²¹³.

Programda halkçılık ve cumhuriyetçilik ilkeleri birlikte ele alınmış, insanın ve insan emeğinin en yüce değer olarak tanınması halkçılık²¹⁴ olarak ifade edilmiştir. TİP, tüm zenginliklerin yaratıcısı, siyasi iktidarın hem kaynağı hem gerçek sahibi olarak halkı görmektedir. Halk bu iktidarı kendi yararına kullanır ve her şey halk eliyle halk için yapılır. Siyasi düzenin de amacı halkın artan ihtiyaçlarını gittikçe artan bir hızla karşılamaktır. Sınıfı ne olursa olsun emekten yana olan herkes; işçi sınıfı, köylüsü, zanaatkârı, küçük esnafı, memurları, ücretlileri, az gelirli meslek sahipleri, fikir işçileri, toplumcu aydınlar, Atatürkçü gençlik, emekçi halk olarak kabul edilmiştir. Halkçılık; emekçi vatandaşı, bir numaralı yurttaş durumuna yükseltmek, her türlü sömürüye karşı koymaktır. Fert, zümre hâkimiyetine karşı duran Cumhuriyet ise halkçılığın devlet ve hükümet şeklidir ki TİP, “*Kurtuluş Savaşı Türkiye’sinin bu iki ilkesine candan*” bağlı olduğunu programında özellikle vurgulamıştır²¹⁵. Şener’e göre; programda halkçılık ilkesi yorumlanırken halk kavramının başına “*emekçi*” sıfatı getirilerek soyut bir halkçılık anlayışının ötesine geçilmiş ve bu ilke aynı zamanda

²¹² *TİP Programı 1964*, s. 76

²¹³ *TİP Programı 1964*, s. 76-77

²¹⁴ İnsanı ve insan emeğini en yüce değer olarak gören TİP’e göre halkçılık; emekçilerden yana olmak demektir. TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, *Türkiye İşçi Partisi El Kitabı*, 2. Bs., İstanbul, 1969, s. 71

²¹⁵ *TİP Programı 1964*, s.77-78

partinin siyasi mücadelesinde ona yol gösteren bir klavuz da olmuştur. Partinin örgütlenme, propaganda çalışmaları ve güncel siyaseti bu ilke etrafında yürütülmüştür. Her ne kadar parti tüzük, program ve çalışmalarında işçi sınıfı öncülüğü sık sık vurgulansa da Parti, sınıf içinde çalışmaya özel bir ağırlık vermemiş, Aybar döneminde TİP, bir sınıf partisi olmaktan öte halkçı özellikleri ağır basan bir parti olarak kalmıştır²¹⁶. İşçi sınıfının yeterince gelişmemiş olması, küçük toprak sahipleri ile küçük esnaf ve zanaatkârların nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturması, Anadolu'daki örgütlenme çalışmalarının küçük esnaf tarafından yürütülmesi, Parti'nin seçimlerde işçilerden ziyade köylülerden oy alması, TİP'in söylemlerinde halkçı temalara ağırlık vermesinin nedenleri olarak sayılabilir²¹⁷. Nitekim Aybar da sosyalizmi sadece işçi sınıfına özgü bir siyasi rejim görmez. Türkiye'de bütün emekçi halk ve tabakaları milletlerarası tekellerin sömürsü, ağaların ve kapkaççıların aczi ve ihaneti karşısında uyanış içindedir ve halkın ekonomik sitemi, halkın dünya görüşü olan sosyalizmi ancak emekçi halk kütelleri kuracaktır²¹⁸. Halkçılığı, emekten yana planlı devletçilik sistemiyle devrimci bir toplum görüşünün ve devrimci bir davranışın tamamlayacağını belirttiği programda yer alan diğer ilke Devrimciliktir. Devrimcilik; geri kalmış bir toplumun kalkınmasını gerçekleştirmek, gelişmiş toplumların ise daha çok ilerlemesini sağlamak amacıyla, bilim ışığında köklü reformlar yapmaktır. Bunu gerçekleştirebilmek içinse toplumdaki bütün gerici ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin, Anayasa'da da öngörüldüğü gibi değiştirilerek toplumun geri kalmış üretim kuvvetlerinin çağdaş seviyeye çıkarılması, bu reformların başında gelmektedir²¹⁹. Bu nedenle TİP, devrimciliği fikri bir tutum olduğu kadar bir eylem işi olarak da tanımlamaktadır²²⁰.

²¹⁶ Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, s. 367

²¹⁷ Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön, MDD ve TİP*, s. 273

²¹⁸ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 486-489 "23 Ekim 1966 İstanbul İl Kongresi Konuşması"

²¹⁹ *TİP Programı 1964*, s. 78-79

²²⁰ "Bugün Türkiye'de Devrimci olmak, milli bağımsızlık yolunda Amerikan emperyalizmine karşı mücadele etmek demektir. Amerikalılarla... olanlarla da mücadele etmek demektir. Devrimci olmak, topraksız köylüyü topraklandırmak için ağalık rejimi ile mücadele etmek demektir. Dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılığın kamulaştırılması için mücadele etmek demektir. Milli gelirin hakça bölüşülmesi, sendika hakları, kısıtlanmamış grev hakkı için, emeğe göre ücret için mücadele etmek demektir. Ve bütün bu mücadeleleri halkla beraber yürütmek, beraber başarmak ve onun inanlı ve şevkli çabası ile sosyalizmi bir an önce kurmak demektir. Halksız, halkın inanını kazanmadan, onun yaratıcı şevkli çabası olmadan sosyalizmi kurmak ham hayal olduğu içinde, bugün Türkiye'de devrimci olmak

Programda yer alan milliyetçilik ilkesi ise, ırkçı bir anlayışla ele alınmamış, antiemperyalizm temelinde tanımlanmıştır²²¹. TİP için Türk milliyetçiliği, yüzlerce yıl sömürge altında yaşayan halkın, yabancı boyunduruğuna karşı tepkisinin ideolojik planda bir ifadesidir. Dolayısıyla kişiliğini Kurtuluş Savaşı'nda bulmuş olan Türk milliyetçiliği halkılıktan ayrı düşünülemez. “*Türk Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi Türk sayar*²²²” ve başka milletleri aşağı gören, ırkçı, saldırgan, sömürücü bir milliyetçilik anlayışını kabul etmez. Sömürgeci devletler milliyetçiliği diğer milletleri aşağı gören saldırgan bir ideoloji haline getirmişlerdir. Oysa Türk milliyetçiliği bütün milletlerin kardeşçe, özgürlük ve dayanışma halinde yaşamalarını öngördüğü için insalcıdır²²³.

TİP bağımsızlık konusundaki görüşlerini ise her türlü sömürü ve sömürücülüğe karşı olmak ve barışçılık ilkesi altında ifade etmiş, Kurtuluş Savaşı ile kurulan Türkiye'nin bağımsız biçimde yaşamasını ve çağdaş uygarlığa ulaşmasını bu ilkelere bağlı olmasında görmüştür. Tüm milletler için sömürücülüğü ve sömürgeciliği reddeden TİP, programında en yüce dileğini dünyada barış düzeninin kurulması olarak dile getirmiştir²²⁴.

Programda Kemalizmin altı ilkesinden biri olan laiklik ilkesi ise, vicdan, din, mezhep, düşünce hürriyetleri ile birlikte ele alınmıştır. Bu ilkeye göre TİP, yuttaşların her türlü dini, felsefi inancına ve mezhep özgürlüğüne içtenlikle saygılıdır ve bunlara herkesin de saygı göstermesini istemektedir. Düşünce, söz hürriyetini demokratik hayatın temel şartlarından biri sayan TİP'e göre laiklik, gericilikle savaştır ve bu yeni Türkiye'nin vazgeçilmez bir ilkesidir. Gericilikle mücadeleyi din ile mücadele

ancak demokrasiyi savunmakla mümkündür.” *Beşiktaş İlçe Kongresi Basın Bülteni*, 14.8.1966, s. 2-3, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Fonu

²²¹ “Atatürk milliyetçiliği; Batı emperyalizmine karşı bir savaş bayrağıdır.” TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, *Türkiye İşçi Partisi El Kitabı*, s. 70

²²² Milliyetçilik ilkesinin açıklandığı bölümün son paragrafında “*Türkiye Cumhuriyeti’ne yurttaşlık bağı ile bağlı herkesi Türk sayar*” ifadesi metnin biraz daha yukarısında “*Türkiye Devleti’ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.*” biçiminde daha sert biçimde dile getirilmiştir. Yine Şener’e göre, programda milliyetçilik ilkesinin ırkçı ve şovenist yorumlara yol açmaması için özel bir dikkat gösterilmiştir; ancak yaklaşık yedi yıl sonra “*Türkiye’nin doğusunda Kürt halkı yaşamaktadır.*” dediği için kapatılacak olan TİP, bu dönemde henüz “*Türk*” kavramını sorgulamaktan yana değildir ve bu konuda 1961 Anayasası’nın çizdiği çerçeveyi benimsemiştir. Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön, MDD ve TİP*, s. 281

²²³ *TİP Programı 1964*, s. 79-80

²²⁴ *TİP Programı 1964*, s. 80

şeklinde anlamadığını ifade eden TİP²²⁵, devleti din temellerine dayandıran bir toplumun çağdaşlaşamayacağı görüşünde olduğu için din ve devlet işlerinin ayrılmasını, dinin kişilerin vicdanlarında kutsal ve gerçek yerini bulmasının sağlanmasını istemektedir²²⁶. Müslüman cemaatin dini işleri, genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yürütülmeli, Diyanet İşleri Başkanlığı ise mezhepler arasında sünni-alevi ayrımı yapmadan tarafsızca çalışmalıdır. Müslüman olmayan cemaatlerin diyanet ve vakıf işleri ise ulusal anlaşmalara ve Anayasa'ya uygun olarak bu cemaatlerce yürütülmeli; cemaatlerin okul, ibadet yeri, mezarlık, hastahane gibi yerlerdeki mülkiyet haklarına tam bir saygı gösterilmelidir²²⁷.

TİP gibi sosyalist nitelikli bir partinin en çok merak edilen görüşlerinden biri olan mülkiyet konusu ise programda partinin temel ilkelerden biri olarak ele alınıp incelenmiştir. TİP, mülkiyet ve miras hakkını tanımakla birlikte bu hakkın ancak kanunla toplum yararına olmak kaydı ile kısıtlanabileceğini belirtmiştir. Hassas bir konu olan mülkiyet konusunda TİP, büyük üretim araçlarının özel mülkiyetine; insanın insan tarafından sömürülmesine yol açtığı²²⁸, toplumsal ilerlemeyi zorlaştırdığı, ekonomik sıkıntılarla birlikte işsizlik gibi sosyal sorunları ortaya çıkardığı, halkın mal mülk edinip refaha ulaşmasına engel teşkil ettiği için karşı çıkmaktadır²²⁹. Milli

²²⁵ TİP seçim propagandalarında, seçim konuşmalarında Türkiye Cumhuriyeti halkının %99'unun müslüman olduğunu, TİP'lilerin de %99'unun müslüman olduğunu, TİP'i müslümanlığa karşı göstermek isteyenlerin halkı aldatmak için yalan söylediklerini dile getirmektedir. TİP sömürgeciliğe karşı olduğunu, müslümanlığın soyguncuları/vurguncuları korumadığını, kendilerinin de korumayacağını, tüm dinler içerisinde en çok sosyal adaletten yana olanın İslam dini olduğunu belirtmiştir. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 160

²²⁶ TİP iktidarı geldiği zaman dini ve müesseselerini ortadan kaldıracak yönündeki söylemlerin halkı TİP'ten uzaklaştırmak için söylendiğini belirten TİP; halkın dini inanç ve mezhep özgürlüğüne saygı duyduğunu belirtir. TİP'e göre din ve mezhep kavgaları geri kalmış ülkelerdeki bozuk düzenin bir sonucudur ve din ve mezhep kavgalarını kışkırtanlar ise hâkim sınıflardır. TİP iktidarında Diyanet İşleri Teşkilatı'na bütün mezheplerden din adamları atanacak, emperyalistler ülkeden çekip gittiği gibi onların yerli ortaklarına fırsat verilmeyeceğinden, halk okutulup eğitileceği için mezhepler arası kavgalar da son bulacak, sosyalist bir düzenin kurulmasıyla halkın dini inancını kötüye kullanmayan din adamlarına ve kurumlarına güven artacaktır. TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, *Türkiye İşçi Partisi El Kitabı*, s. 50-51

²²⁷ *TİP Programı 1964*, s. 80-82

²²⁸ TİP'e göre, mülkiyet hakkını savunur görünenler ve TİP'i mülkiyete karşı imiş gibi gösterenler aslında küçük bir azınlığın mülkiyet hakkını savunmaktadırlar. Köyde ve kente halkın çoğunluğunun insanca yaşayabilmeleri için gerekli mal ve mülkten yoksun oluşunu ise hiç umursamamaktadırlar. *TİP Seçim Bildirisi 1965*, İstanbul, Yenilik Basımevi, s. 19

²²⁹ Aren'e göre, Parti'nin büyük üretim araçlarının özel mülkiyette olmasına karşı olması, partinin marksist niteliğini tekrar mahiyettedir ve Parti'nin emekten yana devletçilik ilkesinin dışında diğer bütün ilkeler Anayasa'daki tanımlar, hak ve özgürlükler doğrultusundadır. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 62-63

ekonomünün temel taşlarından olan büyük üretim araçlarının kamuya mal edilmesi gerektiği görüşünde olan TİP, amacını halkı daha çok mal mülk sahibi yapmak olarak açıklamaktadır²³⁰. Çünkü tarihin akışı içerisinde insan kendisi için bir değerdir ve bundan dolayı özgürlük ve eşitlik insan varlığının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu noktada insan gelişimine engel olan her türlü engelleri ortadan kaldırmayı kendine hedef olarak koyan TİP programının son ilkesi ise her şey insan içindir. Maddi ve manevi bütün zenginliklerin yaratıcısı insan ve onun emeği olduğu için emek, toplumdaki en yüce değerdir ve bütün nimetler emeğe göre paylaştırılmalı ve yetkiler emeğe göre edinilmelidir. Atatürk'ün emeği yücelten konuşmasına referansla²³¹ TİP, milli geliri “*emeğe göre gelir*” ilkesini gözeterek hakça paylaşacağını ifade etmektedir. Emeğin en yüce değer olarak kabul edilmesi, insanın yabancılaşmasına son vereceği gibi, insanın kişiliğini son derece geliştirme imkânına kavuşmasını da sağlayacaktır. Bu nedenle emek sadece ekonomik bir değer değil aynı zamanda ahlaki bir değer olarak da görülmektedir.

TİP iktidara geldiği zaman neler yapacağını “*Vatandaşlara Neler Getireceğiz?*” başlığı altında ele almış ve bu bölümde maliye, adalet, çalışma, eğitim, kültür ve sanat, sağlık, imar ve iskân faaliyetleri, ulaştırma, basın yayın, turizm ve dinlenme, dış politika ve savunma konusundaki görüşlerini açıklamıştır. Programda ekonomi başlığı altında tarım öncelikli olarak ele alınmış, ülkenin kalkınması için ekonominin ağırlık merkezinin tarımdan sanayiye kaydırılması, tarımın geliştirilebilmesi için, ona gerekli modern araçları sağlayabilecek bir sanayinin kurulmasına öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiş ve kalkınma davası bir bütün olarak görülmüştür. TİP'e göre öncelikli amaç sanayileşmek olduğu halde, geri bırakılmış bir toplum olarak ele ilk etapta tarım ve toprak reformu ele alınmalıdır. Ülkede sermaye az olmasına karşılık emek gücü fazladır ve kalkınma ilk aşamada ucuz araçlarla desteklenen bu emek gücü harekete geçirilerek gerçekleştirilecektir. Böylece tarımdan elde edilen gelir, sanayiye geliştirmek için kullanılabilir²³². Bugün ülkenin tarım sorununun köklü toprak ve tarım reformuyla çözülmesi gerekmektedir. Çünkü nüfusun büyük bölümü tarım sektöründe toplanmıştır ve nüfus büyük toprak sahipleri, orta toprak sahipleri ve

²³⁰ *TİP Programı 1964*, s. 82

²³¹ *TİP Programı 1964*, s. 83-84

²³² *TİP Programı 1964*, s. 85-86

topraksız köylü kitleleri halinde bölünmüştür. Üstelik tarımla uğraşan nüfusun büyük bir bölümü insanca yaşama şartlarından da mahrumdur. Bugünkü tarımsal üretim düzeni ülke nüfusunu besleyememekte, dışarıdan ürün ithal edilmekte ve halkın beslenmesi gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Ülkenin bugünkü durumunda sanayileşme programıyla gerekli yatırımların bir kısmı tarımdan sağlanacaktır. Ülkenin kalkınması için temel faktör olan sanayileşme, iç pazarın genişlemesiyle gerçekleşebileceği için nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köylü kitlesinin alım gücünün artırılması, işsizliğin giderilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kalkınma açısından tarım reformu ve toprak reformu bir arada ele alınmalı, köklü bir tarım ve toprak reformu yapılmalıdır. Köklü bir toprak reformu yapılmadan halkın yararına tarım reformu gerçekleştirilemez, tarımsal üretim ve bu üretimden elde edilen gelir gerektiği biçimde artırılamaz²³³. Bu nedenle kalkınmanın bütünlüğü göz önünde bulundurularak tarım hızla geliştirilmeli, tarımsal kalkınma köylü yararına gerçekleştirilmelidir²³⁴. TİP toprak reformunu, toprağı olmayan veya toprağı az olan köylüyü toprak sahibi etmek ve sömürücü toprak mülkiyetini sınırlamak anlamında kabul ettiğini Anayasa'nın 37. maddesine²³⁵ dayandırarak açıklamıştır. Buna göre Anayasa uyarınca kamulaştırılan topraklar, öncelikli olarak üzerinde çalışan topraksız veya yeteri kadar toprağı olmayan köylülere parasız olarak dağıtılacak, dağıtılan bu topraklara da mülkiyet ve miras hakkı tanınacak, bu topraklar dağıtımından faydalanan köylünün ölümüne kadar satılamayacak, haczedilemeyecek, ipotek edilemeyecek, irtifak ve intifa hakları ve gayrimenkul mükellefiyeti yükletilmeyecek, dağıtılan topraklar bizzat sahipleri tarafından işlenerek kira veya ortakçıya verilemeyecektir. Bu toprakların tarım bölgelerine göre bir ailenin geçimini sağlaması, oluşturulacak Köy Kurullarınca gözetilecektir²³⁶. Toprak reformu merkezi teknik bir teşkilatın planlaması ve öncülüğü altında, ilgili köylülerin de aktif katılımıyla demokratik biçimde gerçekleştirilecek²³⁷,

²³³ *TİP Programı 1964*, s. 86-87

²³⁴ *TİP Programı 1964*, s. 88

²³⁵ Madde 37- Devlet toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu amaçlarla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır. Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz. Kili, *Türk Anayasaları*, s. 83

²³⁶ *TİP Programı 1964*, s. 88-89

²³⁷ Toprak reformunun hesabını kitabını yapmak üzere merkezde bir "Planlama Teşkilatı" kurulacak, sonrasında köylülerin de katılımıyla toprak dağıtımı yapılacaktır. Toprak ağasının eline, sadece kendi ailesine yetecek kadar toprak bırakılacaktır. Ağaların ellerindeki topraklar Anayasa'nın 38. maddesinin

bu amaçla köy kurulları oluşturulacak ve köy kurullarını da topraksız, küçük ve orta toprak sahibi köylüler kendi aralarından serbestçe seçebileceklerdir. Merkezdeki uzmanlardan kurulu teşkilat ile köy kurulları, çeşitli bölgelerde toprağın niteliğine, yapılmakta olan veya yapılması mümkün olan tarım şekline göre kamulaştırılacak büyük mülkleri, bu mülklerden en fazla ne kadar toprağın mülk sahibine bırakılacağını, bir aileyi geçindirmeye yetecek toprak yüzölçümünün ne kadar olacağını tespit edeceklerdir. Ancak toprağı kamulaştırılan toprak sahibine 500 dönümden fazla toprak bırakılmayacaktır. Dağıtılacak topraklar şu kaynaklardan elde edilecektir: Tavan sınırını aşan büyük özel mülk topraklar, devletin tasarrufu altında olup işlenmeyen veya büyük mülk sahiplerince işletilmekte olan topraklar, kamu tüzel kişilerin mülkiyetinde olup özel kişilere kiralanmış topraklar, devlet üretme çiftliklerinin rasyonel işletme bakımından fazla olan toprakları topraksız veya az toprağı olan köylüye ihtiyacını karşılamak üzere dağıtılacaktır²³⁸. Programda ana çizgileri belirtilen toprak reformu ile tarımda nasıl bir üretim düzeni oluşturulacağı da ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Buna göre TİP'in gerçekleştirmeyi hedeflediğı toprak reformu tarımda şöyle bir üretim düzeni meydana getirecektir. Bu düzende özel mülk ve işletmeler; dağıtma sınırı altında kalan mülk ve işletmeler ile küçük mülk ve işletmeler olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. Dağıtma sınırı altında kalan mülk ve işletmeler; yeteri kadar toprağına sahip, ekonomik bakımdan daha iyi durumda olan işletmelerdir ve küçük işletmeler gibi devlet yardımına muhtaç değillerdir. Ancak modern usullerle çalışan işletmeler haline gelmeleri için devlet bu işletmelere yardımda bulunmalıdır. Küçük mülkiyete dayanan işletmeleri ise kalkındırarak toplam üretimi artırmak, bu işletmeleri modern teknolojiyle destekleyerek üretimin ve emeğın verimliliğini yükseltmek tarım reformunun amaçlarındandır. Ancak bu işletmeler kendi başlarına modern üretim araçlarına sahip olmadıkları ve bu araçları rantabl biçimde kullanacak büyüklükte de olmadıkları için bu işletmelerin Bölge Tarım İstasyonları etrafında gruplaştırılarak teşkilatlı bir düzende çalışmaları sağlanmalıdır. Tarımsal üretim düzeni içinde Tarım Kooperatifleri ile Bölge Tarım İstasyonları kurulması planlanmış, Devlet Üretme Çiftliklerinin ise daha rantabl çalışması hedeflenmiştir. Küçük işletme sahiplerinin, ortak sorunlarını çözmek amacıyla tarım

öngördüğü biçimde bedeli 10 yıla yayılarak taksitle ödenecektir. TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, *Türkiye İşçi Partisi El Kitabı*, s. 15-16

²³⁸ TİP Programı 1964, s. 89-90

kooperatifleri kurabilecekleri belirtilirken burada iki noktaya dikkat edilecektir. Bunlardan birincisi, kooperatifler üreticiler tarafından kendi istekleriyle kurulacak ve hiç kimse bu kooperatifleri kurmaya veya bunlara katılmaya zorlanmayacaktır. İkincisi, kooperatifler demokratik esaslar dâhilinde kurulup işletilecek ve bunların güçlü üreticilerin hâkimiyetlerine girmesi önlenerek küçük üreticiler yararına işletilmesi sağlanacaktır. Programın bu bölümünde dikkat çeken bir unsur da toprak dağıtımına dâhil büyük işletmelerin donatım ve modern araçlarının, sahibinin ihtiyacı kadar kısmı ayrıldıktan sonra Devlet Bölge Tarım İstasyonlarınca bedeli karşılığı satın alınacağıdır. Belirli sınırın üzerinde bölüşülen topraklar ise özel mülk olarak işletilecektir²³⁹. Devlet üretme çiftlikleri ise muhafaza edilerek örnek işletmeler haline getirilecek; bu çiftliklerde rantabl bir işletmecilik yönünden optimum bir büyüklük kabul edilerek fazla topraklar toprak reformuna tabi tutulacak; tarım işçilerinin demokratik esaslar içinde çiftlik işlerinin yürütümünde söz ve karar sahibi olmaları sağlanacaktır²⁴⁰. Memleket coğrafi şartlara ve tarım ürünleri çeşidine göre bölgelere bölünecek, her bölgede bir tarım istasyonu kurularak, bütün tarım üreticilerinin bu istasyonlardan faydalanması sağlanacaktır. Tarım istasyonlarının amacı, küçük üreticileri kalkındırmak ve onları modern tarım teknolojisine kavuşturmaktır²⁴¹. Programda tarım reformu ile ilgili tedbirlere de yer verilmiş, köylünün ürettiği ürünleri gerçek değerine satabilmesi ve bu ürünlerin araçlar olmadan üreticilerin eline ulaşabilmesinin sağlanması için tarım ürünlerini satın alan devlet kurumlarının sayısının ve çeşidinin çoğaltılması, bu kurumların işleyişinin küçük toprak sahibi köylülerin yararı gözetilerek köylünün doğrudan denetimine bağlanması öngörülmüştür. Köylülere, gerek üretim sırasında gerek satış öncesi safhada kredi kolaylıklarının sağlanması; bankacılık devletleştirileceği için devlet kredilerinin küçük bir azınlığı zengin etmek için değil, büyük çoğunluğu kalkındırmak için kullanılması; sulama, tarımsal mücadele, erozyon konularında mali yükü devlete ait olmak ve küçük üreticilerin faydalanmasını sağlamak üzere tüm teknik tedbirlerin alınması; küçük üreticilerin modern tarımın gereklerini yerine getirebilmeleri için tarımsal yayın servisleri kurularak tarım okulları ve kursların açılması alınacak diğer

²³⁹ *TİP Programı 1964*, s. 91-92

²⁴⁰ *TİP Programı 1964*, s. 92-93

²⁴¹ *TİP Programı 1964*, s. 93-94

tedbirlerdendir²⁴². Toprak ve tarım reformu yapıldıktan sonra, tarımda kiracılık ve ortakçılık tamamıyla ortadan kalkmayacağı için, mal sahibi ile ortakçı/kiracı arasındaki münasebetlerin örnek bir sözleşmeye bağlanarak, her iki tarafın hak ve ödevlerinin açıkça tespit edilmesi suretiyle, ortakçının ve kiracının haklarının korunması sağlanacaktır. Ortakçılık ve kiracılık adı altında hukuken olmasa bile fiilen büyük topraklara sahip ağaların türemesini önlemek için toprak mülkiyeti olarak konan sınır, işletme sınırı olarak kabul edilecek ve daha büyük özel işletmelerin meydana gelmesi de bu şekilde önlenecektir²⁴³.

Programında ormanlar konusuna ayrıca yer veren TİP için ormancılık meselesinin iki ayrı yönü bulunmaktadır: Bunlardan birincisi ormanların işletilmesi, korunması, ıslahı gibi teknik teknik/ekonomik yönü, diğeri de ormanların içinde/kenarında yaşayan nüfusun kalkındırılması gibi sosyal yönü. Ormanlar erozyon, iklim şartları gibi memleketin tamamı için hayati önemde konularla ilgili olduğundan TİP, ormanların kamulaştırılması gerektiğini savunmaktadır. TİP'e göre, ilkel bir işletmeciliğin hâkim olduğu ormanlarda, memleket kalkınmasını sağlamak için modern usullerle devlet işletmeciliği yapılmalı; ormanlarımızın tahrip edilmesini önlemek için yasak ve cezalardan çok bu tahriplere yol açan sebepler ortadan kaldırılmalıdır. Mevcut köylerimizin yarısından fazlası orman içinde ve kenarlarında yaşamakta, buralarda toprak kayalık veya verimsiz olduğundan köylüler hayvancılık ve odun kaçakçılığı yaparak geçimlerini sağlamakta, bu durum da birçok orman suçuna yol açmaktadır. Bu sorunun kökünden çözümünü toprak ve tarım reformu ile ülkenin sanayileşmesinde gören TİP'e göre, böylece köylerin kalkınmaları sağlanacak; orman içindeki/çevresindeki fazla nüfusun sanayiye kaydırılması ile ormanlar mevcut insan baskısından kurtarılacaktır²⁴⁴.

Programında hayvancılık konusuna da değinen TİP'e göre, hayvan mevcudu bakımından zengin ve geniş otlaklara sahip olmamıza rağmen ülkemizde hayvancılığa dayanan ilkel ağalık sisteminden dolayı istenen verim alınamamaktadır. Hayvancılık alanında her türlü ilerlemenin sağlanması, entansif bir hayvancılık sistemine geçilmesi

²⁴² *TİP Programı 1964*, s. 94-95

²⁴³ *TİP Programı 1964*, s. 95-96

²⁴⁴ *TİP Programı 1964*, s. 96-97

için ilkel ağalık sisteminin aşılması gerekmektedir ki bu da ancak köklü bir toprak ve tarım reformu ile mümkündür. TİP iktidarında otlak olarak kullanılan verimli topraklar, topraksız veya az topraklı köylüye dağıtılacak ve bu topraklar üzerinde tarla ziraati ve entansif hayvancılık teşvik edilecektir. Büyük hayvan sahiplerine bırakılacak hayvan miktarı köy kurullarınca tespit edilecek ve belirlenen miktarın üzerinde kalanlar değerinde satın alınıp küçük üreticilere ve kooperatiflere verilecektir. Devlet orta malı ve hazineye ait otlakların ıslahını üzerine alacaktır. Bu topraklar üzerinde hayvan üretim çiftlikleri kurulacak ve hayvan üretme kooperatiflerinin kurulmasını teşvik edilecektir. Hayvan hastalıklarıyla mücadeleyi devlet üzerine alacak, hayvan ırkının ıslahı için araştırma merkezleri kurulacaktır. Hayvan ürünlerinin değerleriyle satışı için alım, muhafaza, taşıma, işletme tesisleri kurulacak ve devletin aldığı tedbirlerden küçük üreticilerin yararlanması sağlanacaktır²⁴⁵.

Programda sanayileşme konusuna ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Çünkü Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke durumundan kurtulması ülkenin ekonomik bakımdan gelişmesine bağlıdır. Ekonomik gelişme ise tarımsal kalkınma ile desteklenen yüksek bir seviyede sanayileşme ile mümkündür²⁴⁶. Türkiye nüfusu, doğal kaynakları ve coğrafi durumu dolayısıyla hızla sanayileşebilecek özellikte bir ülkedir. Teknik bilgi bakımından Türkiye sanıldığı kadar geri olmadığı gibi geri olunan alanlarda da söz konusu olan sadece birkaç yıllık eğitim seferberliği ile gerçek ve halka dayanan politik bir karardır. Bu politik kararın eksikliğine bağlı olarak hızla sanayileşmeyi sağlayacak temel reformlar yapılamamış, gerekli teşkilatlanma ve eğitim sağlanamamıştır ki bunları da halka dayanan ve sadece halkın yararını düşünen TİP, iktidara geldiği zaman gerçekleştirecektir. Türkiye'de ekonomik hayatın uzun bir süre karma ekonomi çerçevesinde yürütülmesi zorunluluğunu kabul eden TİP'e göre, söz konusu bu karma ekonomide, yönetim ve denetimine emekçilerin katıldığı emekten yana planlı bir devletçilik hâkim kılınacak, özel sektör bu planlı devletçiliğin önemi gittikçe azalan bir yardımcı durumuna getirilecek, böylece piyasa mekanizmasının düzenleyici rolü de tecriden ortadan kalkacaktır²⁴⁷. Ekonomik gelişme için bu yeni sistemin gerekli olduğu görüşünde olan TİP, bunun nedenlerini şöyle sıralamaktadır: Türkiye'de özel

²⁴⁵ *TİP Programı 1964*, s. 97-99

²⁴⁶ *TİP Programı 1964*, s. 100

²⁴⁷ *TİP Programı 1964*, s. 101

teşebbüs yatırımlarını sadece kar getiren alanlara yatırmakta, bu durum ise gelişmeyi sağlayacak dalların ihmal edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bugün varolan sistem ne kaynakların dengeli biçimde dağılımını başarmakta ne de gelirin sosyal adalet ölçüleri içinde bölüşümünü sağlamaktadır. Oysa planlı devletçilik sistemi, ekonomik gelişmeyi bir plan çerçevesi içinde gerçekleştireceği için bu sorunlar ortadan kalkacaktır. TİP, benimsediği bu devletçi ve planlı sistemi, Türkiye'nin içinde bulunduğu tarihi şartlara göre değerlendirdiğini, içinde yaşanan dönemde *karma ekonominin* bu sistemin belirgin bir özelliği olduğunu, bundan dolayı bu sistemin şu iki temel taş üzerine oturtulacağını belirtmektedir: Bunlardan birincisi emekten yana planlı devletçilik ikincisi ise planlamadır²⁴⁸. TİP için, Türkiye'de ekonomik kalkınmanın özel teşebbüsle gerçekleşeceğini beklemek boşunadır ve günümüzde tüm az gelişmiş ülkelerde ve memleketimizde görülen kalkınma hamleleri devletçe yürütülmekte, kamu yatırımları ile ağır sanayinin temelini oluşturan işletmeler devlet eliyle kurulmaktadır. Ekonomik kalkınmada devletçiliğin tek çıkar yol olarak öne sürülmesi için emekten yana devletçilik sisteminin uygulanması yani bu sistemin halk yararına ve halkın denetiminde işleyen emredici bir planlama ile desteklenmesi gerekmektedir. Aksi halde bu sistem özel teşebbüs yararına işleyen bir devlet kapitalizmi niteliğini alabilir²⁴⁹. Emredici planlamada ekonomiyi yöneten ve denetleyen merkezi planlama bürosu olduğu için, planın amaçlarını yerine getirmekle görevli kesimin devlet kesimi de olması doğaldır. Özel teşebbüse ise devlet işletmeciliğinin dolduramadığı amaçları başardığı ölçüde yer verilecektir. Bütün temel yapı yatırımları ağır sanayi dalları devlet tarafından yapılacak, dış ödeme güçlüklerini yenmek için bazı makine ve araçların ülke içinde üretilmesi sağlanacaktır. Ülkede sermayenin artırımı ve gereken tarımsal üretim fazlalığının sağlanması TİP'in planlı kalkınma politikasıyla gerçekleştirilecektir. Ekonomik planlamada asıl amaç her vatandaşın yaşam seviyesini yükseltmektir. Bu nedenle milli gelirin artırılması kadar bu gelirin hakça paylaşılması da önemlidir²⁵⁰. Ağır sanayiye öncelik tanıyan bu sanayileşme sürecinde, milli gelirin büyük kısmının tasarruflara/başka yatırımlara ayrılmasına karşılık, yaşam standardı zaten düşük olan halkın, yatırımlar uğruna

²⁴⁸ *TİP Programı 1964*, s. 101-102

²⁴⁹ *TİP Programı 1964*, s. 102-103

²⁵⁰ *TİP Programı 1964*, s. 103-105

yaşam seviyesinin düşürülmemesine dikkat edilecektir²⁵¹. TİP'in ekonomik planlama anlayışı, planlamanın emredici bir nitelikte olduğudur. Buna göre, öngörülen plan hedeflerinin gerçekleşmesi için seçilen ekonomi politikasının ve plan araçlarının emekçilerin de katıldığı demokratik merkezi bir teşkilat tarafından yönetilip denetlenmesi gerekmektedir. Bu sistemde kaynakların dağılımı piyasa mekanizması yerine planla düzenlenecek, üretim ve yatırım kararları revizyona açık olacaktır. Ekonomik planlamada, yatırımların kaynağı olan tasarruflar çok önemlidir ve bu tasarruflar iç ve dış kaynaklardan sağlanabilir. Ancak TİP'e göre, bir ulusun kendi kalkınma davasını yabancılara yüklemesi gereksiz zaman kaybıdır ve *Atatürk devrinin kendi yağı* ile kavrulma politikası bu davada yol gösterici olacaktır. Yabancı sermaye ile milletlerarası işbölümüne önem verilmekle birlikte ulusun öz kaynakları da seferber edilerek ve halka dayanılarak ulusal kalkınma gerçekleştirilecektir²⁵². Ortak Pazar, bu hedeflerin gerektirdiği şartlarla çatışma halinde olduğu için sanayileşme programıyla da çelişme halindedir. TİP, ekonomik kalkınmayı önleyeceği ve Türkiye'yi yarı sömürge ekonomisi şartlarında yaşamaya mahkûm edeceği için Ortak Pazar'a karşıdır ve henüz çocukluk çağında olarak nitelendirdiği sanayimizi, yabancı sermayenin baskısına karşı gümrük duvarlarıyla korumaya kararlıdır²⁵³.

TİP'e göre sanayileşme, ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmek ve halkın ihtiyaçlarını en üst seviyede karşılamak için en önemli araçtır. Bu sebeple ilk planda temel sanayiye öncelik verilecek, ikinci safhada da ihracata yönelik imalat sanayileri belirli bir öncelik alacaktır. Böylece ortaya çıkan milli sanayi kendi kendini yaşatabilir, ekonomik ve sosyal bakımdan milli yapıyla bütünleştirilmiş olur. Devletin bütün ekonomik politikası ilk dönemde tamamıyla sanayileşme hedefine yöneltilecek, devletin elde ettiği tasarruflar, ithalat ve kredi politikası hatta eğitim politikası da temel yapı yatırımları ile bu hedefe bağdaşık biçimde yürütülecektir. Sanayide en ileri en yüksek verimli usuller kullanılarak işsizlik önlenmelidir. İşsizlik, düşük gelir seviyesi yaratan çok sayıda ilkel işyerleri kurmak suretiyle değil; modern ve yüksek seviyede gelir yaratan ve genişleme yeterliliği olan sanayileşme ile ortadan kaldırılır. Çünkü söz konusu olan sefaletin adil bir şekilde paylaşılması değil, refahın yaratılıp adil bir

²⁵¹ *TİP Programı 1964*, s. 106

²⁵² *TİP Programı 1964*, s. 107

²⁵³ *TİP Programı 1964*, s. 108

şekilde paylaşılmasıdır. Bu sebeple bölgeler arasındaki adaletsiz duruma son vermek için bölgesel planlamalar yapılacak, böylece milli gelirin ülke içindeki dağılımı da optimum olarak yapılacağından bu bölgeler ekonomik bakımdan kalkınırken, bölge halkının kültürel bakımdan gelişmesi de sağlanacaktır²⁵⁴.

Programında memleket kalkınmasını gerçekleştirirken Doğu kalkınmasına öncelik vereceğini belirten TİP, bu bölgelerin her bakımdan geri kaldığını, Kürtçe-Arapça konuşan, alevi mezhebinden olan vatandaşların bu özelliklerinden dolayı ayrıma uğradıklarını, bu durumun ortaya çeşitli sorunları çıkardığını belirtmiştir. TİP'e göre bu gerçekleri olduğu gibi kabul etmek, meselenin yurt ve yurttaş yararına çözümü için ilk şarttır. Anayasanın 12. maddesinden yola çıkan TİP, Anayasa'da yazılı bu hak ve hürriyetlerden bölge yurttaşlarının da yararlanmasını sağlayacağını, bölge kalkınmasında ekonomik-sosyal-kültürel yatırımlara öncelik vereceğini belirtirken, Anayasanın 3. maddesine referansla TİP'in ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğunu, her türlü bölücülük ve bölgeciliği reddettiğini de dile getirmektedir²⁵⁵.

Programında madencilik konusuna da değinen TİP, ülkemizin maden çeşitliliği bakımından zengin olduğunu ve ülke kalkınmasında sağlam bir temel teşkil edeceğini belirtmektedir. Ancak varolan metalurji sanayinin küçük çapta olmasından dolayı, batı ülkeleri ihraç konusu madenlerimizin fiyatlarını düşürmek eğilimindedirler ve bu durum da madenciliğimizin gelişmesini engellemektedir. Bundan dolayı TİP, iktidara geldiği zaman madenciliği ilkel üretim metodundan kurtaracak, metalurji sanayini geliştirerek ülkedeki çeşitli ve bol miktarda bulunan maden varlığını değerlendirecektir. Madenlerin tamamının mülkiyeti ve işletmeciliği tamamen devlete ait olacak, Maden Teknik Arama Enstitüsü geliştirilecek, özel sektöre ise maden arama yetkisi verilmeyecektir. Türkiye zengin petrol yataklarına sahip bir ülkedir. TİP iktidarında yürürlükte bulunan petrol kanunu kaldırılacak ve Türk petroleri ile ilgili her türlü iş ve işlemler devlet eliyle yapılacaktır. Bol ve ucuz enerji kalkınmanın başlıca şartlarından olduğu gibi önemli bir ihtiyaç maddesidir de. Kömür, petrol, su gibi temel enerji kaynaklarının devletçilik sistemi içerisinde geliştirilmesi ve elektrik

²⁵⁴ *TİP Programı 1964*, s. 108-110

²⁵⁵ *TİP Programı 1964*, s. 110-111

üretimine öncelik verilerek köylere kadar elektrik görülmesi TİP'in kendisine koyduğu hedefleri arasındadır²⁵⁶.

TİP'in gerçekleştireceği sanayileşme ile emekçiler başkasını zengin etmek için değil, kendi mutluluklarını kurmak için çalışacaklardır. İşsizlik, işsizlik korkusu ortadan kalkacak, sosyal güvenlik sosyal yaşamın bir kuralı haline gelecek, halk çocuk çocuğu ile gelecek kaygısından kurtulacaktır. İnsan haysiyetine yaraşır bir ücret sistemi uygulanacak, işçiler emekten yana devletçilik sisteminin uygulamasında aktif rol oynayacaklardır. Sanayileşme ile birlikte işçi sayısı da artacak, nitelikçe gelişen işçi sınıfı böylece toplumumuzun itici, ilerletici, sosyal kuvveti olacaktır. Küçük sanayi ve el sanatlarında çalışma şartlarını sosyal adalet ilkesine göre düzenleyeceğini belirten TİP, programında emekten yana planlı devletçilik sistemi içinde zanaatkârlar ile küçük esnafı da korumak için alınacak tedbirleri de sıralamış, dış ticaret, bankacılık ve sigortacılığa ait faaliyet kollarının devletleştirileceğini, böylece millet zararına işleyen bir durumun millet yararına işler hale getirileceğini dile getirmiştir²⁵⁷.

Programında adalet konusuna da değinen TİP'e göre, işlenen suçlarda ekonomik-sosyal sebepler başta gelmekte olduğu için, bir toplumda suçluluğu azaltmanın yolu sosyal ve ekonomik meselelerin çözülmesinden geçmektedir. Temel ilke olarak adaletin birliğini savunan TİP, adaletin dağıtımında halkın karşılaştığı ekonomik engelleri kaldıracağını, halkın adaletin dağıtımından kolayca yararlanmasını sağlayacağını belirtir. Özellikle köylerin sayıca fazla olması, mahkemelerin uzak ilçe merkezlerinde bulunması, kişisel öç alma ve ihkakı hak eğilimi gibi zararlı sonuçları ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle hukuk ve ceza kanunları yeniden düzenlenecek, halkın ihtiyacını karşılayacak sayıda ve nitelikte mahkemeler kurulacaktır. Yargı işinin yargıç niteliği taşıyanlarca yerine getirilmesi gerektiği görüşünde olan TİP, bu nedenle Memurin Muhakemat Kanunu'nu ile insanlık onuruna aykırı olan ve yaşama hakkının özünü yok eden ölüm cezasını kaldıracağını, demokratik ülkelerin ceza kanunlarında bulunmayan İtalyan Ceza Kanunu'ndan aktarıma suçların ceza kapsamından çıkarılacağını belirtmektedir²⁵⁸.

²⁵⁶ *TİP Programı 1964*, s. 111-113

²⁵⁷ *TİP Programı 1964*, s.114-120

²⁵⁸ *TİP Programı 1964*, s. 125-128

Emeği en yüce değer sayan TİP programında toplum hayatını, hem ekonomik hem ahlaki açıdan “*emeğin en yüce değer*” olduğu ilkesine göre düzenleyeceğini, işsizliği doğuran ekonomik ve sosyal sebepleri ortadan kaldırarak tam çalışmayı gerçekleştireceğini²⁵⁹, çalışmak isteyen herkese iş bulmayı devletin görevi sayarak, emekçilerin hak ve hürriyetlerini sendikalarla, toplu sözleşme ve grev hakkı gibi araçlarla korumalarını sağlayacağını belirtmiştir²⁶⁰. Programında sendikaların demokratik düzenin vazgeçilmez unsurları olduğuna ve işçi sınıfının bilinçlenmesinde önemli bir rol oynadığına inancını dile getiren TİP, bu nedenle sendikacılığın ülkede tam bağımsızlık içinde gelişmesine yardımcı olacağını, grevleri ise silahsız ve saldırsız olması koşuluyla destekleyeceğini, grevlerin kanuna uygunluğunu tespitite Anayasa’yı referans alacağını belirtmiştir. TİP, Anayasa’nın tanımadığı bir hak olan lokavtı ise sosyal adalet, hukuk devleti ve demokrasi ilkeleriyle bağdaşmadığı ve Anayasa’nın 3.,10.,34.,41. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklayacağını da belirtmiştir. Sosyal güvenlik kapsamında alacağı önlemlere de değinen TİP, iş ve ücret güvenliğini sağlamasının yanı sıra “İşçiye uygun iş, işe uygun işçi” prensibinden hareketle, çalışma şartları bakımından çocukları, gençleri, anneleri koruyacağını, ilköğretim çağındaki çocukların çalışmalarını yasaklayarak bunun dışında kalan çocukların yarım gün çalışmalarını ve kalan yarım günde eğitim almalarını sağlayacağını belirtmektedir. Annelere doğumdan önce iki ay doğumdan sonra iki ay ücretli izin, işçi kadınların altı yaşına kadar olan çocukları için kreşler/çocuk yuvaları açılması planlanan diğer işler arasındadır. Ayrıca işe alınmada ve ücretlendirmede cinsiyet, yaş, dil, din, ırk, mezhep, politik inanç ve sabıkalı ayrımı yasaklanacak, eşit işe eşit ücret ödenecektir. Yılda en az dört hafta ücretsiz izin, bayram ve tatil günleri çalışanlara çift gündelik ödenecek, bir işçinin beş günden fazla üst üste çalışması yasaklanacaktır. Haftada beş gün ve kırk saat çalışma esasını kabul eden TİP, emekli

²⁵⁹TİP, iktidarında mecburi çalışma uygulanıp uygulanamayacağı yönündeki sorulara şöyle cevap vermektedir: “*Çalışmak esastır ancak herkes kendi gücü-yeteneği ve bilgisiyle bağdaşan bir işte çalışacak ve çalıştığı oranda rahat yaşayacaktır. Yaptığı işin gelirin kendi refah ve huzurunu sağlanması için sarf edildiğini bilen kişi için bu, mecburi bir çalışma olmayacaktır. Mecburi çalışma başkasının cebini doldurmak için yapılan çalışmadır. Bugünkü düzende çalışmayanlar başkasının sırtından geçinenler ile miras yedilerdir. Bu kesimin dışında herkes karnını doyurmak için zaten iş peşindedir.*” TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, *Türkiye İşçi Partisi El Kitabı*, s. 38

²⁶⁰ *TİP Programı 1964*, s. 129

dul ve yetimlerinin aylıklarını insanca yaşamalarını sağlayacak şekilde düzenleyeceğini belirtmektedir²⁶¹.

Eğitim, kültür, sağlık, imar, iskân, bayındırlık, ulaştırma, basın yayın, turizm konularının da işlendiği programda TİP, iktidarında yapacağı çalışmalara değinirken bu alanlarda yapılacak düzenlemelerde halkın yararının gözetileceğini belirtmiştir²⁶².

Programda eğitim konusuna değinen TİP'e göre ülkede uygulanan eğitim politikaları planlı olarak bir bütünlük içinde yürütülemediği için amacına ulaşamamaktadır. İktidarında Türk milletinin eğitim hakkından tam olarak yararlanması yönünde bir politika uygulayacağını belirten TİP, bütün halka eşit eğitim imkânı sağlamak, akademiler, üniversiteler kurarak yükseköğrenimi yaygınlaştırmak, çalışanlar için gece okulları açmak ve öğrenimi laik olarak teşkilatlandırmak amacıyla bir Halk Eğitim Teşkilatı kuracağını belirtmiştir. Bu amaçla çalışanları eğitmek amacıyla mesleki eğitimle birlikte genel kültür veren dershanelerin açılması, köyleri kalkındırabilmek için Köy Enstitülerinin yeniden kurulması ve bu enstitülere öğretmen yetiştirmek amacıyla Yüksek Köy Enstitüleri'nin açılması, orta öğrenim ile yükseköğrenimi kapsayan Halk Akademileri'nin açılması planlanmıştır. Spor ve beden eğitimi işlerini küçük bir azınlığın uğraştığı, büyük çoğunluğun sadece seyircisi olduğu bir iş olmaktan çıkaracağını, spor ve beden eğitiminden gençliğin ve halkın da yararlanmasını sağlamak için okulların ve üniversitelerin programlarına bu derslerin ciddi bir disiplin olarak ekleneceğini belirtmiştir²⁶³. Kültür ve sanat konusunda da yapacağı çalışmalara değinen TİP²⁶⁴, programında sağlık hizmetlerini devletin en başta gelen görevleri arasında saymış ve ülkenin sağlık sorununun ancak devlet eliyle çözülebileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle TİP iktidarında; mevcut sağlık hizmetlerinden halkın eşit biçimde yararlanması için hekimlik ve eczacılık işlerinin devletleştirileceği ve bu amaçla Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak bir Sağlık Planlama Teşkilatı'nın kurulacağı belirtilmiştir²⁶⁵. İmar ve iskân konusunda uygulayacağı

²⁶¹ *TİP Programı 196*, s. 129-135

²⁶² *TİP Programı 1964*, s. 136-157

²⁶³ *TİP Programı 1964*, s.136-138

²⁶⁴ TİP'in eğitim, kültür, sanat, spor konularındaki görüşleri ve yapacağı çalışmalar için, TİP meclis grubu adına TBMM Eğitim Komisyonu'nda üç yıl görev alan TİP milletvekili Yusuf Ziya Bahadınlı'nın şu kitabına bakılabilir: Yusuf Ziya Bahadınlı, *Türkiye'de Eğitim Sorunu ve Sosyalizm*, Ankara, Hür Yayınları, 1968

²⁶⁵ *TİP Programı 1964*, s. 143-145

politika ile bir yandan halkın barınma koşullarını iyileştirirken, şehirlerin de estetik ve mimari kurallara uygun biçimde gelişmesini sağlayacağını, köylerde ise rasyonel tarım yöntemlerinin uygulanmasını sağlayacak bir politika uygulayacağını belirtmiştir²⁶⁶. Köy içme suları ve köy yollarının yapımına ayrı bir önem verdiğini belirten TİP, bayındırlık işleri kapsamına dâhil olan enerji, haberleşme, sulama, ulaştırma, kültür, spor, eğlence tesislerinin inşasında makineden çok atıl işgücünü kullanarak işsizliği azaltmayı da hedefleri arasında göstermektedir²⁶⁷. Kalkınma ve toplumsal ilerlemenin şartlarından biri olarak gördüğü ulaştırma konusunda TİP, temel yapı tesislerinde ulaştırmaya öncelik vereceğini, ulaştırma konusunda tutarlı bir politika uygulayarak karayolu-demiryolu ulaşımında çalışan, emeğiyle geçinen küçük esnafa iş emniyeti, kredi imkânları sağlayacağını, direksiyon işçileri olan şoförlere de sanayi işçilerine tanınan hak ve güvencelerin verileceğini belirtmiştir²⁶⁸. Basın yayın konusuna da programında yer ayıran TİP, Anayasa'da yer alan basın, söz, düşünce, yazı hürriyetlerini hâkim sınıfların tekelinden kurtararak, emeğiyle yaşayan halk kitlelerine de görüşlerini açıklama ve yayma imkânları vereceğini dile getirmiştir. Ülkemizin turistik zenginliklerinden bütün halkın yararlanması için halk dinlenme tesisleri kurulacağı, turistik eşya yapımı için zanaatkârların destekleneceği, ülkeye yabancı turist gelmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir²⁶⁹. Programın bu bölümünde TİP, iktidara geldiği zaman ekonomi, maliye ve kalkınmanın finansmanı, adalet, çalışma, eğitim, kültür ve sanat, sağlık, imar, iskân, bayındırlık, ulaşım, basın yayın ve turizm, dinlenme, dış politika ve milli savunma gibi alanlarda ne gibi değişiklikler ön gördüğünü açıklarken, ekonomik hayatın uzunca bir süre karma ekonomi çerçevesi içinde yürütülmesinin de zorunluluğunu kabul etmektedir. Ancak bu karma ekonomide emekçilerin yönetim ve denetimine katıldığı emekten yana planlı bir devletçilik sistemi hâkim kılınacak, özel sektör bu planlı devletçiliğin önemi gittikçe azalan bir yardımcı durumuna getirilecek, böylece piyasayı düzenleyici rolüde tedricen ortadan kalkacaktır²⁷⁰. Buna göre TİP iktidara gelir gelmez kurulu olan düzen bir süre daha devam edecek, devralınan kapitalist sistemin birçok ögesi,

²⁶⁶ *TİP Programı 1964*, s. 146-147

²⁶⁷ *TİP Programı 1964*, s. 149

²⁶⁸ *TİP Programı 1964*, s. 151

²⁶⁹ *TİP Programı 1964*, s. 155-156

²⁷⁰ *TİP Programı 1964*, s. 101

önemleri gittikçe azalmakla beraber varlıklarını bir süre daha sürdürebileceklerdir. Bu yaklaşımda, partinin sosyalist mücadeleyi parlamenter demokrasi kuralları içinde yürütmek biçimindeki görüşü ile bağdaşmakta, hatta onun zorunlu bir önkoşulu sayılmaktadır. Görülmektedir ki artık Türk siyaset sahnesinde, şüphe bırakmayacak ölçüde sosyalist/ marksist bir parti vardır. Ve bu parti -sistemle henüz zıtlaşmadan- taleplerini çok net bir şekilde ifade etmektedir. O dönem partinin yöneticileri olan kimi önemli siyasetçi de bu fikirdedir²⁷¹. Keza Aybar da bir ropörtajında TİP'in programının marksist bir program olduğunu ancak marksizme bir takım yenilikler getiren, işçi sınıfının demokratik öncülüğünde emekçi halkın da temsilcisi olarak onları iktidara getirmeyi amaçladığını belirtir²⁷².

TİP'in dış politika ve milli savunma konusunda, Kurtuluş Savaşı Türkiye'si'ne yaraşır, bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı bağımsız bir dış politika anlayışını benimsediği programı, açık bir şekilde antiemperyalist özelliktedir.

Programdan yaptığımız alıntılar gösteriyor ki TİP;

- Tam bağımsızlık konusunda çok nettir.
- İşçi sınıfının öncülüğündeki olası emekçi iktidarını *anayasal* yollarla yapmayı tercih eder ve hem kendisinin hem rakiplerinin anayasaya mutlak sadakatini ister.
- Cumhuriyet'i kuran kadroların kendi fikirleriyle örtüşen yanlarını meşruiyetine destek olarak kullanıp, Türkiye'nin sorunlarını iyi tahlil etmiş ve bu sorunların giderilebilmesi için -yasaların izin verdiği ölçüde- çözüm yolları sunmuş bir partidir.

²⁷¹ Aren, tüzüğü ve programı konusunda yapılan incelemelerin TİP'in marksist ilkelere dayalı ve sosyalizmi kurmayı amaç edinen bir parti olduğunu açıkça ortaya koyduğunu belirtir. Aren, **TİP Olayı 1961-1971**, s. 63-64

²⁷² Uğur Mumcu ile yaptığı bir söyleşide Mumcu'nun TİP'in programı ve tüzüğü marksist olarak nitelenebilir mi? Sorusuna Aybar, "*TİP programı marksist bir programdır. Bundan hiç kuşku yok. Ama bir takım yenilikler getiren, marksizme eleştirel bir gözle bakan bir programdır. Mesela TİP, "proletarya diktatörlüğüne" dayanan bir parti değildi. Ya nasıl bir partiydi? "işçi sınıfının demokratik öncülüğü" etrafında birleşen, tüm emekçilerin temsilcisi olduğunu söyleyen, onları iktidara getirmeyi amaçlayan bir partiydi. Evet bir öncülük sözü vardı. Herhalde işçi sınıfı hakkında bir öncülük sözü vardı. Ama bu öncülük demokratik bir öncülüktü. Yani halk inanırsa olacaktı sosyalist bir partinin vazgeçilmez ilkesi olan sömürüye son vermek, gayet açık ve seçik olarak tüzükte belirtilmişti. ...bir de tabii bağımsızlık vurgulanıyordu ki bu ideolojik bağımsızlığı içermekteydi.*" cevabı ile partinin bu niteliğini onaylamış olmaktadır. Mumcu, **Aybar İle Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık**, s. 41-42

- İçinde bulunduğu koşulları da göz önünde tutarak yapmayı planladığı işleri Anayasa'ya ters düşmeden ifade etmiş ve yer yer Anayasa'ya referansla kendi meşruiyetini kamuoyuna sunmuştur.

- Programda Anayasa'nın birçok maddesi partinin kendi görüşleri bağlamında ele alınıp yorumlanmış²⁷³, Anayasa'nın uygulanması TİP'in iktidara gelmesine bağlanmıştır.

- Diğer sol örgütlenmelerden ve akımlardan farklı olarak proleterya diktatörlüğü ile değil, işçi sınıfının demokratik öncülüğünde emekçi halk ve tabakalarıyla birlikte gerekli dönüşümleri sağlayarak, sosyalizmi kurmayı hedeflemektedir.

- Program, sol içindeki teorik ve politik tartışmaların ciddi boyutlara ulaşmadığı, düşünce birikiminin sınırlı olduğu bir dönemde; antiemperyalist ideolojisi, emekten yana ve emekçilerin yürütümünde olan devletçilik anlayışı, emeğin en yüce değer olduğu görüşü, işçi sınıfı öncülüğüne yaptığı vurgu ve kullandığı marksist terminoloji ile partinin sosyalist karakteri, programda sosyalizm kavramına yer verilmemesine rağmen oldukça belirgindir.

C) Kongreler

TİP'te kongreler diğer sosyalist ve işçi partilerinde olduğu gibi, partinin dönüm noktalarından biri olmuş, bu kongrelerde yapılan parti içi tartışmalar partinin ilerisine dönük boyutlarının temelini atmıştır²⁷⁴. TİP de 10 yıllık yaşamı süresince ikisi olağanüstü, dördü olağan olmak üzere toplamda 6 kongre yapmıştır.

1) TİP I. Büyük Olağan Kongresi

1963 yılının sonlarına doğru TİP on altı ilin tüm ilçeleri ile dokuz ilin ve bu illerin bazı ilçelerinde örgütlenmiştir²⁷⁵. Partiye bu tarihten sonra aydın kesimden pek bir katılım da olmamıştır. Partinin merkez yönetiminin belirlenmesi, hazırlanan yeni programın kabul edilerek tüzükte de bir kısım değişiklikler yapılması gerekmektedir.

²⁷³ *TİP Programı 1964*, s. 77-88

²⁷⁴ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 101

²⁷⁵ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 189

Aynı zamanda partinin yaklaşan seçimlere katılabilmesi için de Büyük Kongresi'ni yapmış olması gerekmektedir²⁷⁶. Bu amaçla TİP Birinci Büyük Kongresi'ni 9-10 Şubat 1964 tarihleri arasında İzmir'de yapmıştır²⁷⁷. Kongrede kendisini, Türk işçi sınıfının ve onun öncülüğünde toplanmış, emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatı olarak tanımlamıştır. Bağımsız dış politika izlenmesi, kapitalist olmayan kalkınma yolunun benimsenmesi, kapsamlı bir toprak reformunun yapılması, iktidarında büyük toprakların devletleştirilmesi, bütün yönetim organlarının yüzde 51'inin işçilerden oluşması şeklindeki tüzüğün 53. maddesi, kongrenin başlıca tartışma konularını oluşturmuştur²⁷⁸.

Kongrenin birinci tartışma konusu, Büyük Kongre'ye katılacak delege sayılarının artırılmasıyla ilgilidir. Kongrenin kalabalık bir delegasyonla toplanması için 1000 üyeye değil de 500 üyeye 1 delege seçilmesi önerilmiştir. Aybar ise öneri üzerine söz almış ve delege sayısının fazla olmasının “*eğer delegeler bilinçli kişilerden oluşuyorsa*” iyi olacağını aksi halde bu durumun -bilinçlenmemiş kişi sayısının fazla olması halinde- parti içinde dalgalanmalara yol açabileceğini belirtmiştir. Söz konusu öneri daha sonra yapılan oylama sonucu reddedilmiştir²⁷⁹. Kongrenin bir diğer tartışma başlığı ise Gençlik Kolları'nın Büyük Kongre'de temsili ile ilgilidir. Gençlik kollarının Büyük Kongre'de temsilini kabul etmek, süreç içerisinde onların bağımsız kuruluşlar olmasını kabullenmeyi gerektireceği ve partide bir nevi iki başlılığa yol açabileceği için Parti Merkez Yönetimi öneriyi reddetmiştir²⁸⁰. Kongrenin en önemli tartışma başlığı ise, TİP'in bir “işçi partisi” olarak kalmasının güvencesi olarak düşünülmüş olan ve parti organlarınca seçileceklerin yarısının işçi veya sendikacı olmasını gözetken tüzüğün 53. maddesinin nasıl uygulanacağına dair olanıdır. Yapılan tartışmalar sonucu çift sandık usulü benimsenmiş ve kongrede biri işçiler diğeri işçi olmayanlar olmak üzere iki listeli bir seçim uygulaması yapılmıştır.

²⁷⁶ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 92-93

²⁷⁷ Sargın, kongrenin İzmir'de yapılma nedeni olarak o dönem İstanbul'da ve Ankara'da uygulanan sıkıyönetimin iki ay kadar daha uzatılmasını gösterir. Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 189

²⁷⁸ *TİP I. Büyük Kongre Kararları*, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu

²⁷⁹ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 115

²⁸⁰ TİP'e göre gençler parti dışında ve partiden bağımsız olarak örgütlenmeli, partiyi isterlerse dışarıdan desteklemelidirler. Bundan dolayı öğrenci gençlik, Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) olarak parti dışında bağımsız örgütlenmiş ve Devrimci Gençlik Federasyonuna (DEV-GENÇ) dönüşene kadar partiyi dışarıdan desteklemiştir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 95

Bu uygulama kongre sırasında fazla tartışma konusu olmamışsa da kongre sonrası parti içinde ciddi sorunlara yol açmıştır. Bunun “uvriyerist” bir eğilim olduğunu, uygulamada işçilerden ziyade sendikacılar lehine bir ayrıcalık doğurduğunu öne süren bazı parti üyeleri, tüzüğün bu maddesinin bu şekilde uygulanmasının yanlış olduğu gerekçesiyle Genel Kurul’un yenilenmesini istemişler; ancak bu istekleri yerinde görülmemiş²⁸¹, bunun üzerine parti programının hazırlanmasında görev üstlenmiş bazı aydınlarla birlikte bir kısım partili istifa etmiş; bir kısmı da partiden ihraç edilmiştir²⁸².

Kongrenin en önemli ürünü parti programının kabulüdür²⁸³. Kongrede ayrıca tüzükte bazı değişiklikler yapılmış, parti merkez organları ilk kez oluşturulmuş²⁸⁴, GYK, MYK, Merkez Haysiyet Divanı üyeleri ile yedek üyeler seçilmiştir²⁸⁵.

2) TİP I. Olağanüstü Büyük Kongresi

30 Eylül 1966’da Ankara’da toplanan bu kongrenin toplanma gerekçesi; Siyasi Partiler Kanunu’nda yapılan değişiklikler doğrultusunda tüzüğün yasayla çelişen maddelerinin düzenlenmek istenmesi ve Büyük Kongre’ye katılacak delege sayısının artırılması yönünde değişiklikler yapılması gerekliliğidir²⁸⁶. Hatırlanacağı üzere

²⁸¹ Parti yönetimi Batı Avrupa’daki birçok sosyalist partilerde işçi üyelere belirli sayıda kontenjanlar ayırdıklarını göz önünde tutarak bu istekleri reddetmiştir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 208

²⁸² Kongre sonrası partili aydınların bir kısmı, Parti genel başkanlığına başvurarak iki liste halinde yapılan seçimlerin antidemokratik olduğunu ve iptal edilmesi gerektiğini, kongrenin yeniden toplanmasını istemişler, Genel Merkez ise bu durumu disiplinsizlik olarak değerlendirerek MYK üyelerinden Doğan Özgüden, İsmet Sungurbey’in de aralarında olduğu 22 kişiyi Onur Kurulu’na sevk etmiştir. Bu durum üzerine bu kişilerden bir kısmı iddialarından vazgeçmiş, bir kısmı istifa etmiş, diğer kalanlarsa partiden ihraç edilmişlerdir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 96 ; Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 212-220. İlk kongredeki bu katı uygulama zaman içinde çoğunlukla küçük il ve ilçelerde yeterince işçi üye bulunmamasından dolayı ister istemez esneyecektir. Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarzı Siyaset Yön, MDD ve TİP*, s. 257

²⁸³ *II. Büyük Kongreye Sunulan Çalışma Raporu*, TÜSTAV Arşivi, ...Aralık 1968, s. 46. Sargın’a göre, böylece TİP’in Aybar’lı tüzüğünde ifadesini bulan demokratik, merkeziyetçi marksist parti hüviyetini, Birinci Kongre’nin kabul etmiş olduğu program tamamlamış ve kesinleştirmiştir. Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 210

²⁸⁴ *TİP I. Büyük Kongre Kararları*, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu

²⁸⁵ Seçilenler için bkz.: Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 116

²⁸⁶ Siyasi Partiler Kanunu’nda yapılan değişiklikler, kanun yürürlüğe girmeden önce, TİP’in tüzüğünde değişikliğe gidilmesi gereğini doğurmuştur. Parti, Büyük Kongre’yi toplayarak değişiklik yapabilecekken, muhalefetin Büyük Kongre’de etkin olabileceği düşüncesiyle, kanunun geçici maddesinin verdiği yetkiyi kullanarak, bu değişiklikleri GYK’da yapmaya karar vermiş ve GYK 12 Şubat 1966’da İstanbul’da olağanüstü olarak toplanmıştır. Toplantıda tüzükte kanunun istediği yönde değişiklikler yapılması ve Büyük Kongre’ye katılacak delegasyon sayısının artırılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. GYK’da iki görüş çarpışmıştır. Birinci görüş, tüzük değişikliğinin Siyasi Partiler Kanunu’nun öngördüğü şekilde yapılması, diğer değişiklik önergelerinin Büyük Kongre’de ele alınması ve kanunun GYK’ya bu oranda zaten yetki vermiş olduğu yönündedir. Bunun üzerine Aybar ve Boran,

Birinci Büyük Kongre’de delege sayılarının artırılması yönündeki öneri Aybar ve çevresinin, parti yönetiminin sosyalistlerin elinden çıkabileceği kaygısıyla reddedilmişti. Fakat ilerleyen dönemde Aybar ve çevresi, tüzükte bu madde ile değişiklik yaparak parti örgütlerinin kongrede yeterli sayıda temsil edilmelerini sağlamak istemişlerdir. Çünkü yürürlükteki Tüzük’e göre Büyük Kongre’de Ankara, İzmir, İstanbul gibi illerin dışındaki diğer iller, kongrede birer delege ile temsil edileceklerdi²⁸⁷. Yine bu Tüzük’e göre, Büyük Kongre’nin doğal delege sayısı GYK’da 27’den 41’e çıkarıldığı ve 1965 seçimleriyle bu sayıya 15 parlamenter daha eklendiği için kongrenin doğal delege sayısı, seçilmiş delege sayısından fazla oluyordu. Bundan dolayı seçilecek delege sayısının artırılması gerekmekteydi²⁸⁸. Kongre’de Tüzüğün 10 maddesi; “Her İl’in ilk 1000’e kadar olan üye sayısı için 1, 1001’den sonra gelen her tam 1000 üye sayısı için 1 delege seçeceği ibaresi, ilk 500’e kadar olan üye sayısı için 4, sonra gelen her 200 üye sayısı için de 1’er delege” olarak değiştirilmiştir. İlk 4 delege dışında, üye sayısı ne olursa olsun, bir İl’in çıkaracağı delege sayısı, o ilin çıkaracağı milletvekili sayısını da aşamayacaktır²⁸⁹. Böylece daha önce yapılan Birinci Büyük Kongre 52 delege ile toplanmışken, bu değişiklik sayesinde İkinci Büyük Kongre 264 delege ile toplanmıştır ve bu delegelerin de 201’ini seçilmiş delegeler oluşturmuştur²⁹⁰.

3) TİP II. Büyük Olağan Kongresi

Birinci Olağanüstü Büyük Kongre’den sonra parti içi muhalefet yoğunluk kazanmaya, 20-22 Ekim 1966 tarihinde İstanbul’da yapılan İl Kongresi’nde kendini daha açık biçimde ifade etmeye başlamıştı. Kongrede yapılan tartışmalardan biri Dr. Hikmet Kıvılcımlı’nın Üsküdar ilçesinden aday üyeliğinin kabul edilmiş olmasıdır. Siyasi Partiler Kanunu’na göre, mahkûm oldukları bir suçtan dolayı milletvekili

GYK’nın tüzüğün maddelerini değiştirmeye yetkili olduğunu, isterse tüm maddeleri değiştirebileceğini ileri sürmüşlerdir. Aren bu ise susmuştur. MYK’nın 5 Şubat 1966 günlü oturumunda yaptığı değişiklikler, hiç değiştirilmeden, Aybar’ın kurul üyelerinin yüzüne bile bakmadan kabul edildiğini bildirerek yaptığı oylama ile TİP Tüzüğüne girmiştir. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar 1961-1971*, s. 191-192

²⁸⁷ Aren, genel merkezin delege sayısını artırmak için değişikliğe gitmesinin diğer bir nedeni olarak, parti içi muhalefetin yoğunlaşmış olduğu İstanbul ilinin Büyük Kongre’deki öneminin azaltılmak istenmesi olduğunu öne sürmüştür. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 107

²⁸⁸ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 106-107

²⁸⁹ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar 1961-1971*, s. 194

²⁹⁰ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 107-108

seçilme yeterliliğini kaybetmiş olanlar, herhangi bir partiye üye olamıyordu. Aynı zamanda Aybar'ın 1963 seçimleri sonrasında yayınladığı bir genelge ile daha önce siyasi hayatta isim yapmış veya başka partiler içinde yer almış kimselerin, partiye kesin olarak kaydı yapılmadan önce il ve ilçe yönetim kurullarınca Genel Merkeze bildirilmesi gerekmekteydi. Tüm bu gerekçelerden dolayı Parti Merkez Yürütme Kurulu, Kıvılcımlı'nın bu aday üyeliğini reddetmiştir²⁹¹. Yöncülerin TİP ile ilgili başlattıkları tartışmalar, Şişli delegesi Sevinç Özgüden'in Milli Demokratik Devrim tezini savunan konuşması, TİP tarafından başlatılan Pasif Direniş Kampanyası'nın etkisizliği gibi konular kongrede tartışılan konulardan bazılarıdır²⁹². TİP, bu atmosfer içerisinde 20-24 Kasım 1966 tarihinde Malatya'da²⁹³ İkinci Büyük Kongresi'ni toplamıştır. Kongrede Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın kaydının yapılması için çok imzalı bir önerge verilmesi Aren'e göre parti içi muhalefetin dışa vurumudur. Nitekim önerge Divan Başkanlığı tarafından işleme bile alınmamıştır²⁹⁴. Birinci Büyük Kongre'den bu yana geçen süreyi partinin meşruiyet kazanma savaşı olarak değerlendiren TİP, bu savaşın birinci aşaması olarak Birinci Büyük Kongre'yi, ikinci aşaması olarak genel seçimler sonrası meclise girerek grup oluşturmalarını göstermektedir²⁹⁵. Hiçbir devletle askeri ittifak yapmamak, dış politikada ve milli savunmada tam bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla gerçekleştirilebileceğinin bilincinde olarak hızla sanayileşmek, gerek politik gerekse ekonomik bağımsızlığın son tahlilde sosyalizmle gerçekleşeceğine olan inancını dile getirdiği kongrede TİP, halkı Amerika'ya karşı pasif direnme hareketine de davet etmiştir. Türkiye'de hâkim üretim biçimini kapitalizm sayan ve partinin izleyeceği yol olarak, işçi sınıfı öncülüğünde sosyalist devrimi öngören TİP, bu temel tezleri karşısında Türkiye'yi dışa bağımlı komprador burjuvazi ve toprak ağalığı egemenliğinde az gelişmiş bir ülke sayan, Türkiye'nin önüne milli demokratik devrimi koyan muhalefetle de yollarını ayırmıştır. O zamana

²⁹¹ Sargın'a göre Aybar bunu partinin seçimlerde gösterdiği başarıya bağlı olarak partiye doluşarak onu içeriden fethetmek isteyenlerin olabileceği kaygısıyla yapmıştır. Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 409

²⁹² Tartışmalar için bkz.: İstanbul İl Kongresi akt.: Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 404-426

²⁹³ Aren, Parti Merkez Yönetimi'nin, muhalefetin yoğun olduğu İstanbul ve Ankara dışında kongrenin daha sakin çalışabileceği Malatya'da toplanmasını kararlaştırdığını bildirir. Fakat buna rağmen Malatya Kongresi yoğun tartışmalarla geçmiş ve bu durum parti yaşamında bir dönüm noktası olmakla beraber, parti çizgisini geliştirmeye dönük, yeni bazı görüşleri tamamlayıcı kararlar da alınmıştır. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 108

²⁹⁴ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s.108 ; Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 409

²⁹⁵ *II. Büyük Kongreye Sunulan Çalışma Raporu*, TÜSTAV Arşivi, Aralık 1968, s. 46

kadar TİP içinde muhalefet yapan ve YÖN dergisi çevresiyle birlikte hareket eden Milli Demokratik Devrim muhalefeti de bu kongrede tasfiye edilmiştir²⁹⁶.

4) TİP III. Büyük Olağan Kongresi

TİP'in üçüncü Büyük Olağan Kongresi, 9-12 Kasım 1968'de Ankara'da Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda yapılmış, gündemini tamamlayamadığı için çalışmalarını 4. gün Küçük Esat Çırağan Salonu'nda sürdürmüştür. Kongre 304 delegeden 251'inin katılımıyla açılmıştır. Kongre'ye bir yanda Aybar diğer yanda Aren-Boran grubunun olduğu iki blok halinde gidilmiş; bu bölünmeye, partinin ikiye ayrılarak sona doğru yaklaştığı görüşünde olan partililerin oluşturduğu 3. Yol grubu da eklenmiştir²⁹⁷. Malatya Kongresi'nde parti merkez yönetimine karşı başlayan muhalefet, partiden çeşitli nedenlerle çok sayıda üyenin ihraç edilmesi, 2 Haziran 1968'deki kısmi senato ve milletvekili seçimlerinde partinin oy oranını %3'ten %5'e çıkarmış olmasına rağmen, seçim sistemi değiştirilmiş olduğu için, hiç senatör çıkarmaması Aybar'ı partiye oy kazandırmak için yeni arayışlara sürüklemiştir²⁹⁸. Bu durum ise partiyi hem sarsmış hem de yeni fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Aybar'ın sosyalizme, birçok partiliye ters gelen "güler yüzlü sosyalizm", "hürriyetçi sosyalizm" sözcükleriyle simgeleşen yeni bir yorum getirmesi ve bunu çeşitli söylev ve demeçlerinde²⁹⁹ dile getirerek partililere Marks'ın yanında Proudhon gibi yazarları da okumalarını önermesi, birçok partili arasında tepkiyle karşılanmıştır. Aren'e göre Aybar, sosyalizm hakkındaki bu yeni görüşlerini, yetkili hiçbir parti organından geçirmeden doğrudan kendisi açıklamakta olduğu için, onun bu hareketi aynı zamanda kişisel bir yönetim anlayışının da bir yansıması olmuştur. Aybar parti üzerinde kişisel bir yönetim kurmuştu ve ciddi bir yanlışlık yapmadığı sürece kimse buna karşı çıkmamıştı. Fakat şimdi bu konuya eğilmek gerekiyordu³⁰⁰. Konuyu Merkez Yürütme

²⁹⁶ Kongrede alınan kararlar ve yapılan seçimlerin sonuçları için bkz.: *TİP II. Büyük Kongresi*, 20-24 Kasım 1966, Malatya, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargin Koleksiyonu ; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 194-210

²⁹⁷ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 234-235

²⁹⁸ Aren, partinin seçimlerdeki başarısının Aybar'ı hoşnut etmediğini, radyodan verilen seçim sonuçlarını birlikte izledikleri bir sırada, partinin oy oranının %4-5 civarında olduğu belli olunca Aybar'ın öfkelenildiğini ve kalkıp gittiğini belirtir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 126

²⁹⁹ Aybar'ın 13 Ekim 1968 günlü Ankara İl Kongresi konuşması için bkz.: Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. III, İstanbul, BDS, 1988, s. 120-122

³⁰⁰ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 127

Kurulu'na götürerek sorunu orada çözmek isteyen MYK üyelerinden Behice Boran, Nihat Sargın, Şaban Erik, Minetullah Haydaroglu, Sadun Aren, kendi aralarında bir önerge hazırlamışlardır. 16 Ekim 1968 tarihinde toplanan MYK'da bildirinin okunması sırasında MYK'nın diğer üyeleri bu konuda bilgilendirilmedikleri için önergeye karşı çıkmışlar, Aybar da bu durumu kendisine karşı düzenlenen bir komplo olarak değerlendirmiştir. Sert geçen görüşmeler neticesinde beşli önerge sahipleri toplantıyı terk etmişlerdir. 10 gün sonra toplanan GYK'da beşli önerge sahiplerinin MYK'dan çıkarılması istense de GYK'da bu istek kabul görmemiş sorun böylece Üçüncü Büyük Kongre'ye taşınmıştır³⁰¹. Dört gün süren Üçüncü Büyük Kongre'de baştan sona bu anlaşmazlık tartışılmış, Aybar anlaşmazlığı kendisine karşı girilmiş bir tertip/komplo olarak değerlendirmiş, buna karşılık önerge sahipleri, Aybar'ın sosyalizmden ayrıldığını ve tüzüğe aykırı olarak parti içinde kişisel yönetim kurmak istediğini belirtmişlerdir³⁰². Türkiye'ye özgü sosyalizmin özelliklerinin anlatıldığı toplantı sonrası beşli önerge sahipleri tek tek söz alarak konu ile ilgili görüşlerini dile getirmişlerdir³⁰³. Kongre sonrasında yayımlanan bildiride, sosyalizmin kapitalizmden sonraki aşamanın üretim tarzı olarak; kapitalist üretim ilişkilerinden özde ve biçimde farklı üretim ilişkileri olarak, olayları incelemede tahlilde ve senteze varmada kullandığı metod bakımından bir tane olduğunu, fakat toplumların çelişkileri birbirlerinin tıpa tıp aynı olmadığından temel çelişki; yani sermaye-emek çelişkisi aynı nitelikte olsa bile üst yapıya ait çelişkiler ve üst yapı-altyapı etki tepkisi, farklı ve geri kalmış toplumlarda bu farklar daha belirgin olduğundan, sosyalizmin de toplumlara göre ayrı biçimler aldığı ve alacağı açıklanmıştır. Türkiye'de sosyalizmin genel kanunlarına uygun olarak Türkiye'ye özgü bir yol izlenmesinin bilimsel bir zorunluluk olduğuna, Türkiye sosyalizminin işçi sınıfının öncülüğünde kurulacağına, kurulacak sosyalist düzende emekçilerin yönetim ve denetiminde her kademedede söz sahibi olacaklarına, sosyalizmin sadece bir ekonomik şema değil emekçi sınıfları özgür ve eşit kılacak biricik toplum düzeni olduğuna, Türkiye sosyalizminin, sosyalist akımı içerisinde tam bağımsız bir hareket olduğuna inançlarını dile getirmişlerdir³⁰⁴.

³⁰¹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 127-130

³⁰² *TİP III. Büyük Kongre açış Konuşması*, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Koleksiyonu, 15 sayfa;

TİP III. Büyük Kongre Kararları, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu 2 sayfa

³⁰³ Tartışmalar için bkz: Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. III, s. 171-294

³⁰⁴ *TİP III. Büyük Kongre ve Kararları*, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 281

Aren'e göre Aybar bu kararda *güler yüzlü sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm* gibi nitelermelerden bahsetmeden Türkiye'ye özgü sosyalizm görüşünü üstü örtülü bir biçimde ifade ederek, kongrede kendinden yana olan delegelerin de görüşlerini kabul etmelerini sağlayabilmeyi amaçlamış; ancak bu durum Aybar'ın, kongrede şeklen kazansa da ideolojik olarak kaybetmesine yol açmıştır³⁰⁵. NATO'dan çıkılması, ikili antlaşmaların feshedilmesi, ülkedeki Amerikan üslerinin tasfiyesi ile milletler arası sermayenin ülke içindeki sömürücü ilişkilerine son verilerek dışa bağlı komprador-ağa-bürokrat üçlüsünün emekçi sınıf üzerindeki zararlı hâkimiyetlerinin Anayasa'nın öngördüğü köklü değişikliklere bertaraf edilmesi karar altına alınmıştır. Kongrede ayrıca, Doğu ve Güneydoğu sorununun çözümünde ekonomik köklü dönüşümlerle birlikte psiko-sosyolojik faktörlerinde göz önüne tutulmasıyla gerçekçi bir çözüme ulaşabileceği, halkın dini inanç ve davranışlarına içtenlikle saygılı olduğu ifade edilmiştir³⁰⁶. Kongre sonrası yapılan seçimleri Aybar ve çevresi kazanmış, muhalif listeden sadece iki kişi Sadun Aren ve Şaban Erik GYK'ya seçilebilmişlerdir. Kongre sonrası yaşanan huzursuzluklar iyice artmış, parti içinde MDD'ciler, Üçüncü Yolcular gibi muhalif gruplar çıkmaya başlamıştır. Bu durum üzerine partiyi bölünmeden kurtarmak için Aybar'ın genel başkanlıktan ayrılması gerektiğine inanan dokuz partili parlamenterin girişimiyle 28-29 Aralık 1968 tarihinde Genel Merkez Büyük Kongre'yi olağanüstü olarak toplantıya çağırmıştır³⁰⁷.

5) TİP II. Olağanüstü Büyük Kongresi

Parti içi anlaşmazlıkları çözmek, partinin parçalanmasını engellemek amacıyla Aren-Boran grubu, parti genel merkezini, gerekli çoğunluğu sağlayarak Büyük Kongre'yi toplantıya çağırılmışlardır. İkinci Olağanüstü Büyük Kongre 28-29 Aralık 1968 'de Ankara'da yapılmıştır³⁰⁸. Kongrede Aybar, Aren-Boran grubu ile MDD'ciler ayrı listelerle seçimlere katılmışlar ancak seçimleri Aybar ve grubu kazanmıştır. Muhalefet listesinden ise Aren, Boran, Sargın, Erik'in olduğu on bir kişi GYK'ya

³⁰⁵ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 131

³⁰⁶ *TİP III. Büyük Kongre Kararları* TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu, S.1-2

³⁰⁷ Bu dokuz kişinin isimleri şöyledir: Ali Karcı-Çetin Altan-Sadun Aren-Adil Kurtel-Fatma Hikmet İşmen-Yunus Koçak-Şaban Erik- Behice Boran-Yusuf Ziya Bahadınlı. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 131-132

³⁰⁸ "Olağanüstü bu kongrenin temel niteliği Üçüncü Büyük Kongre'nin devamı olması ve tarafların konuşmalarında düşüncelerini ve suçlamalarını tekrarlamalarıdır." Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 241-243

seçilmiş, yedek üyeliklerin çoğunu ise muhalefet listesi kazanmıştır. Aren'e göre bu durum ilerleyen dönemde GYK'dan ayrılmalar oldukça muhalefetin kuruldaki sayısının artmasını sağlayacaktır³⁰⁹. Kongrede partinin sosyalist niteliğini vurgulayan ve parti içi demokrasiyi geliştiren doğrultuda kararlar alınmış ve tüzükte bir takım değişiklikler yapılmıştır. Partinin en temel belgelerinden biri olan TİP Tüzüğü'nün 2. maddesine “*sosyalist*” sözcüğü eklenerek partinin bu niteliği ayrıca vurgulanmıştır. Yine tüzükte yapılan bir değişiklikle o güne kadar Parti'den tasfiye edilenlerin tekrar Parti'ye dönmelerine olanak sağlamıştır. İhtilafın çıktığı günden bu yana partide meydana gelen olayların olağanüstü bir durumun neticesi olduğu gerekçesiyle beşli önerge sahipleri hakkında hiçbir disiplin kavuşturması yapılmamasına karar verilmiştir³¹⁰. Tüzük'te genel başkanın görev ve yetkilerini belirleyen 34. maddeye yapılan bir ekle, partinin temel görüşleri, tüzük, program, büyük kongre ve GYK kararları doğrultusunda yeni yorumlar yapılması veya yeni görüşler ortaya atılması ihtiyacı duyulduğu zaman, genel başkanın konuyu Merkez Yürütme Kurulu'nda görüşülmesini sağlaması ve kurul onayından sonra bu görüşlerin açığa vurulması yönünde karar alınmıştır³¹¹. Ayrıca Parti üyelerinin, parti içi demokrasi gereği, parti meselelerini yetkili organlarda tartışabilecekleri fakat karara bağlanan bir konuda parti üyelerinin aksi görüşte olsalar dahi parti kararına uygun hareket etmeleri gerektiği de alınan kararlardan bir diğeridir³¹². Bilim ve Araştırma Bürosunun çalışma usulü ile ilgili yapılan bir değişiklikle, büronun kendi inisiyatifiyle hazırladığı raporları doğrudan GYK'ya sunabilmesi ve GYK'nın da bunları bir sonraki toplantısında gündeme alması zorunlu hale getirilmiştir. Bu madde, Basın Araştırma Bürosu'na, parti çalışmalarında abartılı bir ağırlık getirmiş olsa da, partinin bilime ve tarafsızlığa büyük önem vermesi açısından önemlidir³¹³.

Partinin toplanan son iki kongresinde parti içindeki anlaşmazlıklar çözülememiş, Aybar'ın genel başkanlıktan uzaklaştırılması üzerinde ısrarla durulmuş,

³⁰⁹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 130-133

³¹⁰ *II. Olağanüstü Büyük Kongre Delegeleri Tarafından Kongre Başkanlığına Sunulan ve Kongrece Onaylanan Metin*, 28 Aralık 1968, TÜSTAV Arşivi, Nihat Sargın Fonu, s. 1

³¹¹ Genel başkanın görev ve yetkilerini belirleyen bu maddeye yapılan böyle bir ek beşli önerge doğrultusunda olup adeta onun birinci maddesinin tüzükleşmiş ifadesidir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 133

³¹² *TİP II. Olağanüstü Büyük Kongre Kararları*, Tüstav Arşivi; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 284-285

³¹³ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 130-133

birbirine muhalif bu iki grubun birlikte çalışması da artık olanaksız hale gelmiştir³¹⁴. Bu nedenle Aren-Boran grubunun başını çektiği muhalif grup iki yıl sonra yapılacak kongreye hazırlanmak için 1 Mayıs 1969'dan itibaren Emek adını verdikleri bir dergi çıkararak görüşlerini kamuoyuna aktarmaya, MDD görüşünün sol çevrelerde etkin hale gelmesi ve partililer arasında hızla yayılması üzerine savaşımlarını bu gruba karşı vermeye başlamıştır. Aybar ve onu destekleyenler ise 1969 Ekim'inde yapılacak olan milletvekilliği seçimlerine hazırlanmaya ve bu doğrultuda çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Çark-Başaktan oluşan parti amblemi işçi-köylü karması bir insan silüetiyle değiştirilmiş, seçime parti ile ilgisi olmayan bir toprak ağasının konulması ise partililer ve partiye sempati duyanlar arasında hoş karşılanmamıştır. 12 Ekim 1969'da yapılan genel seçimlerde başarılı olamayan TİP'in oyları 1965 seçimlerine göre gerilemiş, seçim sistemi de değişmiş olduğundan meclise iki milletvekili sokabilmiştir. Seçimlerden istediği sonucu alamayan Aybar, 15 Kasım 1969'da toplanan GYK'da, hem parti genel başkanlığından hem de MYK'dan istifa etmiştir³¹⁵. Yeni yapılan MYK seçimlerinde Aybar grubunun adayı Mehmet Ali Aslan genel başkanlığa seçilmiş, kısa süren başkanlığı, MYK üyelerinin daha etkin çalışmasını sağlamak amacıyla toplantıya çağırıldığı GYK'nın toplantı çağırısına uymamasını³¹⁶ kendisine karşı bir güvensizlik olarak değerlendirip istifa etmesiyle son bulmuştur. Bu durum üzerine aynı toplantıda Şaban Yıldız parti genel başkanlığına seçilmiş ve MYK seçimlerinde Emek grubunun ağır basması üzerine Mehmet Ali Aybar, Yaşar Kemal, Samim Kocagöz, Kemal Aksoy GYK'dan daha önce bahsedildiği gibi istifa etmişlerdir. Toplantının dağılması üzerine Şaban Yıldız MYK'yı seçmek üzere GYK'yı 3 Ocak 1970 tarihinde toplantıya çağırması, önceki toplantıda istifa eden dört üyenin yerine dört yedek üyeyi çağırması üzerine Aybar, Yaşar Kemal, Kemal Aksoy istifalarını geri aldıkları gerekçesiyle toplantıya katılmışlar ancak Şaban Yıldız ise söz konusu istifaların geri alınamayacağını belirtmiştir. Yapılan oylama sonucu Aybar ve arkadaşları GYK'dan çıkarılmış, yeni seçilen MYK'da genel sekreterliklere Behice

³¹⁴ Kongre konuşmalarının teyp çözümü için bkz.: Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 758-825.

³¹⁵ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 896-897

³¹⁶ Sargın parti tarihinde ilk kez GYK'da yeterli çoğunluğun sağlanamadığını belirtmiştir. Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 899

Boran ve Hüsamettin Güven'in getirilmesiyle parti yönetimi EMEK grubunun eline geçmiştir³¹⁷.

6) TİP IV. Büyük Olağan Kongresi

1969 seçimlerini kazanan Adalet Partisi (AP) içerisindeki anlaşmazlıklar neticesinde 40 kadar milletvekili partiden ayrılıp Demokratik Parti'yi (DP) kurmuşlardı. Ülke içerisinde etlinliğini kaybetmeye başlayan AP iktidarının bu döneminde sağcı çevrelerin TİP ve diğer solcu çevrelere saldırıları da artmış, gençler arasında sosyalizm için demokratik savaşım anlayışı yerini silahlı savaşıma bırakmıştır. Bu bunalımlı dönemde iş başına gelen TİP'in yeni yönetiminin ise bir an önce Büyük Kongre'yi toplayarak partiyi yeni yönetime teslim etmesi gerekiyordu. Bu amaçla Dördüncü Büyük Kongre 29-31 Ekim 1970 yılında Ankara'da toplanmıştır. Kongreye katılması gereken delege sayısının 341 olması gerekirken kongreye 206 delege katılmış³¹⁸, MDD'cilerin Aydınlik Sosyalist grubuna mensup olan diğer delegeler ise aynı gün yapılan Devrimci Kurultay'a dâhil olmuşlardır. Kongre'de yapılan seçimleri genel merkezin hazırladığı listenin adayları kazanmış³¹⁹, doğulu delegeler ise seçimlerde aday göstermedikleri gibi blok halinde beyaz oy kullanmışlardır³²⁰. Üç gün süren kongrede sosyalist hareketin karşı karşıya olduğu sorunlar ve bunların çözüm yolları ile parti içi sorunlar tartışılmış ve bu doğrultuda önemli kararlar alınmıştır. Türkiye'nin altmış yıldır demokratik devrim sürecinde bulunduğu, sermaye-emek çelişkesinin aynı zamanda emperyalist güçlerle antiemperyalist güçler arasındaki çelişki ile de çakıştığı, emperyalizme karşı siyasi bağımsızlık için mücadele ile sosyalizm için mücadelenin tek bir bütün olduğu, Türkiye'nin önündeki devrim aşamasının sosyalist devrim olduğu (Karar no:1) ve sosyalist mücadelenin ancak işçi sınıfının bağımsız siyasi örgütü tarafından başarıya ulaştırabileceği belirtilerek Milli Demokratik Devrim tezi reddedilmiştir. Kongrede alınan kararlarda Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğu (Karar no:6) ve partinin Kürt sorununa işçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesinin gerekleri

³¹⁷ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 134-139

³¹⁸ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 978

³¹⁹ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s.1379-1380 "Seçim Sonuçları"

³²⁰ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 140-141

açısından baktığını kabul etmiştir³²¹. Kongreden sonra GYK başkanlığına Behice Boran, genel sekreterliklere Şaban Erik ile Sedat Çiltaş getirilmiş, böylece partide tam bir görüş birliği sağlanmıştır. Yeni yönetim hemen çalışmalara başlamış seçimlerin öne alınma olasılığına karşın partinin il ve ilçelerde örgütlenmesi işine hız verilmiş, 1971 Ocak ayına gelindiğinde ise partinin 19 ilde örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir. Parti eğitim çalışmalarına da hız vermiş, bu amaçla Emek Dergisi'nin yanı sıra 15 günlük bir parti gazetesi çıkarılması kararlaştırılmış, gazetenin ilk sayısı 1 Şubatta çıkarılmış ve parti üyeliklerinin yenilenmesi konusunda il ve ilçe örgütleri bilgilendirilmiştir³²². TİP'in emperyalizme karşı tam bağımsızlık için, faşizme karşı Anayasa ve demokrasi için, kapitalizme karşı sosyalizm için mücadeleye devam ettiğini belirten Boran³²³, 1971 yılının başlarında ülkenin içinde bulunduğu durumdan yola çıkarak 8 Ocak 1971'de basına verdiği bir bildiri ile "Faşizme Hayır" kampanyasını başlatmış, konu ile ilgili bildirimler dağıtılarak açık ve kapalı salon toplantıları yapılmıştır. Ancak kampanya sırasında çok sayıda partili tutuklanmış ve parti genel başkanı başta olmak üzere diğer partili yöneticiler hakkında da çeşitli davalar açılmıştır.

12 Mart 1971 günü Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Güler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyicioğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur Cumhurbaşkanı, Meclis ve Senato Başkanlarına yönelik ultimatom niteliğinde bir muhtıra vermişler, bunun üzerine Demirel hükümeti istifa etmiş; aynı günün akşamı devlet radyosunun haber bülteninde TİP hakkında Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açıldığı duyurulmuştur³²⁴. Muhtıra ile birlikte o zamana kadar devam eden çok partili demokratik yaşam sona ermiş ve askeri yönetim başlamıştır. Demirel hükümetinin yerine CHP'den istifa ederek bağımsızlaşan Nihat Erim başkanlığında bağımsız kişilerden oluşan bir hükümet kurulmuştur³²⁵. 26 Nisan 1971 tarihinde hükümet işçi

³²¹ *TİP IV. Büyük Kongresi*, 29-31 Ekim 1970 Ankara, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu, s. 6-7 ; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 286-294

³²² Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 141

³²³ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 1041-1043 "TİP Genel Başkanı Behice Boran'ın TİP'in 10. Kuruluş Yılı Dönümü Dolayısıyla Yaptığı Konuşma Metni"

³²⁴ Muhtıra için bkz.: Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 146 ; Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 1047-1048

³²⁵ Burada dikkat çeken bir unsur da yeni kurulan hükümete AP ve CHP'nin güvenoyu vermelerinin yanı sıra Mehmet Ali Aybar'ın da güvenoyu vermiş olmasıdır. Nitekim daha sonra bir roportajında

sınıfının yoğun ve ilerici hareketlerin yoğun olduğu on bir ilde sıkıyönetim ilan etmiş³²⁶; ancak buna rağmen TİP normal çalışmalarını sürdürmüş; 22 Mayıs 1971 tarihinde Düzce’de yaptığı toplantı ise son toplantısı olmuştur. İsrail konsolosunun sol bir örgüt tarafından kaçırılması üzerine ülkede geniş bir gözaltına alma eylemleri başlamış, daha önce Ankara savcılığı tarafından haklarında dava açılmış olan MYK üyeleri de dâhil olmak üzere çok sayıda partili gözaltına alınmıştır. Bunun üzerine partide daha önce karar altına alındığı gibi genel başkanlığa Şaban Yıldız, genel sekreterliğe ise Mehmet Selik vekâlet etmeye başlamıştır³²⁷.

D) Türkiye İşçi Partisi’nin Kapatılması

Parti yöneticilerinin tutuklanmaları, sıkıyönetim dolayısıyla konulan yasaklar nedeniyle iyice çalışamaz duruma gelen TİP hakkında, 11 Haziran 1971 günü Anayasa Mahkemesi’ne “*TİP’in kapatılması*” istemiyle dava açılmıştır³²⁸. Siyasi partilerin ülke bütünlüğünü bozucu amaç güdemeyeceklerini belirten 87. madde ile Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli, dini kültür farklılıklarına yahut dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyeceklerini belirten 89. maddeye dayanılarak açılan davaya karşı parti yazılı ve sözlü savunma yapmış³²⁹, 40 gün süren dava sonrası, Türkiye İşçi Partisi, Anayasa’nın 57. maddesine³³⁰, Siyasi Partiler

Aybar, Mumcu’nun “12 Mart’ı nasıl karşıladınız?” sorusuna cevaben şunları söyleyecektir: “*Evet 12 Mart olmuştu. Nihat Erim senatoda ‘Ben Anayasayı değiştirmeye değil, tastamam uygulamaya geldim, uygulayacağım’ demişti. İnanmışım. Güvenoyu verdim. Sonra değişti. Anayasanın değiştirilmesi için girişimde buldum. Ben de her değişikliğe karşı çıktım. Değiştirme önerileri vererek her maddeyi de savundum. Biz parti olarak anayasaya bağlı olduğumuzu defalarca tekrarlamıştık. Şimdi anayasa kuşa çevrilirken sessiz kalamazdım elbet.*” Mumcu, *Aybar İle Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık*, s. 60. Aren’e göre, 12 Martı izleyen ilk günlerde, gerek muhtırada Anayasada öngörülen reformlara atıf yapılması gerekse Erim hükümetinin liberal-demokrat görüntüsü olayın vehametinin anlaşılmasını önlemiş, öyle ki MDD görüşüne yatkın bazı sol çevreler dahi bu hareketi destekleyen demeçler vermişlerdir. Her ne kadar TİP, 12 Martı siyasal yaşamın bir bunalımı bir çıkmazı olarak değerlendirmişse de bu olumsuzluğun boyutlarını tam olarak kavrayamamıştır. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 147

³²⁶ Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 1057

³²⁷ GYK’nın olağanüstü son toplantısı ve alınan kararlar için bkz.: Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 1062-1064

³²⁸ 971/3 sayılı iddianame ile Anayasa Mahkemesi’ne Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nca açılan davada, Türkiye İşçi Partisi’nin 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 4. Kısımının 87. ve 89. maddelerine aykırı faaliyette bulunduğu iddia edilmiş ve Anayasa’nın 57. maddesi gereğinde temelli kapatılması istenmiştir. Behice Boran, *İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası – İfade ve Savunma-*, İstanbul, Bilim Yayınları, 1975, s. 9

³²⁹ İfadeler ve Savunmalar için bkz.; Boran, *İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası – İfade ve Savunma-*, s. 41-201

³³⁰ Siyasi partilerin tüzükleri, programları, faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak

Kanunu'nun 89. maddesine aykırı davrandığını tespitiyle, Anayasa'nın 57., Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. ve 111. maddesi gereğince 20 Temmuz 1971 günü kapatılmasına oybirliği ile karar verilmiştir³³¹. Kapatılmaya karşı gerekçeli karar 6 Ocak 1972 günü Resmi Gazete'de yayınlanmıştır³³². Partinin kapatılmasının üzerine parti merkezi olarak kullanılan ve partinin malı olan daire, içindekiler ile birlikte devlete intikal etmiş, partinin kapatılmasından 6 gün sonra 26 Temmuz 1971'de parti yöneticileri hakkında Ankara 3 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde dava açılmıştır³³³.

E. Seçimler ve Türkiye İşçi Partisi

Türkiye'de çok partili sisteme geçilmesiyle beraber tek dereceli seçim sistemi 1946 yılında uygulanmaya başlamış ve 1950 seçimlerinde yerel seçkinlerden kurulu DP iktidara gelmiştir. Çoğunluk sisteminin DP lehine işlediğini gören CHP ise muhalefette kalmış, halkın 1946'dan beri siyasal yaşama katılımları artarken yeni seçkinler de asker ve sivil bürokrasinin dışında örgütlenerek güçlenmiş, siyasal etkinliklerini artırmışlardır. Geçmişteki çoğunluk sisteminin doğurduğu, muhalefeti güçsüzleştiren olumsuz sonuçlara bir tepki olarak 1961'de Nispi Seçim Sistemi'nin kabul edilmesi³³⁴, kurucu meclisin TBMM Genel seçimlerinin 15 Ekim 1961 tarihinde yapılacağını açıklaması³³⁵ ve anayasal güvencelerin de artmasının etkisiyle çeşitli

zorundadır. Bunlara uymayan parti temelli kapatılır. Siyasi partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesi'ne hesap verirler. Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesi'ne ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece mali denetimlerin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir. Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesi'nde bakılır ve kapatma kararı ancak bu mahkemece verilir. **Resmi Gazete**, sayı 10859, 20.07.1961, 1961 Anayasası, s. 4644

³³¹ Boran, *İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası – İfade ve Savunma-*, s. 10

³³² **Resmi Gazete**, 6 Ocak 1972, Sayı: 14064, s. 3-16

³³³ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 160-164 ; Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 1065-1074

³³⁴ 1960 darbesi sonrası 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ve 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edilerek seçim sisteminde değişikliğe gidilmiştir. 25 Mayıs 1961 tarihli 306 sayılı kanunla Nispi Sistem uygulamasına geçilmiş, kanunun birinci maddesinde milletvekili seçimlerinin nispi temsil usulüne göre yapılacağı kabul edilmiştir. Nispi Seçimin Çevre Barajlı *d'Hondt* uygulaması yürürlüğe konmuş ve böylece Liste Usulü Çoğunluk Sistemi terk edilmiştir. TBMM Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu Toplantısı, 76. Bileşim 6. cilt: 2-7; *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 28. Bileşim, s. 92-152; Tuncer, 2002, s. 25

³³⁵ “Türk milletinin layık olduğu demokratik rejimin milli irade ile tecellisini sağlayacak olan TBMM Genel seçimlerinin 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmasına Kurucu Meclisin 21 Temmuz 1961 tarihli birleşik toplantısında karar verilmiştir.” **Resmi Gazete**, 22 Temmuz 1961 sayı: 10861 Karar no. 58 sayfa.4682

toplumsal güçlerin ve siyasal eğilimlerin parlamentoya girişi hızlanmışsa da³³⁶ TİP Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlere katılamamıştır³³⁷.

TİP'in örgütlenmesi ve ülke düzeyinde tanınır hale gelmesinde seçimler büyük rol oynamıştır. Seçimler dolayısıyla partinin açık hava ve kapalı salon toplantıları yapmasının yanı sıra³³⁸ radyodan konuşma yapabilme imkânının da olması partinin halka kendini dahi iyi anlatmasına, taraftar toplamasına olanak vermiştir. Nitekim TİP de “*partinin iktidar yolunu aşmasında, emekçi halkın gönlünde daha köklü ve yaygın yer almasında önemli bir fırsat*”³³⁹ olarak gördüğü seçimlere, seçimler öncesi bütün il ve ilçe kurulu başkanlıklarına gönderdiği genelgelerle sistemli biçimde hazırlanmaya çalışmış, il ve ilçe genelinde örgütlenme çalışmalarına öncelik vermiştir.

1) 1963 Mahalli Seçimleri

17 Kasım 1963 günü yapılan mahalli seçimlerin parti için önemi çok büyüktür. Çünkü bu seçim, TİP'in katıldığı ilk seçimdir. Bu seçimler dolayısıyla parti, seçim süresince radyo aracılığıyla yaptığı propagandasıyla yurt ölçüsünde halka kendini tanıtmaya olanağı bulmuş ve parti meşruiyet mücadelesi dönemini aşmıştır. Aynı zamanda bu seçim partinin örgütlenmesi yönünde itici bir adım olmuştur³⁴⁰. Partilerin mahalli seçimlere girebilmeleri için on beş ilde bütün ilçeleriyle örgütlenmiş olmaları gerekliliği bu seçim yasasında öngörülmediği için Yüksek Seçim Kurulu (YSK)'nin bazı kararları TİP'in seçimlere katılması yönünde bazı tereddütler yaşanmasına yol açmışsa da, YSK'nın sonradan yaptığı açıklama ile bu tereddüt ortadan kalkmış ve TİP 1 Eylül günü yaptığı GYK toplantısında seçimlere katılma kararı alarak bunu örgüte bildirmiştir³⁴¹. Parti bu seçimi, emekçi halkın öz partisi olduğunu halka duyurmak için

³³⁶ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 436-438

³³⁷ Çünkü 25 Mayıs 1961'de kabul edilen Seçim Yasası, bir partinin, milletvekili seçimlerine girebilmesini en az 15 ilde ve bu illerin de bütün ilçelerinde örgütlenmesi koşuluna bağlamaktaydı. Bu durum, yeni kurulmuş, fakir partiler için yerine getirilmesi güç bir koşuldur. Nitekim yeni kurulmuş bir parti olan TİP de bundan dolayı böyle bir örgütlenme denemesine girişmemiş ve 1961 seçimlerinde yer alamamıştır. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 36

³³⁸ Aren anılarında, Aybar'ın partiyi tanıtmak için GYK toplantılarını çeşitli illerde yaptırdığını, Ankara'da yapılırsa bu toplantıların kimsenin dikkatini çekmeyeceğini, ama Antep'te yapılırsa en azından Antep'linin dikkatini çekeceği düşüncesinde olduğunu, partinin bir iki toplantısına kendisinin de katıldığını aktarır. Sadun Aren, *Puslu Camın Arkasından*, 2. Bs., Ankara, İmge Yayınevi, 2006, s. 114

³³⁹ *TİP Haberleri*, 1 Nisan 1968, S.11, s. 6-7

³⁴⁰ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 101

³⁴¹ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 101-102

eşsiz bir fırsat olarak değerlendirmiş³⁴², halka oyunu TİP'e verdiği takdirde kendisine vermiş olacağını dile getirmiş ve halkı kendine dolayısıyla TİP'e oy vermeye davet etmiş, diğer seçimlerde kullanacağı “*Oyunu Kendine Ver*” sloganını ilk kez bu seçimlerde kullanmıştır. TİP seçim kampanyasında yaptığı konuşmalarında temel görüşlerini; Anayasa partisi olduğu, mücadelesinin anayasa mücadelesi doğrultusunda olduğu üzerinden dile getirmiştir³⁴³. Parti bu seçimlere Adana, Antep, Diyarbakır, İçel, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Ankara, Kocaeli olmak üzere dokuz ilde ve bu illerin otuz bir ilçesinde katılmış ve toplamda 37.898 oy almıştır³⁴⁴. TİP, ilk kez Diyarbakır'ın Lice ve Kocaeli'nin Gölcük ilçelerinde belediye meclis üyelikleri kazanmış, Mart 1964'de bir gecekondu semti olan İzmir Gültepe beldesinde yapılan belediye seçimlerinde belediye başkanlığını³⁴⁵ ve belediye meclis üyeliklerinden yedisini kazanmıştır³⁴⁶.

2) 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri

1963 mahalli seçimlerinden sonra TİP 1964 senato seçimlerine katılmak için hazırlanmaya başlamıştır. Seçim kanununa göre siyasi partilerin seçimlere katılabilmeleri için kendi tüzükleri doğrultusunda ilk kongrelerini yapmış olmaları ve en az on beş ilde, en az altı ay önce il ve ilçe teşkilatlarını kurmuş olmaları gerekmektedir. TİP, Adana, Antep, Ankara, Bilecik, Bolu, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Eskişehir, İçel, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tunceli'de bütün ilçeleriyle, Çanakkale, Konya, Malatya, Samsun, Urfa, Yozgat, Zonguldak'ta kısmen

³⁴² Uğur Mumcu ile yaptığı bir söyleşide Aybar, TİP'in gelişmesi bakımından 1963 yerel seçimlerine katılmasının önemli bir yer tuttuğunu belirtir. TİP'in bu seçimlere katılarak radyodan halka hitap etme olanağına kavuşması ve o güne kadar klasik halka sesleniş tarzının “*sayın vatandaşlar*” yerine “*işçiler, köylüler, emekçiler, ezilen insanlar*” olarak yapılmasının, köylü ve işçilerin partiye sempati ile bakmasını sağladığını ve TİP'in eskisine oranla daha hızlı gelişmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Mumcu, *Aybar İle Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık*, s. 40-41

³⁴³ TİP Genel Merkezi, *21 Ekim 1963 gün ve 281 sayılı Genelge*, akt. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 102-103

³⁴⁴ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s.89 ; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 106-107

³⁴⁵ Dahası, CHP'den seçilen belediye başkanının, kendi partisinden ayrılıp bağımsız olduktan sonra TİP'e katılmasıyla TİP, ilk partili belediye başkanına da kavuşmuştur. Ayrıca Temmuz 1968'de İstanbul Belediye Meclisi'ne seçilen AP'li üyelerin seçimi iptal edilince, CHP iktidara geçmiş, AP'lilerin yerine gelen TİP'li üyeler ise ana muhalefet grubunu oluşturmuşlardır. TİP, Eylül 1968'de Yozgat'ın Sorgun ilçesinin Bahadınlı Belediyesi'nde belediye başkanlığının yanı sıra belediye meclis üyelikleri de kazanmıştır. Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 441

³⁴⁶ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 107

örgütlenmiş olup örgütlü ilçe sayısı 183'e ulaşmıştır³⁴⁷. TİP, bu seçimlere katılmak için başvuruda bulunmuş ancak YSK bu başvuruyu, TİP'in seçimlere girmek için yasal yükümlülükleri yerine getirmediği gerekçesiyle reddetmiştir. Kanun gerekçesi ise, ilçe seçim kurullarının kuruluş günü olan 1 Nisan 1964'ten geriye doğru gidilerek hesap edilecek altı aydan beri, TİP'in ilçeleriyle 15 ilde örgütünü tamamlamamış olmasıdır³⁴⁸. Bu durum üzerine Parti Merkez Yürütme Kurulu, Mehmet Ali Aybar'ı bağımsız senatör adayı olarak göstermek istemişse de İstanbul Seçim Kurulu, Aybar'ın adaylığını cumhurbaşkanına ve hükümete yazı ile hakaret suçundan ağır hapse mahkûm edilmiş olduğu gerekçesine dayanarak reddetmiştir³⁴⁹. TİP'in bu karara yaptığı itirazlardan bir sonuç çıkmamış ve bu durum neticesinde TİP 1964 senato seçimlerinde yer alamamıştır³⁵⁰.

3) 1965 Milletvekilliği Genel Seçimleri

1965 yılı milletvekili genel seçimlerinin yapılacağı yıldır ve adil olduğu düşünülen barajlı d'Hondt sisteminden büyük partilerin kazançlı çıkmaları üzerine 1965 seçimlerinde baraj sistemi kaldırılmış, yerine küçük partilerin de meclise girmesini kolaylaştıracak Ulusal Artık Sistemi diğer bir ifadeyle Milli Bakiye Sistemi kabul edilmiştir³⁵¹. Bu sisteme göre bir parti seçimlerde aldığı oylarla orantılı olarak milletvekili çıkarabilecek, %10 oy aldığı zaman meclisteki sandalyelerin de %10'una sahip olabilecekti. Oysa Nispi Temsil sistemi küçük partilerin kazandıkları oyları da barajı geçen partilere vermekteydi. Bu sebepten dolayıdır ki, TİP de ulusal artık

³⁴⁷Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 131

³⁴⁸ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 230-231

³⁴⁹ Varuy, ilçe seçim kurulu kararını Anayasa'ya aykırı bulmaktadır; çünkü Anayasa'ya göre yüz kısaltıcı olmayan bir suçtan hüküm giyip de Anayasa'nın kabulünden önce affa uğramış olanların seçimlerde aday olabileceğini kabul etmiştir. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 133. Benzer bir değerlendirmeyi Sargın da yapmaktadır: "Anayasa'nın geçici 11. maddesi yüz kısaltıcı olmayan bir suçtan hüküm giymiş olanlar, bu anayasanın kabulünden önce affedilmiş olanlar 68. maddede yer alan seçilme yasağına tabi değildir." Hükmünden yola çıkarak Aybar'ın adaylığının reddinin hukuki olmadığı kanaatinde olduğunu belirtir. Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 229-233

³⁵⁰Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 233

³⁵¹ 1965 genel seçimi öncesinde 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı kanunda değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikle Türkiye'de ilk kez nispi temsil sistemine milli bakiye/ulusal artık sistemi eklenmiştir. Bu, küçük partilerin parlamentoda temsilini olanaklı kılan bir sistemdir. Böylece her bir oyun hesabı amaçlanmış, seçim çevresi milletvekilliği için değerlendirilemeyen oyların ulusal seçim çevresinde birleştirilmesi öngörülmüştür. Tuncer, E., *Osmanlıdan Günümüze Seçimler, Siyasal Ve Sayısal Değerlendirme (1877-1999)*, Ankara, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2002, s. 25; Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 438

sistemini kendisi gibi yeni kurulan, küçük partilere yaşama ve Meclis'te de temsil hakkı verdiği için savunmuştur. Çünkü TİP'e göre bizimki gibi “buyrukçu” ülkelerde koalisyon hükümetleri kurulması, demokrasinin yerleşmesi ve işlerlik kazanması açısından yararlı olabilirdi³⁵². Bu yıl aynı zamanda partiye yönelik saldırıların da yoğun biçimde başladığı bir yıldır³⁵³ ve parti örgütlenmesinde kentlerde işçilerin kırsalda köylülerin eskiye oranla partiye katılması, partinin bu saldırılara göğüs germesinde itici güç olmuştur. Bu seçimlere güç koşullar altında hazırlanan parti seçim kanununun şartlarını fazlasıyla yerine getirmiş, 21 il ve bu illerin ilçelerinde teşkilatlarını kurmuştur. 658 sayılı kanun gereği TBMM üyelikleri için yapılacak asıl seçimlerden önce yargısal denetim altında partiler içinde bir ön seçim yapılması öngörülmektedir. TİP de yapılacak ön seçimlerde parti aday kurullarından partinin karakterini korumak amacıyla yapılacak oylamada parti tüzüğü'nün 53. maddesini göz önünde tutmalarını istemiştir. Yönetmelik gereğince ön seçimlere katılacak parti üyesi sayısı kısıtlıdır ve bunlar genelde parti organlarında görev almış kişilerdir. Parti bu seçimlere 51 ilde katılmış, 31 ilde ön seçim yapılmış ve 2 ilde aday sayısının az olması nedeniyle bu illerin adayları 648 sayılı kanuna göre merkez yoklaması suretiyle belirlenmiştir. Merkez Yürütme Kurulu tarafından seçilen adaylar için genel merkez kontenjanını da ekleyince genel merkezin hukuki tekeli ile karşılaşmıştır ki teorik olarak bu durum doktrin partilerinin merkeziyetçi eğilimiyle uyum içerisindedir. Yasal olan bu durum partinin mutlak otoritesini daha da artırmıştır. Siyasi Partiler Kanunu gereği, TİP de MYK tarafından yapılan atamalar, Milli Bakiye Seçim Sistemi'nin gereğidir ve bu durum TİP'in büyük illerin dışında liste başında bulunan adayların seçilme şansının bulunmasını diğer illerdeki adayların ise sayıyı tamamlamak için listeye eklenmesini gerektirmiştir. Seçim sisteminden dolayı seçim listesinde birinci sıralarda seçilme ihtimali yüksek olan adaylara yer verilmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerdeki toplam 57 adayın 6'sı işçi, 6'sı sendikacı, %10'u avukat, %10'u memur, %5'i yazar, %5'i doktor, %2'si subay, 1'i matbaa sahibi, 1'i sinemacı, 1'i öğretim üyesi, 2'si editördür ve bu durum muhalefet tarafından partinin “*Nasırlı Eller Meclis'e*” sloganına karşılık “*Pamuk Eller Meclis'e*” biçiminde

³⁵² Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.I, s. 237-238

³⁵³ TİP karşıtı eylemler için bkz.: Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 285-314 ; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 151

yorumlanmıştır³⁵⁴. Parti bu seçimde propaganda yöntemlerinin hemen hepsini kullanmıştır. TİP'in ilk seçim toplantısı 19 Eylül 1965 günü büyük bir kalabalığın katılımıyla İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda yapılmıştır. Genel merkezin hazırlamış olduğu seçim bildirisi, parti genel başkanı Aybar tarafından halka açıklanmıştır. Bu bildiri genel olarak partinin ana hedeflerini de açıklamaktadır³⁵⁵. 10 Ekim 1965 seçimlerinde 9.748.678 seçmen oy kullanmıştır. Seçimlere katılma oranı %71,3'tür. Bu seçimlerde CHP % 28.7, CMKP³⁵⁶ % 2.2, MP % 6.3, YTP % 3.7, AP % 52.9, TİP ise % 2.83 oranında oy almıştır³⁵⁷. 67 ilin 51'in de seçimlere giren parti aldığı 276.101 oy ile³⁵⁸ Meclis'e 13'ü ulusal artık sistemiyle seçilmiş toplam 15 milletvekili göndermiştir³⁵⁹.

Partinin 15 sosyalist milletvekili ile meclise girmesi³⁶⁰ Türk siyasal yaşamında, tek başına iktidara gelen AP' nin nicel başarısının çok üstünde, nitel bir önem taşımaktadır. TİP aldığı 276 bin oyla sosyalizmin artık aydınlar arasında dolaşan bir fikir akımı olmaktan çıktığını, sadece büyük kentlerle sınırlı kalmayıp ülke sathına dağılarak, “*halka mal olmaya başladığını ve politik bir hareket*” halini aldığını gösteriyordu³⁶¹. Türk tarihinde ilk kez legal bir sosyalist parti seçimlere katılmış, parlamentoda yer almış ve parlamento ortamını sosyalist düşüncenin yayılması amacıyla kullanma şansı elde etmişti³⁶². Parti, mecliste grup sahibi olmakla birlikte diğer partilerle söz alıp konuşma bakımından eşit hakka sahip olmuş, böylece sosyal adalet ve güvenlik, işsizlik, fırsat eşitliği, bağımsızlık, emperyalizm, ikili anlaşmalar

³⁵⁴ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 153-155

³⁵⁵ Seçim Bildirisi'nin yanı sıra parti çeşitli broşürlerle, bilim araştırma kurulunca hazırlanan el kitapçıklarıyla da kendisine karşı yürütülen aleyhte propagandalara da karşı koyarken, halka kendini ve iktidarındaki hedeflerini de aktarmayı başarmıştır. Bkz.: *TİP Senin Partindir*, TİP Kadıköy İlçe Yönetim Kurulu Yayını, İstanbul, 1965 ; *Gelin Canlar Bir Olalım*, İstanbul, t.y, y.y ; *TİP Seçim Bildirisi*, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1965

³⁵⁶ Cumhuriyetçi Milliyetçi Köylü Partisi: 09.02.1954 yılında kurulan parti 08-09.02.1969 tarihinde yaptığı Olağanüstü Kongresi'nde Milliyetçi Hareket Partisi adını alacaktır. Kaynar der., *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, s. 100-103

³⁵⁷ *Resmi Gazete*, 19 Ekim 1965 Sayı: 12130, Karar no. 670 sayfa. 11

³⁵⁸ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 101-103

³⁵⁹ Ünsal *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 438

³⁶⁰ 12 Mart 1966'da parti üyelerinden ve 14'lerden Muzaffer Karan'ın partiden istifa etmesiyle partinin meclisteki koltuk sayısı 14'e düşmüştür. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 102

³⁶¹ Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 439-440

³⁶² Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 22

gibi konuları meclise getirerek bu konuda kamuoyu oluşturmayı başarmıştır³⁶³. Parti'nin 15 milletvekili ile meclise girmesi³⁶⁴ ve mecliste grup kurması, partinin meşruiyet kazanması açısından çok önemli bir adım olmuş, aynı zamanda maddi gücünü ve olanaklarını artırmıştır. TİP'in parlamentoya girmiş olmasının diğer partiler üzerinde de olumlu etkiler yaptığını belirten Aren, 1965 seçimleri öncesi ortanın solu görüşünü benimseyen CHP'nin bu görüşüne meclis tartışmalarında daha bir açıklık getirdiğini, diğer partilerinde TİP'in tutarlı ideolojik görüşü karşısında kendilerine çeki düzen verme ihtiyacı hissettiklerini belirtir. TİP'in parlamentoya girmesinin marksist sol üzerinde de etkili olduğunu belirten Aren'e göre Türkiye'de sol her zaman illegal çalışmış, halkla ilişki kuramamıştır. Bu nedenle marksistlerin halka kendi görüşlerini anlattıkları zaman halkın hemen yanlarında yer alabileceği görüşü de bu seçimlerle birlikte çökmeye başlamıştır. Çünkü seçimlerde ülke gerçekleri ve bunlara TİP'in getireceği çözümler halka radyodan tekrar tekrar anlatılmasına rağmen TİP'in bu seçimlerde %3 oy alması sosyalizm için savaşımın güçlüklerini gözler önüne sermiştir. Sosyalizm için uzun süreli savaşım veremeyeceğini düşünen aceleci marksistler ise parlamenter düzenin gerekliliğini sorgulamaya ve kestirme yollar aramaya başlamışlardır³⁶⁵. 1965 seçimleri aynı zamanda başta Aybar olmak üzere birçok partilide TİP'in kısa sürede seçimler yoluyla iktidara gelebileceği yönünde bir beklenti doğurmuş ve bu durum süreç içinde sorunlara yol açmıştır. Aybar kırsal bölgelerden daha çok oy geldiği için partinin işçi sınıfından ziyade köylülere yönelmesi gerektiğini düşünmüş ve bu durum parti içinde huzursuzluklara sebep olmuştur³⁶⁶. Bu seçimlerden sonra partinin yönetici gücü fiilen meclis grubunun elinde toplanmıştır. Grup üyelerinin çoğunun partiyi yürütecek nitelikte olmaması, bir yandan azınlığın yükünü artırırken diğer yandan grubun çoğunluğu Aybar'ın içe

³⁶³TİP'in parlamento çalışmaları için bkz.: Turhan Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, İstanbul, Tüstav Yayınları, 2004; Turhan Salman, *TİP Parlamentoda 1966-1967*, C.II., İstanbul, TÜSTAV Yayınları, 2004; Turhan Salman, *TİP Parlamentoda 1967*, C.III, İstanbul, TÜSTAV Yayınları, 2005 ; *TİP Parlamentoda 40 Yıl*, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı, İstanbul, 2006

³⁶⁴ 1965 milletvekilliği seçimlerini kazananlar: Çetin Altan (İstanbul), Mehmet Ali Aybar (İstanbul), Behice Boran (Şanlıurfa), Şaban Erik (Malatya) Muzaffer Karan (Denizli), Yunus Koçak (Konya), Adil Kurtel (Kars), Sadun Aren (İstanbul), Yusuf Ziya Bahadınlı (Yozgat), Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır), Yahya Kanbolat (Hatay), Ali Karıcı (Adana), Rıza Kuas (Ankara), Kemal Nebioğlu (Tekirdağ), Cemal Hakkı Selek (İzmir) *Resmî Gazete*, 19 Ekim 1965 sayı: 12130 Karar no. 670 sayfa.1-11; 1965-1966 yılı TİP üyesi parlamenterleri ve özgeçmişleri için bkz.: Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, s. 436-454

³⁶⁵ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 165-167

³⁶⁶ Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, s. 258

kapanma ve örgütü bir seçim aracı yapma taktiğini benimsemiştir³⁶⁷. Parti içi muhalefet 1965 seçimlerinden sonra güç kazanmaya başlamıştır. Bunun bir sebebi; parlamentoya seçilenlerin işçi ve emekçi halktan kişiler değil, parti genel merkezinden olan veya genel merkeze yakın olan aydınlardan oluşmasıdır ki bu durum genel başkan Mehmet Ali Aybar'ın "*Eli Nasırlılar Meclis'e*" söylemine ters düşmektedir. Diğer bir neden ise parti önderlerini sosyalizmin özverili savaşçıları olarak gören partililerin, seçim sonrası onları çalışmalarını karşılığında milletvekilliği veya senatör maaşı alan kişiler olarak görmeye başlamalarıdır³⁶⁸.

4) 1966 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri

5 Haziran 1966 günü yapılacak olan seçimlere hazırlanan TİP, il ve ilçe örgütlenmelerine devam etmiş, milletvekilleri görev bölümü yaparak seçime katılan illeri dolaşmışlar ve seçim kampanyalarını kendi mali olanaklarıyla yürütmüşlerdir. Seçim yasası gereği tam aday göstermeyen iller seçime katılmadığı için parti 40 yaşında olan, yükseköğrenimini bitirmiş, seçilme hakkına sahip üyelerine seçime aday olma görevi vermiş ve bu kişiler aday oldukları illere giderek partinin verdiği görevleri yerine getirmişlerdir³⁶⁹. Parti yapılan seçimlere katılarak 116.375 oy almış, %3.79 oy oranı ile 1 senatör çıkararak ziraat doktoru Fatma Hikmet İşmen'i Meclis'e göndermiş³⁷⁰ böylece meclisteki koltuk sayısı yeniden 15'e yükselmiştir. İşmen,

³⁶⁷ Varuy, Aybar'ın bu seçimde parti teşkilatının olmadığı yerlerden de oy alınması üzerine, parti teşkilatlarından, partiye oy veren hemen herkesi bularak onları partiye üye kaydetmelerini isterken diğer yandan partiye üye yazılacaklar için başvuruların titizlikle incelenmesini ve yeni kaydolacaklar için iki eski üyenin kefil olmasını istemesini ayrı bir ikilem olarak değerlendirir. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 166

³⁶⁸ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 104-105 ; Belli'ye göre; "Eli Nasırlılar Meclis'e" sloganı iyi bir slogandı; ancak kötü olan TİP yöneticilerinin bu sloganı uygulamayarak halkın karşısında yalnız konumuna düşmüş olmalarıdır. Seçimler arifesinde genel başkanın çevresindeki üst kademe yöneticiler milletvekili olma yarışına girmişlerdi ve özellikle milletvekillerinin yüksek maaş almaları ve diğer avantajları da göz önünde tutulunca bu durum karşısında duyulan üzüntü artıyordu. "...TİP ileri gelenleri halka verdikleri sözü tutmalı ve önemli sayıda eli nasırlı emekçiyi meclise sokmalıydı. Türkiye'nin özel koşulları da bunu gerektiriyordu. Türkiye gibi bir ülkede daha çok parlamento dışı bir eylemi olan emekçi partiyi güçlendirmek, emekçi halkı bilinçlendirmek ve örgütlendirmek, önceliği olan önemli bir işti. TİP yöneticilerine yakışan şey meclise girmek için birbirleriyle yarışmamaktı." **Mihri Belli, İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları**, 3. Bs., İstanbul, Doğan Kitapçılık A.Ş., s. 462-463

³⁶⁹ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 179-182

³⁷⁰ Devlet memuru olarak İstanbul Bölge Ziraat Mücadele ve Araştırma Enstitüsü'nde Bitki Virüs hastalıkları bölümünde yönetici olarak çalışan İşmen, görev durumu itibarı ile yasalar açısından herhangi bir siyasi partiye üye olamadığı için TİP'e dışarıdan destek vermekle yetinmiştir. Ancak bu durum 1965 seçimlerinden sonra değişecek, Anayasanın 68. maddesinin "Aday Olmak Memurluktan Çekilme Şartına Bağlanamaz" ilkesine ve bu yasayı düzenleyen başka bir yasa "Devlet memuru olanlar çalıştıkları ilin dışında herhangi bir il'de aday olabilir ve 20 gün seçim kampanyasına otomatik olarak

senatoda görev aldığı süreler içinde partinin meclis çalışmalarını izlemiş ve partinin görüşlerini senatoda yansıtmıştır. TİP için bu seçimin sonuçları beklenildiği gibi olmamıştır. TİP'in en çok oy aldığı İstanbul ili sonuçlarından şu sonuçlar çıkarılmıştır; partilerin çalışmalarını 1965 seçimlerine göre azaltması ve halkı kavrayan dinamiğin TİP ve diğer partilerce de iyi biçimlendirilmemiş olması seçimlere katılımı azalmıştır. Şöyleki 1965 seçimlerinde İstanbul'un seçmen sayısı 1.065.560'tır ve 683.202 kişinin oy kullandığı bu seçimde, seçime katılma oranı % 64.12'dir. Bu seçimlerde ise seçmen sayısı 980.349 olmasına rağmen bu seçmenlerin 425.967'si oy kullanmış ve seçime katılım oranı %43.45'te kalmıştır. 1965 seçimlerinde TİP İstanbul'da 49.422 oy almışken 1966 seçimlerinde 32.155 oy almış ve oy oranı %7.93'ten %7.79'a düşmüştür. TİP'in bu seçimlerde aldığı oy yüzdeleri bakımından ilçelerin dizilimi de 1965 seçim sonuçlarına uygundur. TİP en çok oyu aydınlardan almakta, seçimlere katılanların sayısı arttıkça partinin oy oranı da azalmaktadır. Kırsal kesimlere yöneldikçe de partinin oy yüzdesinin azaldığı görülmektedir. Partinin işçilerin oturduğu gecekondu semtlerinde aldığı oylar arasında ise bir ilişki yoktur³⁷¹.

5) 1968 İl Genel Meclisi Seçimleri, Kısmi Cumhuriyet Senatosu ve Milletvekilliği Ara Seçimleri

Bu seçimlerin en belirgin özelliği milli bakiye sisteminin kaldırılmasından sonra yapılan ilk seçim olmasıdır. Seçim sonuçlarının hesaplanmasında kullanılan Dhon't sisteminin kullanılacak olmasından dolayı parti bu uygulamayı 1969'da yapılacak genel seçimlerin bir provası olarak değerlendirmiş ve partiyi bu doğrultuda seçime sokmuştur³⁷². Seçim sonucu parti 157.062 oy almış, oy oranı % 4.37 olmasına ve oy oranının diğer seçimlere nazaran artmasına rağmen, seçim sistemi değiştiği için

katılma izni verilir" hükmüne göre bu yasal haktan yararlanarak, sosyalist hareket için serbest çalışma olanağına sahip olduğu için, 1965 seçimlerine TİP listesinden Bolu ili üçüncü adayı olarak katılacak fakat seçilemeyecektir. 5 Haziran 1965 Kısmi Senato Seçimleri'ne de aynı prensipten hareket ederek seçim çalışmalarına katıldığını belirten İşmen, seçim sonrası görevine döndüğünü belirtir. Ancak YSK'nın son seçimlerle ilgili haberini dinlerken TİP'in Kocaeli'nde bir senatörlük kazandığını ve adını duyduğu zaman kendisinin de şaşırıp kaldığını, bu hiç beklenmeyen sonuç karşısında yalnız kendisinin değil, yılların tecrübeli politikacılarının da bu işe şaşırıldığını anlatır. Fatma Hikmet İşmen, *Parlamento'da 9 Yıl TİP Senatörü Olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları*, Ankara, Çark Matbaası, 1976, s. 7-10

³⁷¹ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 179-182

³⁷² Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 219

hiç senatör çıkarmamış³⁷³, sadece bazı belediye ve il genel meclislerinde üyelik kazanmıştır. Daha sonra YSK'nın AP'nin oylarını iptal etmesi üzerine, İstanbul Belediye Meclisi'ne 3 üye yerine 14 üye, İstanbul İl Genel Meclisi'ne 4 üye yerine 15 üye girmiş ve yedek üyeliklerle birlikte 44 üyelik kazanılmıştır³⁷⁴. Senato seçimlerinde ise katıldığı 24 ilde toplam oyların %4.7'sini (156.677) almış, milletvekilliği ara seçimlerinde ise katıldığı 5 ilde ise 67.502 oy alarak %6.44 oy oranı ile AP, CHP, MP'den sonra 4. büyük parti olmuştur³⁷⁵. Seçim sonuçlarından yola çıkan Aybar ise bu seçimleri Haziran 1969'da yapılacak seçimlerin bir ön hazırlığı olarak değerlendirmiş ve 1969 seçimlerinde *başta güreşeceklerini* dile getirmiştir³⁷⁶. Bu seçim sonuçlarıyla birlikte Aybar, yeni bir strateji oluşturmaya başlamış ve partinin rotasını köylere çevirmiştir³⁷⁷. TİP'in oy ortalamasının köylerde yüksek oranda olması, seçmen kitlesinin çoğunun köylerde oturması nedeniyle Aybar'ın tutumundaki bu değişiklik, Aren-Boran tarafından eleştiriye uğramış, Aybar "*köycülük*"le suçlanmış ve TİP'in işçi ve yoksul köylü partisi niteliği kazandığı görüşünün ortaya çıkmasına neden olmuştur³⁷⁸.

6) 1969 Milletvekilliği Genel Seçimleri

1968 seçimleri sonrası parti içi kutuplaşmalar keskin bir hal almaya, parti içi iktidar parçalanmaya başlamış ve parti geri dönüşü olmayan bir buhranın içine sürüklenmiştir. Parti üst yönetiminde başlayan anlaşmazlığın kökleri programın daha yazılış aşamasında başlamıştır³⁷⁹. Aybar'ın 1964 Kıbrıs açıklamasının hemen ardından

³⁷³ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 102

³⁷⁴ Varuy *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 220

³⁷⁵ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 221

³⁷⁶ *Aybar'ın Trabzon İl Kongresine Mesajı*, 7 Mart 1968 bkz.: Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 220

³⁷⁷ "Köylere gitmek, Parti görevlileri ile köylere yerleşmek gerek, bizim oylarımız daha çok köylerden geliyor. Bir kere seçmen kitlesinin çoğu köylerde. Türkiye işçi Partisinin oy oranı köylerde daha yüksek. 1968 seçimlerinde bu gelişmenin daha hızlandığı muhakkak., binaenaleyh biz köye gideceğiz, köyde yerleşeceğiz. Köy görevlilerini eksiksiz tayin edeceğiz." *TİP Haberleri*, 1 Temmuz 1968, S.16, s. 7-11 "Aybar'ın 29 Haziran 1968 Günlü Genel Yönetim Kurulu Açış Konuşması"

³⁷⁸ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 222

³⁷⁹ TİP Bilim ve Araştırma Bürosu'nca parti programının hazırlanma sürecinde çıkan tartışmalar, işçi sınıfının tarihsel görevi üzerinedir. Boran'ın önderliğinde bir grup marksizmin bilinen klasik tezini savunuyorlardı. Türkiye'de işçi sınıfı, sanayileşmiş ülkelerdeki kadar güçlü olmasa da gücü yine de küçümsenmeyecek bir ölçüdeydi ve bu sınıfsal gücü öncülük gücüne dönüştürmek de işçi partisinin göreviydi. Karşı görüşü savunanlar ise o günlerde popüler olan milli burjuvazi ile işbirliği yapılmasını

Esat Çağa'nın istifa etmesi³⁸⁰, daha sonra TİP senatörü Niyazi Ağırnaslı'nın İstanbul il başkanlığından uzaklaştırılarak istifaya zorlanması³⁸¹, TİP genel sekreteri Orhan Arsal'ın partiden çıkarılması parti içindeki uyuşmazlıkların önemli bir göstergesidir. Parti içi anlaşmazlıklar istifalar/tasfiyelerle de bitmemiş, 1966'da yapılan İkinci Büyük Kongre'de MDD muhalefetiyle gün yüzüne çıkmaya başlamış, parti ileri gelenlerinden on üç kişinin dâhil olduğu iki yüze yakın muhalif partili üye, disiplin kurulu kararıyla partiden ihraç edilmişlerdir³⁸². Kendi içinde yaşadığı problemlere karşın parti, 1968 seçimlerinden oy oranı artırmış olarak çıksa da, seçim sisteminde değişiklik yapılmasından dolayı hiç senatör çıkaramamış ve partinin bu seçimlerdeki başarısı Aybar'ı memnun edecek ölçüde olmamıştır³⁸³. Bu durum karşısında Aybar'ın partiye oy kazandıracak yeni arayışlara yönelmesi, kendi kuramsal görüşlerini parti adına yaptığı konuşmalarda açıklaması, partililer arasında derin bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Aren-Boran'ın başını çektiği muhalif grup, Aybar'ı partide kişisel bir yönetim kurmakla ve sosyalist olmamakla suçlamışlar, Aybar'ın partiden tasfiyesini istemişlerdir. Aybar ile Aren-Boran grubu arasında başlayan anlaşmazlık Üçüncü Büyük Kongre'ye taşınarak etraflıca tartışılmış ancak tarafları tatmin edici bir sonuca ulaşılamamıştır. Aren-Boran grubu tarafından hazırlanan 5'li tavrın Sargın tarafından Aybar'a verilmesi ise üst yönetim arasında iplerin kopmasına neden olmuştur³⁸⁴. İkinci Olağanüstü Büyük Kongre'de de soruna bir çözüm getirilememiş, parti üst

Türkiye'de işçi sınıfının devrime öncülük edecek güçte olmadığı görüşünü ileri sürüyorlardı. Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s. 55-56

³⁸⁰ Sargın; Çağa'nın, Partiyeye, yöneticilerine karşı mücadele için girdiğini, fakat teşkilatın da tamamen yöneticilerin arkasında olduğunu anladığını ve bu yüzden muvaffak olamadığını belirten istifa mektubunu broşür olarak bastırıp il, ilçe ve bütün yerel örgütlere postaladığını aktarır. Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 226; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 128

³⁸¹Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 134-138; Aren, *TİP Olayı*, s. 91

³⁸² Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 109

³⁸³ "Partinin seçimlerdeki başarısı Aybar'ı hoşnut edecek ölçüde olmamıştır. Öyle anlaşılıyor ki, "1969'da başa gireceğiz" sözünü Aybar sadece partilileri yüreklendirmek için değil, fakat aynı zamanda buna inandığı için de söylemiştir. Böyle olunca 1968 seçimlerinde bunun işaretlerini görmek istemiş, göremeyince de öfkelenmiş-üzülmüş ve yeni arayışlara yönelmiştir." Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 126 ; Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 630-631; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 231; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 221-222. Sargın'a göre 1969 genel seçimleri TİP açısından kesin bir yenilgidir. Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 878-879

³⁸⁴ Önergenin tam metni için bkz.: Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 680 ; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 231; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 128-129

yönetiminde yaşanan bu anlaşmazlık, TİP'in 1969 yılında yapılan seçimlerdeki başarısını da olumsuz yönde etkilemiştir. 12 Ekim 1969 Milletvekiliği Genel Seçimleri'ne, muhalefetin şiddetle eleştirdiği yönetici kadrolarıyla katılan Parti, seçim sisteminin değiştirilip ulusal artık sisteminin kaldırılması nedeniyle, 1965 seçim başarısını (54 ilde 276.101 oy - % 3 oy oranı) bu seçimlerde gösterememiş³⁸⁵, partinin oy oranı azalarak (67 ilde 243.631 oy - %2,7 oy oranı) Meclis'e ancak iki milletvekili gönderebilmiştir³⁸⁶. Böylece TİP'in TBMM'deki partili parlamenter sayısı biri senatör olmak üzere 3'e düşmüştür. Aybar ve Kuas'ın yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle partiden ayrılmaları üzerine, parti kapatılıncaya kadar tek bir senatör tarafından temsil edilmiştir.

Aybar, gerek seçimden iki gün sonra seçim sonuçlarına ilişkin yayımladığı genelgede gerekse Abdi İpekçi ile yapmış olduğu bir söyleşide, seçimlerden kötü sonuçlar alınmasının nedenlerini şöyle sıralamaktadır: Diğer partilerin TİP'in sloganlarını, söylemlerini kendilerine mal edip TİP'in oylarını kapmaları, emekçi halkın hala iktidara gelebileceğine inanmaması ve TİP'in bunu kitlelere yeterince anlatamamış olması, sosyalist muhalefetin seçimleri baltalaması, TİP'in halk arasında hızla tutulmasının hâkim / sömürücü çevreleri telaşlandırması üzerine seçim sisteminin değiştirilmesidir ki³⁸⁷ seçim sistemi değişmemiş olsaydı TİP bu oy oranı ile 12-13 milletvekili çıkarabilecekti³⁸⁸. Aybar'a muhalif olan grup ise seçim yenilgisini; parti örgütünün yetersizliğine, Aybar'ın örgütü dışlayarak halka doğrudan seslenme çabalarına ve diğer partiler gibi oy avcılığına çıkmasına, partinin manevi otoritesini ve itibarını yitirmiş olmasına, liste başlarına Aybarcı isimlerin getirilmesinin olumsuz etkisine bağlamışlardır³⁸⁹. Gerek seçimlerdeki başarısızlık gerekse muhalefetin susturulamaması üzerine Aybar 15 Kasım 1969'da toplanan GYK'da genel

³⁸⁵ 1969'da MHP 275.000 oyuna karşılık 1 milletvekili çıkarırken, TİP 243.631 oyuna karşılık 2 milletvekiliği elde edebilmiştir. Oysa AP ortalama her 16.500 oyu için, CHP'de ortalama her 17.300 oyu için 1'er milletvekiliği kazanmıştır. Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 438

³⁸⁶ 1969 seçim sonuçlarına göre TİP'ten Rıza Kuas ve Mehmet Ali Aybar İstanbul milletvekili seçilmişlerdir. *Resmi Gazete*, 20 Ekim 1969 sayı: 13331 Karar no. 1520 sayfa.13-14; Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 439

³⁸⁷ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 878-884; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 252

³⁸⁸ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 102

³⁸⁹ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s.884-892 ; Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 252

başkanlıktan ve onunla birlikte MYK'dan istifa etmiştir³⁹⁰. Aybar'ın istifasını gerçekleşmesi uzun sürmüş bir tasfiye hareketi olarak değerlendiren Varuy'a göre, muhalefet grubu böylece amacına ulaşmış, başarısız bir seçim sonrası Aybar'ı parti başkanlığından ayrılmaya mecbur bırakmıştır. Böylece Aybar'ın damgasını vurduğu bir dönem kapanmış ve Aybar'ın partiye kazandırdığı Boran, Aybar'ı TİP'ten tasfiye ederek partinin genel başkanlığına geçmiştir³⁹¹.

TİP, seçimleri propagandasını yurt genelinde yaymak, işçi sınıfı sosyalizmini yurt çapında geniş kitlelere duyurmak amacıyla kullanmıştır. Parlamento, ülke sorunlarına sosyalist açıdan önerilen çözüm önerilerinin anlatılıp açıklandığı, işçi, emekçi, ezilen/sömürülen halk kitlelerin hak ve özgürlüklerinin savunulduğu bir forum haline getirmiştir. TİP, parlamentoda kendisinin işçi sınıfı partisi olduğunu açıkça dile getirmiş; hedefinin, işçi sınıfını müttefiki emekçi sınıflarla birlikte iktidara getirmek olduğunu çekinmeden sürekli tekrarlamıştır. Meclis'te, soyut ve genel bir antiemperyalizm anlayışı ve mücadelesi içinde olmamış, Amerikan emperyalizminin baş hedef olduğunu belirtmiş, NATO ve CENTO'ya karşı çıkmış, NATO'nun Türkiye için tehlikelerini ortaya koymuş, Kıbrıs Buhranı konusundaki çözüm önerilerini ve Ortak Pazar karşıtlığını muhalif kanadın ciddi eleştirilerine karşın çekinmeden açıklamıştır. TİP'in TBMM'de yapmış olduğu bu çalışmalar, Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla açtığı davalar, meclis görüşmeleri sırasında ülke sorunlarına yönelik temel siyasal tezleri doğrultusunda geliştirmiş olduğu çözümler, ülke siyasetinde ve basınında sıkça yer almış, böylece TİP kamuoyunda tanınır bir parti haline gelmiştir. Partinin seçimlere katılması, Meclis'te geniş ölçüde temsil edilmekten kaynaklanan meşruiyeti, yapmış olduğu kongreleri, toplantıları ve radyo konuşmaları nedeniyle daha da pekişmiş, partinin halka kendini anlatabilmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca yürürlükte olan Seçim Yasası'nın, "*bir ilde seçimlere girebilmek için o ilde tüm ilçeleriyle örgütlü olmayı*" koşul olarak belirlemiş olması nedeniyle, parti merkezi de örgütlenme çalışmalarına öncelik vermiş, çok sayıda il ve ilçe teşkilatını türlü zorluklara rağmen kurmayı başarmıştır. Böylece TİP, 1971 yılında kapatılmadan önce

³⁹⁰ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 136

³⁹¹ Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 253

67 ilin 64'ünde örgütlenebilmiştir ki bu sayı o dönem koşullarında kurulan bir işçi partisi için büyük bir başarıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİNİN DIŞ POLİTİKAYA GENEL BAKIŞI

A) Türkiye İşçi Partisi'nin Dış Politika Anlayışı

Türkiye'yi bayındırlığa götürecektir sosyalist iktidar hedefiyle siyaset sahnesine çıkan TİP' in en belirgin özelliği, emperyalizme karşı oluşu ve ulusal bağımsızlık konusu üzerinde titizlikle durmasıdır. Nitekim Parti'nin programı incelendiğinde, programın giriş kısmında yer alan TBMM'nin 21 Ekim 1920 tarihli Beyannamesi ile Atatürk'ün 1 Aralık 1921 tarihli konuşmasından alıntılarla yapılan bağımsızlık vurgusu, programının pek çok bölümünde tekrarlanmaktadır. Söz konusu beyannamede; TBMM'nin emperyalist devletlerin, devlet ve milletimizin hayatına açıkça kastetmeleri sonucu ülkesinin ve milletinin yaşam hakkını savunmak, bağımsızlığını sağlamak, Türkiye halkını emperyalizmin ve kapitalizmin baskı ve sömürsünden kurtararak kendi egemenliğini sağlamak amacıyla kurulduğu belirtilir¹. Program 1 Aralık 1921 tarihinde bakanlar kurulunun görev ve yetkisini belirten kanun teklifi münasebetiyle, Atatürk'ün TBMM'de yaptığı konuşmadan alıntılarla devam eder. Hayatını bağımsızlığını korumak için çalışan emekçi bir halk olduğumuzun belirtildiği programda² Atatürk'ün 30 Ağustos 1924 tarihinde Dumlupınar'da yaptığı konuşmasına da yer verilmiştir. Milli Mücadele'nin dünya tarihi bakımından taşıdığı önemi anlatan bu konuşmadan³ esinlendiğini belirten TİP, Atatürk'ün bu zafer sonrası zincirleme başlayacak olan milli kurtuluş savaşlarını kâhince haber verdiğini, milli bağımsızlığın ise güçlü bir ekonomiyle sağlanabileceğini belirterek, Atatürk'ün, Türk halkını yeni bir savaşa -ekonomi savaşına- bu sözlerle çağırdığını dile getirir⁴.

¹ *TİP Programı 1964*, s. 9-10

² Atatürk'ün söz konusu konuşma metni için bkz.: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1919-1938*, C. I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1945, s. 190-191 ; *TİP Programı 1964*, s. 11

³ "Efendiler, Afyonkarahisar-Dumlupınar meydan muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos muharebesi, Türk tarihinin bir dönüm noktasını teşkil eder. Tarih-i Millimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada ihraz ettiği zafer kadar netice-i katiyeli ve bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte kat'i tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum." *TİP Programı 1964*, s. 161-162 ; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1906-1938*, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952, s. 180

⁴ "Efendiler, milletimiz burada tespit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir zafer peşindedir. O zaferin idraki, milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki,

TİP, programında dış politika⁵ ile milli savunma konusundaki görüşlerini ortaya koyarken, Türkiye'nin dış politikasının, Atatürk'ün ölümüne kadar, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır nitelikte olduğunu, bu dönem her alanda bağımsız bir dış politika izlendiğini belirtmiş, izlenen dış politikanın bağımsızlığa kiskançlıkla bağlı, milli misakçı özellikte olduğunu vurgulamıştır. Bağımsızlığını, cumhuriyeti ve anayurdu korumak için iyi yetiştirilmiş bağımsız bir milli ordu meydana getirmenin yanı sıra, Türkiye'yi bir *emniyet kuşağı* ile çevrelemeyi ihmal etmeyen Atatürk devri dış politikasının temel hedefinin, komşu devletlerle dostluk münasebetleri kurup geliştirmek olduğu, Milletler Cemiyeti'nin aktif bir üyesi olan Atatürk devri Türkiye'sinin, kolektif güvenliği savunmasının yanı sıra, tüm devletlerle tam eşitlik ve karşılıklı saygıya dayanan, yabancı sermaye, dış yardım ve kredilere güvenmeyen, emperyalizm ve sömürgeciliğin karşısında yer alan bir dış politika izlediğini belirtmiştir. Kendi izleyeceği dış politika esaslarını da Atatürk devri dış politika esaslarına uygun tarzda oluşturacağını belirten TİP, programında kendisini Kurtuluş Savaşı felsefesinin gerçek mirasçısı olarak göstermiştir⁶. TİP'e göre Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra ülkede; derebeylik kalıntısı toprak ağalığı ile kökü dışarıda olan yerli sermaye zararsız hale getirilemediği gibi savaş yıllarının idareci kadro-halk dayanışması da sürdürülememiş; gerekli dönüşümler, köklü reformlar yapılamamıştır. Oysa geri kalmış bir toplum olan Türkiye'nin hızla kalkınıp ilerlemesi gerekmektedir; ancak o dönem kalkınma ve ilerlemenin özel teşebbüsle başarılacağına inanılmıştır. 1923'te İzmir'de toplanan Milli İktisat Kongresi'nde özel teşebbüsün devletçe desteklenmesi yönünde kararlar alınması bunun bir göstergesidir. Fakat geri kalmış bir toplumun yirminci yüzyılda özel teşebbüs yoluyla kalkınamayacağı, böylesi bir

iktisaden zayıf bir dünya fakr-ü sefaletten kurtulamaz, içtimai ve siyasi felaketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyette de iktisadiyatındaki mükteşebat derecesiyle mütenasip olur. Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklal müdafaası için, vücudu lazım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın inbisat ve inkisafıyla mükemmel olabilir.” TİP Programı 1964, s. 162 ; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1906-1938, C.II, 1952, s. 183-184

⁵ TİP için dış politika ve iç politika bir bütündür. Sömürü düzeni üzerine kurulmuş iktidarlar, bu düzeni devam ettirmek için, ister istemez, sömürgeci devletlerle işbirliği yaparlar ve işbirliği yaptıkları devletin nüfuzu altına girerler. İzlenecek kapitalist olmayan kalkınma politikası, dış politikada tam bağımsızlığı gerektirir. TİP, iktidarında hiçbir yabancı devletin, iç ve dış politikamıza karışmasına izin vermeyecek ve Türkiye yabancı üs ve tesislerden temizlenmiş, kendi gücüyle kalkınmış, tam bağımsız, sosyalist bir ülke olacaktır. TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, *Türkiye İşçi Partisi El Kitabı*, 2. Bs., İstanbul, 1969, s. 52

⁶ *TİP Programı 1964*, s. 157-158

tercihin ülkeyi ekonomik ve siyasi yönden bağımlı hale getireceği düşünülmemiştir. TİP'e göre dünya ekonomik buhranı sonucu başvuru devletçiliğe, özel sektörün zayıflığından ileri gelen geçici bir tedbir gözüyle bakılmıştır. Ancak amacı özel teşebbüsün yapamadığı işleri üzerine alarak, özel teşebbüsü korumak olan bu devletçilik sistemi, özel teşebbüs çevreleriyle geniş anlamda menfaat birliği halinde bulunan yüksek bir memurlar tabakası meydana getirmiş; ihaleler, lisanslar ve çeşitli yollarla korunan toprak ağaları, yabancıya aracılık eden tüccarlar, bankacılar ile sanayicilerin ülkede nüfuz ve hâkimiyetlerini artırmıştır. Programda, 1947'den beri dış yardım ve kredilerle yaşayan bir devlet haline getirilen Türkiye'nin gittikçe daha bağımlı hale düştüğü, yabancılara aracılık ederek karlı iş imkânlarına kavuşan yerli sermaye çevreleri ile toprak ağalarının servetlerinin, nüfuz ve hâkimiyetlerinin katmerleştiği, tarihin ilk milli kurtuluş savaşını yaparak bu savaşı kazanmış olan Türkiye'nin ise geri kalmış bir ülke olmaktan kurtulamadığı dile getirilmiştir⁷. TİP'e göre bu az gelişmişlik hali, ülkenin ekonomik ve siyasi olarak bağımlı olmasında büyük rol oynamakta, Türkiye'de hükümetler Atatürk devri dış politika anlayışını bırakarak büsbütün kişiliği olmayan bir politika izlemek durumunda kalmaktadırlar. İzlenen bu bağımlı dış politikanın geri kalmışlığın bir sonucu olduğunu belirten Aybar'a göre; bu geri kalmışlıktan kurtulmanın önündeki en büyük engel yine izlenen bağımlı dış politikadır ve bağımsız bir dış politikaya dönülmesi bundan dolayı ayrıca önem taşımaktadır. Tüm bu nedenlerle TİP, dış politika ve milli savunma politikasını bu ibret verici durumu göz önünde tutarak belirleyip uygulayacaktır⁸. Programda emperyalizm, salt dışsal bir güç olarak değil, aynı zamanda ülkede taraftarları olan içsel bir güç olarak ele alınmış ve emperyalizmden kurtulmanın, bağımsızlığı sağlamanın ekonomik kalkınmanın temel koşulu olduğu dile getirilmiştir⁹. Nitekim 1965 Seçim Bildirisi'nde de TİP, tam bağımsız olmadıkça ne toprak reformu yapılabileceğini, ne işsizliği önleyebileceğini, ne sosyal adaleti sağlayabileceğini belirterek bunun sebebinin Amerika ile işbirliği yapan yerli ortaklarına dayandırmış ve Türkiye'yi iflasa sürükleyen borçlandırma politikasının, toprak ağalarını ve kapkaççıları daha da zengin yaptığını belirtmiştir¹⁰. Programda TİP'in dış politika

⁷ *TİP Programı 1964*, s. 159-162

⁸ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.I, s. 259-260 ; *TİP Programı 1964*, s. 161

⁹ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 67

¹⁰ *TİP Seçim Bildirisi 1965*, İstanbul, Yenilik Basımevi, s.4

anlayışı; Kurtuluş Savaşı Türkiye'si'ne yaraşır nitelikte, bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı, emperyalizme/sömürücülüğe karşı, Birleşmiş Milletler (BM) ilkelerine bağlı, barışçı bir dış politika izlemek olarak tanımlanmıştır¹¹. Bu esastan hareketle milli bağımsızlığı, egemenlik haklarını ve cumhuriyeti kıskançlıkla koruyacağını, sınırları “*milli misakla*” çizilmiş ve “*kurtuluş savaşı*” ile düşman istilasından kurtarılan anavatan topraklarını korumayı en kutsal ödev saydığını, milletler arası münasebetlerde tam eşitliği şart koşacağını programında dile getirmiştir. Bağımsızlığı ve eşitliği bütün halklar için temel bir hak olarak gören TİP, sömürge halklarının, bağımlı milletlerin milli kurtuluş hareketlerini barışçı yoldan bütün gücü ile destekleyeceğini, emperyalizm ve sömürgeciliğe kesinlikle karşı olduğunu, savaşın ancak meşru müdafaa halinde haklı olduğuna olan inancını vurgulamıştır. Dünya barışının sağlanması ve korunması yolunda genel bir silahsızlanma çağrısı, nükleer denemelerin son bulması ve bu silahların imhası, barışı tehdit eden ve bir nükleer savaş tehlikesi yaratan askeri blokların/yabancı ülkelerdeki üslerin tasfiyesinin dile getirildiği programda TİP, anavatan topraklarını olası bir savaşta ilk hedef haline sokacak ittifaklara karşı olduğunu belirtmiştir¹². Çünkü TİP'e göre olası bir nükleer savaş durumunda Türkiye ilk hedef olma konumundadır¹³. Atom enerjisinin barışçı amaçlarla insanlık yararına kullanılması yolunda etkin bir politika izleyeceğini, dünya ticaretinde milletler arasında ayırım yapılmasına, hammadde kaynaklarının tekel altında bulundurulmasına karşı olduğunu belirten TİP, programında, emekçi halkın çıkarlarına en uygun olan ve insanlığa hizmetten başka hiçbir amaç gütmeyen, yüzde yüz milli, bağımsız ve barışçı bir dış politika savunduğunu dile getirmiştir¹⁴. Üçüncü dünya devletleriyle dostluk ve işbirliğine önem veren, komşularıyla saldırmazlık ve dostluk paktları esasına dayanan Türkiye'yi bir güvenlik kuşağı içine alan, bütün dünya devletleriyle hukuki ve fiili eşitlik, karşılıklı menfaat dairesinde barışçı ilişkiler kurulmasını öngören bir dış politika anlayışı içinde olduğunu ifade eden TİP, bu nedenlerle askeri paktlara, özellikle büyük devletlerle bu gibi ittifaklar yapılmasına

¹¹ *TİP Programı 1964*, s.161

¹² *TİP Programı 1964*, s.161-164 ; Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.I, s. 260-261

¹³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 337-343 “İkili Antlaşmaların Feshi Bağımsızlığımızın İlk Şartıdır”

¹⁴ *TİP Programı 1964*, s. 164-165

kesinlikle karşıdır ve milli savunmanın kurtuluş savaşları strateji ve taktiğine göre düzenlenmesi tezini savunmaktadır.¹⁵.

Programda dikkat çekici bir unsur ise, emperyalizm ele alınmakla beraber onun baş temsilcisi olan Amerika'ya, Amerika'yla yapılan ikili anlaşmalara ve NATO'ya hiç değinilmemiş olmasıdır. Aren'e göre bunun nedeni, yöneticilerin partiyi kapatılma tehlikesine karşı korumak kaygısıyla dış politika konularının ayrıntılarına girmekten çekinmeleridir. Aksi halde "*TİP gibi sosyalist bir partinin, burjuva hükümetlerinin izledikleri dış politikaya, özellikle ABD'ye, ikili anlaşmalara ve NATO'ya karşı çıkması*" düşünülemez¹⁶. Nitekim 1963'lerin sonlarında Kıbrıs Buhranı nedeniyle ABD başkanı Lyndon Johnson'un Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup sonrası iki devlet arasında yaşanan gerginlikler, Amerika'ya ekonomik, siyasi ve askeri açıdan bağımlılığın, izlenen dış politika anlayışının Türk kamuoyu tarafından sorgulanmasına/tartışılmasına yol açmış ve Türk halkının bu devlete olan bağlılığını ve inancını sarsmıştır. Buna karşın bu durum TİP'in iç ve dış politikaya ilişkin görüşlerini açıkça ifade etmesine imkan veren bir ortam sağlamış, TİP'in kapitalist sömürü düzenini ve bu düzenin dış politikayla ilişkisini halka anlatabilmesini kolaylaştırmıştır. TİP seçimlerden sonra Amerika'ya karşı tutumunu parlamentoya da taşımış, Amerika ile yapılan ikili anlaşmalar, bu anlaşmalara bağlı olarak Türkiye topraklarında kurulan askeri üsler, Türkiye'nin NATO üyeliği sorgulanmıştır¹⁷.

TİP'in dış politikaya ait söylemleri ve dış politika konusunda yaptığı çalışmalar incelendiğinde en hareketli dönemin 1965-1969 arası dönem olduğu görülür. Bağımsızlığın güçlü bir biçimde vurgulandığı bu dönemde anti Amerikancı söylem kapsamında Milli Kurtuluş Mücadelesi'nden esinlenerek özellikle iki kavramın vurgulandığı görülmektedir; bunlardan biri Kuvay-i Milliye Ruhu diğeri Kurtuluş Mücadelesidir.

Kuvay-i Milliye Ruhu vurgusu TİP'e ait birçok belgede rahatlıkla görülebilir. Örneğin TİP Genel Yönetim Kurulu'nun 9 Mayıs 1965 günü Ankara'da yapılan açık

¹⁵ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 517 "Ant Dergisi'nin sorularına Mehmet Ali Aybar'ın cevapları, 14 Şubat 1967"

¹⁶ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 68

¹⁷ Parlamento konuşmaları için bkz.:Salman, *TİP Parlamentoda 1967*, C.III, s. 70; Salman, *TİP Parlamentoda 1966-1967*, C.II, s. 291; Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 376-384

hava toplantısında Aybar; “geri bırakılmış bağımlı bir vatanda yaşamamanın maddi manevi ızdırabı kafalarımızda ve etlerimizde, fakat Kuvay-i Milliye ruhunun yeniden canlanışının inançlı sevinci yüreklerimizde, en acılı fakat en umutlu günlerimizi yaşıyoruz”¹⁸ demektedir ve yine İzmir İl Kongresi’nde yaptığı bir başka konuşmasında, Atatürk dönemi dış politikasının temel ilkelerini açıklayarak, Türkiye’de “Kuvay-i Milliye ruhunun” yeniden canlandığını, milli bağımsızlık ve egemenlik haklarımızla ilgili bağdaşmayan durum ve anlaşmaların devam etmeyeceğini, “İkinci Kurtuluş Hareketini” durdurmaya kimsenin gücünün yetmeyeceğini belirtmektedir¹⁹. İzmir’in kurtuluşu nedeniyle TİP adına Atatürk’ün annesinin kabrine çelenk koymak üzere İzmir’de bulunan ve burada basına bir demeç veren Nihat Sargın da konuşmasında, bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı emekçi Türk halkının, “ilk milli kurtuluş savaşını kazanarak, dünyanın bütün sömürge ülkelerine örnek olduğunu” ve bugün de yeniden bir “milli kurtuluş mücadelesi” içerisinde bulunduğunu belirtmiştir²⁰.

Bağımsız bir dış politika kapsamında ortaya konulan “İkinci Ulusal Kurtuluş Mücadelesi” vurgusunu ise partinin hemen hemen tüm belgelerinde, TİP lideri Aybar’ın ve diğer partililerin dış politika konusunda yaptıkları tüm konuşmalarında görmek mümkündür. Örneğin 23 Ekim 1966 tarihinde İstanbul İl Kongresi’nde yaptığı bir konuşmasında Aybar, güneydoğu ve doğu illerine yaptığı gezinin izlenimlerine değinmiş, milletçe kurtuluş yolunun sosyalizm olduğunu belirttikten sonra, Amerikan emperyalizmine karşı “ikinci bir milli kurtuluş mücadelesi” içinde bulunulduğunu halkın her geçen gün daha açık bir biçimde kavradığını ve ilk Kurtuluş Savaşı’ndan sonra halkın neden bu duruma düşüldüğünü anladığını belirtmiştir²¹. Yine 20 Kasım 1966’da Malatya’da yapılan İkinci Büyük Kongre’de bir açılış konuşması yapan Aybar, birincisinden 44 yıl sonra “İkinci bir Kurtuluş Mücadelesi” vermek gerektiğini; ancak bu mücadelenin değişik koşullarda yürütülecek ve başarıya ulaştırılacak çetin bir mücadele olduğunu dile getirmiş²², son Amerikan askeri ülkeden çıkarılana kadar mücadeleye kararlı olduklarını ve “İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesi”nin başladığını

¹⁸ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 383” Kuvayi Milliye Ruhunun Yeniden Canlandığı Günlerde Yaşıyoruz”, TİP GYK’nın 9 Mayıs 1965 günü Ankara’da yaptığı açık hava toplantısı

¹⁹ TİP İzmir İl Kongresi’nde Mehmet Ali Aybar’ın yaptığı konuşmanın İzmir il örgütünce hazırlanan özeti için bkz.: Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 445

²⁰ Sargın’ın 9 Eylül Günlü Basına Demeci, TÜSTAV Arşivi, Nihat Sargın Fonu, 9 Eylül 1967, s. 1

²¹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 488 “Türkiye Sosyalizminin Bazı Özellikleri”

²² Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 498

belirtmiştir. TİP 1965 tarihli seçim bildirgesinde de barışçı olduğunu, hiçbir devletin toprağında gözü olmadığını, hiçbir saldırı savaşında yer almayacağını ancak saldırıya uğradığı zaman yeniden bir “*Milli Kurtuluş Savaşı*” yapacağını, milli savunma politikasının amacının ise bağımsızlığın, milli varlığın, yurt topraklarının bütünlüğünün ve cumhuriyetin korunması olduğunu belirtmiştir²³. Aybar, 1966 yılının değerlendirmesini yaparken “*1966 İkinci Kurtuluş Savaşı çağrısında bulunduğumuz ve Amerikalılara karşı pasif direnme kampanyasını başlattığımız yıl olmuştur.*” diyerek, Amerika ve yerli sermaye çevreleri için bir gül bahçesi haline getirilmesi gereken Türkiye’de, TİP deve dikenini olarak dal budak saldığı için, ülkede boy hedefi haline getirildiğini belirtmiştir²⁴.

TİP’in dış politika anlayışına ışık tutmak amacıyla bu konudaki teorik yaklaşımlarına ve eylemsel planda yaptığı çalışmalara yakından bakmak gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde TİP’in NATO, İkili anlaşmalar, Kıbrıs krizi, SSCB’nin Çekoslovakya’ya müdahalesi, Akdeniz İlerici Partiler konferansına katılımı alt başlıklar halinde ele alınıp incelenmiştir.

B) Türkiye İşçi Partisi’nin Uluslararası Kurumlara / Olaylara Bakışı

1) NATO ve İkili Anlaşmalar

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Nazi Almanyası’na karşı zafer kazanan Sovyetler Birliği ve onunla beraber hareket eden diğer sosyalist devletler arasında yaşanan gelişmeler Batının gözünü korkutmuş, Almanya’nın ikiye bölünmesi ve Berlin’de inşa edilen Berlin Duvarı bu iki ayrı bloğun bir sembolü olmuştu. Savaş sonrası ABD ile SSCB arasında başlayan üstünlük yarışı üzerine İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Luxenburg 17 Mart 1948’de Bruxelles Antlaşması’nı imzalamışlar ve Eylül 1948’de SSCB’ye karşı Batı Birliği Savunma Örgütü (Western Union Defense Organization)’nü kurmuşlardı. Avrupa işlerinden uzak kalma politikası izleyen ABD ise soğuk savaş koşulları içerisinde bu politikasından vazgeçmiş, ABD’nin ulusal güvenliğini tehdit eden bir saldırı halinde, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 51. maddesinde yer alan bireysel veya meşru müdafaa hakkını

²³ *TİP Seçim Bildirisi 1965*, İstanbul, Yenilik Basımevi, s. 7-8

²⁴ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.II, İstanbul, BDS Yayınları, 1988, s. 80-81

kullanması ve barışa katkıda bulunması yönündeki tasarımı, 11 Haziran 1948'de kabul etmiştir. Böylece Amerika'nın Avrupa'yı içine alacak bir savunma paktına girmesinin önündeki engel ortadan kalkmış, Bruxelles Antlaşması tarafları ile ABD, Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İzlanda Washington'da biraraya gelerek, NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşması'nı 4 Nisan 1949'da imzalamışlardır²⁵. Kuruluş amaçlarını “*Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahın geliştirilmesi*” olarak belirten NATO kurucu devletlerinin asıl amacı ise, 1955'de Varşova Paktı adını alacak olan Doğu Bloku ülkeleri ile Sovyetler Birliği'ne karşı ortak hareket etmek ve üye ülkeleri Sovyet tehdidine karşı korumak olmuştur. Nitekim söz konusu antlaşmanın beşinci maddesinde, üye ülkelere herhangi birine yapılacak bir saldırının bütün üye ülkelere yapılmış bir saldırı olarak görüleceği ve Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak için silahlı kuvvetler kullanımı da dâhil olmak üzere, saldırıya uğrayan taraf veya taraflara yardımcı olunacağı belirtilmiştir²⁶. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri yüzünden buhranlı günler yaşayan Türkiye ise izlediği batıya yaklaşma stratejisi içerisinde Amerika ile 1947 ve 1948 tarihlerinde ikili anlaşmalar imzalamış, NATO'ya üye olabilmek uğruna 1950 yılında Kore Savaşı'na asker göndermiştir²⁷. 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması'nı onaylayarak NATO'ya resmen üye olan Türkiye'nin²⁸, böylece Sovyet tehdidine²⁹

²⁵ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 543

²⁶ Madde 5- "Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan taraf yada taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır" açıklamasıyla herhangi bir üye ülkeye yapılan saldırıyı topyekün NATO'ya yapılmış sayacaklarını ilan etmişlerdi. *Resmi Gazete*, 19 Şubat 1952, sayı: 8038, Kuzey Atlantik Antlaşması'na Türkiye Cumhuriyeti'nin katılmasına dair 5886 numaralı kanun, sayfa: 2809-2810

²⁷ Atılğan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 154 ; Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 545-548

²⁸ *Resmi Gazete*, 19 Şubat 1952, S: 8038, "Kuzey Atlantik antlaşmasına Türkiye Cumhuriyeti'nin katılmasına dair 5886 numaralı kanun", sayfa: 2809-2810, Kabul tarihi: 18/02/1952

²⁹ Montrö Antlaşması'nın günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiği görüşünde olan Stalin, Yalta Konferansı'nın 10 Şubat 1945 günü yapılan yedinci oturumunda, Boğazlar ve Montrö Antlaşması'nı gündeme getirmiş, böylece konferansta Türkiye'de bahis konusu edilmiştir. Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi*, İstanbul, Kronik Kitap, 2018, s. 147. Stalin, sadece savaş zamanında değil, savaş tehlikesi halinde de Türkiye'nin boğazları kapatma hakkından rahatsızlık duyuyor, Türkiye'ye “*Sovyetlerin boğazını sıkma hakkı veren*” bu durumun düzenlenmesini istiyordu. Konferansta konunun görüşülmesi her ne kadar sonraya bırakılsa da SSCB Dışişleri bakanı Molotov, Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına davet ederek Sarper'e 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresinin uzatılmayacağını bildirmiş ve 19 Mart 1945'te söz konusu

karşı Truman Doktrini ile başlayan batı savunma sistemleri içinde güvenliğini sağlama politikası, NATO'ya katılması ile amacına ulaşmıştır. Türkiye bu tarihten sonra uluslararası ilişkilerini NATO'ya göre ayarlamaya başlamış, Amerika ise NATO çerçevesinde Türkiye'de üsler kurmuş ve NATO ile ilişkisi olmayan bu üslere yerleşme olanağı da elde etmiştir. Amerika'nın Türkiye'den elde ettiği bu kolaylıklar bir dizi ikili anlaşmalar yoluyla sağlanmış, bu anlaşmaların çoğu TBMM'nin onayı dahi alınmadan Meclis'in yürütme organı tarafından gerçekleştirilmiştir³⁰.

1961 tarihinde siyaset sahnesine çıkan TİP ise yaptığı çalışmalarla NATO ve Amerika ile kurulan ilişkileri sorgulamaya, kamuoyunu bu antlaşmalar konusunda bilgilendirmeye, Türkiye aleyhine yapılan antlaşmaların bazılarını ifşa ederek bu anlaşmaları düzeltirmeye çalışmıştır. *“Bağımsızlıklarına kıskançlıkla bağlı”* olduklarını parti program ve tüzüğünde belirtmelerinin yanı sıra, yaptıkları hemen her çalışmada da dile getiren TİP yöneticileri, bundan dolayı her fırsatta NATO'dan çıkılması gerektiğini savunmuşlar ve böylesi bir örgüte üye olan bir devletin bağımsız sayılmayacağını ısrarla vurgulamışlardır. Anlaşmaya taraf olan devletlerin ortak amaçlarının kapitalist sistemi devam ettirmek olduğunu düşünen TİP'e göre Türkiye, NATO ve Amerika ile yapılan ikili anlaşmalar sonucu bağımlı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye'nin Sovyet tehdidi nedeniyle NATO'ya girdiği iddiasını pek de gerçekçi bulmayan TİP için Sovyetler Birliği'nin toprak talebi ancak NATO'ya girişimizi hızlandıran ve kolaylaştırıcı rol oynayan bir etmendir. *“Türkiye'deki politik çevrelerin öne sürdükleri, yazdıkları ve yakın zaman kadar kamuoyunda tutturmayı başardıkları gerekçe ise Sovyetlerin saldırgan siyasetleri karşısında yalnız kalmamak, milli bağımsızlığımızı korumak için ABD ile ikili anlaşmalar yaptığımız, NATO'ya bu*

antlaşma feshedilmiştir. 7 Haziran 1945'te Molotov, Sarper ile görüşmesinde yeni bir ittifak antlaşması yapılmadan önce Türkiye'den Türk- Sovyet doğu sınırında değişiklikler yapılmasını, herhangi bir saldırı karşısında boğazlarda Sovyetlere de üs verilmesini, Montrö Antlaşması'nın değiştirilmesi için yeniden gözden geçirilmesini istemiş, Türkiye ise Sovyetlerin bu taleplerini reddetmiştir. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 473. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Türk-Sovyet ilişkileri her geçen gün daha da bozulmaya başlamış, Sovyetlerin boğazlar hakkındaki görüşlerini de içeren 7 Ağustos 1946 ve 24 Eylül 1946 tarihli notaları ile en üst seviyeye ulaşmış, hatta Sovyetler Birliği Postdam Konferansı'ndaki iddialarından daha da ileri giderek, boğazların statüsünün Karadeniz'e kıyısı olan devletlerce tespit edilmesini ve kendilerine boğazlarda üs verilmesini talep etmişlerdir. Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi*, s. 152-153. Sander, Sovyetler Birliği'nin bu tutumunun aynı zamanda Türk hükümetinin ABD'nin desteğini sağlama yönündeki kararlılığını güçlendirdiğini bildirir. Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, 3. Bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 85-86

³⁰ Mustafa Balcıoğlu, “İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II, s. 470-471

sebeple girdiğimiz iddiasıdır.” ki TİP bu iddiayı reddetmektedir³¹. Çünkü TİP’ e göre ülkeyi Amerika’nın boyunduruğu altına sokan iki anlaşmalar 1947-1948 tarihli anlaşmalardır ve anlaşmalar Türkiye NATO’ya üye olmadan önce imzalanmışlardır. Üstelik Türkiye NATO üyesi olmadan önce dört yıl boyunca Sovyet tehdidine karşı koymuştur ki, İkinci Dünya Savaşı’nda yirmi milyondan fazla insanını kaybeden Sovyetler Birliği’nin yeni bir savaşı başlatmak için zayıf olduğu da son derece açıktır ve yeni bir askeri macerayı göze alabilecek hali de yoktur³². Nitekim savaş yıllarında işgal ettiği bir kısım İran topraklarından 1946’da çekilmek zorunda kalması ve daha sonra Kominform³³ üyesi Yugoslavya’nın kendi başına buyruk hareket etmesini ve sosyalist bloktan ayrılmasını önleyememesi bu durumun açık bir göstergesidir³⁴. Bir ülkenin bağımsızlığı sadece Sovyetler Birliği’ne karşı değil, Amerika başta olmak üzere tüm ülkelere karşı savunulur³⁵ ki TİP’in dışişleri sözcüsü Behice Boran partinin bu görüşünü, “*Milli bağımsızlık bütün yabancı devletlere karşı korunur. Milli bağımsızlık söz konusu olduğunda, sol taraftaki komşuya karşı koruyacağım gerekçesiyle sağ taraftakilere kayıtsız şartsız teslim olunmaz.*” olarak ifade etmiş³⁶, Türkiye ise tam tersine NATO sözleşmesi ve ikili anlaşmalar sebebiyle tamamen Amerika’nın kontrolüne girmiştir. 4-5 Ocak 1967’de Millet Partililer tarafından da

³¹Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 281

³²Sovyetler Birliği her ne kadar amacına ulaşabilmek için Türkiye üzerinde baskı ve tehdit yöntemlerini kullansa da bu isteklerini güce başvurarak elde etmeye kalkışmamıştır. Nitekim Stalin’in 19 Aralık 1945’te İngiliz dışişleri bakanı Bevin’e, 1947 başlarında ise ABD Büyükelçisi Smith’e Türkiye’ye saldırmayacağına dair garanti vermiştir. 5 Mart 1953’te Stalin’in ölümüyle Moskova’da iş başına gelen yeni yöneticiler de, Sovyetlerin dış politikasında köklü bir yön değişikliğine gitmişler, “*barış içinde bir arada yaşama*” sloganını ortaya atmışlardır. Bu politika değişikliği Sovyetlerin Batı bloku ve Türkiye’ye karşı tutumuna da yansımış, 30 Mayıs 1953’te bir açıklama ile Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talepleri olmadığını beyan etmişlerdir. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 507-512

³³KOMİNFÖRM: Komünistler arasında dayanışmayı artırmak amacıyla 1947 yılında Sovyetler Birliği’nin öncülüğünde Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya komünist partileri tarafından kurulmuştur. Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 70. Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan gerginlik sonucu Yugoslav Komünist Partisi, Haziran 1948’de Kominform’dan çıkarılmıştır. Kominform, Yugoslavya ile arasını düzeltmek isteyen Sovyetler Birliği tarafından 19 Nisan 1956 yılında dağıtılmıştır. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 500

³⁴Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 281-283; Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 70

³⁵30 Ekim 1965 tarihli Ankara İl Kongresi’ne mesajında Aybar da şöyle diyordu: “*Türkiye’de yabancı bir devletin bayrağı dalgalanmayacaktır. Ne Amerika, ne Rus, ne Çin, ne de herhangi bir yabancı devletin bayrağı. Türkiye’de ancak bizim bayrağımız ve üzerine yabancı gölgesi düşmeden ancak bizim şanlı ay yıldızımız dalgalanacaktır.*” Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 176

³⁶Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 281-283

Meclis'e verilmiş "Kıbrıs, İkili Anlaşmalar ve Türkiye'de Amerikan Üsleri" konulu gensoru önergesi görüşmelerinde, konu ile ilgili söz alan Urfa Milletvekili Behice Boran, ikili anlaşmalar ve NATO ittifakı üzerine görüşlerini belirterek hükümetten bu yanlış yoldan dönülmesi için çalışmalara başlamasını istemiş ve "Atatürk'ün Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında izlediği gerçekten bağımsız, askeri ittifaklara girmeyen, Türkiye'nin çevresinde bir güvenlik kuşağı yaratan, Türkiye'nin savunmasını, kendi endüstrisi ve ulusal stratejisine dayandıran bir politikaya dönülmesi için elimizden gelen etkiyi göstermeliyiz" diyerek³⁷ Meclis'ten, Atatürk devrinde olduğu gibi hiçbir askeri ittifaka girmeyen, çevre ülkelerle iyi komşuluk münasebetlerini geliştiren bir dış politika izlemesini istemiştir. TİP'e göre Türkiye'nin NATO üyesi olması, Türkiye'nin güvencede olduğu anlamına gelmemektedir. Gerçekte ABD'nin dünyaya hükmetme amacını gerçekleştirmek için kurulan bu ittifakta yer alan devletler, kağıt üzerinde eşit gözükseler de NATO fiilen ABD'nin ve emperyalizmin emrinde bir ittifaktır. Sömürgeciliğe karşı ilk milli kurtuluş savaşı vererek bağımsızlığını kazanmış İstiklal Savaşı Türkiye'sinin ise böyle bir ittifakta yeri yoktur. Çünkü böyle bir ittifakta büyük devletlerle birlikte yer alan küçük devletlerin bağımsızlığı ve egemenlik hakları sınırlanır ve bu devletler büyük devletlerin ileri karakolu haline gelir, büyük devletlerin menfaati için ateş hattına sürülür ve olası bir savaşta ilk hedef olmak talihsizliğine uğrar³⁸. TİP'e göre Türkiye'nin NATO üyesi olması, Türkiye'nin savunma gücünü artırmamış tam tersine zayıflatmıştır. NATO, Türkiye'yi iddia edildiği gibi muhtemel saldırılara karşı korumamakta, tersine tehlikeli bir duruma sokmaktadır. NATO, Amerika'nın Sovyetlerle muhtemel bir nükleer Üçüncü Dünya Savaşı'nı göz önünde tutarak, dünya çapında planladığı stratejinin bir parçasıdır ve Türkiye'nin milli çıkarı ise bu savaşın dışında kalmaktır. Nitekim 18 Şubat 1967 günü milli savunma bakanlığı bütçe görüşmelerinde söz alan Boran, ikili anlaşmalar konusunda TİP'in genel görüşünü özetledikten sonra anlaşmaların askeri bakımından sakıncalarına değinmiş, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin donatım bakımından tek bir devlete bağımlı hale getirilmesinin ordunun kuvvetini değil eksikliğini gösterdiğini ifade etmiştir³⁹. Boran, 1947 tarihli yardım anlaşmasına göre; TSK'nın verilen

³⁷ Salman, *TİP Parlamentoda 1966-1967*, C. II, s. 271-291

³⁸ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.III, s. 185; *TİP Haberleri*, 16 Kasım 1967, S.1, s. 7; *TİP Haberleri*, 9 Mart 1968, S.10, s. 6-7

³⁹ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.II, s. 271-272

malzeme ve silahları Amerika'nın izni olmadıkça kullanamayacak durumda olduğunu, verilen malzemelerin büyük kısmının ise artık malzeme olduğu gibi tamir ve masraflarının da yüksek olup günün savaş tekniği bakımından savaş güçleri düşük silahlar olduğunu belirtmiş ve bu duruma örnek olarak da Türkiye'ye verilen iki savaş gemisinin 23 yıllık gemiler olmasını göstermiştir. Üstelik verilen malzemeyi de ödünç ve kiralama yasasına göre, bizden istendiği taktirde alındığı hale çevirmek zorunda olduğumuzu, bütün bu yardımlara karşın Türk ordusunun NATO standartlarına uygun biçimde donatılmış olmaktan uzak bulunduğunu, bu standartlara ulaşabilmek için de 37 milyarlık bir masrafa gerek duyulduğunu belirten Boran'a göre, dış yardımlara bu kadar bel bağlamamız dolayısıyla, Amerika'nın yönlendirmeleri sonucu kendi ulusal savunma sanayimizi ihmal etmiş bulunmaktayız⁴⁰. Dolayısıyla Türkiye, NATO'nun, aslında Amerika'nın istekleri doğrultusunda kalabalık ama iyi donatılmamış bir kara ordusu meydana getirmiştir. Bunca övülen yardımlara rağmen de silahlı kuvvetlerimiz, 1969 milli savunma bütçesi hakkındaki karma komisyon raporuna göre "*ne NATO standartlarına ne de kabul edilebilir asgari standartlara*" erişememiştir ve silahlı kuvvetlerimizin yeterli sefer stokları da yoktur. Milli Güvenlik Kurulu, sefer stokları yapılmasına 1965'te karar verdiği halde, bütçeye ek ödenek konulmadığı gibi 1968 bütçesinde de bu ödeneğe yer verilmemiştir. Bir ordunun elindeki silah ve araçların stokları yoksa veya yeterli değilse bunların savaşta işe yaramayacağı pek aşıkardır. Bir savaşa girmemizi Amerika istiyor ve tasvip ediyorsa gerekli yedek parçaları yollayacaktır, etmiyorsa söz konusu savaş milli savunmamız veya çıkarlarımız bakımından gerekliyse bile, elimizdeki silah ve araçları stok eksikliğinden dolayı kullanamayacağız⁴¹. Oysa Türkiye'nin milli savunması için daha küçük ama iyi donatılmış, hareket kabiliyeti ve vurucu gücü çok daha yüksek, sivil halkla dayanışma ve örgütlenme halinde bir orduya ihtiyacı vardır. Böyle bir ordunun elindeki silah, araç, gereç ve malzemeye tam tasarruf edebilmesi, bunları sonuna kadar kullanma ve yenileme imkânına sahip olması gerekir. Türkiye'nin, üç tarafı denizlerle çevrili olduğu halde, NATO çerçevesi içinde kara kuvvetlerine önem verilmiş, deniz kuvvetleri ihmal edilmiştir. Ayrıca NATO stratejisinde bizim deniz kuvvetlerimize Karadeniz'in, Yunanistan'a ise Ege Denizi'nin savunulması görevi verilmiştir. Oysa

⁴⁰ Salman, *TİP Parlamentoda 1967*, C.III, s. 78-79

⁴¹ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 305-306

Türkiye Ege deniziyle de aynı derecede ilgilidir ve güneyde, Akdeniz’de de savunulacak kıyıları vardır⁴². NATO Entegre komutanlığı, Türkiye’nin savaşa veya barışa karar verme hakkını da elinden almıştır; çünkü NATO komutası gerçekte ABD’nin denetimi demektir. Boran’a göre, “*Atom silahlarının tekeli Amerika’da olduğu müddetçe, onun tetiğinde Amerikalıların parmağı buldukça, Amerikan cumhurbaşkanının salahiyeti (yetkisi) dahilinde oldukça, nükleer silahları kullanma hakkı, entegre komutanlık olmaktan ileri gitmez.*”⁴³ ki TİP’e göre bu durum ulusal çıkarlarımıza aykırıdır.

TİP’in NATO’ya karşı olmasının diğer sebebi, NATO’nun bilindiği gibi kollektif bir savunma örgütü olmadığı, tersine bu örgütün amacının kapitalist sistemin korunması ve sürdürülmesi olduğu görüşüdür⁴⁴. Birinci Dünya Savaşı’na kadar bütün dünya, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeleriyle, kapitalist ilişkiler sistemi içindeydi ve bu sisteme hâkim devletler, kapitalist devletlerdi. Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Rusya’da yer alan ihtilal sonucu sosyalist bir toplum düzenine geçilmeye başlanmasıyla beraber, dünya kapitalizmde ilk gedik açılmış oldu. İkinci Dünya Savaşı’nda batılılar, Sovyetler Birliği’nin Alman saldırısı karşısında birkaç hafta içinde yıkılacağını ve iç ayaklanmalara sahne olacağını beklerken, Sovyetler Birliği, bütün kayıplarına rağmen bu savaştan dünyanın ikinci büyük devleti olarak çıktı ve kuzeyden güneye önemli toprak kazançları elde etti⁴⁵. 1945-50 yılları arasında Orta ve Güney Avrupa devletlerinin bir kısmında komünist partiler iktidarı aldılar, Çin’de yaşanan iç savaş ise komünist partisinin yönetimindeki güçlerin zaferi ile sonuçlandı. Artık kapitalizm, bütün dünyaya hâkim tek sistem değildi. Karşısında sosyalist sistem vardı üstelik çok sayıda ülkeyi kapsayan bir sistem halini almıştı. Kapitalizmin ilkel madde kaynakları, pazarları, yatırım alanları daralmıştı ve bu daralma sürekli genişlemek zorunda olan kapitalist ekonomiler için sıkıntı, buhran demektir. Bunun için mesele, temelinde ekonomik ve politikti. Amerikan askeri yardımı, denetimi ve

⁴² Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 306

⁴³ Akt.: Çelenk Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs’a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 108

⁴⁴ TİP’e göre, Amerika emperyalist bir devlet olup geri kalmış ülkeleri sömürmediği zaman yaşayamaz. NATO, ise bir barış ve savunma paktı olmayıp, Amerika’nın dünya yüzündeki çıkarlarını savunmak amacıyla kurulmuş bir saldırı paktıdır. TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, *Türkiye İşçi Partisi El Kitabı*, 2. Bs., İstanbul, 1969, s. 53

⁴⁵ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 287

NATO, bu meselenin en yüzeyde olan ve bunun içinde en kolay göze çarpan askeri yönüydü. Amerika dünya kapitalizmi alanının daha da daralmasını, yeni ülkelerin sosyalist sisteme geçmesini önlemek için, önce ekonomileri çeşitli derecelerde çökmüş olarak savaştan çıkan Batı Avrupa ülkelerini kalkındırmak, toplum yapıları gereği batı modelinde kapitalist yoldan kalkınamayacak durumda olan az gelişmiş ülkelerde kapitalist gelişmeleri yeşertmek, güçlendirmek için yerli burjuvazileri, geleneksel tutucu çevre ve güçleri gerektiğinde silahlı müdahalelerle desteklemek yoluna girdi. Türkiye'ye Truman, Marshall yardımlarının yapılmasının, ülkeye misyonlar, uzmanlar, ajanlar sokulmasının; üsler, tesisler kurulmasının, Kore ve Vietnam Savaşları ile Latin Amerika ülkelerinin boyunduruk altında tutulmasının, milli kurtuluş savaşlarına, hareketlerine karşı çıkmasının asıl sebepleri bunlardı. Amerika kendini haklı göstermek, dünya kamuoyunu kendi tarafına kazanabilmek için, SSCB'ni, şimdi de Çin'in başı altından çıktığını iddia ettiği milletlerarası komünizmin saldırganlığına, tahakkümüne karşı “*demokrasi ve hürriyeti*” savunduğu tezini ileri sürmektedir⁴⁶. Oysa Amerika, her ne şekil ve suretle olursa olsun, tüm sosyalist hareketlere, sosyalist toplum düzenlerine, milli kurtuluş savaşlarına karşıdır. Bir ülkede sosyalist hareketin, tamamen bağımsız, mahalli şart ve zorunluluklardan doğmuş olması, halkın bunu desteklemesi Amerika için fark etmez; çünkü mesele kapitalizm-sosyalizm mücadelesidir. Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalarda bu tahlilin doğru olduğunu gösteren ifadeler bulunduğunu belirten Boran, Marshall Yardımı'nın başında gerçekleştirilmesi istenen prensiplerden yola çıkarak; “*Avrupa memleketlerinde ferdi hürriyet prensiplerini, hür müesseseleri ve hakiki istiklali iade ve idame etmenin, sağlam iktisadi şerait tesisine, müstekar beynelmilel iktisadi münasebetlere ve Avrupa memleketlerince, fevkalade harici yardımdan vareste sıhhatli bir iktisadiyat başarılmasına*” ve “*bu şeraiti başarmanın muteber kambiyo rayiçleri tesis ve idame ve ticaret engellerini bertaraf etmeye... kuvvetli istihlal gayreti, harici ticaretin genişlemesine, dahilde mali istikrar tesis ve idamesine*” bağlı olduğunu, bunun ise kısaca kapitalist düzenin sürdürülmesi ve güçlendirilmesine yönelik bir madde olduğunu belirtmiştir⁴⁷. NATO'nun da aynı özelliklere sahip olduğunu belirten Boran, bu nedenle NATO'nun dar anlamda askeri bir anlaşma

⁴⁶ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 288

⁴⁷ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 289

sanılmaması gerektiği görüşüne söz konusu anlaşmanın dayandığı ilkelerin baş kısmından örneklerle⁴⁸ devam ederek, anlaşmaya taraf olan devletlerin ortak amaçlarının toplum düzenlerini devam ettirmek olduğunu, yani asıl amacın kapitalist sistemin korunması olduğunu belirtir. Anlaşmanın ikinci maddesini de aynen aktaran Boran; bu niteliği ile NATO' nun bir saldırı veya savaş halinde tarafların karşılıklı askeri yardımını, savaşa katılımını öngören, alışlagelmiş askeri ittifaklardan ayrıldığını öne sürer. Burada temel amacın ortak bir düşmana karşı birlikte hareket etmek olmadığını, kapitalist sistemin sürdürülmesi olduğunu savunur. TİP'e göre Türk egemen sınıflarının NATO'ya girmelerinin asıl amacı Sovyet tehdidine karşı bir güvenlik temini değil, kendi hegemonyalarını ve ayrıcalıklı konumlarını devam ettirme isteğidir. Böylece ulusal burjuvazinin yokluğundan dolayı, NATO üyeliği ile yabancı petrol şirketlerinin, yabancı sermaye ve yabancı kredilerin⁴⁹ Türkiye'ye giriş yolunu açmışlardır⁵⁰. Demirel'in "*NATO sade bir savunma paktı değil aynı zamanda ikibinbeşyüz yıllık bir medeniyeti yapan unsurların hazinesidir.*" söylemi karşısında sözü edilen medeniyetin Greko-Latin Hristiyan medeniyeti olduğunu belirten Aybar'a göre bu medeniyet; kölelik, derebeylik devirlerinden sonra, şimdi de kapitalist ve emperyalist bir sosyal düzeni ve felsefesini kapsamış bulunmaktadır. Batı medeniyetinin insanlığa ortak olan hazinesi Türklerin de seçerek yararlanabileceği değerleri ihtiva etmektedir. Batı medeniyetinin bir ürünü olan sosyalizm ve demokrasi yararlanacağımız bu değerler arasındadır. NATO'nun dayandığı ve savunuculuğunu yaptığı düzen ise, sömürücü ve batı hegemonyasının ta kendisidir ki, bunun ilk kurbanları arasında bulunduğumuz ve *milli kurtuluş savaşı* vererek bu sömürücü ve yok edici bağların etkisinden ancak kurtulmaya çalıştığımız asla akıllardan

⁴⁸ "Milletlerin, demokrasi prensipleriyle fert hürriyetleri ve hukukun hükümlerine üzerine müesses bulunan hürriyetlerini, müşterek miraslarını ve medeniyetlerini korumaya karar vererek" ; "Taraflar, kendi hür müesseselerini, bu müesseselerin istinad ettiği prensiplerin daha iyi anlaşılmasını temin ve istikrar ve refahı sağlamaya has şartları geliştirmek suretiyle milletlerarası muslihane ve dostane münasebetlerin inkişafına yardım eyleyeceklerdir. Taraflar beynelmilel iktisadi siyasetlerindeki bütün ayrılıkları izaleye çalışacaklar ve içlerinden her biri veya hepsi arasında iktisadi işbirliğini teşvik eyleyeceklerdir." Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 289-290

⁴⁹ Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın faaliyete geçmesiyle özellikle yabancı çıkışlı sermaye Türkiye'ye gelmeye ve özel kuruluşlarla işbirliği yapmaya başlamıştı. Böylece Türkiye 'Dolar Bölgesi'ne' katılmıştı. Menderes hükümeti, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC) ve ABD'nin ekonomik ve teknik yardımları olmadan ülkenin kalkınamayacağı görüşündeydi. Bu nedenle ve batılı dostlarının teşviklerine uyarak dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme süreci başlatılmıştı. Erdinç Tokgöz, "Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II, 7. Bölüm, 2006, s. 333

⁵⁰ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 290-291

çıkarılmamalıdır⁵¹. TİP'e göre Türkiye'nin NATO'dan çıkması için diğer bir nedense, Türkiye ile NATO'nun stratejilerindeki farklılıktır. Çünkü Amerika'nın belirlediği strateji ve silahlı kuvvetleri denizaşırı hedeflere yönelmiştir. Amerika kendi sınırları dışında, Dünya'nın dört bir yanında çıkarları, etkinlik alanları olan emperyalist bir devlettir. Türkiye'nin ise Dünya'nın dört bir yanında menfaatleri, nüfuz bölgeleri yoktur. Türkiye emperyalist bir memleket olmadığı gibi bilakis emperyalizmin baskı ve çabasından kurtulma mücadelesi içinde olan bir memlekettir. Dolayısıyla bu sebeple ordumuz ancak yurt müdafaası görececek bir ordu olabilir⁵². Yurt savunması savaşları ise böyle nükleer silahlara dayanan, dünya stratejisine göre yapılan savaşlar değildir. Yurt savaşları ulusal stratejiye göre yapılır ve kullanılan savaş teknikleri ve taktikleri de büsbütün ayrıdır. Yurt savaşları ulusal kuvvetlerin, ulusal ordunun halkla sıkı dayanışması yoluyla yürütülür. Bu bakımdan savunmamızı, hangi taraftan gelirse gelsin her saldırıya karşı ilk andan itibaren ulusal bir stratejiye dayandırarak, silahlı kuvvetlerimizle halkın savunma gücünü koordine edip kaynaştırmak suretiyle yapabiliriz⁵³.

Türkiye İşçi Partisi, Amerika ile Sovyetler Birliği'nden aynı uzaklıkta bir dış politika izlenmesini gerektiğini daha meclise girdiği ilk gün meclis kürsüsünden de açıklamıştı⁵⁴. Türkiye'nin savaş dışında kalmasını, bunun olanaksız olmadığına inandıklarını belirten TİP yöneticilerine göre, ülkesinde Amerika'nın askeri üsleri bulunan bir ülkenin savaş dışı kalması olanaksızdır. Bundan dolayı ikili anlaşmalar feshedilmeli, askeri üsler sökülmesi, Atatürk'ün tam bağımsızlık politikasına bir an önce dönülmelidir⁵⁵.

TİP, uzun vadede NATO'dan çıkma hedefinin yanı sıra, kısa vadede NATO içerisinde yer alırken yapılması gerekenlerle ilgili bir öneri paketi de sunmuştur. Çünkü NATO Sözleşmesi'nin 13. maddesine göre, ittifakta yirmi yılını dolduran her

⁵¹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 459-461

⁵² Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* Cilt II, s. 273

⁵³ Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.II, s. 289

⁵⁴ 7 Kasım.1965 tarihinde Meclis'teki ilk önemli konuşmasını hükümet programı üzerine yapan Aybar, milletçe kurtuluş yolunu en kısa zamanda Atatürk dönemi dış politikasına dönülmesine bağlayarak, Türkiye'nin ne Doğunun ne Batının ne de yabancı herhangi bir devletin, milli bağımsızlığımızı zedeleyen imtiyazlara sahip olmasına asla meydan verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşma metni için bkz.: *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 7. Birleşim, 07.11.1965; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 169

⁵⁵ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.II, , s.282

üye devletin ittifaktan çekilme hakkı vardı. Türkiye de istediği takdirde, 1969 yılında bu üyelikten çekilebilirdi⁵⁶. Nitekim Ankara’da 10 Nisan 1965’te GYK üyeleri ve il başkanları ile yaptığı ortak bir toplantıda Aybar, Türkiye’nin dış politika sorunlarını ele alarak ikili anlaşmalar ve NATO İttifakı üzerinde durmuş, “*demoklesin kılıcı*” olarak nitelendirdiği anlaşmaların, Türkiye’yi iradesi dışında bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakacağı için NATO üslerinin vakit kaybedilmeden tasfiyesini mili bir ödev saydığını belirtmiştir. Bu bağlamda TİP, NATO ittifakının sona ereceği 1969 yılına kadar alınması gereken tedbirleri de sıralamıştır⁵⁷.

TİP, Türk-Amerikan ilişkilerini, ikili anlaşmalar, Amerikan üsleri ve NATO ittifakı ekseninde eleştirmelerini 1965 seçimlerinde de seçim propagandasının temel başlıklarından biri olarak ele almıştır. TİP Seçim Bildirisi’nde yardım bahanesiyle Amerika’nın 1947’den beri ülkemize adım adım yerleştiğini, ülkemizde kurduğu üslerle vatan topraklarımızın işgal altında bulunduğunu, devlete ait her işimizin bakanlıklarımızda bulunan uzman adı altında çalışan Amerikalı ajanlar tarafından bilindiğini, bizi istedikleri yola sokmak için gerektiğinde baskı yaptıklarını, milli

⁵⁶ akt: Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs’a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 109

⁵⁷ Söz konusu tedbirler şunlardır:

- 1- NATO entegre komutanlığı emrine verdiğimiz silahlı kuvvetlerin ekonomik gücümüz, nüfusumuzla orantılı olarak ve başka müttefiklerin bu komutanlık emrine verdikleri kuvvetlerde göz önünde tutularak azaltılması
- 2- NATO’dan geri çekeğimiz kuvvetlerle bağımsız ve milli bir savunma gücünün kurulması
- 3- Bu savunma gücünün bir milli kurtuluş savaş stratejisi ve taktiğe göre eğitilip donatılması va halkla tam bir dayanışma içinde savaş yürütülmesi için özel eğitime tabi tutulması;
- 4- Milli savunma sanayimizin ihtiyaçlarımız seviyesinde geliştirilmesi; kendi yapamayacağımız silahlar için de tek bir memlekete bağlanılmaması;
- 5- Münhasıran NATO’ ya ait olan üslerden başka, ikili anlaşmalarla hiçbir yabancı devlete üs verilmemesi ve mevcutların tasfiye edilmesi;
- 6- NATO ittifakı gereğince kurulmuş üslerin münhasıran Genel Kurmay Başkanlığımız emrinde bulunması ve bu üslerin Türk komutanlarının komuta zinciri içine alınması;
- 7- Bu üslerde atom başlıklı silahlar bulundurulmaması;
- 8- Türkiye’de Amerikalıların emrinde bulunan radar şebekesinin Türkiye emrine ve Türk komutasına verilmesi; aksi takdirde bu şebekelerin derhal Türkiye’den sökülüp çıkarılması;
- 9- İzmir’deki NATO Doğu Akdeniz komutanlığının yurt dışına çıkarılması;
- 10- NATO’ya tahsis edilen Türk Silahlı Kuvvetlerinin her halükarda anayasanın 110. maddesi uyarınca Genel Kurmay Başkanlığı’nın emrinde bulunmasının sağlanması, yani entegre komutanlık prensibinin reddi. Salman, *TİP Parlamentoda 1967*, C.III, s. 82; Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s.376-380 “NATO’dan Çıkıncaya Kadar Ne Yapmalıyız?”; Büyük Kongreye sunulmak üzere MYK tarafından kabul edilen teklif maddeleri için bkz.: *Teklif maddeleri*, 27.9.1966, s. 1-4, TÜSTAV Arşivi

servetlerimize dahi el attıklarını belirterek halkı kendine oy vermeye davet etmiştir⁵⁸. Bildirinin sonuç bölümünde iktidara geldiği zaman yapacağı işleri sıralayan TİP, birinci maddede TİP'in milli bağımsızlığımıza gölge düşüren bütün anlaşmaları feshedeceğini, Türkiye'nin dış politikasını Atatürk dönemi dış politikasına döndüreceğini ve ülkedeki bütün yabancı üsleri kaldıracağını belirtmiştir⁵⁹.

15 Eylül 1965'te İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda milletvekilliği seçimleri ile ilgili yaptığı açılış konuşmasında Aybar, yardım bahanesiyle adım adım ülkemize yerleşen Amerika'nın, 35 milyon metrekarelik vatan toprağını işgali altında bulundurduğunu, bu üslerde Amerikan bayrağının dalgalandığını, bu üslere Türk polisi ve hâkiminin dahi giremediğini belirterek, Amerika ile ilişkiler konusundaki ilk önemli çıkışlarından birini yapmıştır⁶⁰. TİP konu ile ilgili buna benzer görüşlerini meclise de taşımış, 7 Kasım 1965 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hükümetin programına yönelik eleştirilerinde, bu görüşlerini meclis kürsüsünden dile getirme fırsatı da bulmuştur⁶¹. 1947'lerden beri Amerika'nın yardım bahanesi ile adım adım ülkemize yerleştiğini, 35 milyon metre kare vatan toprağının işgal altında olduğunu, bu topraklarda kurulan üslerde Amerikan bayrağının dalgalandığını⁶² belirten TİP için bu üsler küçük birer Amerika'dır. Çünkü bu üslere Türk subayı, Türk hâkimi, Türk bakanı dahi girememektedir. Bu üslerden havalanacak uçaklar/ füzeler, hükümetin haberi olmadan meclisin onayı dahi alınmadan yurdumuzu her an vahim tehlikelerle karşı karşıya bırakabilir. İkili anlaşmalar nedeniyle Türkiye'deki Amerikan askeri ve sivil personeli diplomatik dokunulmazlıklara sahip olduğu gibi ulusal bağımsızlığın sembollerinden biri olan yargı bağımsızlığı da ikili anlaşmalarla Amerika'ya devredilmiştir. Amerikan heyetleri için ithal edilen malların ülkeye gümrüksüz girebildiğini belirten Aybar, milletçe kurtuluş yolu için en kısa zamanda Atatürk dönemi dış politikasına dönülmesi gerektiği fikrindedir. Dış politikanın kökten bir revizyona tabi tutularak Amerika ile yapılan ikili anlaşmaların derhal gözden geçirilmesini, milli bağımsızlığımızla, egemenlik haklarımızla bağdaşmayan

⁵⁸ *TİP Seçim Bildirisi 1965*, İstanbul, Yenilik Basımevi, s. 3-5

⁵⁹ *TİP Seçim Bildirisi 1965*, İstanbul, Yenilik Basımevi, s. 22

⁶⁰ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 402-415 “Var Olmak Ya Da Yok Olmak” başlıklı yazı ; Serpil Güvenç, “1965-69 Döneminde TİP'in Dış Politika Anlayışı”, *TİP Parlementoda 40. Yıl TÜSTAV*, İstanbul, Tüstav Yayınları, 2006, s. 39

⁶¹ Salman, *TİP Parlementoda 1963-1966*, C.I, s.102-106

⁶² *Türkiye İşçi Partisi El Kitabı*, TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, 1969, s. 52-54

bu anlaşmaların devletler hukukuna uygun olarak derhal feshedilmesini hükümetten istemiş ve Türkiye’yi daha da çıkmaza sokacağına inandığı hükümetin programına red oyu vereceğini açıklamıştır⁶³. Aybar, buraya kadar anlatılanlar ışığında TİP’in meclise girdiği günden beri partiler arasında 1947’lerden beri gelenek haline gelen bir kuralı çiğnediğini, dış politika konusundaki birlik ve beraberliği bozduğunu, Türkiye’deki Amerikan üsleri konusundaki suskunluk perdesini kaldırdığını, Türkiye üzerinde kurulan üslerin bulunduğu toprakların Amerika’nın egemenliğinde olduğunu, Türkiye’nin bu topraklar üzerinde hiçbir hâkimiyetinin olmadığını birçok yerde vurgulayarak Amerika ile sürdürülen dostluk politikasının gerçek yüzünü ortaya çıkardığını belirtmiştir⁶⁴. TİP bununla da yetinmemiş, bir soru önergesi vererek, hükümetten bugüne kadar Amerika ile kaç anlaşma imzalandığının, bu anlaşmaların neleri içerdiğinin başbakan tarafından kamuoyuna açıklanmasını istemiştir. 7 Kasım 1965 tarihinde Meclis toplantısında Demirel hükümetinin programı üzerine yapılan müzakerelerde TİP grubu adına söz alan Aybar, konuşmasında üsler konusunu dile getirmiş⁶⁵, 8 Kasım 1965’te Meclis’te TİP milletvekili Çetin Altan da bir konuşma yaparak konuyu Amerika ile olan ilişkilere getirip bu devletle olan münasebetlerimizi değerlendirerek, “...onların da (Amerika’yı kastetmektedir) ülkemizde 35 milyon metre kare toprakları vardır.” demiştir⁶⁶. Bunun üzerine Aybar’a ve Çetin Altan’a cevap vermek için kürsüye çıkan Başbakan Süleyman Demirel ise bunların üs değil, olası bir tehdit karşısında ülkenin güvenliğini sağlamak için kurulan NATO tesisleri olduğunu, üstelik bu tesislerin mülkiyetinin de Türkiye’de bulunduğunu belirten bir konuşma yapmıştır⁶⁷. Bunun üzerine TİP, 15 Aralık 1965 tarihinde Amerika ile Türkiye Cumhuriyeti arasında o güne kadar imzalanmış olan ikili anlaşmaların listesini ve bu anlaşmaların içeriklerinin açıklanmasını dönemin başbakanı Demirel’den bir soru önergesi vererek talep etmiş⁶⁸, bu önergesine yedi ay boyunca cevap alamayınca, konu ile ilgili sözlü soru önergesini geri alıp “Amerika İle İlişkiler

⁶³ Aren, TİP’ in mecliste yaptığı bu konuşmasının, iktidara ve diğer muhalefet partilerine TİP’in ne çetin bir cevaz olduğunu gösterdiğini, diğer taraftan partilerin de beğenisini kazandığını, partinin Amerika’ya, NATO’ya ve ikili anlaşmalara ilişkin görüşlerininse egemen çevrelerde bir şok etkisi yarattığını belirtir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 180

⁶⁴ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.II, s. 259

⁶⁵ Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 102-103

⁶⁶ Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 109-119

⁶⁷ Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 119-121

⁶⁸ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.II, s. 259

ve İkili Anlaşmalar Konusunda Kasıtlı Olarak Kayıtsızlık Gösteren Hükümet” hakkında gen soruya çevirerek tekrar meclis başkanlığına vermiş, ancak önerge, mecliste yapılan ilk görüşmede Adalet Partililerin oyları ile reddedilmiştir⁶⁹. Amerikan üslerinin, Türkiye’nin bağımsızlığını hatta varlığını tehlikeye düşürdüğünü ilk günden beri açıklayan TİP’in konuyu sürekli olarak gündeme getirmesi ve konunun kamuoyunun dikkatini çekmesi üzerine Başbakan Demirel “*Türkiye’de Amerikan üssü yok, tesisi var.*” diye basına bir demeç vermiş; bu demeç üzerine, “*Başbakan yok dese de, Türkiye’de Amerikan üsleri vardır*” diyen Aybar, üssün Frenkçe de *base* demek olduğunu ve batı gazetelerinde de Amerika’nın Türkiye’deki baselerinden bahsedildiğini açıklamıştır⁷⁰.

TİP, 10 Temmuz 1966’da Mersin’de yapılan İl Kongresi’nde Amerikalılara karşı Pasif Direniş kampanyasını başlatmıştır⁷¹. Amerika’nın geldiği yoldan yurdumuzu terk etmek zorunda bırakılacağını belirten Aybar; “*İkinci Milli Kurtuluş Savaşı*”nın halkla omuz omuza kazanılacağına işaret ederek, milli kurtuluş hareketlerinde sosyalizm ve demokrasi arasında sıkı bağlar bulunduğunu, “*Milli Kurtuluş Savaşı*”nın Amerika’ya ve onun yurdumuzdaki aracı ve ortaklarına karşı verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. TİP’e göre; bu durumdan çıkan iki sonuçtan birincisi, halkın uyandırılıp teşkilatlı hale getirilmeden kurtuluş savaşının yürütülemeyeceğidir ki, bunun için halkın canla başla mücadeleye atılması için yeniden kazanılacak milli bağımsızlıkla birlikte, sömürü düzeninin bütün haksızlıklarının son bulacağına inanması gerekir. İkinci sonuçsa, Amerika’yı memleketimize çağırılmış, ona çeşitli tavizler vermiş olanların bu mücadeleye önderlik edemeyeceği, bu mücadeleyi yönetemeyeceğidir. Çünkü TİP’e göre; “*ikinci milli kurtuluş hareketinin*” kutsal bayrağını, tehlikeyi ta 1947’de işaret etmiş olan ve kurulduğu günden beri bu yolda savaş veren TİP taşımaktadır⁷². İlerleme ve kalkınmanın Amerika’nın ülkeden çıkarılmasına, bundan böyle hiçbir ülkeye (ABD ve SSCB) taviz verilmemesine, emekçi halkın iç ve dış sömürücülerin ülkedeki nüfuz ve etkilerine son vermesine, yani demokratik sosyalizmi kendi elleriyle kurmasına,

⁶⁹ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.II, s. 260

⁷⁰ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 459-461

⁷¹ Aybar’ın İçel İl Kongresi’nde yapmış olduğu konuşmanın özet metni için bkz.: *TİP Genel Merkezi 236 sayılı ve 12 Temmuz 1966 Günlü Genelgesi*, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu

⁷² Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 462-463

bağlı olduğunu belirten konuşmasında ikili anlaşmalar konusuna da değinen Aybar; egemenlik haklarımızla bağdaşmayan, milli güvenliğimizi tehdit eden bu anlaşmaların halktan gizlendiğini, meclis onayından da geçmiş olmadıkları için hukuki bakımdan sakat anlaşmalar olduğunu ve bu anlaşmalara son verilmesi gerektiğine işaret etmiş, halkın uyanık olmasının hükümeti bu yolda derhal harekete geçmeye zorlayacağını belirterek, halkı Amerikalılarla her türlü münasebeti kesmeye ve onları yalnızlaştırmaya davet etmiştir. Pasif direniş mücadelesini “*Milli Kurtuluş hareketinin ilk adımı*” olarak niteleyen Aybar, resmi görevliler dışında bütün vatandaşları bu savaşa katılmaya davet etmiştir⁷³. 24 Temmuz 1966’da Eyüp ilçe kongresinde kamuoyunun gittikçe benimsediği ve eyleme geçirdiği Amerikalılara karşı mücadele konusunu daha da derinleştiren bir konuşma yapan Aybar, geri kalmış toplumlarda kurtuluş savaşlarının kesin zafere ulaşmasının ancak ülke içinde yer alan toprak ağalığı ve yabancıya aracılık eden kapitalizmin tasfiyesi ile mümkün olduğunu, bu nedenle “*ikinci milli kurtuluş savaşı*” ile sosyalizm için savaşın bir arada yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü TİP’e göre milli kurtuluş savaşı ile sosyalizm bir madalyonun iki yüzü gibidir⁷⁴. TİP, 16 Ağustos 1966’da yapılan MYK toplantısında Amerikalılarla olan görev dışındaki münasebetlerin kesilmesi ve medeni ölçüler içinde pasif direnmede bulunulması yönünde alınan kararların parti teşkilatlarına bir genelge ile bildirilmesine⁷⁵, il ve ilçe kongrelerinde bu konunun üzerinde önemle durulmasına karar verilmiştir. Pasif direniş mücadelesinin⁷⁶ “*son Amerikalı ülkeyi terk edene dek*”

⁷³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 462-464 “Amerikalıyı Gittikçe Daralan Bir Nefret Çemberi İçine Alacaksın!” ; benzer bir değerlendirme için bkz.: *TİP Genel Merkezi Kadıköy İlçe Kongresi 245 sayılı Basın Bülteni*, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu, 17 Temmuz 1966, s. 1-2

⁷⁴ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 465-468

⁷⁵ TİP genel sekreteri Sargın’a göre ise üzerinde derin düşünülmemiş bu kararın, İçel kongresine katılmak üzere yolda oldukları sırada Aybar’ın konuyu Aren’e açtığını, konunun basın bülteni olarak kalmamasını ve bir genelgeyle kongreye iletilmesini istediğini aktarır. Konu MYK’da gündeme alınır ve GYK’nın kararıyla Amerikalılara karşı pasif direniş kampanyası başlatılmış olur. Sargın’a göre kampanyada aceleci davranılması kendini sonradan arka arkaya yaşanan olaylarla gösterecektir. “*Aren’in evinin Amerikalı bir aileye kiraya verilmesi olayının basında yer alması, partili mühendislerden bazılarının Amerikalıların yönetimindeki şirketlerde çalışmaları, Amerikan askeri iş yerlerinde çalışan işçilerin durumları... ekmeğin aslanın ağzında iken işlerini bırakıp ya açıkta kalacaklar ya da partinin kararını, üstelik bir partili olarak örnek olmak varken, boşlayacaklar, görmezden geleceklerdi ki, bu olacak şey değildi.*” Sargın bu acele biçimde alınan kararı, parti üst yönetim kurullarının üyelerinin hepsinin toplu kusuru olarak değerlendirmiştir. Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 386-387

⁷⁶ Çelenk, Pasif direniş mücadelesi sonunda Amerikalıların Türkiye’de kalmak için “zora” başvurabileceklerini, böyle bir durum yaşanacak olursa “*milli kurtuluş mücadelesinin pasif formunun sadece Amerika’ya karşı değil, onu destekleyen toprak ağaları, kompradorlar ve Amerikan yanlısı*

sürdürüleceğini belirten Aybar, 21 Ağustos 1966'da Bakırköy İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmasında, Amerikalıların ülkeden ancak halkın bilinçli hareketleriyle atılacağını, bir yandan ikili anlaşmaların feshi için uğraşılırken diğer yandan da ülkenin Amerikalılar için yaşanmaz hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aybar'a göre; bu mücadele (pasif direniş mücadelesi) basitten başlanarak kuvvetlendirilmelidir. Yani, hiçbir vatandaşımız Amerikalıların yanında çalışmayı kabul etmemeli, Amerikalılarla hiçbir alışverişte bulunmamalı, hiçbir Amerikalıdan yardım kabul etmemelidir. Öyleki bir taksi şoförü bir Amerikalıyı arabasına almamalı, bir kuaför Amerikalı bir subayın eşine hizmet vermemeli, marketler veya kasaplar Amerikalılara satış yapmamalı, Türkler evlerini Amerikalılara kiraya vermemeli⁷⁷ Amerikan üslerindeki işyerlerine hiçbir Türk çalışmak için başvurmamalıdır. Böylece Amerikalılar ülkede istenmediklerini anlayacaklar ve gitmeye zorlanacaklardır⁷⁸. Amerika'yı yurdumuzdan çıkarmak için uygulanmasını öngördüğü barışçı yolun taktiklerini anlatan Aybar, resmi görevliler dışında bütün vatandaşları, öncelikle partilileri ve yandaşları Amerika ile mücadeleye çağırmıştır⁷⁹. 12 Kasım 1967'de İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'ndaki konuşmasında pasif direnme kampanyasına hız verilmesi çağrısı yapan Aybar⁸⁰, bu konuşmasında *ikinci kurtuluş mücadelesinin* başladığını ve düşmanın da Amerika olduğunu belirten çok sert bir konuşma yapmıştır.

bürokratlara da karşı aktif direnişe" dönüşeceğini belirtir. Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 111

⁷⁷ Sargın, Aren'in Ankara Gaziosmanpaşa'daki yeni dairesini, borcunu bir an önce ödemek üzere kiraya verişini, ki kira sözleşmesinin tarihinin kampanya öncesi olduğunu, kongreye giderken Aybar'la konuyu konuşmaları sırasında kampanyanın dönüp dolaşıp kiradaki dairesine toslayabileceğinin Aren'in aklının ucundan bile geçmediğini kendisine aktardığını belirtir. Sargın *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 387. Evinin Amerikalılara kiraya verilmesi olayını "*nahoş anılarından biri*" olarak tanımlayan Aren ise; evi Amerikalılara kiraya verdikten birkaç ay sonra Aybar'ın Amerikalılara karşı pasif direnme kampanyasını başlattığını, kampanya daha önce başlamış olsa idi parti emirlerine karşı gelmeyecek dairesini kiraya vermeyeceğini belirtmektedir. Bu olay üzerine partiden istifa etmeye kalktığını ama partili arkadaşlarının bunu kabul etmediklerini de belirten Aren, olayın parti içindeki konumunu zayıflatmak isteyen adamlar tarafından organize edildiği görüşündedir. Sadun Aren, *Puslu Camın Arkasından*, 2. Bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s.184-185. Konunun New York Times Gazetesi'nde de tartışıldığı, TİP yöneticilerinden Aren'in evinin bir Amerikan ailesine kiralanmasının, TİP'in dış politika duruşu ile üyelerinin bu konuya ilişkin tavrı arasında bir çelişki olduğu da ifade edilmiştir. Akt. Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 111

⁷⁸ Pasif direnişin bu şekilde formüle edilmesi "*sert bakış teorisi*" gittikçe gelişen parti içi muhalefet tarafından ciddiyyetten uzak bir davranış olarak kabul edilmiştir. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 177

⁷⁹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 469-475, "Kuzu Postuna Bürünenler Ancak Koyunları Aldatılabilirler."

⁸⁰ TİP genel başkanının yaptığı bu konuşmadan da yola çıkan Aren, TİP'in Amerika'ya karşı tutumunun gittikçe sertleşerek doruk noktasına 1967'de eriştiğini belirtmiştir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 114

Konuşmasında Aybar, Amerika'nın emperyalist amaçlarını gerçekleştirmesi için, Türkiye'nin uygun bir ortam haline gelme nedeninin savaş yıllarında kapitalizme yönelmesi olduğunu, bunun için ülkedeki ağa-komprador-burjuvazi üçlüsünün yalnız ekonomik değil, politik olarak da Amerika ile işbirliği yaptığını, Amerika'ya yanaşmamızla ilgili acı gerçeğin ise Kıbrıs buhranına kadar anlaşılmadığını belirtmiştir. Amerika'ya karşı *İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesi*'nin başladığını, Amerika'nın geldiği yoldan ülkeyi terk etmesi için pasif direniş kampanyasına hız verilmesi gerektiği belirten Aybar, konuşmasını “*Yurdumuzda vazifeli her Amerikalıyı gittikçe daralan kin ve nefret çenberi içine alacağız. Bu çenber gittikçe daralacaktır. Tıpkı bir akrebin etrafındaki ateş çenberi gibi...*”⁸¹ sözleriyle bitirmiş, bu konuşmadan kısa bir süre sonra TİP, Aralık 1967'de “NATO'ya Hayır” kampanyasını başlatmış⁸² NATO'nun ulusal çıkarlarımıza aykırılığını belirten binlerce bildiri⁸³ dağıtmış ve bu konuda çok sayıda toplantı düzenlemiştir. Aren, kampanyanın bu tarihlerde başlatılma gerekçesini; anlaşmanın 1969 yılında yirminci yılını dolduracak olmasına bağlar; çünkü söz konusu anlaşmaya göre üye devletler, NATO'dan çıkma isteklerini, bu tarihten 1 yıl önce bildirmek zorundadırlar. Hükümetin de 1968 yılında NATO'ya bu bildirimini yapmasını sağlamak amacıyla, kampanya bu tarihte başlatılmıştır. Nitekim o dönem Türkiye'nin dost/müttefik olarak görülen Amerika'yı düşman ilan etmek ve bu amaçla kampanya düzenleyerek NATO'dan çıkılmasını istemek çok ciddi sıkıntılara yol açabilecek bir davranıştı⁸⁴. TİP'in Amerika, NATO ve ikili anlaşmalar karşısı söylemleri özellikle gençlik arasında etkisini göstermiş ve 7 Ekim 1967'de İstanbul Dolmabahçe'de bir grup öğrenci 6. filoya karşı oturma eylemi yapmış, Amerikan deniz erlerinin karaya çıkması olanaksız olunca subaylar helikopterle

⁸¹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 605

⁸² Parti MYK'nın NATO'dan çıkma kampanyası açılmasına ve bu amaçla mitingler, toplantı, gösteri yürüyüşleri, yayın yapılması... gibi demokratik yollardan halkın uyarılmasını sağlamak için harekete geçirilmesine karar vermiş, bu şekilde kitle hareketine geçiş, partinin pasifist ve parlamenterist yolda olduğunu söyleyen sol muhalefeti de susturmuştur. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar 1961-1971*, s. 178

⁸³ “*Emekçi Kardeş*” sözleriyle başlatılan bildiri “*NATO'ya üye olan devletlerin Türkiye Dışında hepsinin eski-yeni emperyalist devletler olduğu ve tarih boyunca Anayurdumuz ve halkımız, bütün geri kalmış ülkelerde olduğu gibi emperyalizmin ihanetine, sömürmesine, işgaline, çıkardığı iç karışıklıklara, geleneklerimize, ahlakımıza ve kültürümüze karşı giriştiği saldırılara maruz kaldığı*” belirtilmiş, Amerikan'nın ülkeden kovulmasıyla tam bağımsızlık sağlanacağı için, TİP bu bildiriyle; tüm ilerici vatansever kuruluşları, gençliği ve aydınları NATO'dan çıkma kampanyasına çağırılmaktadır. İzmir ve İstanbul İl yönetim Kurulları tarafından dağıtılan bildirinin özeti için bkz.: *TİP Haberleri*, 1 Nisan 1968, S.11, s. 12

⁸⁴ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 115

Yeşilköy'e götürülmüşlerdir. Gençler arasında başlayan Amerika karşıtı eylemleri yakından izleyen Aybar, 8 Ekim 1967' de Beşiktaş İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmasında⁸⁵ Amerikan bahriyelilerini mütareke döneminin işgal kuvvetlerine benzetmiş “6. Filoyu sularımızda istemiyoruz. Genç kardeşlerimizi kutlar heyecanla selamlarım.” dedikten sonra “ikinci milli kurtuluş mücadelesi” içinde bulduklarını belirtmiş ve TİP üyelerini gerçek milliyetçiler olarak tanımlamıştır⁸⁶. 16 Ekim 1967' de Amerikan 6. Filosunun İstanbul'a gelmesi üzerine, bu durumu protesto etmek için Fikir Kulüpleri Federasyonu İstanbul Sekreterliğine mensup gençler açlık grevi düzenlemişler, Taksim'de de Amerikan bayrağını yakmışlardır⁸⁷. Ülkede meydana gelen bu olaylar üzerine Aybar, 1 Ocak 1968' de partililere hitaben yayınladığı yeni yıl mesajında, NATO'dan çıkılması ve ikili anlaşmaların feshi için yürütülen kampanyanın etkili olmaya başladığını belirtmiştir⁸⁸. 24 Şubat 1968'de dışişleri ve milli savunma bütçeleri üzerine TİP grubu adına söz alan Boran, “Yaşanan son olayların ikili anlaşmaların feshedilerek NATO'dan çıkılması gerekliliğini gösterdiğini” ifade etmiştir⁸⁹. TİP'in yürütmüş olduğu NATO'ya Hayır kampanyası, 4 Nisan 1968'de tamamlanmış⁹⁰; ancak kampanyanın bitmiş olmasına rağmen TİP'in Amerika karşıtı söylemleri daha da sertleşerek devam etmiştir⁹¹. TİP, 24 Ağustos 1969'da ikinci bir NATO karşıtı kampanya başlatmış; ancak kampanyadan istenilen sonuç alınamamıştır. Kampanyanın başarısız olmasını birkaç sebebe bağlayan Çelenk Güvenç'e göre; TİP, o dönem antiemperyalist cephenin en enerjik unsurları olan sosyalist, komünist, demokratik eğilimli gençlik kesimlerinden, antiemperyalist mücadele konusunda kendisi ile koştur düşünen gruplardan kendini soyutlamıştır.

⁸⁵ Konuşma metni için bkz.: Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 589-592

⁸⁶ “Biz TİP'liler milliyetçiyiz. Geri kalmış ülkelerde milliyetçilik sömürü düzenine karşı olmak sömürüyle savaşmak demektir. Milletini sevmenin onu yükseltmenin başka yolu yoktur. Sömürü düzeni muhafaza edildikçe ona karşı çıkılmadıkça ne milliyetçi olunur ne de Amerika yurttan atılır.” Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 1209 ; Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 589-592

⁸⁷ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 1209

⁸⁸ *TİP Haberleri*, 1 Ocak 1968, Sayı 4, s. 1

⁸⁹ Tam metin için meclis tutanakları için bkz.: *TİP Haberleri*, 9 Mart 1968, S.10, s. 6-7 ; TBMM Zabıt Tutanağı, B:50, 24.02.1968, 0:1

⁹⁰ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s.1236; Aren, *TİP Olayı 1961-1971.*, s. 115

⁹¹ TİP'in bu konuda basında çıkan açıklamalarını içeren metinler için bkz.: *TİP Haberleri Dergisi*, 1 Ocak 1969, S. 25, s. 6 “Amerikanın Kanımızı Emen Vantuzlarından Kurtulmak Zorundayız ; *TİP Haberleri Dergisi*, 22 Mayıs 1969, S. 31-32, s. 2 “Emperyalizm Türkiyeyi Çorak Bir Toprak Haline Getirdi”

Temel mücadele yöntemi olarak parlamento seçilmiş, diğer mücadele yöntemleri ikinci planda düşünülmüş, TİP'in ülkenin dört bir yanındaki örgütlerinde yer alan lider kadroyu eğitime yeteneğine sahip olmayışı da, önerilen mücadele yöntemlerinin yaşama geçirilmemesinde büyük rol oynamıştır⁹².

Johnson Mektubu sonrası iki ülke arasında başlayan gerilim, nükleer silahların kullanımında Amerika'nın diğer NATO müttefiklerini ortak etmek yönündeki önerisine karşılık, Çok Taraflı Nükleer Güç'e katılmayı Türkiye'nin reddetmesi, kamuoyunda Amerika ile yapılan ikili anlaşmaların sorgulanmaya başlanması ile NATO'nun aslında Amerika'nın savunmasını sağlamak yönünde kurulmuş, Amerika'nın tekelinde olan bir örgüt olduğu iddia edilmiştir. Türkiye Amerika'ya başvurarak ikili anlaşmaların yeniden düzenlenmesini istemiş, 3 Temmuz 1969'da imzalanan Savunma ve İşbirliği Anlaşması'yla iki devlet arasındaki ilişkiler, karşılıklı egemenlik ve eşitlik esasına dayandırılmıştır. Tesis ve üslerde Türkiye'nin izni olmadan hiçbir harekette bulunulmaması, gerekli hallerde bu üs ve tesislerin Türk hükümetince denetlenmesinin sağlanması kararlaştırılmış, Amerikan personelinin sayısı 30.000'den 7000'e düşürülerek Amerika'nın Türkiye'deki varlığı azaltılmaya çalışılmıştır. 1974'te ise Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Amerika tarafından Türkiye'ye uygulanan ambargo, Türk-Amerikan ilişkilerini derinden sarsmış, 25 Temmuz 1975'ten itibaren Türkiye ülkedeki Amerikan üs ve tesislerine el koymuş, 29 Mart 1980 tarihinde yapılan bir anlaşma ile bu üs ve tesislerde Türk egemenliği tam olarak sağlanmıştır⁹³.

2) Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa devletleri, aralarındaki düşmanlığa son vererek savaşın açtığı yaraları sarmak, doğu Avrupa'da yayılmaya başlayan komünizm tehdidinin önüne güçlü bir Avrupa olarak geçmek amacıyla ortak hareket etmeye karar vermişler ve bu amaçla çalışmalara başlamışlardır. 9 Mayıs 1950 tarihinde açıkladıkları Shuman Deklarasyonu ile kömür yatakları ile çelik tesislerinin işletilmesi için Avrupa devletlerinin üye olacağı uluslararası bir örgüt kurulması

⁹² Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 112

⁹³ Mustafa Balcıoğlu, "İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II, s. 474

amaçlanmıştır. Böylece Fransa, Federal Almanya, Belçika, Hollanda, İtalya ve Luksemburg arasında 18 Nisan 1951’de Paris’te imzalanan antlaşmayla Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur⁹⁴. Siyasi bütünleşmenin ekonomik bütünleşmeyle sağlanabileceği görüşünde olan Avrupalı liderler, Belçika Dışişleri Bakanı Henri Spaak başkanlığında, Avrupa ekonomisini tüm yönleri ile kapsayacak bir anlaşmanın çalışmalarına başlamışlar⁹⁵ ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom)’nu kurmuşlardır. Daha sonra Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun yönetim organları, 1958’de yapılan Roma Antlaşması ve Temmuz 1967’de imzalanan Füzyon Antlaşmaları ile birleştirilerek Avrupa Toplulukları adını almıştır⁹⁶. Üye ülkeler arasında zamanla gümrük duvarlarının kaldırılarak; mal, sermaye, işgücü ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması, ekonominin tüm alanlarını kapsayan geniş pazarlar kurulması, ekonomik, siyasi ve sosyal bütün kurumlar arasında bir bütünleşmenin öngörüldüğü bu anlaşma ile üye ülkeler arasında tam bir işbirliği yapılması hedeflenmiştir⁹⁷. Soğuk savaş döneminde iki kutup arasında kalan Türkiye ise; NATO, Avrupa Konseyi, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gibi kurumlara üye olmakta tereddüt etmemiş, hem batılılaşma çabalarının bir gereği olarak hem de Yunanistan’ın AET’ye başvuru yapması üzerine, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET’ye üyelik için resmi başvuruda bulunmuştur. Resmi müracaatından 41 gün sonra Türkiye’nin başvurusu kabul edilmiş⁹⁸; ancak Türkiye’ye ekonomik, sosyal, siyasi alt yapısının yetersiz olduğu gerekçesiyle -Türkiye’nin ortaklık şartlarını yerine getirene kadar- Ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir. Böylece taraflar arasında dört yıl süren görüşmeler sonucu 12 Eylül 1963’te imzalanan

⁹⁴ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 808-809

⁹⁵ 1956’da hazırlanan Spaak Raporu; Avrupa’nın o dönemki ekonomik örgütlenmesiyle gelişimini sürdüremeyeceği ve hiçbirinin tek başına atom çağının gereği olan teknik devrimi hızlandıracak temel yatırım ve geniş araştırmaları yapacak güçte olmadığını belirtir. O halde Avrupa’nın bu altı ülkesinin ekonomik bakımdan bütünleşmesi gerekmektedir ve burada temel nokta gümrük duvarlarının kaldırılmasıdır. Bu amaçla bir araya gelen bu devletler tarafından kurulan AET, 1990’larda Avrupa Topluluğu, 1994’te ise Avrupa Birliği olarak anılmaya başlamıştır. Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 10. Bs., Ankara, İmge Yayınevi, 2002, s. 345-346

⁹⁶ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 810-811

⁹⁷ Mustafa Balcıoğlu, “İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II, s. 501-502

⁹⁸ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 819-820

ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin Avrupa macerası da başlamıştır⁹⁹. Kurulduğu günden beri, Türkiye'deki sağ-liberal çevreler tarafından heyecanla karşılanan ve dâhil olunmak için can atılan Ortak Pazar, elbette ki sol cemahta ve özellikle TİP çevresinde farklı algılanmış¹⁰⁰ ve bu algıya göre değerlendirilmiştir¹⁰¹. TİP'in Ortak Pazar karşıtlığını anlayabilmek için her şeyden önce Avrupa Birliği'nin ortaya çıkış amacını nasıl değerlendirdiğine bakmamız gerekmektedir. TİP'in dış politika sözcüsü Boran'a göre; kapitalist ekonomi sınırlarının daralması, gelişmiş kapitalist ülkeler arasında bütünleşme hareketlerine ve bu yolla yeni gelişme imkânları bulma çabasına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından güçlü bir devlet olarak ortaya çıkan Amerika ile kapitalist Avrupa toplumları arasında kendiliğinden meydana gelen bir bütünleşme söz konusudur. İkinci Dünya Savaşı sonrası çöküntü içinde olan Avrupa burjuvazisi için Amerikan sermayesinin ve yardımlarının Avrupa'ya gelmesi Avrupa burjuvazisi tarafından sevinçle karşılanırsa da, zamanla Amerikan sermayesinin Avrupa ekonomisinin kilit noktalarına hâkim olmasıyla Avrupa burjuvazisi bu tehlikenin farkına varmıştır¹⁰². Avrupa'daki bütünleşme hareketi (AET), bir yandan Avrupa kapitalizmini Avrupa çapında bütünleştirip Avrupa'yı tek pazar haline getirerek Avrupa kapitalizmine gelişme imkânı sağlamayı, diğer yandan Avrupa sermayesinin dış ülkelerdeki çıkarlarını savunmayı amaçlamaktadır. Ancak bu noktada Avrupa burjuvazisinde iki eğilim söz konusu olmaktadır; bu eğilimlerden biri, Amerika'nın sermaye gücünü ve teknolojik üstünlüğünü kabul ederek Amerikan sermayesiyle işbirliği yapmak ve karların kaymağının Amerika'ya gitmesine razı olmak, diğeri ise Avrupa çapında bütünleşerek Amerika'ya bağımlı olmaktan kurtulmak ve ona rakip olmaktır. Amerikan tekelci sermaye çevreleri ise, Avrupa ekonomisine hâkim olmayı umdukları ölçüde AET'ye taraftardır, kendisinden bağımsız olacağı ölçüde ise bu bütünleşmeden rahatsızlık

⁹⁹ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 831 ; Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 319

¹⁰⁰ Parti adına Aybar, Ortak Pazar ile ilgili görüşlerini, daha ortaklık anlaşması imzalanmadan dört ay kadar önce açıklamış ve Ortak Pazar'a girmenin sakıncaları üzerinde durmuştur. Söz konusu konuşma metni için bkz.: Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, s. 167-169

¹⁰¹ Ortak Pazar karşıtlığını seçim propagandası yapan TİP için ortak Pazar üyeliğinin bir sakıncası, ülkenin kapılarını yabancı sermaye yatırımlarına açması, diğeri de yerli sermayenin yurt dışına çıkışını serbest bırakmasıdır. *TİP Seçim Bildirisi*, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1965, s. 9

¹⁰² Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 82

duymaktadır¹⁰³. Boran'a göre kapitalizmin girdiği darboğaz, kapitalist ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında yeni bir emperyalizm hareketine yol açmıştır. Eski sömürge düzeninin devam edemeyeceğini anlayan kapitalist ülkeler, bir yandan sömürgelerine şekli olarak bir bağımsızlık tanımakta, diğer yandan ekonomik ve askeri alanda bu ülkeleri kontrol altında tutma yolları aramaktadırlar. Geri kalmış bu ülkelerdeki iç çekişmeleri istismar ederek, bu ülkelerin olabildiğince küçük devletler halinde bağımsız olmalarını sağlayan kapitalist ülkeler¹⁰⁴ böylece bu ülkelerin kendi başlarına ekonomik olarak ayakta kalmalarını da önlemektedirler. Amerikan tekelci sermaye çevreleri, bu ülkeler bağımsız olduktan sonra bile bu ülkelerde meydana gelen iç çekişmeleri desteklemekte, hatta bu durumu doğrudan kendileri yaratmakta, milli bağımsızlıktan yana ilerici liderleri, gerektiğinde devirmektedirler¹⁰⁵. Kalkınmaları için gerekli sermayeden yoksun olan ülkelere kredi ve sermayeyi ise, onları kontrol altında tutabilecekleri şartlarda vererek, kapitalist dünyanın sınırlarının daha da daralmasını önlemeye çalışmaktadırlar. Az gelişmiş devletlerin sosyalizm yoluna girmelerini kendilerine tehdit olarak gören bu kapitalist/sömürgeci devletler, bu nedenle geri kalmış bu ülkelerdeki yerli burjuvaziye güçlendirerek, kapitalist sistemin burada kök salmasını amaçlamaktadırlar. Bundan dolayı yabancı sermaye, az gelişmiş ülkelere milli pazarı tümünden ele geçirmek amacıyla ve bunun sonucu olarak yerli burjuvaziye mahvedecek biçimde ülkeye girmemektedir. Yabancı sermaye, bir yandan yerli burjuvazi ile işbirliğine girmekte, ortaklıklar kurmakta; diğer yandan da kredilerle kapitalizmi ülkede güçlendirmeye çalışarak, aslan payı kendinde olmak kaydı ile yerli burjuvaziyle beraber bu ülkeleri sömürmeye razı olmaktadır. Kapitalist dünya ilişkileri ağı içinde kaldıkça, geri kalmış bu ülkelerin ekonomik olarak kalkınamayacağını, sömürüden kurtulamayacağını öne süren Boran, bu ülkelerin

¹⁰³ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 83

¹⁰⁴ Türkiye'nin AET ile ortaklık anlaşmasının ikinci geçiş dönemine girmesi üzerine basına bir açıklama yapan TİP'e göre; Ortak Pazar'la olan anlaşma ve buna bağlı geliştirilen ilişkiler sadece bir gümrük birliği ve dar anlamda iktisadi, ticari ilişkiler sorunu değildir. Bu konu doğrudan doğruya ve hayati bir şekilde Türkiye'nin bağımsızlığını ilgilendiren bir konudur. Siyasi, askeri bağımlılık sorununun altında ekonomik bağımsızlık sorunu yatar ve emperyalist/kapitalist dış ülkelerle bu çeşit bütünleşmeler, iktisadi bağımlılığın en kötü ve milli ekonomiyi en yaralayıcı şekli olur. Askeri ittifak ve üsler kaldırılabilir, yabancı şirketler millileştirilebilir ancak bu çeşit bağımlı bütünleşmeler sonucu gerçek sanayileşmesi baltalanan ekonomileri çarpık, dengesiz, geri kalmaya mahkûm edilen ülkelerin milli ekonomilerini düzeltmek, iyileştirmek ve bu ekonomileri gerçek kalkınma yoluna oturtmak, gelecek kuşaklar için çok çetin sorunlar yaratır. *TİP Genel Merkezi 23 Temmuz 1970 tarihli ve 70/533 sayılı Basın Bülteni*, TÜSTAV Arşivi, s. 1-2

¹⁰⁵ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 84

gerçek bağımsızlığa kavuşabilmelerini ve kalkınma çabalarını başarıya ulaştırabilmelerini bu dış sömürden kurtulmalarına bağlamaktadır. Bu ülkelerin sömürden kurtulabilmeleri içinse, iç kalkınma politikalarını kapitalist raydan çıkarıp, kendi şartlarına uygun, sosyalizme yönelmiş bir raya oturtmaları lazımdır. Fakat bu tür az gelişmiş ülkelerde bunu başarabilecek sosyal güçler, ya yok denecek kadar az ya da ülke yönetimini ele geçirecek kadar güçlü değildir. İşçi sınıfı da sayıca az ve zayıf durumdadır; bunu gerçekleştirebilecek kadro ise politik bağımsızlık sonrası *imtiyazlı bürokrasi* haline dönüştüğü için halkla olan bağları da zamanla zayıflamaktadır¹⁰⁶. Türkiye'nin içinde yer almaya çalıştığı bu örgütün (AET'nin), çağının yapısı gereği sömürgeciliğin farklı şekline evrilmiş, yeni dönemine ait bir oluşumu olduğuna işaret eden Boran'a göre, Türk burjuvazisinin, Türkiye'yi kapitalist dünyaya bağlayarak, içte kendi mevkilerini güçlendirmek yolundaki çabalarının son örneği, Türkiye'nin AET ile yaptığı bu ortaklık anlaşması olmuştur¹⁰⁷. Nitekim benzer incelemelerde de bu görüşe yakın değerlendirmeler yapılmış, Türkiye'nin oluşturulmakta olan yarı-kapitalist/sömürgeci düzenin bir parçası olarak, tüm kurum ve kuruluşlarıyla sisteme entegrasyonunun sağlanmasına çalışıldığı ifade edilmiştir. Örneğin “*iktidarın sınıfsal yapısı doğrultusunda şekillenen Türk dış politikası da Türkiye'nin NATO dâhil olmak üzere emperyalist örgütlere ve ittifaklara katılmasını gerekli kılmaktaydı*¹⁰⁸” tespitini yapan Güvenç, benzer bir görüşü Türkkaya Ataöv'den de aktarmaktadır. Ataöv'e göre Ortak Pazar Anlaşması, “*Türkiye'deki egemen sınıfların, ülkeyi kapitalist dünyaya bağlayarak içte kendi ayrıcalıklı durumlarını korumak... kapitalizmi garanti etmek... ve bir düzen değişikliğini engelleyerek... Türkiye'nin Avrupa kapitalizmi ile bütünleşmesi amacına yönelmiş...*”¹⁰⁹ bir siyasal tercihtir. Kaldı ki o dönemde farklı düşünce yapılarındaki kişiler dahi bu görüşe benzer yorumlar yapmaktaydılar. Meclis'te yapılan Ortak Pazar konulu bir görüşmede söz alan TİP Senatörü Niyazi Ağırnaslı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Prof. Dr. Besim Üstünel' in 1962'de yayımlanan “Avrupa

¹⁰⁶ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 84-85

¹⁰⁷ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 319

¹⁰⁸ Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 121

¹⁰⁹ Akt: Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 121

Ortak Pazarının Türk Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri” isimli incelemesinden¹¹⁰ örnekler vererek, liberal görüşleriyle bilinen bir profesörün dahi, Ortak Pazar’a katılmasının Türkiye’ye sağlayacağı fayda ve zararları rakamlar ve oranlarla dile getirdiğini “...yabancı sermaye yatırımlarının önemli olacağını bir an kabul etsek bile, sonuç, yani elde edilecek fayda, yine de toplam ulusal gelirin %1 ine yakın düzeye zor ulaşabilir. Oysa Ortak Pazar’ın çeşitli kanallardan gelen ulusal ekonomimizin kalkınma hızını azaltıcı etkileri, kolayca bu %1 oranının üzerine çıkabilir.” diyen Üstünel’in de vurguladığı şekilde, AET’nin sanayileşmiş ülkeler için tasarlanmış bir sanayi çıkarlar ortak pazarları olduğu, Türkiye gibi tarımsal bir yapıya sahip bulunan ve ihracatının % 99’unu tarımsal ürünler ve madenlerin oluşturduğu bir ülke için, böyle bir gümrük birliğinin ne dışarıya karşı düzenli bir koruma, ne de içeride önemli bir takım olanaklar sağlayacağını ifade etmiş, “en fazla 10 yıl sürecek olan ilk dönemde, görünürdeki çok küçük faydaya ve birkaç yüz ithalatçı tüccarın büyük kazançlar sağlamasına karşılık, doğuş halindeki sanayimizin yok olup gitmesi, işsizliğin ve sefaletin daha da artması” endişesi ile hükümeti bu konuda uyarmıştır. Ağırnaslı’nın bu konuşmasında değindiği ilginç bir nokta da, Ortak Pazar hareketinin komünist bloğa olduğundan daha çok Amerikan ürünlerine karşı bir birleşme hareketi olduğudur. Keza komünist blokla bu ülkeler arasındaki ticaret çok sınırlıdır¹¹¹.

Tüm bu tartışmalara rağmen Türkiye, imzaladığı Ankara Antlaşması’yla Avrupadaki bütünleşme hareketinin içinde yer almaya başlamış, anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Türkiye ile AET arasında yirmi yıla kadar uzanan süre içerisinde¹¹² bir gümrük birliği kurulması öngörülmüştür. Buna göre gümrük birliği, Türkiye’nin üye devletlere karşı uyguladığı gümrüklerin ve her türlü miktar kısıtlamalarının en çok 22 yıl içerisinde tecriden azaltılıp ortadan kaldırılması yolu ile gerçekleşecek, bundan sonra Türkiye ile tam üyelik aşamasına gelinmiş olunacaktı¹¹³. Boran’a göre; Türk

¹¹⁰Sadun Aren’in Prof. Dr. Besim Üstünel’in Raporuna ilişkin değerlendirmesi ve Besim Üstünel’in raporu için bkz.: *Yön Dergisi*, 3 Nisan 1963, S. 68, s. 8-9; Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs’a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 246-247

¹¹¹ Niyazi Ağırnaslı’nın 19 Eylül 1963 Perşembe günü Cumhuriyet Senatosu’nun 110. Birleşiminde yaptığı konuşma için bkz.: Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 41-45 “Ortak Pazar”

¹¹² Çelenk Güvenç, bu süre için 20 yıla kadar derken Çelenk Güvenç *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs’a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 121, Aren bu süreyi 22 yıl olarak göstermektedir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 64

¹¹³ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 64 ; Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 830

burjuvazisinin Türkiye'yi kapitalist aleme bağlamak ve böylece içte kendi mevkilerini güçlendirmek yolundaki çabalarının son büyük örneği, AET ile Türkiye'nin yaptığı bu ortaklık anlaşması olmuştur¹¹⁴. Türkiye'nin AET ile yaptığı ortaklık anlaşmasını ekonomik nedenlerle alınmış bir karardan ziyade, politik bir tercih olarak değerlendiren Boran'a göre, Türkiye bütünleşen Avrupa'nın bir parçası haline gelirse, kapitalist düzen Türkiye'de garanti altına alınmış olacak; böylece Türk burjuvazisinin ve gittikçe kapitalist işletmeciliğe yönelmiş olan büyük toprak sahiplerinin ekonomik ve politik mevki ile gücü de desteklenecek, böylece Türkiye'nin sosyalist bir düzene yönelmesi önlenmiş olacaktır¹¹⁵. Oysa Türk halkının diğer toplumlar gibi eşit şartlar içinde ve bağımsız olarak yaşayabilmesi için ekonomik bakımdan kalkınmasını gerçekleştirmesi gereklidir. Bugün Türkiye'nin kalkınması yönünde benimsenen yol, ileri batı ülkelerinin benimsemiş olduğu kapitalist kalkınma yoludur. Fakat o zamandan beri şartlarda büyük değişiklikler meydana geldiği için bugün bu yolun Türkiye'yi kalkındırması beklenemez. Çünkü geçmiş dönemlerde Batı memleketlerinin kalkınması emeğin aşırı biçimde sömürülmesiyle gerçekleşmiştir. Bunun nedeni o dönem işçi sınıfının haklarını koruyacak teşkilatlara sahip olmayışıdır. Oysa bugün Türkiye'de var olan sendikalar ve demokratik güçler sayesinde emeğin sömürülmesi güçleşmektedir. Ayrıca Batılı devletler sermaye birikimi için başka devletleri sömürmüşlerdir. Oysa antiemperyalist savaşlar vererek bugüne gelmiş Türkiye'nin başka memleketleri sömürerek sermaye biriktirmesi düşünülemez. Yine Batılı memleketler kalkınırken karşılarında kalkınmasını tamamlamış başka memleketler yoktu. Dolayısıyla bu ülkeler sahip oldukları küçük işletmelerini yavaş yavaş büyütürken gelişme imkânına sahiptiler. Oysa Türkiye bugün kalkınmasını gerçekleştirmiş bu memleketlerle rekabet ederek, onlara rağmen gelişmek zorundadır. Üstelik ekonomimizin batı memleketlerine bağımlı olması kalkınmamızı güçleştirmekte, bugünün teknolojisine uygun dev işletmeler kurmaya ise özel teşebbüsün gücü yetmemektedir. Batının bu ülkeleri kalkınma sürecinde gelirlerinin büyük bir kısmını tasarruf ederek sermaye birikimine ayrılabilmiştir. Oysa şimdinin Türkiye'sinde batının yüksek tüketim seviyesi örnek alındığı için özel sektörün eline geçen gelirlerin çoğu tüketime ayrılmakta, bu da sermaye birikimini önlemektedir.

¹¹⁴ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 319

¹¹⁵ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 320

Batının geliştiği zamanlarda başka bir toplum düzeni bilinmiyordu. Oysa bugün kapitalist olmayan bir kalkınma yolu¹¹⁶ olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla toplumumuzun, kapitalizmin yapısından kaynaklanan dalgalanmalara ve çatışmalara boyun eğmesi beklenemez. Üstelik Batının gelişmesi günümüzde yavaştır ve kişi başına düşen milli gelir artışı da azdır. Oysa bugün Türkiye'nin, gelişme temposundan 2-3 kat daha hızlı büyümesi gereklidir¹¹⁷. Kapitalist kalkınma yolu memleketimizde daha önce de denenmiştir. Bu sistem zenginlerin daha da zenginleşmesine, fakirlerin daha da fakirleşmesine, memleket kaynaklarının israf edilmesine sebep olmuş; ekonomik, sosyal ve politik dengeyi de bozarak memleketi çıkmaza sokmuştur. Programında bugün de aynı yolun ihtiyatla izlendiğini belirten TİP'e göre, bütün çabalara rağmen bir türlü gelişemeyen yerli özel sermayenin, dış yardım ve yabancı özel yatırımlar ile desteklenmesi ön plana alınmış, ülke ekonomisi açısından sayısız ve apaçık sakıncaları olmasına rağmen Avrupa Ortak Pazarı'na sırf bu amaçla girilmiştir¹¹⁸. Türkiye'nin özel sektör eliyle kalkınmasının mümkün olmadığı görüşünde olan TİP, programında, ülkenin kalkınmasını sağlamak için izleyeceği yolun kapitalist olmayan kalkınma yolu olduğunu belirtmiştir. Programında, kapitalist olmayan kalkınma yolu doğrultusunda, ülkenin ekonomik bakımdan gelişebilmesi için alınması gereken önlemlere ve yapılması gereken işlere de yer veren TİP, amacının, *“insanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son verip, Türkiye'yi halkın hürriyet ve eşitlik içinde yaşadığı, medeniyeti ve kültürü ile tam bağımsız, barışçı ve tam demokratik bir ülke”* haline getirmek olduğunu belirtmiştir¹¹⁹. Kalkınma davasında yabancı sermaye ile işbirliğine gereken önemin verileceğini; fakat ülkenin kalkınmasını halkın kendi öz kaynaklarını seferber ederek gerçekleştirebileceğine inancını dile getiren TİP için, bir ulusun kendi kalkınma davasını yabancılara yüklemesi, dışarıdan gelecek etkilere bağlaması, gereksiz bir zaman kaybıdır. Bunun için ATATÜRK devrinin *“kendi yağı ile kavrulmak”* politikası kalkınma davasında

¹¹⁶ Kapitalist olmayan kalkınma yolu: Emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı planlı bir devletçiliktir. Bu düzende kamu sektörü esastır ve ekonomiye hâkim olacak kadar geniştir. Özel sektör plan çerçevesi içinde kamu sektörünün yardımcı olarak çalışır ve gelişir. **TİP Programı 1964**, s. 64

¹¹⁷ **TİP Programı 1964**, s. 61-63

¹¹⁸ **TİP Programı 1964**, s. 63

¹¹⁹ **TİP Programı 1964**, s. 64-66

yol gösterici olmalıdır¹²⁰. Programında Ortak Pazar'a üyeliğe, Türkiye'nin ekonomik bakımdan kalkınmasını önleyeceği ve ülkeyi yarı sömürge şartlara mahkûm edeceği için "yüzde yüz" karşı olduğunu belirten TİP, henüz "çocukluk çağında" olarak nitelediği Türk sanayisini yabancı sermayenin baskısına karşı, gümrük duvarları ile korumaya kararlıdır¹²¹.

Ortak Pazar ile imzalanan anlaşma üzerine TİP, 14 Eylül 1963 tarihinde "Ortak Pazara Hayır" başlıklı bir bildiri yayınlamış ve bu anlaşmanın Türkiye aleyhindeki niteliğini kamuoyuna açıklamıştır. Bildiride, söz konusu ortaklık anlaşmasının *Kuvay-i Milliye Ruhu* ile asla bağdaşamayacağı, geri kalmış, varlığını *Kurtuluş Savaşı'na* borçlu bir devlet olarak bağımsızlığa *taasupla* bağlı kalınması gerektiği, Ortak Pazar'ın ise Avrupalı devletlerin mali tekeli ve hâkimiyeti altında bir kartel anlaşması olduğu, amacının ise sömürgeciliği yeni usullerle devam ettirmek olduğu belirtilmiştir. TİP'e göre, Türkiye gibi kalkınmasını gerçekleştirememiş bir toplumun böyle bir ortaklığa katılması ve bundan herhangi bir fayda beklemesi "kurt ağzındaki kuzunun yaşama hayalinden farksızdır"¹²². Ortak Pazar'ın bizi bugüne kadar geri bırakan ekonomik yapıyı daha da güçlendireceğini savunan TİP'e göre; Türkiye Ortak Pazar çemberi içinde kaldıkça ucuz madde ihraç eden, pahalı mamül ithal eden, aradaki farkı yer altı ve yerüstü zenginliklerini yabancıya peşkeş çekerek kapatmaya çalışan, bağımlı geri bir ülke olarak kalacaktır¹²³. Çünkü Ortak Pazar altı Avrupalı devlet arasında yapılmış bir gümrük ittifatıdır ve bu devletlerin hepsi sanayileşmiş devletlerdir. Ortak Pazar'ı "bu devletlere göre biçilmiş bir elbise" olarak tanımlayan Aybar'a göre geri kalmış bir tarım ülkesi olan Türkiye bu ittihatta yer alırsa ileriye değil geriye doğru gidecektir¹²⁴.

Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasının ardından, bu ortaklığa karşı itirazlarını daha da yoğunlaştıran TİP, bize "dikensiz gül bahçesi" gibi sunulan Ortak Pazar'a

¹²⁰ *TİP Programı 1964*, s. 107

¹²¹ *TİP Programı 1964*, s. 107-108

¹²² Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 289-290 "Ortak Pazar'a Hayır" ; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 64-66

¹²³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 289-290

¹²⁴ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 297 "Bugünkü Koalisyon Türkiyeyi Geri Kalmışlıktan Kurtaramaz". "Türkiye gibi sanayileşememiş, ekonomik ve kültürel bakımdan kalkınmamış, geri teknikli bir tarım ekonomisine dayanan bir ülke, Batının sanayileşmiş, emperyalist düzeye erişmiş, Türkiye'den pek çok ileri bir safhada olan ülkeleriyle bütünleşemezdi." Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 320

girilmesi halinde neler yaşayacağımızı örnekleriyle anlatarak, bu konuda halkı bilinçlendirmeye devam etmiştir. Meseleyi ekonomik, sosyal ve siyasal yönleriyle inceleyen TİP, bu konudaki görüşlerini farklı zamanlarda sözcüleri aracılığıyla kamuoyuna da aktarmıştır. Partisinin 13 Ekim 1963 tarihli İzmir Merkez İlçe Kongresi'nde konuşan Aybar'a göre; Ortak Pazar'a girilmesi halinde; %95'i küçük esnafın elinde olan endüstrimiz mahvolup gidecek, küçük ve orta zirai işletmelerimiz büyük toprak sahiplerinin temerküz faaliyetleri sayesinde hızla yok olacak, köylü ve toprak işçilerimiz Ortak Pazar'a girmemiz yüzünden topraklarından koparak şehirlere göç edeceklerdir. Avrupa'ya çalışmak için gidecek olan vatandaşlarımız, kötü şartlarla da olsa iş bulabilecekler ancak böylesi bir durumda da bize çok lazım olan emek gücü heba edilmiş olacaktır. Ortak Pazar'a tam üye olduğu zaman, aracı tüccar zümresi büyük bir üstünlük sağlayacak, toprak ağaları kapitalist işletmeciler haline gelecektir. Sanayi sınıfının tasfiye edilmesi üzerine ülkemiz geri karakterini muhafaza edecek ve yine ithalatçı durumunda kalacaktır¹²⁵.

Ortak Pazar konusundaki söylemlerinden ve eylemlerinden de anlaşılacağı gibi TİP'in bu antlaşmayla ilgili itirazları belli noktalarda yoğunlaşmaktadır. Bu noktalar şunlardır; TİP, kuruluş felsefesi ve inandığı sosyalist değerler itibarıyla, Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşürecek emperyalist, sömürgeci "ulus-üstü" organizasyonları reddetmektedir; çünkü bu tip organizasyonların amacı kapitalist dünyanın sınırlarını genişletmek ve az gelişmiş ülkelerin sosyalizm yoluna girmesini engellemektir¹²⁶. Sosyalist ekonomi biçimini arzu eden, "kendi yağıyla kavrulma" şiarını güden TİP, Türkiye'nin her ne şekilde olursa olsun kapitalist dünyaya eklenmesini reddetmektedir. TİP'e göre, Ortak Pazar'a girilmesi halinde hali hazırda aracı durumda olan tüccar sınıfı ve toprak ağaları kapitalist işletmeciler haline gelecekler, yeni oluşacak sınıfsal yapı beraberinde yeni sosyal ayrışmaları ve uçurumları da peşinde getirecektir.

¹²⁵ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 291-300; 13 Ekim 1963'te İzmir Merkez İlçe Kongresi Konuşması: "Bugünkü Koalisyon Türkiye'yi Geri Kalmışlıktan Kurtaramaz"

¹²⁶ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 289

3) Çekoslovakya Olayları

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu sisteminin sosyalist kanadında yer alan Çekoslovakya'da devlet başkanlığına getirilen Alexander Dubček'in başlattığı kısmi liberalleşme hareketlerinin ve yaşanan değişimlerin¹²⁷, Varşova Paktı¹²⁸ ülkelerince, özellikle de Sovyetler Birliği tarafından hoş karşılanmaması sonucu; Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde, Macaristan, Polonya, Bulgaristan ve Demokratik Alman Cumhuriyeti orduları, 21 Ağustos 1968'de Çekoslovakya'ya müdahale etti¹²⁹. Daha sonradan Brejnev tarafından "Sınırlı Egemenlik Teorisi" ya da Batı'nın deyimiyle "Brejnev Doktrini"¹³⁰ olarak izah edilen fikir uyarınca işgale uğrayan ve işgal müddetince biri işgali protesto ederek intihar eden Jan Palach olmak üzere yetmiş iki vatandaşını yitiren Çekoslovakya'da yaşananlar başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada şaşkınlık ve öfkeyle karşılandı. Bu işgal Türkiye'deki sol yapılarda da tepkiye yol açtı. Savunduğu ilkeler ve duruşu itibarıyla tepkisi merak edilen TİP de yaşanan bu olay karşısındaki tavrını üst üste yaptığı açıklamalarla gösterdi. Ulusal bağımsızlıkla ilgili hassasiyetini defalarca vurgulamış olan TİP, bir taraftan bu konunun Amerika veya onunla birlikte hareket eden diğer ülkelerce, sosyalizm aleyhine kullanılabilceği endişesinden hareketle, ilk olarak 21 Temmuz 1968'de yapmış olduğu Beşiktaş ilçe Kongresi'nde Çekoslovakya

¹²⁷ Çekoslovakya'da Ocak 1968'de iktidara gelen Dubček, Sovyet tipi komünizmi sorgulayıp kendi sosyalizmini demokratik çizgide kurmaya kalkışınca, 21 Ağustos 1968'de Varşova Paktı orduları bu ülkeyi işgal ederek "Prag Baharı"na son verdi. Bu olay SSCB'nin herhangi bir doğu Avrupa ülkesinde başlayacak sistem dışına kayma eğilimlerini hoş görmeyeceğini gösteriyordu. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 770

¹²⁸ VARŞOVA PAKTI: 14 Mayıs 1955 tarihinde, sekiz sosyalist ülkenin (SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Arnavutluk) Varşova'da bir araya gelerek imzaladıkları "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile kurulan askeri ve siyasi birliktir. Böylece Batılı devletleri bir araya getiren NATO ittifakının karşısında, Doğu blokunu bir araya getiren Varşova Paktı kurulmuştur. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 510

¹²⁹ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 660 ; Atılğan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 391

¹³⁰ 12 Kasım 1968 tarihinde, Sovyetler Birliği Komünist Partisi birinci Sekreteri olan Brejnev, Komünist ülkelerin sadece sınırlı bir egemenlik hakkına sahip olduklarını ve sosyalizm tehlikedeyse Sovyetler Birliği'nin müdahale etmekle yükümlü bulunduğunu söyleyerek, daha sonra Brejnev Doktrini olarak anılacak olan formülasyonu ilk kez dile getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin liderliğini "komünist" yönetimlere dayatma çabası olarak da değerlendirilen bu doktrin, Batı Avrupa çevrelerinde tartışmaya yol açarak "Avrupa komünizmi"nin kurulmasına yol açacak, 1987'de Gorbaçov'un "ulusal sosyalizmlere sıcak bakacaklarını" belirtmesi üzerine yara alacak, 1989'da ilk komünist olmayan hükümetin Polonya'da kurulmasına Kremlin'in sessiz kalmasıyla da ölecektir. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 769-770

olaylarına değinerek, Çekoslovakya'nın işgali konusundaki genel görüşlerini ortaya koydu¹³¹. Buna göre her devlet sosyalizmini kendi şartlarına en uygun biçimlerde ve tam bağımsızlık içerisinde gerçekleştirmelidir. Sosyalist devletlerarasında var olması gereken eşitlik ve özgürlük içinde dayanışma anlayışı, güçlü devletlerin kendi iradesini küçük devletlere dayatma biçimini almamalı, küçük devletlerin de bağımsızlıklarına kıskançlıkla sahip çıkmaları, sosyalist düzen içerisinde kaçınılmaz bir zorunluluk olmalıdır. Bu nedenle öne sürülen hiçbir gerekçe sosyalist bir devletin, başka bir sosyalist devletin işlerine karışmasını haklı gösteremez. Bundan dolayı Sovyetler Birliği, sosyalist devletlerle ilişkilerinde büyük devlet olmanın üstünlüğü ile hareket etme alışkanlığından vazgeçmelidir. Romanya, Çekoslovakya, Yugoslavya gibi devletlerin çoğalması, Sovyetler Birliği'ni diğer sosyalist devletlerle eşit şartlarda ilişkiler kurmaya yanaştıracak, böylece eşitlik ve özgürlük içindeki bu yeni ilişkilerden emperyalizm karşısındaki cephe güç kazanacaktır¹³². TİP'e göre, Sovyet silahlı kuvvetleriyle; Macar, Polonya, Bulgar ve Doğu Alman Silahlı Kuvvetleri'nin Çek topraklarını işgale başladıklarına dair alınan haberler endişelerinin ne kadar yerinde olduğunu ortaya koymuştur. Moskova'daki yöneticilerin sosyalist blokun birliği konusunda hala Stalin zamanının ölçüleriyle hareket ettikleri ve tepeden inmece yöntemlerle ceberut büyük devlet alışkanlıklarına sadık kaldıkları, Çekoslovak krizi vesilesiyle bir kez daha ortaya çıkmıştır. Emperyalist kuvvetlerin Çekoslovakya'da bir karşı ihtilal hazırladıkları hakkındaki Sovyet iddiaları, hele Çekoslovak halkının yeni

¹³¹ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C. II, s. 661-663 ; 1249

¹³² Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C. III, s. 80; 180-182. Sovyet sosyalizmini sert biçimde eleştiren Aybar'a göre, Leninist parti modeli, burjuva modelinde bir örgüttür. Aşırı bürokratikleşme sonucu tabandan kopan ve yöneticileri egemen sınıf haline sokan bir örgüttür ve buyuran buyurulan ilişkisi üretmiştir. Bundan dolayı üst yapılarda yapılması gereken devrimleri engellemiştir. Kendilerini işçi sınıfının öncüsü olarak gören "*profesyonel devrimcilerden*" oluşan bu modelde işçi sınıfı politika dışında tutulmuştur. Burjuvazinin çıkarına hizmet eden bu örgütlenme modelinin işçi hareketine aktarılmış olması sosyalist devrimin gerçekleşmesini de engellemiştir. Piramit biçiminde olan bu burjuva örgüt modelinde tüm yetkiler, piramidin tepesini oluşturan merkezde toplanmıştır. Bu *demokratik merkezîyetçi dikey örgütlenme* modelinin karşısına *yatay örgütlenme* modelini koyan Aybar'a göre, "*iç içe halkalardan oluşan*" bu örgütlenme modelinde tüm yetkiler fabrikalarda, iş yerlerinde, köylerde, mahallelerde kurulacak halk kurullarının yer aldığı en dış halkada toplanacaktır. *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1995, s. 3-5 "Mehmet Ali Aybar Özel Eki". Aybar, profesyonel kadro anlayışına da karşı çıkmakta ve şunları söylemektedir: "*Ama 'profesyonel' bir kadro, ben işçilere, emekçilere yukarıdan bilinç veririm dedi mi ve bu profesyonel kadro devlet haline gelir ve bürokrat bir düzenleniş içine girdi mi, o zaman emekçi sınıflarıyla onları temsil edenler arasında ister istemez bir kopma olur ve bu son derece tehlikelidir.*" Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.III, s. 273-274. Aybar'a göre; Ekim devrimi, emekçilerin değil onlar adına hareket eden profesyonel bir kadronun işi olduğundan, geçmiş çağların tepeden inmece otoriter devlet modeline dönülmüş ve sosyalizm başka baharlara kalmıştır. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 162.

yöneticileri arkasında birbirine gönülden bağlı mütenacis¹³³ bir kitle teşkil ettikleri şu sıralarda inandırıcı olmaktan uzaktır. Çekoslovakya'nın yeni yöneticileri sosyalisttir ve bir karşı ihtilal tehlikesine, en az Sovyet yöneticileri kadar hassastırlar. Hal böyle iken Çernia ve Bratislava konuşmalarında taraflar anlaşmaya vardıldıktan kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgale kalkışması, durumlarını daha da ağırlaştırmaktadır. Sovyetlerin bu müdahalesinin Amerikan emperyalizminin yararlanacağı olumsuz gelişmelere yol açmasından duyduğu endişeyi dile getiren TİP için, müdahalece siyaset emperyalizmin tekeline bırakılmalıdır. Çünkü sosyalist devletler arasında müdahaleye yer yoktur ve insanlığın biricik umudu olan sosyalizmin güler yüzüne gölge düşürülmemelidir¹³⁴. Doğu blokunu oluşturan bu devletlerle Sovyet Rusya arasında, her devletin kendi tarihlerinden gelen derin farklılıklar vardır ve Orta Avrupa halkları tepeden inmece ithal malı bir sosyalizm tecrübesini kabul etmeyeceklerini, sosyalizmi kendi şartlarına göre kurmak istediklerini çeşitli vesilelerle göstermişlerdir ve bu istekleri her seferinde Sovyet tanklarının müdahalesi ile bastırılmıştır. Üstelik Çekoslovakya, bu devletlerarasında sanayice en gelişmiş, tüketimci üretime en dönük olanıdır ve COMECON'un¹³⁵ sınırlarından en çok rahatsızlık duyanıdır. Tüm bu sebeplerden dolayı Çekoslovakya, Varşova Pakti içinde daha özgür, daha bağımsız bir duruma kavuşmak meylini de göstermiştir. Sovyet yöneticileri ise, Stalin devrinin kör itaatini, sosyalist dayanışma ve birliğin tek şartı olarak görmeye alışmış kişilerdir. Çekoslovakya faciası işte bütün bu faktörlerin tesiri ile patlak vermiştir¹³⁶. TİP'e göre hem Amerika ile ilişkilerimiz açısından hem de Türkiye sosyalizminin tespit edilen ilkeleri bakımından Çekoslovakya'nın işgali iki

¹³³ Bağdaşık, homojen

¹³⁴ *TİP Haberleri Dergisi*, 15 Ağustos 1968, S.19, s. 16; Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.III, s. 72-81

¹³⁵ COMECON: 25 Ocak 1949'da SSCB'nin öncülüğünde kapitalist ekonomik örgütlenmelere seçenек oluşturmak üzere kurulmuştur. Üye ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirmek, hammadde, üretim ve dağılımını örgütlemek, bilimsel ve teknik araştırmalarda işbirliğini geliştirmek gibi temel hedefleri olan merkezi planlamaya dayalı bir örgüttür. Arnavutluk, Çekoslovakya, Bugaristan, Doğu Almanya Cumhuriyeti, Polonya, Moğolistan, Küba, Macaristan, Romanya, SSCB, Vietnam, Etiyopya, Meksika, Mozambik, Angola, Irak, Afganistan, Güney Yemen, Finlandiya ve Laos bu kuruluşun üyeleridir. Çelek Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 135

¹³⁶ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 661; 23 Ağustos 1968'de Çekoslovakya olaylarının gelişmesi ve anlamı üzerine basına ikinci bir demeç daha veren Aybar Çekoslovakya ile ilgili TİP'in görüşlerini konu hakkında yaptığı konuşmaları bir araya getirerek Parti'nin yayın organı olan TİP Haberleri Dergisi'nde yayınlamıştır. Söz konusu konuşmalar için bkz.: *TİP Haberleri Dergisi*, 1 Eylül 1968, S. 20, s. 20 "Çekoslovakya Olayları Karşısında TİP'in Görüşleri"

gerçeği ortaya çıkarmıştır: Bunlardan biri, askeri bloklara dâhil olan küçük devletler için asıl tehlikenin blokun lideri durumunda bulunan güçlü müttefiklerden geldiği ve küçük devletlerin bu ittifaklara girdikleri anda bağımsızlıklarını yitirdikleridir. Çünkü “Ortak savunma” kavramı, askeri ittifakların küçük devletleri için, gerçekte büyük devletin çıkarlarının bir bağımlısı olarak söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu ittifaklara üye küçük devletlere, askeri ittifakların ileri karakolu olmak gibi güvenlik ve bağımsızlıklarıyla bağdaşmayan bir rol düşmektedir. Diğer gerçek ise bağımsızlığın sosyalizm için vazgeçilmez bir unsur olduğudur. Milletler kendi sosyalizmlerini kendi tarihsel özelliklerini de göz önünde bulundurarak kendi imkânları ile milli bağımsızlıklarından taviz vermeden kuracaklar, Amerikan emperyalizminden de Sovyet dayatmacılığından da aynı mesafede kalmaya özen göstereceklerdir¹³⁷. Bu iki noktadan hareketle TİP, askeri ittifakların küçük devletlerin aleyhine işleyerek, bu devletleri ittifakın büyük ve güçlü devletine bağlı hale getirdiği hususuna dikkat çekmiş, Türkiye sosyalizminin milli ve bağımsız bir hareket olması hususundaki tezlerinde ne kadar haklı olduğunu Çekoslovakya olaylarının bir kez daha ispat ettiğini kamuoyuna açıklamıştır¹³⁸. TİP dışişleri sözcüsü Behice Boran da Milliyet'te yayımlanan “Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık” başlıklı yazısında işgal olayını kınamış olmasının yanısıra, Sovyetler Birliği ve halk demokrasilerindeki sisteme yönelttiği eleştirilere de yer vermiştir¹³⁹. Söz konusu yazısında Boran, bu ülkelerde uygulanan sosyalizmin örnek alınacak bir yanı olmadığını, proleterya diktatörlüğü adı verilen bu sistemin gerçekte parti içinde belirli bir kadronun gitgide tek bir kişinin müstebit, keyfi idaresi şeklini aldığını belirtiyordu. Bu çeşit rejimlerin yirminci yüzyılın ikinci yarısında bu şekilde sürüp gidemeyeceğini belirten Boran, Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktı'nın diğer dört üyesi ile birlikte Çekoslovakya'ya yaptığı askeri müdahalenin hiçbir yönden haklı hatta gerçekçi politika bakımından geçerli görülebilecek bir yanı olmadığını belirtir. Bu müdahalenin milli bağımsızlık ve eşitlik haklarına olduğu kadar sosyalizm ve sosyalist enternasyonalizm ilkelerine de aykırı olduğunu dile getirdiği yazısında Boran, sosyalizmi insanların gerçekten hür ve mutlu olabilecekleri, demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşebileceği bir sistem olarak

¹³⁷ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.II, s. 662-663

¹³⁸ *TİP Haberleri Dergisi*, 1 Eylül 1968, S. 20, s. 3, “Çekoslovakya Olayları Karşısında TİP'in Görüşleri” ; Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C. II, s. 1257

¹³⁹ *Milliyet*, 27.08.1968, “Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık”

tanımlamıştır. Tüm bu olup biten olaylardan az gelişmiş ülkelerin ve bu ülkelerin sosyalist hareketleri için alınması gereken dersler olduğunu belirten Boran'a göre, büyük ve güçlü devletlerin yanında askeri ve siyasi bloklara girmek milli bağımsızlıkla bağdaşmaz. Milletler ancak kendi bağımsızlıklarını savunacak güç ve azimde oldukları ölçüde, böyle ittifaklar içinde diğer milletlerle eşit ilişkiler kurabilirler. Bu nedenle üçüncü dünya adı verilen az gelişmiş küçük devletler iki kampın dev devletleri arasında sıkışmamak, ikisinden birini tercih durumunda kalmamak için kendi aralarında bir dayanışma ve işbirliği çabasını ciddiyetle göstermelidirler. Sosyalizm, sadece ekonomik bir sistem olmadığı için, sosyalist demokrasiyi kurarken moral değerlere birinci sırada yer verilmelidir; aksi halde sosyalizmi kurmak tam manasıyla gerçekleştirilemez¹⁴⁰

Görüldüğü gibi, işgalin ilk dönemlerini içeren zaman diliminde TİP'in işgal karşısındaki tavrı netti. Gerek Aybar, gerek Boran, gerekse diğer partililer işgali sert bir dille eleştirmişler¹⁴¹, bu vesile ile özellikle Aybar ifadelerinde genel söyleminin de temelini oluşturan "*bağımsızlığa kiskançlıkla bağlılık*", "*güleryüzlü sosyalizm*" kavramlarını daha sık ve ısrarla vurgulamıştır. Fakat bu durum ilerleyen dönemde TİP içerisindeki ayrışmanın çatlağa dönüşmesine de tekabül edecektir¹⁴². Nitekim Aybar'ın Çekoslovakya olayları nedeniyle söylemlerinde güleryüzlü sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm gibi ifadelerle daha sık yer verir olması, parti içinde Aybar'a karşı tepkilere dönüşecek ve Aybar'ın istifasına kadar giden sürecin de başlangıcı olacaktır. Boran ve ekibinin (Emek Grubu) işgal karşısındaki ilk tepkileri Aybar'a yakın olsa bile sonradan değişecek¹⁴³ ve açıklamaları daha Sovyet yanlısı bir çizgi izlemeye

¹⁴⁰ Mumcu, *Aybar İle Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık*, s. 54 -55 ; Behice Boran, "Çekoslovakya Olayları" *Milliyet*, 27 Ağustos 1968 ; Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, s. 1259-1263

¹⁴¹Sargın'a göre Aybar ve Boran'ın işgal karşısındaki görüşlerinde bir fark yoktur. Tek fark Aybar'ın üslubunun hirçin ve politika ağırlıklı, Boran'ın üslubunun ise daha bilimsel ve sosyoloji ağırlıklı olmasıdır. Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler* , C.II, s. 663

¹⁴² Aybar'ın Moskova'ya karşı sert eleştirisi, bir yandan güleryüzlü sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm kavramlarını konuşmalarında sıkça kullanmaya başlaması, Sovyetler Birliği'nin müdahalesine sessiz kalmış olan TİP'in sol kanat yöneticilerini rahatsız edecek ve Aybar, marksizmden uzaklaşma suçlamalarıyla karşı karşıya kalacak, Aybar ile Boran-Aren arasında ipler ise Üçüncü Büyük Kongre'de kopacaktır. Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, s. 10; Kongre tartışmaları için bkz.: Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C. III, s. 171-290

¹⁴³ Çekoslovakya'nın işgalini Soğuk Savaş'ın bir gereği olarak düşünen Aren'e göre, Soğuk savaş dönemini anlamadan Çekoslovakya'nın işgali de anlaşılabilir. Sosyalizmin mantığında bağımsız bir ülkeyi işgal yoktur ancak dünyanın iki kutba ayrıldığı bir dönemde sosyalizmden kopan bir ülkenin bağımsız kalacağı düşünülemez, illaki karşı kampa kayar. Oysa sosyalizmin mantığında bütün dünyayı sosyalist yapmak, kapitalizmin mantığında da bütün dünyayı kapitalist yapmak vardır. Bunu yaparken

başlayacaktır. Bu fikir ayrılığına rağmen TİP'in işgal karşısındaki tedirginliği ve müdahaleye karşı olan duruşu Avrupalı sosyalistlerle, özellikle İspanya ve Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki sosyalistlerle örtüşmektedir. Çünkü bu olayın Avrupa'daki yansıması "Avrupa Sosyalizmi"nin doğuşuna zemin hazırlamış, Türkiye'de ise Aybar'ın TİP genel başkanlığından istifasına ve partiden ayrılmasına giden süreçte önemli bir adım olmuştur.

4) Kıbrıs Buhranı

Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya adalarından sonra Akdeniz'deki üçüncü büyük adadır ve Osmanlı egemenliğine girmeden önce birçok devletin hâkimiyeti altında yaşamıştır. Önceleri Venedikli korsanların elinde bulunan Ada, Akdeniz'de egemenliği ele geçirmek isteyen Osmanlı Devleti için stratejik bakımdan önemli bir bölge olarak görülmeye başlanmış, 1517 sonrası Mısır'ın, 1521'de Rodos'un ele geçirilmesiyle Osmanlı için daha da önemli bir hale gelmiş, 1571'de Kıbrıs'ın fethiyle Osmanlı'nın Akdeniz'de egemenliği de pekişmiştir. 1878 yılına kadar İngiltere, kendi çıkarları açısından Hint deniz ticaret yolları üzerinde olan Osmanlı Devleti ile ilişkilerini sıcak tutmuş, Rusya'dan gelen her saldırıda Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı'ya isyanı sırasında Rusya ile yapılan Kırım Savaşı'nda Osmanlı'nın yanında yer alan İngiltere, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası bu politikasından vazgeçmiş, Osmanlı'nın Rusya'yı engelleyemeyecek duruma gelmesi, İngiltere'yi kendi ticaret yolları nedeniyle kaygılandığı için Osmanlı'yı kendisi bölüp parçalama yoluna gitmiştir. Hindistan'a giden yol üzerinde, Cebelitarık Boğazı ile Malta Adası'ndan sonra Kıbrıs'ta da bir üs

de hiçbirşey düşünmezsiniz. Dolayısıyla Çekoslovakya'nın işgali sosyalizm ile kapitalizm arasındaki savaşın bir gereğidir. Aren, *Puslu Camın Arkasından*, s. 160-161. Boran da yıllar sonra Mumcu ile yaptığı bir söyleşide özeleştiri yapmış, Çekoslovakya'nın işgalini o dönem çok açık biçimde eleştirdiğini hatta kınadığını belirtmiştir. İşgal karşısındaki tavrının Aybar'la özdeş olmadığını belirten Boran, kendisinin bir durum değerlendirmesi yaparken Aybar'ın eleştirilerini anti-sovyetizm temelinde olduğunu, Anti-sovyetizmin ise ne işçi davasına ne de iki ülke arasındaki komşuluk ilişkilerine bir yararı olmadığını belirterek sözlerine şöyle devam etmiştir: "...bense, nedenleri ne olursa olsun, istikrarsızlığa düşmüş bir ülkenin sosyalist sitemini, sosyalizm karşıtı eğilim ve güçlere karşı savunmak ve korumak için her türlü yardımın, askerisi de dahil yapılmasını anlıyordum. Hem enternasyonal dayanışma ve yardımlaşma gereğiydi, hem de bundan da öte, kapitalizmin hortlatılması toplumun geriye götürülmesi girişimlerine, kesinkes izin verilemezdi. Ne var ki ben Çekoslovakya'da oluşan kritik durumu, o zaman böyle bir durum olarak değerlendiremedim." Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s. 63-64

kurarak bölgeyi hâkimiyeti altına almak isteyen İngiltere için Kıbrıs, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla beraber daha önemli hale gelmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası, Rusya'nın Kars-Ardahan ve Batum'u alması üzerine diğer Avrupalı güçler harekete geçmiş ve Berlin'de bir konferans toplamışlardır. Karadeniz'deki çıkarlarını göz önünde bulunduran İngiltere, bu konferansta Osmanlı çıkarlarını koruyacağına dair Osmanlı'ya söz vermiş, karşılığında ise Osmanlı'dan Kıbrıs Adası'nın kendisine verilmesini istemiştir¹⁴⁴. 4 Haziran 1878'de yapılan bir antlaşma ile İngiltere, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırması halinde Osmanlı'yı korumakla yükümlü hale gelirken, Kıbrıs Adası'nı da Rusya'ya karşı savunmak için elde etmiş¹⁴⁵ ve 22 Temmuz 1878'de adaya çıkması ile Kıbrıs'ta 308 yıl süren Türk hâkimiyeti de son bulmuştur¹⁴⁶. Ancak Kıbrıs'ta İngiliz yönetimin uyguladığı politikalar adaya huzur getirmemiş, adada başlayan gerilim I. Dünya Savaşı'nı başlamasıyla birlikte iyice tırmanmıştır. Bu savaşta Osmanlı Devleti'nin İttifak grubunda yer alması üzerine İngiltere, daha önce yapılan tüm anlaşmaları feshettiğini açıklayarak adaya el koymuş ve adayı sömürgelerinden biri haline getirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından verdiği milli bağımsızlık mücadelesi sonucu Lozan Antlaşması'nı imzalayan yeni hükümet ise her ne kadar 1914 yılındaki bu oldubittiği kabullenmek durumunda kalsa da adadaki Türklerle kültürel bağlarını devam ettirmiştir. Adada İngiliz yönetimine karşı Rumlar tarafından başlatılan isyan hareketlerine Türkler destek vermemiş fakat İngilizlerin Rumlarla birlikte Türkleri de cezalandırması, adadaki gerilimin daha da artmasına yol açmıştır¹⁴⁷. Rumların 1928'de büyük devletlere bir nota vererek adanın statüsünü değiştirmek üzere ENOSİS'i ilan etmeleri ve 1931'de başlayan Rum isyanları üzerine İngilizlerin adada almış olduğu baskıcı önlemler adadaki gerilimi daha da artırmıştır¹⁴⁸. 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı'na İngiltere'nin dahil olduğu blokta katılan Yunanistan ise savaşın bitmesiyle beraber Kıbrıs'ın kendisine bağlanmasını istemiş, sorunun çözümü için yapılan görüşmelerden de bir sonuç çıkmayınca Rumlar,

¹⁴⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 16. Bs., Ankara, İmge Yayınevi, 2007, s. 314-316

¹⁴⁵ *Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs Nüfusu, Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıflar*, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000, s. 20-22

¹⁴⁶ Gazioğlu C. Ahmet, *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi 1878-1960*, Lefkoşe, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 2003, s. 1-30

¹⁴⁷ Debeş, bu durumun adadaki iki toplumda da milliyetçilik düşüncesinin daha da radikalleşmesine neden olduğunu bildirir. Taçgey Debeş, *Sir Roland Stors'un Kıbrıs Anıları 1926-1932*, KKTC, Mez. Koop Bankası Kültür Yayınları, 1993, No:1, s. 29-34

¹⁴⁸ M. Birinci Ergin, *M. Necati Özkan 1899-1970*, İstanbul, Necati Özkan Vakfı Yayınları, 1997, s. 216; Debeş, *a.g.e.*, s. 102

Yunanistan'ın da desteğiyle ENOSİS'i gerçekleştirmek amacıyla Kıbrıslı Savaşçıların Kutsal Birliği anlamına gelen EOKA'yı kurmuşlardır¹⁴⁹. İngilizleri adadan çıkarmak ve adadaki Türkleri yok ederek ENOSİS'i gerçekleştirmek isteyen EOKA, İngilizlere karşı düzenlediği eylemleri Türklere de yöneltince, Türkler de savunma amaçlı örgütlenmeler kurmaya¹⁵⁰ ve adadaki siyasi ve idari haklarını korumak için taksim merkezli çalışmalar yapmaya başlamışlardır. 1951'lere gelindiğinde Kıbrıs'ın kendisine ilhakını isteyen Yunanistan, 16 Ağustos 1954'te sorunu Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'na götürmüş, Kıbrıs böylece uluslararası bir sorun haline gelmeye başlamıştır. 14 Aralık 1954'te başlayan görüşmelerden Yunanistan istediği sonucu alamamış, adadaki gerilime de bir çözüm getirilememiştir. Konunun çözümü için Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının katıldığı görüşmeler neticesinde, 11 Şubat 1959'da yapılan Zürih Antlaşması ile Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyet yönetiminin kurulması kararlaştırılmıştır. Daha sonra Londra'da, Zürih Antlaşması esas alınarak Türkiye, Yunanistan, İngiltere ile Kıbrıslı Türk ve Rum cemaatlerinin temsilcileri tarafından 19 Şubat 1959'da, birden çok antlaşmalardan oluşan, Londra Antlaşması'nın imzalanmasıyla Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş¹⁵¹, yapılan yeni anayasa ile adadaki Türklere nüfusları oranında eşit statülü kurucu hakkı tanınmıştır. Bu anlaşmaya bağlı olarak yapılan Garanti anlaşmalarına göre adada sağlanan düzenin bozulması halinde; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye, birlikte veya tek başlarına adaya müdahale edebilme hakkı da tanınmış, Kıbrıs'ta Yunanistan'a 950 kişilik, Türkiye'ye ise 650 kişilik bir ordu bulundurabilme yetkisi verilmiştir. Bu antlaşmalarla İngiltere'nin adadaki üsleri ve hakları garanti altına alındığı gibi, Yunanistan'ın olduğu kadar Türkiye'nin de adada hak sahibi olduğu dünyaya kabul

¹⁴⁹ EOKA'nın orijinal açılımı: Ellenikosi Organimos Kypriakon Agoniston. 1 Nisan 1955 tarihinde kurulmuştur. Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 145

¹⁵⁰ Adada artan huzursuzluk ve güvensizlik ortamı Türkleri harekete geçmeye zorlamış, yerel ve bölgesel savunma örgütlerinin yeterince etkin olmadığı düşüncesiyle Rauf Denктаş, Burhan Nalbantoğlu, Kemal Tanrısevdi bir araya gelerek daha güçlü bir örgüt kurulmasına karar vermişler, böylece 15 Kasım 1957'de Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuş, o güne kadar faaliyet gösteren yerel savunma örgütleri de TMT bünyesine alınmıştır. Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı 1957-1964", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(2):98: 311-376, 2018, s. 322-340

¹⁵¹ Alasya Fikret "Türk Dünyası'ndaki Gelişmeler Işığında Tarihi Perspektiften Kıbrıs", Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1993, s. 63-67; Mustafa Balcıoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. II, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 485

ettirilmiştir¹⁵². Fakat daha sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran bu anlaşmalar, Rumlar tarafından çiğnenmeye ve adadaki Türk nüfus katledilmeye başlanmıştır. Adada meydana gelen bu olaylar üzerine TİP, Kıbrıs konusundaki görüşlerini ilk olarak 10 Mayıs 1964'te Bursa'da yaptığı konuşmasında açıklamıştır¹⁵³. Söz konusu konuşmasında TİP, Kıbrıs'ta meydana gelen olaylara değinerek, adadaki kanlı olaylara son verilmesini, burada yaşayan Kıbrıslı Türklerin haklarının korunması gerektiğini dile getirmiş, BM'yi göreve davet ederek, sorunun “*Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin Misak-ı Milli'si*” ışığı altında çözülmesini istemiştir¹⁵⁴. Fakat bu konuşma muhalif basında “*Türkiye'nin Kıbrıs Davası Yoktur*” başlığı altında verilince, TİP'e karşı parti içinde ve Türkiye çapında tepkiler meydana gelmeye başlamış¹⁵⁵, bunun üzerine 6 Eylül 1964'te toplanan GYK'da TİP, Türkiye, Yunanistan ile Kıbrıslı Türk ve Rum cemaatlerin, sorunun çözümü için bir konferansta bir araya gelerek soruna çözüm aramaları gerektiği önerisini ileri sürmüştür¹⁵⁶.

Kıbrıs Rumlarının adaya tek başlarına hâkim olmaya çalışmaları, Makarios yönetiminin tüm antlaşmaları feshedip Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırdığını ilan etmesi, garantör devletlerin de aralarında bir türlü anlaşamamaları üzerine Türkiye, garanti antlaşmalarındaki haklarına dayanarak adaya müdahale kararı almış, fakat bu kararını ABD başkanı Lyndon Johnson'un İsmet İnönü'ye göndermiş olduğu mektubu nedeniyle uygulamaya geçirememiştir. Kamuoyunda meşhur Johnson Mektubu olarak bilinen 5 Haziran 1964 tarihli mesajında ABD başkanı Johnson, Türkiye'nin garanti anlaşmasını tam olarak işletmeden adaya müdahale kararı aldığını, bu nedenle bu hakkı tam olarak kullanamayacağını, Türkiye tarafından adaya yapılacak askeri bir

¹⁵²Fahir Armaoğlu, *20. yy. Siyasi Tarihi 1914-1995*, Ankara, 1982, s. 534; Dilek Yiğit Yüksel 2018, “Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı 1957-1964” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(2):98: 311-376, s. 339-340

¹⁵³ *TİP GYK Toplantısı 10 Mayıs 1964 Bursa Konuşması*, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu, s. 1-3; *TİP Haber Bülteni*, 13 Mayıs 1964, s. 3 ; Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. I, s. 236

¹⁵⁴ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, s. 224-225 ; Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. I, s. 236-237

¹⁵⁵ Aybar, bu konuşma sonrası yurdun dört bir yanından protesto telgrafları aldıklarını, bu konuşmayı çoğaltıp dağıtan partili gençlerin sıkıyönetim komutanlığınca Ankara dışına çıkarıldığını, kendisinin de Ankara'ya girişinin yasaklandığını belirtir. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. I, s. 235. Yine söz konusu konuşma sonrası TİP'e karşı başlatılan suçlamalar, eski kontenjan senatörü Esat Çağa ile Minetullah Haydaroğlu'nun istifasına neden olmuş, MYK toplanarak konunun çarpıtıldığını açıklayan bir rapor hazırlamış ve TİP bu fırtınayı il başkanlarının ve parti dışı aydınların desteği ile kısa sürede atlatabilmiştir. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 127-129

¹⁵⁶ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 319

müdahalenin Türk-Yunan savaşını kaçınılmaz kılacağı için Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına neden olacağını, böylesi bir durumda ise NATO üyesi ülkelerin Türkiye'yi savunmayacağını, Amerika tarafından savunma amaçlı olarak verilen silahların da Türkiye tarafından Kıbrıs'a müdahalede kullanılmayacağını belirtmiştir¹⁵⁷. İnönü bu mektup üzerine 13 Haziran 1964'te Johnson'a, mektubunda öne sürdüğü bütün savları çürüten bir cevap vermiş, NATO içindeki sorumlulukların Türkiye'ye değil Yunanistan'a hatırlatılmasını istemiştir¹⁵⁸.

Johnson mektubunun yarattığı kriz üzerine, 11 Haziran 1964'te Çankaya'da Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak parti başkanlarıyla bir toplantı düzenleyen Başbakan İnönü'nün, bu toplantıya TİP 'i davet etmemesi üzerine, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, İnönü'ye bir protesto telgrafi çekmiştir. Bu telgrafında Aybar; hayati gelişmelerin arifesinde bulunduğu ifade edilen bir anda anayasayı samimiyetle savunan *toplumcu, gerçek Atatürkçü*, 24 ilde teşkilatını kurmuş ve yüzbinlerce taraftarı olan TİP'in bu toplantıya çağrılmamış olmasının, memleketin yüksek menfaatleriyle örtüşmediğini belirtmiştir¹⁵⁹. Bu ilk ve kritik açıklamanın ardından kongrelerinde, il başkanlığı toplantılarında, haber bültenlerinde¹⁶⁰ ve Meclis'te "Kıbrıs Sorunu"

¹⁵⁷ "Dost" ve "müttefik" A.B.D.'nin başkanı Lyndon Johnson tarafından Başbakan İnönü'ye gönderilen 5 Haziran 1964 tarihli ve kamuoyunda "Johnson Mektubu" olarak bilinen mesajda kısaca şunlar deniyordu:

- 1) Türkiye, garanti antlaşmasını tam işletmeden adaya müdahale kararı almıştır. Türkiye Ada'ya müdahale hakkını henüz kullanamaz.
- 2) Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale, Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı, Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.
- 3) Türkiye ile Amerika arasında mevcut 12 Temmuz 1947 tarihli yardım antlaşmasının 4. maddesine göre, Türkiye Amerika'nın vermiş olduğu silahları Kıbrıs'a müdahalede kullanamaz. Çünkü bu silahlar Türkiye'ye savunma amacı ile verilmiştir.
- 4) Ayrıntılı görüşmeler için Türkiye başbakanı Washington'a giderse, başkan Johnson bundan memnun olacaktır. Johnson Mektubunun tam metni için bkz.: Çelenk Güvenç, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970*, s. 243-245

¹⁵⁸ Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 155-157 "Kıbrıs Görüşmesi 27 Aralık 1965 Meclis Tutanağı"

¹⁵⁹ Söz konusu telgrafın son bölümünde TİP, "Kıbrıs'taki vahşetleri tel'in eden ve hakka dayanan bir sükun nizamının kurulmasını isteyen partimiz, kendisine bilgi verilmediği için, Hükümetin Kıbrıs politikası hakkındaki görüşünü şimdilik mahfuz(saklı) tutar" demekte ve Kıbrıs olayları ile ilgili hükümete görüş bildirmeyeceğini belirtmektedir. 30.12.1963 tarihli telgrafın tam metni için bkz.: *TİP Genel Merkezinin Yayınladığı 2.1.1964 Günlü ve 1 Sayılı Genelge*, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu, s.1 ; Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C.I, s. 190-191

¹⁶⁰ Kıbrıs olayları ile ilgili yayınladığı haber bülteninde TİP, Kıbrıs meselesinin barışçı yollardan çözülmesini başından beri savunduğunu, Kıbrıs'ta meydana gelen Türk halkına yönelik imha hareketinin devam etmesi üzerine Türk hükümetinin adaya havadan askeri bir müdahalede bulunmak

konusundaki tezlerini dile getirmeye ve bunları tutarlılıkla savunmaya devam eden TİP, ana sorunun Atatürk dönemi dış politika anlayışından uzaklaşılması ve çözümün emperyalist bir yapılanma olan NATO içinde aranması olduğunu dile getirmiş ve Kıbrıs için en uygun devlet şeklinin, federatif yapıya sahip bağımsız bir devlet olduğunu belirtmiştir. Aybar daha sonra, 6 Eylül 1964'te Ankara'da yapılan TİP GYK toplantısında, Kıbrıs sorunu ile ilgili genel bir değerlendirme yaparak, Kıbrıs tezini açıklamıştır¹⁶¹. Bu teze göre; Kıbrıs buhranının altında emperyalizmin çıkarları yatmaktadır. Yüzlerce yıl yan yana yaşamış olan Kıbrıslı Türk ve Rumların, İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesini zorlayan şartlara açıkça karşı koyamayacağını anlaması üzerine birbirlerine düşman kesilivermiş olmaları bir tesadüf olamaz. Süveyş Kanalı'ndaki hâkimiyetini kaybeden İngiltere için Kıbrıs, Ortadoğu'daki çıkarlarını koruması açısından daha da önem kazanmıştır ve İngiltere adayla ilişkisinin tamamen kesilmemesi için Kıbrıs'ın sömürge statüsünü değiştirmeden önce Türkiye'yi Kıbrıs'ın kaderi ile ilgilenmeye çağırarak, kendisiyle savaşan adadaki Rumların karşısına Türkleri çıkarmış, kendisi geride kalmıştır. Böylece Kıbrıs'ta hedefi artık İngiltere olmayan bir anlaşmazlık konusu ortaya çıkmıştır. Amerika'nın da işe karışmasıyla Ortadoğu'da yıllardır devam eden İngiliz-Amerikan rekabeti daha da alevlenmiştir ki bundan ne Türkiye ne Yunanistan ne de Türk ve Rum cemaatler yararına hiçbir sonuç çıkmayacaktır¹⁶². Adadaki anlaşmazlıkların çözümünde İngiltere ve Amerika, Yunanistan'ın lehine davranmıştır. TİP'e göre, milletler arası politikayı anlamak için, milletler arasındaki iktisadi münasebetleri de gözden kaçırmamak gerekir. Nitekim Yunanistan kurulduğu ilk günden itibaren İngiliz İmparatorluğu'nun kanatları altında gelişmiştir ve Yunanistan'da milletlerarası sermaye çevreleriyle başa baş ortaklık kuran sermayedarlar yetişmiştir. Bu büyük sermaye sahipleri, batının büyük sermaye sahibi herhangi bir firmasıyla boy ölçüşebilecek güçte ortaklık kuran kimselerdir. Diğer bir etmen ise Yunanistan'ın batıya kültür bağlarıyla bağlı olmasıdır ki, bu noktalar göz önünde tutulursa, söz konusu ihtilafın Yunanlılar lehine

zorunda kaldığını belirterek BM'yi soruna barışçı bir çözüm bulmaya davet etmiştir. *TİP Haber Bülteni*, 11 Ağustos 1964, No: 40, S. 14, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu

¹⁶¹ *Aybar'ın GYK Toplantısı Özet Konuşma Metni*, 6 Eylül 1964, s.1-3, TÜSTAV Arşivi

¹⁶² Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s.317-319 “Kıbrıs Tezimiz ; Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 337-343

çözömleneceğini anlamak güç olmaz¹⁶³. Sorunun çözümü, anlaşmazlığın her şeyden önce emperyalist devletlerin nüfuz ve etkileri altından çıkarılmasıdır. Çünkü Kıbrıs buhranı emperyalist çıkarılara hizmet ettiği sürece bir kördüğüm halinde kalmaya mahkûmdur. Bundan dolayı yalnız ilgili taraflar anlaşmazlığı kendi aralarında çözmeye çalışmalı ve bunun için sadece ilgili tarafların katılacağı bir konferans düzenlenmelidir. Bu nedenle Türkiye, anlaşmazlığın doğrudan doğruya tarafları olan Yunanistan ile Kıbrıslı Türk ve Rum cemaatlerini acilen bir yuvarlak masa konferansına çağırmalı, BM arabulucusunun da dâhil edileceği bu konferansta Türk ve Rum cemaatlerinin birbirinin hükmü altına girmeden, güvenlik içinde bir arada yaşamalarını sağlayacak bir çözüm yolu bulunmalıdır. Nitekim bir zamanlar Türkiye'nin savunduğu emperyalizme karşı olma ve dünya barışına hizmet etme ilkelerinden hareket edilecek olursa, bu konferansın başarıyla sonuçlanacağından şüphe edilemez¹⁶⁴. TİP'e göre yeni dünya şartlarına uygun olarak ileri sürölen bu konferans teklifi, hem üçüncü dünya devletlerinin, hem doğu bloğunun, hem de emperyalist emeller peşinde koşar görünmemek için İngiltere ve Amerika'nın da desteğini görecektir, bu teklifin BM Assamblesi'nin toplantısından önce yapılması ise dünya kamuoyunu ve Assamble'deki delegasyonun hemen hepsini olumlu yönde etkileyecektir. Türkiye, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak yaşaması, yabancı üslerden temizlenerek milletlerarası garanti altında tarafsızlaştırılması ve Kıbrıslı Türklerin siyasi hakları da dâhil olmak üzere bütün hak ve hürriyetlerini teminat altına alacak bir devlet şeklinin kabul edilmesi tezleri ile dünya kamuoyu önüne çıktığı takdirde, bugün kördüğüm halini alan bu davanın çözölmesine katkı sağlamış olacaktır¹⁶⁵. Kıbrıs buhranı aynı zamanda Türkiye'nin bağımsız bir devlet olma niteliğini kaybettiğini de acı bir biçimde ortaya çıkarmıştır ki¹⁶⁶ bu durum Kıbrıs buhranının bir bakıma kendisinden de önemlidir. Kıbrıs buhranı dolayısıyla ortaya çıkan bu durumun en az 17 yıllık bir geçmişi olduğunu belirten TİP, bu sürecin Amerika ile imzalanan 12 Temmuz 1947 ve 4 Temmuz 1948 günlü yardım

¹⁶³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s.450-458 ; Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 142-152, "Kıbrıs Görüşmesi" 27 Aralık 1965 Meclis Tutanağı

¹⁶⁴ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 317-319

¹⁶⁵ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 342-343 "İkili Anlaşmaların Feshi Bağımsızlığımızın İlk Şartıdır" ; *Cumhuriyet Gazetesi* 17 Ekim 1964

¹⁶⁶ *15 Kasım 1964 tarihli İstanbul İl Kogresi'nde yapılan konuşma metni*, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu, s. 2

antlaşmaları ile başladığını, NATO Antlaşması ve bu antlaşmaya bağlı imzalanan ikili antlaşmalarla Türkiye'nin Amerika'ya daha bağımlı hale getirildiğini belirtmiştir¹⁶⁷. Böylece Kurtuluş Savaşı gelenekleriyle ve Atatürk'ün dış politikasıyla da kalan son bağları kopan Türkiye büsbütün bağımlı hale gelmiş, Türkiye'nin çıkarları Amerika'nın çıkarları açısından değerlendirilmiş, Amerika'nın çıkarına hizmet eden her şeyin, Türkiye'nin çıkarına da olduğu kabul edilmiştir. Amerika'nın ülkemizde NATO dışı askeri üsler kurmasına izin veren ikili anlaşmaların, TBMM'nin onayından geçmeden yürürlüğe konduğunu belirten TİP, bu üslerde egemenlik haklarımızın olmadığını, NATO'nun bile emrinde bulunmayan bu Amerikan üslerinin milli varlığımız ve güvenliğimiz açısından tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. İkili anlaşmaların bazı hükümlerine göre Türk mahkemelerinin Türkiye topraklarında suç işleyen bir Amerikalıyı dahi yargılayamadığını belirten TİP'e göre; Kıbrıs'a çıkarma yapmaya karar veren hükümetin, Amerika'nın ihtarı üzerine bu karardan vazgeçmesi Türkiye'nin bağımsızlığını yitirdiğinin en açık ve en somut göstergesidir¹⁶⁸. Kıbrıs buhranı ve bu buhranın yıllardan beri bir türlü bizleri tatmin edecek bir çözüme ulaştırılamamış olması, genellikle tek taraflı bir politika izlenmesinin ve sorunun çözümünün NATO içerisinde aranmasının bir sonucudur¹⁶⁹. Türkiye artık kişiliği olan bağımsız bir politika izlemeli, ülkeyi bağımlı hale getiren bütün dış münasebetler tasfiye edilmeli, Türkiye'de Kurtuluş Savaşı'nın amaçlarına uygun, sadece Türkiye'nin çıkarlarına hizmet eden bir dış politika anlayışı uygulamaya geçirilmelidir¹⁷⁰. Kıbrıs olayları nedeniyle tekrar ispatlanmıştır ki, Türkiye için tam bağımsız Atatürk dış politikasına dönülmesinden başka çıkar yol, salim yol yoktur¹⁷¹.

22 Aralık 1965'te Meclis'te başlayan Kıbrıs görüşmeleri sırasında TİP adına söz alan Aybar; Londra/Zürich Anlaşmalarının desteklenmesini, Kıbrıs olaylarının çözümü için yapılacak müzakerelerde Kıbrıs Devlet Başkanı Makarios'un değil Yunanistan'ın muhatap alınmasını, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesinin savunulmasını, Kıbrıs'taki Türk birliğine veya Türklere yapılacak olası bir saldırının

¹⁶⁷ Ünlü Barış, *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaları ve Mektuplar 1946-1961*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 40

¹⁶⁸ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 317-334; s. 450-458

¹⁶⁹ *TİP Haberleri Dergisi*, 16 Ocak 1969, S. 26, s. 4 "Kıbrıs Konusunda Genel Görüşme"

¹⁷⁰ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 317-334

¹⁷¹ *TİP Haberleri Gazetesi*, 16 Ocak 1969, S. 26, s. 4 "Kıbrıs Konusunda Genel Görüşme"

“*casus belli*” yani savaş sebebi sayılacağına Yunanistan’a bildirilmesini istemiş¹⁷², Kıbrıs’ın askeri üslerden temizlenerek uluslararası garanti altında tarafsızlaştırılması ve her iki toplumun eşit haklarına dayanan federatif, bağımsız bir devlet kurulması yönündeki tezini açıklamıştır¹⁷³. Bu görüşmeler sırasında CHP, Amerika başkanı Johnson’un mektubunun kamuoyuna açıklanmasını istemiş fakat bu isteğinden dolayı Adalet Partililer CHP’yi veto etmişlerdir. İnönü’nün Kıbrıs çıkmazını çözme şansını yitirdiğini ileri süren AP iddialarına karşı CHP, 10 Ocak 1966’da Johnson mektubunun kamuoyuna açıklanmasını istemiş ve söz konusu mektubun 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet Gazetesi’nde yayınlanmasıyla, İnönü’nün Amerika’nın baskısıyla harekete geçmesinin engellendiği ortaya çıkmıştır¹⁷⁴. 16-17 Kasım 1967’de, Meclis’te yapılan birleşik oturumda Kıbrıs konusu görüşülmüş ve yapılan bu gizli oturumda hükümete Kıbrıs’a müdahale etme yetkisi verilmiştir¹⁷⁵. 26 Kasım 1967’de Aybar’ın başkanlığında toplanan MYK da Kıbrıs olaylarını değerlendirmiş ve TİP’in bu konu hakkındaki görüşünün bir bildiriyle kamuoyuna duyurulması kararlaştırılmıştır¹⁷⁶. 28 Kasım 1967’de Kıbrıs gündemi nedeniyle bir kez daha toplanan TİP, son gelişmeleri de gözden geçirerek yeni bir bildiri yayınlamış, Kıbrıs konusundaki görüşlerini burada bir kez daha yinelemiş¹⁷⁷, 10 Aralık 1967’de yapılan Ankara İl Kongresi’nde,

¹⁷² Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 143-151 “Kıbrıs Görüşmesi” 27 Aralık 1965 Meclis Tutanağı; Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 450-458 ; TİP, Kıbrıs olayları konusundaki görüşlerinde, parlamentoya girişinden itibaren, daha milliyetçi ve askeri çözümü olumlayan bir yaklaşım içerisindedir. Güvenç, TİP’in bu yaklaşımının parlamenter mücadeleyi amaç edinen bir partinin meşruiyet arayışı içerisinde olmasına, o dönemki sosyalizm anlayışının az gelişmiş ülkelerde milliyetçilikle iç içe geçmiş olmasına bağlamaktadır. Serpil Güvenç, “1965-69 Döneminde TİP’in Dış Politika Anlayışı”, *TİP Parlamentoda 40. Yıl, TÜSTAV Yayınları*, 2006, İstanbul, s. 49

¹⁷³ Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C.I, s. 151 “Kıbrıs Görüşmesi” 27 Aralık 1965 Meclis Tutanağı.

¹⁷⁴ Salman, *TİP Parlamentoda 1963-1966*, C. I, s. 165

¹⁷⁵ Kıbrıs davasını antiemperyalist savaşın bir bölümü olarak değerlendirdiklerini ve bu nedenle hükümete müdahale yetkisi konusunda lehte oy kullandıklarını belirten Boran sözlerine şöyle devam etmiştir: “*Sosyalist bir parti nasıl savaş ister denildi. Sosyalist parti pasifist parti değildir. Milli bağımsızlığımızı ilgilendiren bir konuda eli kolu bağlı duramayız. Kıbrıs sorunu, anti-emperyalist açıdan sürdürüldüğü zaman, Amerikan ve NATO üslerinin dışarı atılmasıyla sona erecek ve anti-emperyalist savaş kazanılacaktır.*” *Ant*, 26 Aralık 1967, S. 52, s. 6 Behice Boran “Anti-emperyalist Kıbrıs Stratejisi Ne Olmalıdır?”. Ünlü’ye göre, Demirel hükümetinin Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak TBMM’den savaş yetkisi istemesi ve TİP milletvekillerinin de bu yetki ile ilgili olumlu oy kullanmaları, sosyalist bir parti olarak TİP’in milliyetçi rüzgarlardan fazlasıyla etkilendiğini göstermektedir. Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, s. 247

¹⁷⁶ Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C. II, s. 1214

¹⁷⁷ Sargın, *TİP’li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C. II, s. 1215 ; *TİP Haberleri Dergisi*, 1 Aralık 1967, S. 2, s. 14-15 “Kıbrıs İle İlgili İki Bildiri”

hükümete Kıbrıs'a müdahale yetkisi verildiği halde bu yetkiyi hala neden kullanmadığı doğrultusunda sorular ve eleştiriler yönelmiştir¹⁷⁸.

Kıbrıs konusunda milli bir politika saptanması için, 22 Ocak 1969'da TBMM'de açılan genel görüşmede Aybar, TİP grubu adına meclis başkanlığına bir karar tasarı sunmuş; fakat tasarı oylanmadan ve genel görüşme hiçbir sonuca bağlanmadan bitirilmiştir. Kıbrıs ihtilafının kesin çözüme kavuşturulması için Meclis başkanlığına verilen söz konusu tasarıda;

- 1- Yürürlükte bulunan anlaşmalarca Türk ve Yunan devletlerine tanınmış adada askeri birlik bulundurma hakları, bu karar suretinde öngörülen yeni statünün güvenlik verecek şekilde işlemesine değin mahfuz tutulmak kaydıyla, Kıbrıs'ın yabancı askeri üs ve tesislerden tamamen arınmış;
- 2- Milletlerarası garanti altında Türk ve Rum cemaatlerinin eşit hakları üzerine kurulmuş federatif, tarafsızlaştırılmış, silahsızlandırılmış, bağımsız bir devlet statüsüne bağlanması, öngörülmekteydi¹⁷⁹

TİP'in resmi kayıtlara da geçen ve tavrını en net biçimde gösteren bu tasarıda ayrıca "Taksim" fikrinin neden olamayacağı açıklanmış, taksim politikalarıyla Ortadoğu'ya ulaşmak için bir köprü vazifesi gören adanın adeta bir Amerikan üssü haline geleceği belirtilerek buna şiddetle karşı çıkılmış, adanın silahsızlandırılıp Amerika ve Sovyetler Birliği arasında denge politikası gözetilerek bağımsız kalması gerektiği savunulmuştur. TİP, Kıbrıs konusundaki tezlerini yalnız ülke içerisinde savunmakla kalmamış, uluslararası platformlarda da imkânlar elverdiğince dile getirmeye çalışmıştır. Örneğin, 22-23 Ocak 1968'de Roma'da toplanan "Akdeniz Ülkeleri İlerici Partiler Konferansı"na katılan TİP¹⁸⁰, konferans haberini kendi yayın organında şöyle vermişti; "*Akdeniz'de barışı sağlamak ve bu bölgede Amerikan emperyalizmine karşı tedbirler almak amacıyla, Akdeniz ülkeleri ilerici partilerinin bir konferans akdetmeleri kararlaştırılmıştır. Konferansta Arap-İsrail İhtilafı ile Kıbrıs buhranı ele alınmıştır. Bu konferansı hazırlamak üzere Roma'da yapılan ön*

¹⁷⁸ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 614-624 "10 Aralık 1967 tarihli Ankara İl Kongresi Konuşması"

¹⁷⁹ *TİP Haberleri Dergisi*, 16 Ocak 1969, S. 26, s. 3-8 "Kıbrıs Konusunda Genel Görüşme"

¹⁸⁰ Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, s. 1225

toplantıya Türkiye’den yalnızca TİP davet edilmiştir. TİP, genel sekreterlerinden Rıza Kuas ve Merkez Yürütme Kurulu üyesi Sadun Aren’i hazırlık toplantısında partiyi temsil etmeleri için görevlendirmiştir. Konferansta Kıbrıs meselesinin çözümünün üslerden ve askerlerden arınmış, tarafsızlaştırılmış, güvenliği milletlerarası garantiye bağlanmış bağımsız ve federatif bir Kıbrıs olacağı ifade edilmiştir”¹⁸¹.

1968’de yaptığı başka bir açıklamasında TİP, Kıbrıs buhranını “İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesi’nin” bir safhası olarak değerlendiriyor; fakat bu defa Türkiye’nin karşısında olan devletin Yunanistan’ın arkasına gizlenmiş olan Amerika olduğuna işaret ediyordu. Türkiye’nin güvenliği ile Kıbrıs’ın geleceğini birbirine sıkı sıkıya bağlı olarak gören TİP için Kıbrıs, Akdeniz’de bulunan müstesna bir üstür ve Amerikan ile İngiliz emperyalizminin Türkiye ve Ortadoğu’ya sıçrama tahtasıdır. Dolayısıyla meselenin çözümünün, Amerika ve NATO içinde, onların etki alanında aranmasına imkân yoktur¹⁸².

Görüldüğü gibi pek çok uluslararası sorunda olduğu gibi Kıbrıs sorununda da TİP’in duruşu ve savunduğu argümanlar aynıydı. Öncelikle sorunun emperyalizmin kışkırtmalarından ve planlarından biri olduğuna dikkat çeken TİP, NATO ve Amerika karşıtlığının ifadesi ve bu bağımlılığın çözümü olarak Atatürk dönemi dış politikasına dönülüp tam bağımsız bir dış politika izlenmesini, bu konudaki faaliyetlerin “İkinci Kurtuluş Savaşı” olarak değerlendirilmesini ve buna göre davranılmasını, Kıbrıs’ta eşit federatif bir yapı kurulmasını istiyordu. Bu bahisteki en önemli noktalardan biri, Amerika ile olan ilişkilere şüpheli yaklaşımını defalarca belirten TİP’in haklılığının “Johnson Mektubu” ile beraber kamuoyunun gözleri önüne serilmesi, uzun yıllardır tabu sayılan Amerika ile ikili ilişkilerin bu sayede ilk defa sorgulanmaya başlanması, Kıbrıs meselesini Türkiye’nin güvenliğiyle doğrudan ilgili bir mesele¹⁸³ olarak gören TİP’in usanmadan dile getirdiği fikirlerinin toplum nezdinde karşılık bulmaya başlamasıydı.

¹⁸¹ *TİP Haberleri Dergisi*, 1 Şubat 1968, S. 6, s. 10, “TİP Akdeniz İlerici Partiler Konferansına Katıldı”

¹⁸² *TİP Haberleri Dergisi*, 16 Şubat 1968, Yıl:1, S. 7, s. 5 “Genel Sekreter Nihat Sargın’ın Raporu”

¹⁸³ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C. III, s. 196

5) Akdeniz İlerici Partiler Konferansı

Uluslararası platformda TİP her ne kadar hiçbir enternasyonale bağlı olmadığını, hiçbir uluslararası kuruluşlarla bağlantılı olmadığını vurgulasa da bu durum yabancı sol örgütlerle hiçbir ilişkisi olmadığı biçiminde algılanmamalıdır¹⁸⁴. Nitekim TİP'in, Russel Mahkemesi¹⁸⁵ dolayısıyla yurt dışında tanınmaya başlaması, Aybar'ın Russel Mahkemesi başkanı Lellio Basso ile tanışıklığı, TİP'in Akdeniz İlerici Partiler Konferansı'na davet edilmesine yol açmıştır¹⁸⁶. Akdeniz İlerici Partiler Konferansı 1968'in Nisan ayında Roma'da toplanmıştır. Akdeniz havzası ülkelerinden 17 sol parti ve örgütlerinin katıldığı konferansa TİP adına Sadun Aren ile Rıza Kuas katılmıştır. Akdeniz'i bütün askeri bloklardan ve yabancı kuvvetlerden arındırarak bölgeyi barış gölü haline getirmek amacıyla toplanan konferansa katılan TİP, bu konferansta aktif bir rol oynamış, Amerikan emperyalizmi, NATO, Arap-İsrail Savaşı, Kıbrıs ve faşizm hakkında kamuoyu tarafından herkesçe bilinen görüşlerini açıklamıştır. Konferans sonrası basına bir açıklamada bulunan TİP, Roma Konferansı'na katılma nedenlerini izledikleri barışçı, antiemperyalist ve milli bağımsızlık politikalarının doğal bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Söz konusu açıklamada konferansın toplanma nedenlerine değinen TİP'e göre¹⁸⁷, Amerikan emperyalizmi Akdeniz'den çekilmelidir. Böylece Akdeniz'in her türlü askeri ittifaklardan arınmış bir bölge olması, burada yaşayan bölge halklarının barış içinde

¹⁸⁴ Ünsal, *Umuttan Yanlızlığa TİP 1961-1971*, s. 258

¹⁸⁵ 1966'da ünlü filozof Bertrand Russel'in onursal başkanlığında kurulmuş olan Milletlerarası Savaş Suçluları Mahkemesi, Mehmet Ali Aybar'ı da yargıç olarak seçmişti ve mahkeme yapmış olduğu ilk oturumunda ABD'nin Vietnam'a saldırıda bulunduğuna, sivil hedefleri bombaladığına, Kamboçya'nın ülke bütünlüğünü ihlal ettiğine, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Kore'nin de saldırılara katıldığına karar vermiştir. Mahkeme karar sonrası jenosit veya diğer savaş suçlarının işlenip işlenmediğini araştırmak üzere Vietnam'a iki heyet göndermiştir. Aybar da bu heyetlerden birine başkanlık etmiş ve mahkeme, bu araştırma heyetinin bulgularına dayanarak 20 Kasım-1 Aralık 1967 tarihinde Amerika ve müttefiklerini savaş suçlusu ilan etmiştir. Aybar, mahkemenin kuruluşu kadar aldığı kararın da tarihsel bir değeri olduğu, TİP genel başkanı olarak bu anlaşmayı imzalamasının Türkiye-Amerikan ilişkileri göz önünde tutulduğunda riski yüksek bir davranış olarak değerlendirmiştir. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C. II, s. 131-145

¹⁸⁶ Aren, Aybar'ın bu mahkemeye katılmasının iki önemi olduğuna işaret eder: Bunlardan birincisi, TİP'in Amerikan aleyhtarlığının bu yolla vurgulanması ve bütün dünyaya ilan edilmesidir. İkincisi de Aybar'ın İtalyan Proleter Sosyalist Birlik Partisi'nin onursal başkanı Lellio Basso ile tanışıklığı dolayısıyla Akdeniz İlerici Partiler Konferansı'na davet edilmesine neden olmasıdır. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 109-110

¹⁸⁷ Akdeniz bölgesinde, özellikle ortadoğuda emperyalist kışkırmaların sonucu üst üste kendini gösteren buhranlar, Yunanistan'da darbe hareketi, İsrail'in Arap saldırısı, Kıbrıs buhranı, Akdeniz çevresi memleketlerin anti-emperyalist, ilerici güçlerini karşı tedbirler almak amacıyla bir konferansta bir araya getirmek düşüncesine yol açmıştır. *02.02.1968 günlü Nihat Sargın Tarafından GYK'ya Sunulan Metin*, s. 4, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Koleksiyonu.

ve bağımsız biçimde yaşamaları da garanti altına alınmış olacaktır¹⁸⁸. TİP' in bu toplantıya katılması beraberinde iktidar partilerinin ve bu partilere yakın kesimlerin TİP'i komünistlikle suçlamalarına neden olmuştur. Nitekim 1968 Bütçe Görüşmeleri'nde İçişleri Bakanı Faruk Sükan, Roma'da yapılan bu toplantının gizli olduğunu, komünist ve aşırı sol partilerin katıldığı bu toplantının amacının, Akdeniz'de Amerika'ya karşı birleşik bir cephe oluşturmak olduğu ve bu durumun TİP'in Moskova'dan emir alan bir parti olduğunu ortaya çıkardığı suçlamalarını yöneltmiştir¹⁸⁹. Ancak TİP'li yöneticiler bu suçlamaları kabul etmemiş ve TİP'in bu konferansa katılmasının izlediği antiemperyalist ve ulusal bağımsızlık politikasıyla tamamen uyumlu bir davranış olarak nitelendirmişlerdir¹⁹⁰.

¹⁸⁸ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.II, s. 169- 173; *TİP Haberleri*, 1 Şubat 1968 S. 6, s. 10, "TİP Akdeniz İlerici Partiler Konferansına Katıldı" ; *TİP Haberleri*, 16 Nisan 1968, S. 12, s. 3,13 "TİP'in Akdeniz Ülkeleri İlerici Partiler Konferansında Savunduğu Görüş"

¹⁸⁹ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. II, s. 179-234

¹⁹⁰ *TİP Haberleri Dergisi*, 16 Nisan 1968, s. 3

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN SOSYALİZM VE BAĞIMSIZLIK ANLAYIŞI TEMELİNDE ATATÜRKÇÜLÜK VE TÜRK DEVRİMLERİ ALGISI

A) 1960'lar Türkiye Sosyalist Hareketi İçerisinde Antiemperyalist / Bağımsızlıkçı Söylemler ve Sol Hareketler

1) 1960'lı Yıllarda Dünya Üzerinde Genel Durum

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya üzerinde siyasal ve sosyal alanlarda başlayan bir takım gelişmeler, uluslararası sosyalist hareket üzerinde etkili olduğu gibi Türkiye'deki sosyalist yapılanmalar üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Savaş sonrası dünya siyasetinde Amerika ve Sovyetler Birliği'nin başat güçler olarak ortaya çıkmaları, dünya üzerindeki dengeleri de değiştirmiş, sosyalist blokun lideri Sovyetler Birliği ile kapitalist dünyanın başını çektiği Amerika tarafından temsil edilen bu iki kutuplu dünya¹ arasında başlayan hâkimiyet yarışı, Soğuk Savaş adı verilen bir dönemin başlamasına ve tüm ülkeleri etkisi altına almasına yol açmıştır. 1945 yılında ABD'nin Japonya'ya ilk atom bombasını atmasıyla devletler arasında başlayan nükleer silahlanma yarışı, iki kutuplu dünyanın en önemli güç unsurlarından biri haline gelmiş ve aynı zamanda dünyanın en önemli sorunlarından biri olarak da görülmeye başlanmıştır. Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri de sosyalizm ve kapitalizm arasında başlayan yoğun propaganda faaliyetleri ile karşılıklı askeri blokların oluşturulmasıdır. 1949 yılında kurulan NATO ile 1955 yılında kurulan Varşova Paktı iki kutuplu bu dönemi karakterize eden siyasi ve askeri nitelikli oluşumlardır. Soğuk savaş döneminin bir diğer önemli sorunu da Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerde meydana gelen bölgesel mücadelelerin yeri geldiğinde sıcak savaşlara dönüşebilmesidir. Nitekim Kore, Vietnam ve Filipinler'de verilen mücadelelere ABD tarafından askeri müdahalede bulunulması Sovyetler

¹ Sovyetler Birliği, komünizmi bütün dünyaya yaymak isteyen bir doktrine dayanması nedeniyle ilk kez uluslararası politikaya doktrin unsurunun girmesine neden olmuş, komünist düzen karşıtı ülkelerin ise Sovyetler Birliği'nin bu politikasına karşı koymalarıyla, dünya üzerinde farklı görüşlerin mücadelesi çarpışmaya başlamıştır. Mustafa Balcıoğlu, "İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası" *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II, s. 461

Birliği ile Amerika'yı çoğu kez sıcak savaşın eşiğine getirmiř², T¼rkiye de bu d¼nemde Kore'ye asker g¼ndermesi karşılığında NATO'ya üye olmuştur. Bu d¼nemin en önemli özelliklerinden biri de s¼m¼rgeciliđin b¼y¼k ölç¼de tasfiye edilerek, verilen ulusal kurtuluş m¼cadeleleri sonucu s¼m¼rge ¼lkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları ve Bağlantısızlar Bloku³ adı verilen yeni bir kuvvetin oluşması ile Üç¼nc¼ Dünya adı verilen bu ¼lkelerde meydana gelen devrimlerdir. Bu d¼nem devrimleri arasında; 1949 Çin Devrimi⁴, 1959 K¼ba Devrimi, 1962'de Cezayir'de meydana gelen devrimler ile içlerinde en önemlisi sayılabilecek, 1952'de Mısır'da askeri bir darbe ile iktidara gelen Cemal Abdunasır'ın başlattığı Nasırcılık Hareketi⁵ sayılabilir. Çünkü milliyetçi ve antiemperyalist bir söyleme sahip olan bu hareket, soğuk savaşın iki kutuplu d¼nyasında Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkmasında önemli rol oynamış ve soğuk savaşın içinde yer almayan ancak kendi kalkınmasını kendi gerçekleştirmek isteyen ¼lkelerin örnek aldığı bir hareket haline gelmiştir. Yine Afrika'da emperyalizme karşı Cezayir'de başlatılan bağımsızlık m¼cadelesinin başarıya ulaşması ve sosyalist bir çizgiye yönelmesi Tunus, Libya gibi ¼lkeleri de etkilemiş; s¼m¼rge olmaktan yeni kurtulan bu ¼lkeler⁶ kalkınabilmek için devletçi bir kalkınma politikasına yönelmişler, geniş çaplı millileştirme ve kamulaştırma çalışmalarına başlamışlardır. Bu ¼lkelerin kapitalist olmayan yoldan kalkınma arayışına girmelerine en b¼y¼k etken olarak Sovyetler Birliği'nin varlığını ve bir kalkınma yöntemi olarak sosyalizmin o g¼nk¼ saygınlığını g¼steren Doğan Avcıoğlu bir yazısında, sosyalizm s¼z¼n¼n en çok s¼m¼rge olmaktan kurtulmuş, yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş ¼lkelerde işitildiğini, bu memleketlerin t¼m ¼mitlerini sosyalizme bağladıklarını belirtmiştir. Öyle ki “*Afrika'da sosyalist olmadığını söyleyen politikacıların sivrilmeye*

² Halliday Fred., *Yeni Soğuk Savaş*, çev. İlker Özünl¼, İstanbul, Belge Yayınları, 1978, s. 16

³ Bağlantısızlar Bloku: Bağlantısızlığı ilk olarak Nehru ortaya atmış ve bu kavram 1947-1949 Asya-Afrika Kongreleri'nde uluslararası terminolojiye girmiştir. 1950 Kore Savaşı'nda Yugoslavya, Mısır ve Hindistan “Bağlantısız” olduklarını ilan etmişlerdir. Bağlantısızlar Bloku, 1955 yılında yapılan Bandung Konferansı'nda Batıcılar ve Doğucular arasında fiilen doğmuştur. “Barış İçinde Bir Arada Yaşama” temelinde bağımsız bir politika izleyen Bağlantısızlar, ulusal kurtuluş hareketlerine destek vermişler ve bunların bağımsız olmalarından kuvvet almışlardır. Oran, *T¼rk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bug¼ne Olaylar, Yorumlar, Belgeler 1919-1980*, s. 660

⁴ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 366-370

⁵ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 419-423

⁶ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s. 397- 419

şansı yok gibidir” ve aynı zamanda Ortadoğu’da feodal rejimleri deviren her yeni askeri hareket “*radıoda sosyalist olduğunu*” ilan ederek işe başlamaktadır⁷.

2) 1960’lı Yıllarda Türkiye’de Genel Durum

1960-71 arasındaki dönem, Türkiye sosyalist hareketinin kuramsal konular ve bunlara uygun pratik tutum alışlar bakımından ilk kez farklılaştığı, hem entelektüel canlılık hem de eylemlilik bakımından ilk kez atılım içine girdiği bir dönemdir⁸. Antiemperyalizm ve bağımsızlıkçılık, Türkiye sosyalist hareketinin ideolojik hegemonya atılımına kalkıştığı bu dönemin başlarında sol hareketin zemini ve ortak paydasıydı⁹. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya çapında başlayan bağımsızlık fırtınası Asya, Afrika ve Latin Amerika’da çok sayıda sömürge uluslarının bağımsızlıklarını kazanmasıyla sonuçlanmıştı. Bu ülkeler için bağımsızlık antiemperyalizmle eş anlamlı hale gelmiş ve bu ülkeler kalkınmalarını sağlamak amacıyla antiemperyalizm temelinde kapitalizm dışı arayışlara yönelmişler ve değişik düzey ve biçimlerde sosyalizm ile ilişki kurmuşlardı¹⁰. Çünkü kapitalizmin en yüksek aşaması emperyalizmdi ve kapitalizmin emperyalizmi izleyecek başka aşamaları yoktu. Bundan dolayı emperyalizmden çıkış ancak sosyalizme geçmekle mümkündü¹¹. Emperyalizm, sosyalizmin önkoşullarının olduğu kapitalizmin

⁷ *Yön Dergisi*, 10 Nisan 1963, S. 69, s. 8-9 Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizmden Önce Atatürkçülük”

⁸ Marksizmin klasik eserleri ilk defa bu dönemde Türkçe’ye çevrilmiş, sol kitap ve yayınları takip eden geniş bir okuyucu kitlesi oluşmuş ve Türkiye Solu, Dünya sol hareketindeki gelişmeleri de yakından takip etmeye başlamıştır. Sovyet-Çin anlaşmazlığı, Latin Amerika’da ortaya çıkan gerilla hareketleri ile Asya-Afrika ülkelerinde milliyetçi düzeyde yapılan askeri darbelerle yakından ilgilenmiş ve bunlardan etkilenmiştir. Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, s. 13-14

⁹ 27 Mayıs sonrasının bir özelliği, sol düşüncenin, antiemperyalizmin, bağımsızlıkçılığın dünya çapında yükselişe geçişi ve bunun Türkiye üzerinde etkileridir. Atılđan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 180

¹⁰ 1960’lı yıllar, Asya ve Afrika’da ulusal kurtuluş savaşlarının zaferlerine ve sömürgeciliğın tasfiyesine, yeni bağımsız devletlerin doğmasına eşlik etmiştir. Latin Amerika’daki devrimci başkaldırıları, Avrupa ve Amerika’da kapitalizmi ve emperyalizmi köklü eleştirilere tutan muhalif hareketler eşlik etmiştir. Yüzlerce yıldır kaynakları sömürülen ve kültürel kimlikleri yıkıma uğrayan mazlum halklar, siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla mümkün olacağını keşfettikleri oranda sosyalizme yönelmişlerdir. Haluk Gerger, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaşın Yeni Dünya Düzenine*, İstanbul, Belge Yayınları, 1999, s. 109-111

¹¹ Lenin’e göre kapitalizmin tekelleri aşamasının 5 özelliği vardı:

- 1- Üretim ve sermayenin yoğunlaşmasının, ekonomik yaşamda belirleyici rolleri oynayan tekelleri yaratacak kadar yüksek bir gelişme aşamasına ulaşmış olması
- 2- Banka sermayesi ile sanayi sermayesinin iç içe geçip kaynaşması ve bu “mali sermaye” temelinde bir mali oligarşinin oluşması
- 3- Meta ihracından farklı olarak sermaye ihracının özellikle büyük bir anlam kazanması

sosyalizme geçiş için olgun hale geldiği bir aşamaydı. Emperyalizm bu yüzden “çürüyen ve can çekişen” kapitalizmdi.

Emperyalizme karşı dünya halkları içinde ilk bağımsızlık savaşını veren ve bundan muzaffer çıkan Türkiye ise, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki emperyalizmden kopma eğilimine ters bir gidişat sergiliyordu. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra vaktiyle kazandığı bağımsızlığını yitirmiş emperyalizme yeniden bağlanmıştı. Atılğan’a göre, bu durumda dönemin sol akımlarının, dünyadaki antiemperyalist ve bağımsızlıkçı yönelişe, kendi ülkelerinin geçmişteki öncülüğünü hatırlatarak başlamaları ve geçmişin antiemperyalist mirasının bugünkü gerçek sahipleri olarak ortaya çıkmaları makul sayılabilir. Nitekim Türkiye topraklarında baskılarla sindirilmeye çalışılan sol hareketler de, 27 Mayıs hareketinin getirmiş olduğu demokratik ortamda, sosyalizmin kitleleşmesiyle beraber antiemperyalist ve bağımsızlıkçı söylemlerinde, milliyetçilikle birlikte kemalizm kavramlarını da kullanmaya başlayacaklardı. Bunun birinci nedeni, sol hareketin, hâkim ideoloji tarafından, kökü dışarıda olup içeriye sızdırılmış bir akım gibi gösterilmesine karşı, kendisini yerli ve milli bir hareket olarak kabul ettirmek istemesiydi. İkinci neden ise, yabancı olana karşı içeriden kitlesel bir direnç yaratmak amacıyla, daha önce bütün milletin yabancı boyunduruğuna karşı seferber edilebileceğini kanıtlamış olan Mustafa Kemal’e referans vermenin sağlayacağı üstünlükleri kazanmayı amaçlamasıydı. Sol, böylece yerli, milli, Kurtuluş Savaşı’nın önderi ve Cumhuriyetin kurucusunun takipçisi olarak kendisine toplumsal bir meşruiyet sağlayabilir, kendisini gayrimeşru gibi göstermek isteyen hâkim ideolojilerin girişimlerini boşa çıkarabilirdi¹². Nitekim bu dönem Türkiye’de kitleler arasında taraftar bulmaya başlayan Yön-Devrim Hareketi ile Milli Demokratik Devrim Hareketi de ideolojilerini halka sunarken milliyetçilik tonlarının ağır bastığı kemalizmle karışık bir sol anlayışı

-
- 4- Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası tekellerin kapitalist birliklerin oluşması
 - 5- Yeryüzü topraklarının kapitalist büyük güçler arasında paylaşılmasının tamamlanması. Vladimir İlyiç Lenin, *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm*, Çev: Olcay Geridönmez, İstanbul, Evrensel Yayınları, 2001, s. 119

¹² Gökhan Atılğan “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971”, Tanıl Bora, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., 2007, s. 680-682

geliştireceklerdi¹³. Bu dönem iktidarı hedefleyen Türkiye solu, bu amaç doğrultusunda ideolojik ve örgütsel düzeyde hazırlanmaya başlarken, Türkiye'nin dününü ve bugününü anlamaya, siyasal stratejisini de ülke ve toplum analizinden çıkarmaya başlayacaktır. Fakat farklı geleneklerden beslenen ve farklı sınıfsal konumlara sahip olan Türkiye solu, dayandığı tarihsel deneyimleri ile edindiği kuramsal bilgilerden farklı sonuçlar çıkararak farklı stratejiler geliştirecek ve bu dönem Türkiye solunda farklı siyaset tarzları öne süren üç ana akım ortaya çıkacaktır. Yön-Devrim Hareketi, Milli Demokratik Devrim Hareketi ve TİP, bu dönem Türkiye solunda etkili olan oluşumlardır¹⁴.

a) *Yön-Devrim Hareketi*

Adını 20 Aralık 1961 yılında yayımlanlamaya başlayan Yön Dergisi'nden alan¹⁵ Yön-Devrim Hareketi (YDH) bağımsız bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı iktisadi alanda hızla kalkınmakta gören Yöncüler, belirttikleri bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla ulaşılabilceğini yayına başladıkları gün ilan ettikleri bir bildiriyle kamuoyuna duyurmuşlardır¹⁶. Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan çıkış yolunu sosyalizmde gören Yön-Devrim Hareketi'nin en belirgin özelliği kemalizmi sosyalizme eklememesinden kaynaklanmaktadır. Yöncüler Kemalizm'in ilkelerini marksizmden yararlanarak yeniden yorumlamışlar, böylece toplumun iktisadi ve sosyal yapısını sosyalist bir düzene doğru değiştirmeyi mümkün kılacak bir program elde edebileceklerine, yarım kaldığını düşündükleri Kemalist devrimi

¹³ Gökhan Atılğan “ Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971”, Tanıl Bora, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII, s. 597

¹⁴ Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP*, s. 14

¹⁵ Yön Dergisi, 27 Mayıs ihtilalinin ardından oluşan siyaset ve düşünce ortamı içerisinde, dönemin ve geleceğin Türkiye siyasetinde söz sahibi olmak isteyen bir grup sol yönelimli aydının biraraya gelerek çıkardığı, temelde “Üçüncü Dünyacı” bir kemalizm yorumunu benimseyen, iktisadi kalkınma olgusunu ülkenin başlıca amacı olarak tayin eden, bu doğrultuda bir kalkınma felsefesi üretme iddiasında olan ve toplumsal sorunların aşılmasından ekonomik problemlerin çözümüne kadar geniş bir yelpazede devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan haftalık bir dergidir. Yön, ilk olarak 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlamış ve on dört aylık zorunlu kesinti evresi de dahil edilirse yaklaşık yedi sene yayın hayatını sürdürmüştür ve kurucusu Doğan Avcıoğlu’dur. Fahrettin Altun, “Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, S. 1, 2004, 553

¹⁶ YÖN Bildirisi için bkz.: *Yön Dergisi*, 20 Aralık 1961, S.1, s. 12-13 ; Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., C.VIII, s.1300-1301

tamamlayabileceklerine inanmışlardır¹⁷. Yöncüler, Kemalizmi bir ulusal kurtuluş devrimi olarak tanımlamışlar ve bu devrimin amacının ise sadece siyasal bağımsızlığı gerçekleştirmek olmadığını dile getirmişlerdir¹⁸. Çünkü Yöncülere göre, tam bağımsızlık, sömürge düzeninin bütün dayanaklarının tasfiye edilmesi ve ülkede sağlam bir sanayinin kurulması ile sağlanabilir. Bu sebepten dolayı Atatürk, askeri zafer kazanılır kazanılmaz tam bağımsızlığı gerçekleştirmek amacıyla, çağdaş uygarlığa bir an önce ulaşılması emrini vermiş ve ülkede devrimler yoluyla feodal düzenin tasfiyesine yönelmiştir. Cumhuriyetin, Atatürk'ün damgasını vurduğu, ilk on beş yılında kalkınma yolunda büyük işler yapılmış; fakat Kurtuluş Savaşı'mızın tarihsel koşulları ve sınıflararası güç dengesinin devrimciler aleyhinde olması, ulusal kurtuluş devriminin amaçlarına tam olarak ulaşmasını engellemiştir¹⁹. Yöncülere göre, Kemalizmin bu hedeflerine kapitalist yapıların kırılmasıyla ulaşılabilir. Bu nedenle bir ulusal kurtuluş devrimi, sadece ulusal bir sorun değil aynı zamanda sınıfsal bir sorundur. Böyle olduğu için de gücünü yarı sömürge kapitalizminden alan tutucular koalisyonunun ekonomik ve politik egemenliğine son verilmesi zorunludur²⁰. Bu nedenle Mustafa Kemal tarafından başlatılan ancak yarı yolda bırakılarak yolundan saptırılan ulusal kurtuluş devriminin, günümüzün koşulları içerisinde bütün sonuçlarıyla birlikte gerçekleştirilmesini sağlayacak devrimci bir iktidarın işbaşına gelmesi tek çıkar yoldur. Ancak böyle bir iktidar, örgütlü ve bilinçli bir halk desteğinin yanı sıra sağlam kadrolara sahip olmalıdır ki devrim başarıya ulaşsın²¹. Hâkim sınıfların etkisi altındaki cahil, tembel ve muhafazakâr olarak nitelendirdikleri halkla, devrimin başaramayacağı görüşünde olan Yöncüler, bu nedenle devrimde öncü rolü aydınlara vermişlerdir. Ancak devrimin öncüsü olan aydın, halkın kurtarıcısı olup türlü

¹⁷ Gökhan Atılgan “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971”, Bora Tanıl, Murat Güntekinil ed., *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII, s. 615

¹⁸ Kemalist tezi, bağımsızlık içinde toplumsal devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak biçiminde özetleyen Avcıoğlu: “*Türkiye’nin de içinde bulunduğu şartlarda hızla kalkınması ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması için tek çare olarak gördüğümüz “Milli Devrimci Kalkınma Yolu” Kemalist tezin temele indirilmesi ve böylece Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesinden başka bir şey değildir.*” Şeklinde ifade etmektedir. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, 6. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, C. II, 1973, s. 742

¹⁹ Kemalizmin talihsizliği, devrimciliği henüz geri yapısı değişmemiş bir topluma daha ileri bir uygarlığın gerektirdiği zihniyeti, yazı, kıyafet, takvim, kanun gibi araç niteliğinde olan şeyler yoluyla yerleştirme olarak anlaşılması, arkadan gelen kuşaklara böyle tanıtılması oldu. Atatürk’ün asıl başardığı iş, toplumsal değişmelerin yapılması için gerekli olan yeni bir yönü ve ortamı açması olmuştur. *Yön Dergisi*, 28 Şubat 1963, S. 63, s. 8-9, Niyazi Berkes “Atatürkçülük nedir, Ne Değildir?”

²⁰ Doğan Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, Ankara, Bilgi Basımevi, 1971, s. 140-142

²¹ Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, s. 162

fedakârlıklara da katlandığı için, çalışmalarının sonucunu hemen görmeli ve devrim için en kısa yolu bulmalıdır. Yöncüler bu anlamda kendilerini geleneksel Osmanlı-Türk aydınlarının mirasçıları olarak görmüşler ve onlara referansla devrime ancak bu kadroların öncülük edebileceğini savunmuşlardır²².

Yöncüler, Kemalizmi üç önemli özelliği nedeniyle kendi fikirlerinin bir kaynağı olarak değerlendirmişlerdi. Birinci neden, Kemalizm’de gördükleri güçlü bağımsızlıkçı yandı ki bu özellik aynı zamanda Yön-Devrim Hareketi’nin de temelini oluşturmaktaydı. İktisadi ve siyasi bağımsızlık, yol taşlarını kalkınmanın döşeyeceği sosyalizmin, dolayısıyla Türkiye’nin muasır medeniyet seviyesine erişmesinin ön şartıydı. İkinci neden, sosyalizmi; halkçılık, devletçilik, devrimcilik, milliyetçilik, laiklik ve cumhuriyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün doğal bir sonucu olarak gören Yöncüler için, kemalizmin bu ilkelerinin kendi projelerinin tarifine uygun bir zemin sağlamasıydı²³. Üçüncü neden, Atatürk’ün Türk toplumundaki imgesel konumudur ki Yöncüler, Türkiye’de herhangi bir siyasal projenin başarıya ulaşmasının ön koşulunun, kendini Kemalist bir motifle sunması gerektiğinin bilincindeydiler²⁴. Devrimde Mustafa Kemal imgesinin, bir işçi ile bir albayı, bir sanayici ile bir işçiyi birlikte hareket etmeye yöneltecek bir işlevi olduğunu biliyorlardı²⁵. Yöncüler görüşlerinde kemalizme ayrıcalıklı bir yer vermekle beraber, Kemalist hareketi zaman zaman eleştirmekten de geri kalmamışlardır. Çünkü Kemalistler, siyasi bağımsızlık kazanıldıktan sonra ekonomik bağımsızlığın milli bir kapitalizm yaratmak suretiyle gerçekleştirilebileceğini düşünmüşler, benimsedikleri devletçilik anlayışının ise, halkçı nitelikte yürütülemediği için, bürokratik bir nitelik

²²Gökhan Atılğan, “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971”, Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII, s. 615-616

²³ Hikmet Özdemir, *Bir Jön Türk’ün Ardından Doğan Avcıoğlu*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, s. 90-95 ; *Yön*, 22 Ağustos 1962, S.36, s. 3, “Sosyalizm Anlayışımız” ; Gökhan Atılğan, “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971”, Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII, s. 622-623

²⁴ Gökhan Atılğan, “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971”, Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII s. 623

²⁵ Avcıoğlu bir yazısında şöyle diyordu: “Atatürk çeşitli sosyal sınıflar üzerinde derin izler bırakmış büyük bir insandır. Bundan dolayı izlenecek Atatürkçü bir politika bu çeşitli sınıflar arasında beklenmedik destekler bulabilir. Memur burjuvazisinin dinamik unsurları, Atatürkçü aydınlar, küçük esnaf, sayıları az da olsa milletlerarası kapitalizmle çatışma halindeki milli sanayiciler, Atatürkçü bir programın uygulanmasından ileri gidişin temel unsuru olan işçilerimizin yanında yer alabilirler.” *Yön Dergisi*, 10 Nisan 1963, S. 69, s. 8-9, Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizme Giden Yollar: Sosyalizmden Önce Atatürkçülük”

kazanmasına ve bu uygulama ile ülkede kapitalizmin gelişmesine aracı olmuşlardır. Devlet desteği ile gelişen bu sınıf ise, toprak ağalarıyla birlikte kendisini kapitalizmin kucağına atmıştır²⁶. Dolayısıyla Kemalist devrim, toplumun ekonomik yapısını emekçi sınıftan yana değiştirmek yerine mevcut yapıyı hâkim sınıfları güçlendirmek için devam ettirmiştir. Halkı emperyalizmin baskı ve zulmünden kurtaracaklarını ilan eden devrimciler, 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde devletçilikle birlikte özel teşebbüsü de benimsemişlerdir. Gerçekleştirdikleri üst yapı değişikliklerinde devrimci olan Kemalistlerin iktisadi yapıda köklü bir değişikliğe gidememelerinin nedeni, devrimci bir dünya görüşünden uzak olmalarıdır²⁷. Avcıoğlu'na göre, Atatürk'ün çevresindeki milliyetçi aydın kadro vatani düşmandan kurtarma konusunda birleşmişti ama bunun ötesinde herhangi bir düşünceleri yoktu. Kurtuluş Savaşı'nın ön planda olan kişileri dahi, zaferden sonra nasıl bir toplum düzeni kurulacağı meselesi ile vatanın nasıl kurtarılacağı konusunda bile anlaşmış değillerdi²⁸. Marksizm ve sosyalizm, Kemalizm'in bu boşluğunu doldurmak üzere, işte tam da bu noktada ele alınmalıydı; çünkü yarım kalmış kemalist devrimleri geliştirmek ve ilerletmek için sosyalizm tek yoldu²⁹. Sosyalizmin tek olduğunu ve tüm sosyalist akımların kaynağını aynı sosyalist idealden aldığını belirten Yöncülere göre sosyalizm; insanların özgürlük, adalet, eşitlik ve kardeşlik ışığı altında en iyi şartlarda yaşamalarına ve gelişmelerine imkân veren bir toplum düzenine ulaşma çabasıdır. Bu noktaya kadar sosyalistler arasında bir görüş ayrılığı olmadığını düşünen Yöncülere göre, sosyalistler arasındaki ayrılık, sosyalist toplum düzeninin nasıl inşa edileceği konusunda kendini göstermektedir. Yöncüler, dünyadaki sosyalizme varış denemelerini göz önünde tutarak sosyalizmi; doğu sosyalizmi, batı sosyalizmi ve az gelişmiş ülkeler sosyalizmi olarak üç ana grupta toplamışlardır. Doğu Tipi Sosyalizm olarak adlandırdıkları birinci tip sosyalizm; az gelişmiş ülkelerin hızlı biçimde kalkınmalarını sağlamak bakımından

²⁶ Özdemir, *Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından*, s. 113-118 ; *Yön Dergisi*, 13 Kasım 1964, S. 85, s. 3, Doğan Avcıoğlu, "Menderes Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe"

²⁷ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, C.I, s. 209-215 ; *Yön Dergisi*, 7 Kasım 1962, S. 47, s. 6-7, Doğan Avcıoğlu, "Devletçilik Nasıl Dejenere Oldu?" ; Gökhan Atılğan "Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971", Bora Taml, Murat Güntekingil ed., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., C. VIII, s.627

²⁸ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, C.I, s. 209

²⁹ "Esasen sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ilkelerine dayanan en tabii sonucu ve devamı sayıyoruz. Sosyalizmin Atatürk'ün devrimlerini geliştirme ve ileri götürme yolu olduğuna inanıyoruz." *Yön Dergisi*, 22 Ağustos 1962, S. 36, s. 3, Doğan Avcıoğlu, "Sosyalizm Anlayışımız"

başarısını kesin bir şekilde ispat etmiştir. Ancak bu tip sosyalizm denemesinin maliyeti birçok sosyalisti sosyalizmden vazgeçirecek kadar pahalı olmuştur. Sovyet Sosyalizmi olarak da adlandırılan bu model, totaliter niteliği nedeniyle örnek alınamaz. İkinci tip sosyalizmi, Batı Tipi Sosyalizm olarak adlandıran Yöncülere göre, bu tip sosyalizm denemesinde örgütlü/geniş bir emekçi sınıfına ve gelişmiş bir ekonomiye sahip olan batı memleketlerinde sosyalizme, çok büyük değişikliklere gerek kalmadan barışçıl biçimde geçilmesi mümkündür. Çünkü bu tip ülkelerde sermaye yaratılmış, ortaçağ düzeni kalıntıları çoktan tasfiye edilmiş ve emekçi yığınları büyük teşkilatlı kuvvetler haline gelmiştir. Dolayısıyla bu tip ülkelerde sosyalizm çok büyük değişikliklere gerek kalmadan barışçıl biçimde kurulabilir. Ancak ortaçağ dönemi kalıntılarını tasfiye edememiş, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için gerekli sermayeyi yaratmak zorunda olan ülkeler açısından bu model örnek alınamaz. Üçüncü tip sosyalizmi, Az Gelişmiş Ülkeler Sosyalizmi olarak adlandıran Yöncülere göre, bu tip sosyalizm denemesinde gerekli sermayenin yaratılarak halkın refahının yükseltilmesi için devletçilik sisteminin uygulanması zorunludur. Bu sebeple bu ülkelerin sosyalizme geçişleri batıdaki gibi barışçıl veya yumuşak biçimde olamayacağı gibi radikal doğu sosyalizmindeki gibi totaliter de olamaz. Bu ülkelerin sosyalizme geçişleri insani olmalıdır. Çünkü Batı’da sermaye yaratılmıştır ve bütün mesele milli gelirin dağılımındaki adaletsizliği gidermektir. Az gelişmiş ülkeler sosyalizmi içinse kamuya mal edilecek sermayeyi yaratmak, adaletli biçimde dağıtılacak milli geliri artırmak zorunludur³⁰. Bundan dolayı az gelişmiş ülkelerin kapitalist ülkeler gibi doğrudan sosyalizme geçiş şansları yoktur. Türkiye’yi az gelişmiş ülkeler kategorisinde değerlendiren Yöncülere göre, Türkiye’de sosyalizmin maddi temellerini hazırlayacak bir geçiş devresinin yaşanması gereklidir. Bunun içinse Türkiye’nin önünde iki seçenek vardır; bunlardan biri sosyalizme geçiş koşullarını kapitalist yolla yaratmak diğeri ise kapitalizmi atlayarak kapitalist olmayan bir yol izleyerek sosyalizme ulaşmaktır. Yöncülere göre Türkiye için tek çıkar yol Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu’dur ve bu yolun en ileri şekli de sosyalizmdir³¹. Yöncülerin Sovyet kuramcılarının

³⁰ Özdemir, *Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk’ün Ardından*, s. 90-95 ; *Yön Dergisi*, 22 Ağustos 1962, S. 36, s. 3 “Sosyalizm Anlayışımız”

³¹ Özdemir, *Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk’ün Ardından*, s. 95-100; *Yön Dergisi*, 3 Ekim 1962, S.42, s. 3 Doğan Avcıoğlu, “Eski ve Yeni Türkiye” ; Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, s. 34-40 “Türkiye Nasıl Kalkınabilir? Az Gelişmiş Ülkeler için Bir Kalkınma Modeli”

geliştirdiği bu yolu benimsemelerinin birkaç nedeni vardı: Bu nedenlerden biri; Sovyetler Birliği'nin o dönem emperyalizme karşı mücadele eden az gelişmiş ülkeleri desteklemesi ve bu ülkelerin bir yandan emperyalizme karşı mücadele ederken diğer yandan sosyalizme doğru bir yöneliş içine girmeleridir. Türkiye de devrimin gerçekleşmesi durumunda, Sovyetler Birliği'nin desteği ile emperyalizmden kurtulmuş olacaktır³². İkinci neden ise; Yöncülerin, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısının ülkede sosyalist düzeni kurmaya elverişli olmadığı yönündeki görüşleridir. Dolayısıyla ülkede uygulanacak yoğun bir devletçilik uygulamasıyla sosyalizme geçişin nesnel koşulları yaratılabilir. Diğer bir neden de Yöncülerin, sosyalizme giden süreçte asker ve sivil aydınlara biçtikleri öncü roldü³³. Nitekim Yöncüler kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçişte asker ve sivil aydınlar arasında bir işbölümü bile tasarlamışlardı. Buna göre asker aydınlar devlet iktidarını bir darbe ile teslim alacaklar, sivil aydınlar da kapitalist olmayan kalkınma yolunun teorisyenleri ve uygulayıcıları olacaklardır³⁴. Kapitalist olmayan kalkınma yolundan sosyalizme geçiş sürecindeki devreye İntikal Devresi adını veren Yöncüler için bu dönem, emekçi sınıfların hâkim sınıfların sömürsünden kurtarılarak özgürleşeceği, sosyalizme yöneleceği bir evre olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde yapılacak geniş çapta millileştirmelerle ve kaynak israfının yatırımlara yönlendirilmesiyle, işçi sınıfı da güçlendirilecek; ülke çapında yürütülecek bir eğitim seferberliği ile teknik bilgi ve beceri ile donatılan bu sınıf, sendikalarda örgütlenerek sınıf bilincine kavuşacak ve sosyalizmin kuruluşuna öncülük edeceklerdir³⁵.

³² *Yön Dergisi*, 14 Mayıs 1965, S. 111, s. 8-9, Doğan Avcıoğlu, "Az Gelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele, Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu"

³³ Yöncüler, zinde kuvvetler olarak tanımladıkları bu kesimin bir siyasi partide örgütlenmelerini ön görmüşlerse de böyle bir partinin işbaşına gelmesinin imkânsız olduğu görüşündedirler. Nitekim Avcıoğlu bir yazısında, Türkiye'yi Atatürk devrimlerinin hızını kaybettiğinden beri toplumun en muhafazakâr kesiminin yönettiği görüşündedir. Öyleki çok partili hayata geçilmesi bile bu muhafazakâr kuvvetlerin gücünü sağlamlaştırmaktan başka bir şey getirmemiştir. %60'ı okur yazar bile olmayan bir halktan kendilerini ağaların şeyhlerin veya diğer sermaye çevrelerinin etkisinden kurtararak bağımsız biçimde oy kullanması beklenemez. Dolayısıyla halk yığınlarını teşkilatlandırarak bu süreci hızlandırmak görevi aydınlara düşmektedir. *Yön Dergisi*, 15 Ağustos 1962, S. 35, s. 3, Doğan Avcıoğlu, "Olup Bitenlere Şaşmamak Lazım"

³⁴ Gökhan Atılğan "Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971", Bora Tanıl, Murat Güntekingil ed., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, C. VIII, s. 636-637

³⁵ Gökhan Atılğan "Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971", Bora Tanıl, Murat Güntekingil ed., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, C. VIII, s. 637-638

Türkiye'nin tüm sorunlarını emperyalizme bağlı olmasında gören Avcıoğlu'na göre Yön-Devrim Hareketi özünde antiemperyalist bir hareketti ve Yön demek antiemperyalizm demektir³⁶. YDH'ye göre; Kemalizmin ruhu antiemperyalist ve bağımsızlıkçıydı öyle ki Atatürkçülük emperyalizme karşı savaş demektir ve emperyalizme karşı olmayan hâkim sınıfların kemalist olarak değerlendirilmemesini gerektirmekteydi³⁷. Emperyalizme bağımlılığın karşıtı olarak ele aldıkları milliyetçiliği ise Yöncüler aynı zamanda en yüksek sosyalizm olarak tanımlamışlardı³⁸. Antiemperyalizm ve bağımsızlığı, milliyetçilik ve kemalizm ile bağdaştıran Yöncüler, antiemperyalizm mücadelesine milliyetçilik ve kemalizme referansla İkinci Milli Kurtuluş Savaşı³⁹ adını vererek, bu savaşın asıl hedefini de sosyalizm olarak ifade edeceklerdir⁴⁰. Emperyalizm ile işbirliği yapan bir avuç işbirlikçiye karşı, toplumun her kesimiyle birlikte emperyalizme karşı ortak bir hareket olarak gelişecek İkinci Milli Kurtuluş Savaşı, ona katılan tüm toplum kesiminin ortak iktidarında, siyasi ve ekonomik bağımsızlığı sağlayarak, kapitalist olmayan kalkınma yolundan hızlı bir kalkınma hamlesi ile sosyalizme geçiş için gerekli koşulları hazırlayacak bir temel oluşturacaktı⁴¹. TKP'nin önde gelen isimlerinden Mihri Belli de, Yön sayfalarında şekillenmeye başlayan milliyetçilik ve Kemalizmle bütünleşik antiemperyalizm ve bağımsızlıkçılık söylemlerine destek vermiş, “Sosyalizm Tartışmaları” başlıklı yazısında “*emperyalizme karşı milli bir savaş*” çağrısı yaparak bu savaşı “*Kemalist kuvvetlerin emperyalizme karşı bir savaşı*” olarak tanımlamıştı⁴².

Sosyalizme aşamalı olarak geçilebileceğini, bunun için öncelikle bir antiemperyalist devrimin başarılması gerektiğini düşünen Yöncüler, asker-sivil aydın zümrenin önderliğinde milli bir cephenin bir an önce kurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Her ne kadar 1965 seçimlerinde TİP'in 15 milletvekili ile Meclis'e

³⁶ Hikmet Özdemir, *Tarih ve Politika*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 58

³⁷ *Yön Dergisi*, 12 Kasım 1965, sayı 137, s. 5, İlhan Selçuk “Atatürkçülük Emperyalizme Karşı Savaş Demektir”

³⁸ *Yön Dergisi*, 10 Ocak 1962, S.4, s. 3, Doğan Avcıoğlu, “Yapıcı Milliyetçilik”

³⁹ İkinci Kurtuluş Mücadelesi kavramı TİP'in bağımsızlıkçı söylemlerinde de sıkça yer verdiği bir ifade olacaktır.

⁴⁰ *Yön Dergisi*, 14 Mayıs 1964, S. 111, s. 8-9, Doğan Avcıoğlu “Az Gelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele Halkçı Milliyetçi Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu”

⁴¹ Gökhan Atılğan “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971”, Bora Tanıl, Murat Güntekinil ed., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, C. VIII, s. 683 ;

⁴² *Yön Dergisi*, 14 Kasım 1962, S. 48, s. 2, Mehmet Doğu (Mihri Belli), “Sosyalizm Tartışmaları”

girmesi Yön sayfalarında coşkuyla karşılanmış⁴³ olsa da, partinin almış olduğu oy oranı yetersiz bulunmuş, AP'nin almış olduğu yüksek oy oranı ise Yöncülerin parlamenter mücadeleye kuşkuyla bakmalarına yol açmıştı. Seçim sonuçlarından, parlamenter yoldan iktidara gelmenin imkânsız olduğunu sonucunu çıkararak Yöncüler, milli cephe politikasına ağırlık vermişler ve sosyalizmden önce mutlaka antiemperyalist, antifeodal bir mücadelenin verilmesi gerektiği yönündeki görüşlerini daha da pekiştirmişlerdi. TİP ise 1965 seçim sonuçlarını bir başarı olarak değerlendirmiş, bu tarihten sonra parlamento çalışmalarına ağırlık vermeye başlamış, 1969 seçimlerinde “*başşa güreşecekleri*” yönünde bir beklenti içine girmiştir.

1966 yılında yapılan kısmi senato seçimlerinden AP'nin oylarını artırarak çıkması, TİP'in ise oy oranındaki artışa rağmen (%3.7'den %3.9'a yükselmesi) mutlak oy oranında gerilemesi (135bin oydan 120bine düşmesi), Yön'ün parlamentarizmden daha çok uzaklaşmasına yol açmıştı. Seçimler yoluyla iktidara gelme ihtimalini uzak gören Yöncüler, bir yandan faşizm gelir korkusuyla demokratik sisteme sahip çıkmaya çalışırken, diğer yandan da var olan demokratik sistemin hiçbir sorunu çözmeyeceğini düşünerek ülkede meydana gelen gelişmelere göre yönlerini tayin etmeye başlamışlardı. Bu süreçte bir yandan bütün ilerici ve millici güçleri bir cephede toplamaya çalışılan YDH, diğer yandan işçi sınıfının öncülüğünü savunan TİP'ten de uzaklaşmaya başlamıştı. Özellikle 1966'da Yön sayfalarında Avcıoğlu'nun “TİP'e Dair” başlıklı yazısıyla başlayan TİP tartışmaları, TİP ile YDH arasını iyice açacak; TİP, antiemperyalist mücadeleyi bölmekle suçlanacaktı⁴⁴. YDH ile TİP arasındaki önemli tartışma başlıklarından birini “*tepeden inmecilik*” konusu oluşturmuştur. TİP, devrimde, asker-sivil aydın zümreye öncü bir rol biçtiği için Yöncüleri eleştiriyor, “halksız” ve “tepeden inme” yöntemlerle sosyalizmin kurulamayacağını savunuyordu⁴⁵. İlhan Selçuk ise TİP'in bu yöndeki eleştirileri karşısında “*halksız*

⁴³ “*Meyhaneler, salonlar, kitaplar, dergiler, gazeteler, açikoturumlar, sokaklar, meydanlar derken sosyalizm sonunda parlamentoya girdi. Sosyalizmin parlamentoya girmesi yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır: Artık Türkiye’de sosyalizmin Türkçesi başlayacaktır.*” **Yön Dergisi**, 29 Ekim 1965, S. 135, s. 6 Fethi Naci “Sosyalizmin Türkçesi”

⁴⁴ “*TİP, bir yandan antiemperyalist mücadeleyi 1 numaralı mesele sayarken, öte yandan klasik proletar-burjuva mücadelesinin sloganlarını ön plana çıkararak güçleri dağıtmakta ve zayıflatmaktadır. Başka bir deyişle, TİP, aynı anda iki meydan muharebesi vermekte, üstelik ikinci muharebe yüzünden, ilk muharebeye hazır güçlerin azalmasına ve amaçların dağılmasına yol açmaktadır.*” **Yön Dergisi**, 17 Haziran 1966, S. 168, s. 3 Doğan Avcıoğlu “TİP'e Dair”

⁴⁵ Sosyalizmin nasıl, hangi güçlerle, hangi aşamalardan geçerek kurulacağı sorusu karşısında YDH, tüm milli güçlerin ortak bir cephede toplanması gerektiği görüşündedir. Çünkü YDH'ye göre, Türkiye'de

sosyalizm”in “ayaksız masa” gibi saçma bir şey olduğunu, üzerinde tartışılmaya bile değmeyeceğini öne sürüyor, asıl üzerinde durulması/tartışılması gereken konunun “tepeden inmecilik” olduğunu belirtiyordu. Çünkü Türkiye’de DP ve AP’de tepeden inme iktidara gelmemişlerdi. Sırf seçimle işbaşına geldikleri için, bu iktidarları tasvip etmediklerini belirten Selçuk’a göre, asıl ayırım noktası iktidara geliş yolu değil, iktidarın niteliği olmalıydı⁴⁶. Avcıoğlu da bir yazısında TİP’in, “tepeden inme-sandıktan çıkma” biçiminde bir ayırım yaparak sağ sapmaya düştüğünü belirtiyor, sosyalist teoride böyle bir ayırım olmadığını vurguluyordu; çünkü Avcıoğlu’na göre, önemli olan iktidara geliş biçimi değil; iktidara gelenlerin sınıfsal niteliğiydi⁴⁷ ve TİP’in parlamenter yoldan iktidara gelerek sosyalizmi kuracağını düşünmesi hayalci bir tutumdur⁴⁸. Yön ile TİP arasında yaşanan tartışma konularından bir diğeri de, TİP’in sosyalizme aşamalı geçişi kabul etmeyip, antiemperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi işçi sınıfının öncülüğünde verilecek tek bir mücadele olarak görmesiydi. Yön ise önceliği bütün milli sınıfların ittifakıyla verilecek bir antiemperyalist antifeodal mücadeleye veriyor, daha sonra kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçilebileceği görüşünü savunuyordu.

Yön sayfalarında başlayan TİP tartışmaları, TİPlilerinde katılımıyla bir süre daha devam etti⁴⁹ ve Yön, TİP’e karşı eleştirel tutumunu dergi kapanıncaya kadar hiç

temel çelişme, emperyalizm-komprador-ağa ittifakı ile onlardan nispeten bağımsız ve kudretli bir güç olan tabakalar arasındadır. YDH’nin bu biçimindeki görüşleriyle işçi sınıfının reddi, TİP’te iktidarın muhalefeti ezmek için kullandığı, parti kitlesi içinde etkin bir öge olacaktır. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi 1961-1971 Olaylar Belgeler Yorumlar*, s. 187

⁴⁶ “İktidara komprador ve komisyoncuları getiren eylemlere -aşağıdan yukarı da olsa- karşıyız; ama emperyalizme karşı çıkan davranışların – yukarıdan aşağı da gelse- yanındayız.” *Yön Dergisi*, 1966, S. 179, s. 5 İlhan Selçuk “Tepeden İnmecilik”

⁴⁷ “Sağ sapma, “tepeden inme-sandıktan çıkma” gibi ayrımlarla ortaya çıkmaktadır. Sosyalist teoride “tepeden inme-sandıktan çıkma” tarzında bir ayırım yoktur. Şu yada bu yolla iktidara gelenlerin sınıfı yapılarını esas alan bir ayırım vardır. Çağımızda tepeden inme burjuvalar ise, rejimin adı faşizmdir. İlerici güçler ise, rejimin adı herhalde faşizm değildir...Menderes iktidarı sosyalist açıdan, bir “halk devrimi” değil, antidemokratik ve hatta faşist bir yönetimdir. Dominik’in sandıktan çıkan Amerikan kuklası başkanı mı daha halkçıdır yoksa, seçim yapmayı reddeden tepeden inme Fidel Castro mu? Görüldüğü gibi, “tepeden inme-sandıktan çıkma” gibi bir ayırım sosyalist açıdan anlamsızdır. Tek anlamlı ölçü, iktidarların sınıfı karakteridir.” Doğan Avcıoğlu, *Yön Dergisi*, 14 Ekim 1966, S. 185, s. 8-10 “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”

⁴⁸ “Gerçekleri hayale kapılmadan olduğu gibi görmek gereklidir: TİP, parti olarak başarı sağlamakla beraber, 1965 seçimleri solun yenilgiyle ve sağın zaferiyle sonuçlanmıştır.” *Yön Dergisi*, 22 Ekim 1965, S. 134, s. 3 Doğan Avcıoğlu “Yeni Dönem”

⁴⁹ “Tepeden inmecilik”, “aşağıdan yukarı sosyalizm” tartışmaları ekseninde başlayan TİP ile YDH ve MDD hareketi arasındaki tartışmalar neticesinde TİP, sosyalist devrim tezini oluşturmaya başlamıştır. Aren’e göre; parti içinde MDD muhalefeti baş gösterene kadar TİP yönetiminin “Türkiye’nin önündeki

değiştirmedii. Parti programından tüzüğüne kadar TİP’i oldukça sert biçimde eleştiren Avcioğlu’na göre; TİP programında yapılan toplumsal yapının tahlili ile ilgili uzun açıklamalar, elli yıl öncesinden yazılmış batılı kitaplardan alınma “çeviri”lerden ibaretti. Ayrıca tüzüğün bir maddesinde parti organlarında yer alacaklar arasında işçi kökenlilere öncelik tanınması da yanlıştı. Bu madde, aslında işçilerden kopuk sendikacılara imtiyaz tanınmaktan başka bir şey değildi. İşçi veya köylü olmak sosyalist partinin yönetiminde görev almak için bir imtiyaz sağlamamalıydı. Burada önemli olan sosyalist olmaktı. Avcioğlu’na göre, TİP parti organlarında gençlik kollarının temsilcilerine de yer vermeyerek “zinde güçleri” küçümsüyor, üstelik işçi sınıfının öncülüğü meselesini ön plana çıkararak antiemperyalist güçleri de bölüyordu⁵⁰.

Tüm bu tartışmalarla beraber TİP, demokratik yoldan iktidara geleceği inancıyla çalışmaya devam ederken, YDH ise bu süreçte milli bir cephenin kurulması yönündeki mücadelesinden vazgeçmedi. Yön Dergisi’nin yayın hayatı 30 Haziran 1967’de 222. sayısıyla son buldu ve Avcioğlu yönetiminde 21 Ekim 1969 tarihinde Devrim Dergisi çıkarılmaya başlandı. Bir bildiriyle yayın hayatına başlayan dergi, yayınladığı bildiriyle Devrim hareketinin niteliği hakkında kamuoyuna önemli ipuçları da vermekteydi. Söz konusu bildiride özetle şunlar dile getirilmişti: Çok partili hayata geçiş ve genel oy hakkı, büyük bir kitleyi iktidara getireceğine tutucu güçler koalisyonunu sandıktan çıkarmış ve Kemalizmi tasfiye etmiştir. Halk iktidarı demek olan demokrasi, Türkiye’de gerici güçlerin ve emperyalizmin iktidarına dönüşmüştür. Atatürk’ün çağdaş uygarlık yolunda gerekli dönüşümleri başarıya ulaştıracak bir araç olarak düşündüğü parti, Kurtuluş Savaşı’nın eşrafa dayanan özel tarihsel şartları yüzünden tam bir devrimci parti haline gelememiştir. Eşraf ve tutucu bürokratların egemenliğindeki parti gerekli dönüşümleri gerçekleştiremediği gibi demokratik devrimleri de reddederek devrimci niteliğini yitirmiştir. Bugün hayatını alın teriyle kazanan büyük kitlenin gücüne dayanmayı şart sayan devrimci bir parti, tutucu güçler koalisyonunun kitleler üzerinde kurduğu hâkimiyeti kırabilir; köklü dönüşümleri başararak yarıda kalan Kemalist devrimleri başarıya ulaştırıp Türkiye’yi çağdaş,

devrimci aşama nedir?” diye bir sorunları olmamış, sosyalist devrim görüşü TİP’in MDD’cilerle bu savaşmaları sırasında oluşturulmuştur. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 220

⁵⁰ *Yön Dergisi*, 17 Haziran 1966, S. 168, s. 3 Doğan Avcioğlu “TİP’e Dair”

uygar, tam bağımsız ve demokratik bir ülke olarak kurabilirdi⁵¹. Parlamenter sisteme karşı cephe alan, işçi sınıfının mücadelesinin kısa sürede başarıya ulaşamayacağı görüşünde olan YÖN-Devrim hareketi, bu dönemde zinde güçler olarak tanımladığı asker-sivil aydın zümreyle bağlantı içine girmiş, özellikle ordu içinde kurulan cuntalarla görüşmelere başlamıştı. Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda bir ihtilali zorunlu gören YDH, bunun asker olmadan yapılamayacağını, askerler de 27 Mayıs müdahalesinin, ciddi bir programa dayanmadığı için hiçbir sorunu çözemediğini düşünüyorlardı. Bu görüşler asker ile YDH'yi ortak çalışmak için bir araya getiren nedenlerdi⁵². Nitekim YDH, 1969 sonbaharından itibaren bir iktidar hazırlığına başlamış, 27 Mayıs'ın kilit ismi Cemal Madanoğlu etrafında oluşmaya başlayan cunta ile ilişkiye geçmiş ve bir darbe ile iktidara gelmeyi planlamışlardır. Ancak 12 Mart darbesiyle bu planları uygulamaya geçememiş ve bu girişim aynı zamanda Yön-Devrim Hareketi'nin de sonu olmuştur⁵³.

b) Milli Demokratik Devrim Hareketi

Mihri Belli'nin başını çektiği Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi, 1960'larda ortaya çıkmış olsa da, bu hareket Türkiye'deki geleneksel solun, yani TKP çizgisinin bir devamı olarak nitelendirilmektedir. Nitekim MDD'nin önde gelen teorisyeni Mihri Belli, Milli Demokratik Devrim tezlerini özü itibarıyla "*Türkiye'de Marksist hareketin 1920'lerden beri savunduğu askeri programın, günün koşulları göz önünde tutularak geliştirilmiş hali*" olarak tanımlamıştır⁵⁴. MDD stratejisi 1962'de Yön Dergisi'ne gönderilen ve Mihri Belli tarafından "*Mehmet Doğu*" takma adı ile yazılmış olan "*Sosyalizm Tartışmaları*" başlıklı yazı ile ilan edilmiştir⁵⁵. Belli bu yazısında, Türkiye'nin "*dünün bağımsız, antiemperyalist Kemalist Türkiye*"

⁵¹ Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, C. VIII, s. 1301-1302 "Devrim Bildirisi"

⁵² Şener'e göre, "*Devrim grubuyla, birçoğu 27 Mayıs darbesinde rol oynamış bulunan bu eski askerler arasındaki ittifak, "fikir-kılıç" ittifakının zorunluluğuna olan inançtan kaynaklanıyordu.*" Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön, MDD ve TİP*, s. 156

⁵³ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 216; Gökhan Atılğan "Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971", Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, C. VIII, s. 645

⁵⁴ Mihri Belli, "Milli Demokratik Devrim", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2144-2145

⁵⁵ Şener, 1960'larda canlanan sol hareketin içine Milli Demokratik Devrimciliğin bu yazı ile sokulduğunu belirtir. Şener, *Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön, MDD ve TİP*, s. 174

olmadığını belirtirken, Türkiye’yi yeniden Kemalist gelişme yoluna sokmak gerektiği fikrindedir. “Türkiye’yi yeniden Kemalist gelişme yoluna sokmak demek, milli bağımsızlığı sağlamak, Atatürk ilkelerini günümüzün gerçekleri ışığında geliştirerek yeniden egemen kılmak, bugünkü Türkiye’yi değiştirmek ve gerçek bir devrim başarmak demektir.” Türk toplumunun zinde kuvvetleri bu işin zorluğuna rağmen bu demokratik devrimi başaracak güçtedir. Yeter ki antiemperyalist ve antifeodal birleşme, tüm ilerici çevrelere hitap edebilsin ve bütün Türk yurtseverlerini bir çatı etrafında toplayarak Milli Cephe’yi kurabilsin⁵⁶.

Bu tezlere göre; Türkiye’de sosyalizme geçiş için koşullar henüz olgunlaşmamıştır. Sosyalizme ulaşabilmek için belli bir aşamadan geçilmesi gerekir ve bu yolda atılması gereken ilk adım, sosyalizmin ön koşullarını hazırlayacak demokratik devrim için, milli bir cephe oluşturmaktır. Sosyalizme geçiş için, bağımlılık ve geri üretim ilişkileri tasfiye edilmelidir; bu ise ancak antiemperyalist antifeodal özellikte olan Milli Demokratik Devrim aracılığıyla yapılabilir. Türkiye, geri kalmış, emperyalizmin ve onların içerideki işbirlikçilerinin sömürüsü altında olan geri bir tarım ülkesidir. Türkiye’nin bağımsızlığını gerçekleştirecek, feodalizmi tamamen ortadan kaldırarak ulusu yaşadığı toprak parçasında hâkim duruma getirecek, Türkiye halkının özgür biçimde gelişmesini sağlayacak devrimci adım, demokratik devrimdir. Bağımsızlık olmadan sosyalizm kurulamayacağı için önce demokratik devrim yapılarak milli bağımsızlık sağlanmalı, feodal kalıntılar tümüyle ortadan kaldırılmalıdır. Bütün bunlar ise demokratik devrimin görevleridir ve demokratik devrim sosyalizme yolu açacak birinci aşamadır; çünkü demokratik devrim gerçekleştirilmeden sosyalist devrim gerçekleştirilemez⁵⁷. MDD tezlerine göre; devrim, sosyalist değil demokratik olmak zorundadır; çünkü ülkeyi sosyalizme hazırlamak için acilen yerine getirilmesi gereken işler vardır; dış ticaretin millileştirilmesi, bankaların, sigortaların, büyük işletmelerin devletleştirilmesi, büyük toprak mülkiyetine son verilerek köylünün tefecilerden kurtarılması, ülkenin askeri

⁵⁶ *Yön Dergisi*, 14 Kasım 1962, S. 48, s. 2, Mehmet Doğu (Mihri Belli), “Sosyalizm Tartışmaları”

⁵⁷ Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım Mihri Belli’nin Anıları*, 3. Bs., İstanbul, Doğan Kitapçılık A.Ş., 2000, s. 487 ; Belli, *Yazılar*, Ankara, Sol Yayınları, 1970, s. 30-31 Belli’ye göre; “*Demokratik Devrim; siyasi bakımdan (iktisadi değil) eşit vatandaşlar topluluğu olarak, ulusun varlığına engel olan feodal kalıntı olarak, dış (emperyalist) müdahale olarak ne varsa, onların yok edilmesi demektir. Ve ulusun yaşadığı toprak parçasında egemen kılınması demektir. Bağımsız ve demokratik bir ülke demektir.*” Belli, *Yazılar*, s. 30

anlaşmalardan ve üslerden arındırılması, demokratik devrimin temel görevleridir⁵⁸. Demokratik devrimle bağımsızlık sağlanıp, işbirlikçi sermaye ile feodal mütegalibenin hâkimiyetine son verildikten sonra sıra sosyalist devrime gelecektir. MDD'ciler, demokratik devrimin öncüsü olarak gördükleri işçi sınıfının bu aşamada demokratik bir programa sahip sınıf ve tabakalarla cephe kurmaları gerektiği görüşündedir ve bu cephede işbirlikçi sermaye ile feodal mütegalibe dışında herkes yer alabilecektir; çünkü sosyalist devrim şehir proletaryası ile köy emekçilerinin davasıdır⁵⁹. Ancak demokratik devrimci cepheyi oluşturan bu emekçi halkın çoğu sosyalist devrimden yana olmadıkları gibi, demokratik devrimin kapsamına giren dönüşümlerden bile yana değildir; o halde emperyalizme, işbirlikçi sermayeye, feodal mütegalibeye karşı tam bağımsızlığı gerçekleştirerek, demokratik bir Türkiye kurmak için şehir ve köy proletaryası, şehir ve köy küçük burjuvazisi, asker-sivil-aydın zümre demokratik devrimi gerçekleştirmek için bir araya gelerek çaba harcamalıdır; böylece demokratik devrim aşaması geçildikten sonra sosyalist devrim için gerekli ortam hazırlanmış olacaktır⁶⁰. Demokratik devrimin, milli demokratik devrim mi yoksa burjuva demokratik devrimi mi niteliğinde olacağı yönündeki tartışmalara ise MDD'ciler, devrimde “*burjuvazinin değil proletaryanın çıkarı olduğu*” gerekçesiyle karşı çıkmışlar ve devrimin milli demokratik devrim niteliğinde olması gerektiğini savunarak⁶¹ devrime burjuvazinin önderlik edemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü geçmişte Batıda burjuvazi devrimci bir sınıfken, toplumdaki feodal düzene karşı olan bütün güçlerin başına geçerek bu güçleri devrim yoluna yöneltmiş ve demokratik devrimi gerçekleştirmiştir. Ancak bugün, kapitalizmin emperyalist aşamaya

⁵⁸ Muzaffer Erdost, *Türkiye Üzerine Yazılar*, Ankara, Sol, 1971, s. 58 ; Bu aşamada yapılan millileştirmeler sosyalist nitelik taşıyalar bile asıl amaç milli bağımsızlıkla çelişen ekonomi kollarının milli niteliğe kavuşturulmasıdır. Bu iş gerçekleştirildikten sonra sosyalist devrim aşamasına gelinmiş olunur. Belli, *Milli Demokratik Devrim*, Ankara, Aydınlik Yayınları, Nisan 1970, s. 28-31

⁵⁹ Belli, *Yazılar*, s. 31- 34

⁶⁰ Belli, *Yazılar*, s. 56 ; Sosyalist Devrimi Belli şöyle tanımlamaktadır: “*Sosyalist devrim; (...) kapitalist üretim tarzını ortadan kaldırmak, üretimdeki, üretimin kolektif niteliği ile özel mülkiyeti arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak ve insanın insan tarafından sömürülmesi olanağını ortadan kaldırmak, insana maddi ve manevi bakımlardan açılıp gelişme olanaklarını kurmak, sosyalist devrimi savunmaktır.*” Belli, *Yazılar*, s. 33-34

⁶¹ Belli, *Yazılar*, s. 13-34 ; Proletarya yarı bağımlı bir ülkede, milli demokratik devrim döneminde millidir; çünkü ülkenin bağımsız olmasında en çok çıkar sağlayacak olan grup proletaryadır. Bu devrim emperyalist sömürüye son vermek için milli olmak zorundadır; çünkü bu ülkelerde “*baş çelişki, egemen sınıflar ile milli sınıf ve zümreler arasındaki çelişkidir.*” Erdost, *Türkiye Üzerine Yazılar*, Ankara, Sol, 1971, s. 59-60

ulaşmasıyla burjuvazi tüm ilericiğini yitirmiş ve devrimci barutunu tüketmiştir⁶². Bugün Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde bu devrimleri burjuvazi değil, sosyalistler yapmalıdır. Çünkü bugünün dünyasında devrime önderlik edecek kadar devrimci nitelik taşıyan ve tutarlı bir devrimci çizgiyi sonuna kadar izlemeye istekli bir burjuva sınıfı yoktur ve olamaz da. Bu nedenle yirminci yüzyılda antiemperyalist antifeodal devrim için en uygun terim, Milli Demokratik Devrim'dir. Milli Demokratik Devrim; bütün milli sınıf ve zümrelerin devrimidir ve bu devrimin başarıya ulaşması milli güçler arasında bir güç birliğinin sağlanmasına yani bir Milli Cephe kurulmasına bağlıdır⁶³. Sosyalizme aşamalı geçişi benimseyerek antiemperyalist ve antifeodal nitelikte bir devrimi gündemine koyan ve bu doğrultuda Milli Cephe politikasını savunan MDD'ye göre; demokratik devrim onu kesintisiz biçimde sosyalizme taşıyacak olan işçi sınıfı ve yoksul köylüler önderliğinde gerçekleşebilir; çünkü bu devrimci güçlerin, devrimde önderliklerini diğer devrimci sınıf ve zümrelere kabul ettirmesi, onların gönüllü olarak desteğini sağlaması, devrim yolunda kesintisiz ilerlemenin teminatıdır⁶⁴. MDD'ye göre; devrimci öncü güç olarak görülen işçi sınıfı, küçük burjuvazi ve köylüleri, egemen sınıfların ve tutucu partilerin etkisinden kurtarmak, bütün emekçileri örgütleyerek kendi safına kazandırmak zorundadır. Ancak Türkiye proletaryası büyük ölçüde kendiliğinden sınıf durumundadır ve kendisi için sınıf olma yolunda da kat edecek çok yolu vardır. Belli, bunun nedenlerini; Türkiye'nin gerçek bir kapitalist gelişmeden geçmemesine, sanayi işçilerinin büyük bir kısmının köyle bağlarının kopmamış olmasına, işçi sınıfının bir kısmının yarı köylü

⁶² Belli, *Yazılar*, s. 13, 34

⁶³ Belli, *Yazılar*, s. 212-215

⁶⁴ Belli, *Milli Demokratik Devrim*, s. 20-24 Aren'e göre; "*Broşür, çağımızda artık demokratik devrimlerin burjuvazinin değil, fakat onu kesintisiz bir biçimde sosyalist devrimin eşliğine ve oradan da sosyalizme götüreceği olan işçi sınıfı ve yoksul köylüler önderliğinde gerçekleştirilebileceğini söylemektedir. Bilindiği gibi, bu aynı sınıflar sosyalist bir iktidarın sınıfsal yapısını da oluştururlar. Diğer taraftan biliyoruz ki, sınıflar-tabakalar siyasal eylemlerini partiler aracılığı ile yürütürler. İşçi sınıfını ve yoksul köylüleri ülkenin marksist-sosyalist partisi temsil eder. Bu böyle olduğuna göre, Broşür, Milli Demokratik Devrim'e de ülkenin marksist-sosyalist partisinin öncülük edeceği kabul etmiş olmaktadır.*" Dolayısıyla broşürde, MDD'cilerin sosyalizmi kurma sürecini farklı iktidarların gerçekleştirebilecekleri iki ayrı süreç olarak değil de, tek bir sosyalist iktidarın önderliğinde gerçekleşecek kesintisiz ve birbiriyle kaynaşmış bir süreç olarak gördüklerini ifade eden Aren, sosyalizm için verilmekte olan savaşta tek bir devrim yapılması öngörüldüğünü belirtir ve buna sosyalist devrim denmesinde veya başka bir isim verilmesinde bir sakınca görmez. Bu nedenle MDD'cilerle TİP arasında devrim stratejisi konusunda yapılan tartışmaların gereksiz olduğu görüşünde olan Aren'e göre; "...önümüzdeki devrim aşaması sosyalist bir devrim midir, demokratik devrim midir?" tartışmalarında TİP'in görüşlerinde haklı olduğu fikrindedir. Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 226-227 ; *Milli Demokratik Devrim Broşürü*, A.Ü. Ziraat Fakültesi Devrimci Gençlik Derneği, Ankara, y.y., 1970

özelliğini korumasına bağlar. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen, emekçi sınıflar arasında en yüksek örgütlenme düzeyine varmış olan sınıf işçi sınıfıdır. Sayıları iki buçuk milyonu bulan işçilerin bir milyonu sendikalarda örgütlenmiştir ki bu gerçek göz önünde tutulmalıdır⁶⁵. İşçi sınıfının örgütlülük düzeyinin gelişmemiş olduğu, kendisi için sınıf bilincine varmamış olduğu yönündeki gerekçesiyle bazı ilerici aydınlar işçi sınıfının devrimci gücünü küçümsemekte; ama aynı zamanda Türkiye proletaryası da aydınlara karşı kuşku duymaktadırlar; çünkü burjuva aydınların önderliğinde gerçekleştirilen reformlar bugüne kadar emekçilere somut bir kazanç sağlamamıştır. Bu nedenle Türkiye proletaryasının devrimci güçler safında yerini belirlerken ekonomideki yerini göz önünde tutmak gerekir. Bu yapıldığında Milli Demokratik Devrim'in kesintiye uğramadan tamamlanması, Türkiye'nin sosyalist devrimin eşiğine varır varmaz o eşiği aşabilmesi için Türkiye proletaryasının toplumda en devrimci güç olduğunu bütün açıklığı ile görmek mümkün olur⁶⁶. Devrimin gerçekleşmesinde öncü güç olarak görülen proletaryanın bilinçlenmesini sağlamak gerekmektedir. Proletaryaya bilinç götürme işini, sosyalizm modasına uymuş, karnı tok sırtı pek burjuva çocukları, konforlu evlerinden kalkıp -günde sekiz-on saat balyoz sallamış, yarı aç yarı tok çocuklarını düşünen işçiye- anlatamaz. Dolayısıyla proletaryaya kendisi için sınıf olma bilincini götürecek olanlar, onlarla aynı dili konuşan, onun çektiğini çeken entelektüel bakımdan gelişmiş bilinçli işçi kardeşleridir⁶⁷. İşçi sınıfına bilinç götürme işinin burjuva kökenli sosyalist aydınlara bırakılmaması gerektiğini düşünen Belli'ye göre; burjuvazi, işçi hareketini soysuzlaştırmak, işçinin devrimci bilincini törpülemek için bir işçi aristokrasisi yaratmaya çalışabilir; çünkü kapitalist, işçi ve emekçinin devrimci, aristokratın ise ılımlı olacağına bilincindedir⁶⁸.

Sosyalist devrim için koşulların yeterince gelişmediği, işçi sınıfının ise devrime öncülük edecek niteliğe henüz kavuşmadığı görüşünden hareket eden MDD için, devrim işbirlikçi sınıflar dışında kalan tüm milli sınıfların bir cephede bir araya getirilmesi ile mümkündür ve Türkiye gerçekleri göz önünde tutulduğunda bu cephede

⁶⁵ Belli, *Yazılar*, s. 235

⁶⁶ Belli, *Yazılar*, s. 239

⁶⁷ Belli, *Yazılar*, s. 241-242

⁶⁸ Belli, *Yazılar*, s. 243-245

asker-sivil aydın zümrenin devrimde çok önemli rol oynaması kuvvetle muhtemeldi⁶⁹. O halde nihai hedef sosyalizm de olsa bütün devrimciler tüm güçleriyle milli cepheyi kurmak için çalışmalı, cepheyi bölecek söz ve davranışlardan kaçınmalıydılar.

MDD'ye göre demokratik devrimi milli kılan bir özelliği; bu devrim ile uluslaşma sürecinin tamamlanması isteğidir. Çünkü özgür vatandaşlar topluluğu olarak, ulus olma yolunda en önemli engel olan emperyalizmin hâkimiyetini kırmak, toplumu özgür vatandaşlar mertebesine yükseltecek demokratik dönüşümleri yapmak ve ulusal kültürü geliştirmek için, uluslaşma, ezilen halkların birinci davası olmalıdır. Demokratik devrimin bir hedefi olan uluslaşma süreci tamamlanmadan, sosyalizme gidilemez; çünkü uluslaşma, insanın insan tarafından sömürülemeyeceği sosyalist toplum düzeni yolunda atılan ileri bir adımdır⁷⁰. Gerçek bir ulusçu, ulusunun toprak bütünlüğü, ulusal kültürü ve dili uğruna, iktisadi yaşantının birliği uğruna mücadele veren kimsedir⁷¹. Enternasyonalizm adına ulusçuluğa karşı çıkmak, vatansever olması gereken proleter devrimcilikle de, emperyalizme karşı tutarlı bir mücadeleyi gerektiren enternasyonalizmle de bağdaşmadığı için ulusçuluğu savunmak gerekmektedir. Uluslaşmayı gerçekleştirmek milli demokratik devrimin görevidir ve bu nedenle sosyalistler en tutarlı ulusçular olmalıdır⁷².

Milli Demokratik Devrim hareketi iktidar stratejisinde Yön-Devrim Hareketi ile benzer görüşlere sahipti ve kendisine mücadele yöntemi olarak antiparlamentarizmi seçmişti. Çünkü Türkiye gibi burjuva demokrasisine değil, Belli'nin deyiimiyle "*Filipin tipi*" demokrasiye sahip geri bir tarım ülkesinde burjuva parlamentarizmi, emperyalizmle işbirliği halindeki gerici güçleri iktidara getirmekte böylece emperyalist sömürünün artmasına hizmet etmektedir. MDD'ye göre; 1945'ten sonra

⁶⁹ Belli, devrimde asker sivil aydın zümreye belirleyici bir rol vermesinin nedenleri arasında şunları gösterir: Türkiye'de asker sivil aydın zümre benzersiz bir role sahiptir ve gerek orduda gerekse devlet mekanizmalarının kilit noktalarını elinde tutmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik yapı bu kesime ayrıca bir refah sağlamamakla birlikte tarihi geçmişinde de ülkenin kurtarılması yönünde halkla ortaklaşa yürüttükleri bir Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı bulunmaktadır. Belli, bu tarihi, maddi ve manevi değerlerin asker-sivil aydın zümre ile işbirlikçi sermaye-feodal müttegallibe arasındaki derin sınıf çelişkisini ortaya çıkardığını ve bu çelişkinin bu zümreyi MDD saflarına ittiği görüşündedir. Belli, *Yazılar*, s. 16-19

⁷⁰ Belli, *Yazılar*, s. 382

⁷¹ Belli, *Yazılar*, s. 386

⁷² *Aydınlık Sosyalist Dergisi*, Eylül 1970, S. 23, s. 357-371 Mihri Belli, "Devrimci Milliyetçilik ile Proleter Enternasyonalizm Birbirini Tamamlar"

çok partili döneme geçilmesiyle beraber hükümetler seçimle iş başına gelseler de siyasal alan işbirlikçi kesimlerin eline geçmiştir ve bu tarihten sonra hiçbir milli unsurun siyasette etkili olabilmesine de imkân yoktur. Sola ve milli güçlere kapalı olan çok partili rejimi, burjuva demokrasısından ayırmak gerekmektedir. Türkiye'deki demokrasiyi burjuva demokrasisi olarak değil “*Filipin tipi*” demokrasi olarak nitelendiren Belli'ye göre, burjuva parlamentarizmi ile “*Filipin tipi*” demokrasi arasında özde hiçbir bağ yoktur. Filipin tipi demokrasi Türkiye'de karşı devrimin bir ürünü, karşı devrimi kuvvetlendiren bir kurumdur ve çok partili hayat da demokrasi anlamına gelmemektedir⁷³. MDD hareketinin aksine TİP, TCK'nın 141. ve 142. maddelerine rağmen ülkede çok partili yaşama geçildiğini, iktidarın serbest seçimlerle iş başına geldiğini ve Türkiye'de iyi kötü demokratik bir rejimin kurulduğunu savunarak, bu durumu Türk siyasi yaşantısında önemli bir ilerleme olarak değerlendirmektedir. MDD'nin ve TİP'in burjuva demokrasisine ve parlamenter mücadeleye bakışları arasındaki bu farklılık, iki hareketin birbirine karşı yaklaşımlarını önemli ölçüde etkilemiştir. TİP'in kuruluşu ile ilgili çalışmaları yakından takip eden, Aybar'ın parti başkanlığına geçmesiyle beraber olanca güçleriyle partiye destek veren MDD'cilerden hukuki bakımdan engeli olmayanlar TİP'e üye bile yazılmışlardı. Fakat 1965 seçimlerinden sonra TİP arası açılan MDD'ciler ile çevresi TİP'ten uzaklaşmışlardı. Bunda parti yönetiminin MDD'cilerle karşı takındığı olumsuz tavrın etkisi büyüktü. Aybar başta olmak üzere TİP yöneticileri, TİP'in TKP ile ilişkilendirilmesinin partiyi hukuki açıdan zor durumda bırakacağı düşüncesiyle hareket ederek MDD'cilerle mesafeli yaklaşmışlar⁷⁴, “*eski tüfekler*”in partiyi ele

⁷³ Belli, *Yazılar*, s. 216 1950'deki iktidar değişikliği konusunda belli şunları söylemektedir: “1950'de olan şey şudur: emperyalizme ve yerli irticaya tavizde ne de olsa duraksamalı hareket eden bir iktidar yerini, taviz konusunda kararlı halk düşmanlığını demokrasi demagojisi ardından gizlemeyi başarabilmiş ve halkın inançlarını ustaca işleyerek onu aldatabilmiş devrim düşmanı sağcı iktidara devretmiştir ve bu yeni iktidar kısa bir süre içinde Türkiye'yi bir Amerikan uydusu haline getirmiştir. 1950'de olanlar devrim açısından ele alınacaksa, bu daha 1940'larda başlayan komprador-ağa ortaklığının anti-Kemalist karşı devrimidir.” Belli, *İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları*, s. 464

⁷⁴ TİP'in ilk program taslağını kaleme aldığı belirten Belli, Olcayto İlter ile bu taslağı gözden geçirdiklerini, kuruculara sunulan taslağın böyle hazırlandığını belirtmiştir. TİP'in ilk programının hazırlanmasında az da olsa emeğinin olduğunu belirten Belli'ye göre, büyük çoğunluğu antikomünist propagandanın etkisinde kalan kurucular, bunu bildikleri taktirde “*hop oturup hop kalkacaklar*”dır. Belli, *İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları*, s. 456 . Belli bir başka anısında, Aren-Boran-Aybar grubunun kongrede estirdikleri tedhiş havası üzerine, bir işçi partisinin kongresinde (Malatya Kongresi) işçi davası üzerine yirmi küsur yıl hapis yatmış Hikmet Kıvılcımlı'nın en arka sırada tek başına otururken delegelerin korkudan yanına gidip Kıvılcımlı'ya “*Kongremize Hoş geldin.*” bile diyemediklerini aktarır. Belli, *İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları*, s. 474

geçirmelerinden duydukları endişe ile 1966'dan itibaren tasfiyeci bir çizgiye yönelmişlerdir⁷⁵.

TİP ile MDD'nin ayrıştığı bir diğer konu ise, MDD'nin öne sürdüğü Milli Cephe anlayışına karşı TİP'in işçi sınıfı öncülüğü konusundaki ısrarcı tutumudur. TİP'in işçi sınıfı öncülüğüne verdiği bu önemin devrim mücadelesine zarar verdiğini düşünen MDD'ye göre, TİP'in bu tutumu işçi sınıfının çıkarına değil, emperyalizmin ve onunla işbirliği yapan zümrenin işine gelmektedir.

MDD'ciler 1965 seçimlerinde TBMM'ye giren TİP'in parlamenter mücadeleyi esas alan bir siyaset tarzı benimsemesini de doğru bulmamaktadırlar. MDD'cilere göre TİP, burjuva parlamentarizmi ile demokrasiyi birbirine karıştırıyordu⁷⁶. TİP ideologları ilk yanlışı parlamento çalışmalarına ağırlık vererek yapmışlardı. Oysa ana görev, emekçi halkın bilinçlendirilmesi, örgütlenmesi ve partinin güçlendirilmesidir. Türkiye gibi ülkelerde parlamento bu görev için bir kürsü görevi görmelidir. Oysa bütün mücadelelerin odağına parlamentoyu koyan TİP, sokak eylemlerine karşı pasif bir tutum izlemiş, üstelik parlamento ortamını da iyi kullanamamıştır⁷⁷.

TİP ile MDD hareketi arasındaki bir tartışma konusu da MDD'cilerin savunduğu aşamalı devrim tezi idi. MDD'cilere göre; kapitalizmin batıdaki gibi gelişmediği ülkelerde sosyalizmden önce geçilmesi gereken aşamalar vardı ve henüz bağımsızlığını kazanamamış, burjuva demokrasisini bile kuramamış bir ülkede sosyalizmden söz etmek düpedüz hedef saptırmaktı. Sosyalizmden önce bağımsızlığın sağlanarak feodal kalıntıların tasfiye edilmesi gerekiyordu ve bu da sosyalist değil demokratik devrimin göreviydi. TİP ise MDD tezlerine karşı sosyalist devrimi tezini öne çıkarıyor ve sosyalizme yönelik her devrimci dönüşümün ancak işçilerin ve emekçilerin öncülüğünde gerçekleşebileceğini ileri sürüyorlardı.

1962'de Yön Dergisi'ne, Belli'nin yazdığı "Sosyalizm Tartışmaları" başlıklı yazısı ile gündeme giren, Yön sayfalarında şekillenmeye başlayan, daha sonra 1967'de yayınlamaya başladıkları Türk Solu Dergisi ile TİP ve Yön-Devrim Hareketi dışında

⁷⁵ Belli, *İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları*, s. 473-474

⁷⁶ Belli, *İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları*, s. 464

⁷⁷ Belli, *İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları*, s. 466

kendini bağımsız siyasi bir hareket olarak ortaya koyan MDD hareketi, Kasım 1968'de yayımlanmaya başlayan *Aydınlık Dergisi* etrafında tek bir çatı altında birleşse de, devrimin stratejisi ve taktiği konusunda başlayan tartışmalar nedeniyle bölünmüş, Ocak 1970'te *Kırmızı Aydınlar* ve *Beyaz Aydınlar* olarak ikiye ayrılmıştır. Bu bölünmeler, Ocak 1971'de Mahir Çayan ve arkadaşlarının *Kırmızı Aydınlar*'tan ayrılarak Kurtuluş grubunu kurmaları ve MDD görüşüne yeni ve farklı görüşler getirmeleri ile MDD'ciliğin yapısında bulunan karmaşıklıklar nedeniyle daha da çeşitlenmiştir⁷⁸.

c) *Türkiye İşçi Partisi*

Kapitalist sistem her ne kadar sömürüye ve sosyal adaletsizliğe meydan verse de üretimi başarabildiği ölçüde tarihsel bir göreve sahiptir; çünkü feodalizmi tasfiyede, kapitalizmi geliştirmede, sanayileşmeyi gerçekleştirmede, özel sermaye ve burjuvazi büyük rol oynamıştır. İşçi ve emekçilerin aşırı biçimde sömürülmesine, yoksullaşmasına, keskin sosyal adaletsizliklerin nedeni olmasına rağmen kapitalizm, insan toplumlarının evriminde toplumlara büyük aşama aldırıştır. Fakat günümüzde kapitalizm, üretim güçlerini ve ekonomiyi kendi güçleriyle geliştiremez, devlet desteği olmadan ayakta duramaz hale gelmiştir. Devlet müdahalesine rağmen kapitalist toplumlar içinde çelişkiler, rekabet ve mücadeleler her geçen gün daha da şiddetlenmektedir. Kapitalizm günümüzde bütün dünyayı kendi ilişkiler ağı içine alır durumdan çıkmıştır ve dünya ülkelerinin üçte biri çeşitli biçimlerde sosyalist düzene yönelmiş, geri kalan az gelişmiş ülkeler ise kapitalizme karşı direnmeye başlamışlardır. Bu süreçte, var olan bu toplumsal sistemin karşısına sosyalizm, ciddi bir alternatif olarak dikilmiştir⁷⁹. Kapitalist sistemde üretim düzeni kendi iç çelişkilerinden dolayı, üretim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini gerektirir hale gelmiştir ve böyle bir düzenleme suretiyle toplumlar kapitalist aşamadan sosyalist aşamaya geçebilir. Fakat bu geçiş sadece ekonomik bir geçiş olarak algılanmamalıdır. Kapitalist toplumun insanlığa mal olmuş bütün değerleriyle birlikte aşamalı olarak sosyalizme geçilir⁸⁰. Türkiye bugün kapitalizmin bütün aşamalarından geçmiş ve

⁷⁸ Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 221-222

⁷⁹ Boran, *İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası*, s. 111-112

⁸⁰ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.III, s. 195

sosyalizme geçmeye hazır bir toplum değildir. Fakat buna rağmen Türkiye sosyalizme geçecektir; çünkü Türkiye emperyalizmin ve kapitalizmin sömürdüğü ülkeler içinde iç ve dış tepkilerin uç noktaya vardığı bir ülkedir⁸¹. Türkiye şartlarında bir toplum için, kapitalist kalkınma yolunun Türkiye'yi ileri götüremeyeceği düşüncesinde olan TİP⁸², Türkiye için Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu'nu önermiş ve bu yolun özelliklerini programında ayrıntılı bir biçimde işlemiştir⁸³. TİP'e göre; kapitalist olmayan kalkınma yolu; insanın insan tarafından sömürülmesine son veren ve toplumu daha ileri bir toplum düzeni olan sosyalizme götüren bir kalkınma yoludur. Türkiye'yi mümkün olan en hızlı şekilde ve tüm kaynaklarını verimli biçimde kullanarak kalkındıracak tek yoldur⁸⁴. Yürürlükte olan Anayasa ise bu kalkınma yönteminin ülkede uygulanabilmesine imkan veren, sosyalizme açık bir anayasadır. Çünkü Anayasa, sosyal sınıfların varlığını kabul etmekle⁸⁵ birlikte hiçbir sınıfa ayrıcalık tanımamakta ve sınıf diktatörlüğünü de yasaklamaktadır. Anayasa sosyal devlet ilkesi getirmekte⁸⁶, kişilere bireysel özgürlükler tanınmasının yanı sıra onların insan gibi yaşamalarını da kendine görev edinmektedir⁸⁷. Anayasa, kişiye mülkiyet ve özel teşebbüs hakkı⁸⁸ tanımakla birlikte kazanç hakkı diye bir hakka yer vermemiş ve bu hakların da kamu yararı amacıyla kısıtlanabileceğini belirtmiştir. Yine kanunda, kamu hizmeti taşıyan

⁸¹ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. III, s. 196 -197

⁸² Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 206; *TİP II. Büyük Kongresi*, 20-24 Kasım 1966, Malatya, TÜSTAV Arşivi

⁸³ *TİP Programı 1964*, s. 61-66

⁸⁴ *TİP Programı 1964*, s. 64

⁸⁵ Madde 4: Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Millet egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisini kullanamaz. Madde 5: Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez. *Resmi Gazete*, sayı 10859, 20.07.1961, 1961 Anayasası, sahife.4641

⁸⁶ 1961 Anayasa'sının laf olsun diye sosyal devletten bahsetmediği görüşünde olan Aybar, bu Anayasa'yı yeni toplum düzeni kurulmasını öngören, insanı sömürülmekten kurtararak, yüzlerce yıldır horlanan halkın yazgısını değiştirebilecek olanaklar getiren bir anayasa olarak değerlendirmektedir. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 124-125

⁸⁷ Boran, *Türkiye Ve Sosyalizm Sorunları*, s. 200-201

⁸⁸ Madde 36: Herkes, mülkiyet ve miras hakkına sahiptir. Bu haklar ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz. Madde 40: Herkes, dilediği işte çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüs kurmak serbesttir. Kanun bu hürriyetleri, ancak kamu yararı amacıyla sınırlayabilir. Devlet özel teşebbüslerin milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır. *Resmi Gazete*, Sayı 10859, 20.07.1961, 1961 Anayasası, sahife.4643-4644

özel teşebbüslerin, kamu yararı gerektiği hallerde devletleştirilebileceği belirtilmiş⁸⁹ “özel mülkiyetin kullanılışı kamu yararına aykırı olamaz” hükmü ile bu konu bütünü açıklığa kavuşturulmuştur. Çünkü bir ekonomi alanındaki belli bir işletmenin devletin eline geçmesinde kamu yararı bulunabilir⁹⁰. Anayasanın sosyal devlet anlayışı gereği, devletin ekonomik ve sosyal hayatı herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir seviyeye getirmesi görevi vardır⁹¹ ve Anayasa bu anlamda kamulaştırmaları ve mevcut devlet sektörünün halkın hizmetinde olmasını zorunlu kılmaktadır. Topraksız veya az topraklı çiftçiye toprak sağlamak amacıyla, özel mülkiyetteki toprakların bir kısmının kamulaştırılacağı, bunun ise devletin elindeki veya kamu tüzel kişilerin elindeki toprakların dağıtılması şeklinde değil de, büyük toprak mülkiyetinin sınırlandırılıp artanın kamulaştırılarak dağıtılması şeklinde yapılacağı da Anayasa’nın bir hükmüdür⁹². Anayasa’da kalkınmanın bir plana göre gerçekleştirileceği⁹³ belirtilmiş olmasına rağmen bugün özel sektör eliyle veya özel sektör desteklenerek yapılan uygulamalar istenilen sonucu vermemiştir. O halde hazırlanacak plana, Anayasa’nın öngördüğü iktisadi ve sosyal düzenlemeyi gerçekleştirmek için, özel sektörü bağlayıcı müeyyideler de getirilmelidir. Bütün bu kanun maddelerinden yola çıkan TİP’e göre, Anayasa halktan yanadır ve kapitalist yoldan kalkınmaya kapalı olup sosyalizme açıktır. Anayasanın getirdiği bir sosyalist düzen değildir ama toplumun sosyalist yönde gelişmesine yönelik tedbirleri

⁸⁹ Madde 39: Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödenmek şartıyla devletleştirilebilir. Kanun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, ödeme süresi on yılı aşamaz ve taksitle eşit olarak ödenir; bu taksitler kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır. *Resmi Gazete*, Sayı 10859, 20.07.1961, 1961 Anayasası, sahife.4643

⁹⁰ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 215-217

⁹¹ Madde 41: İktisadi ve sosyal hayatı adalete, tam çalışma esasına ve herkes için yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin görevidir. *Resmi Gazete*, Sayı 10859, 20.07.1961, 1961 Anayasası, sahife.4644

⁹² Madde 37: Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amacıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu amaçlarla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır. Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz. *Resmi Gazete*, Sayı 10859, 20.07.1961, 1961 Anayasası, sahife.4643; Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 217

⁹³ Madde 129: İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma bir plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir. Devlet Planlama Teşkilatının kuruluş ve görevleri, planın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve planın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla gösterilir. *Resmi Gazete*, Sayı 10859, 20.07.1961, 1961 Anayasası, sahife.4650

öngördüğü için sosyalizme açık bir anayasadır⁹⁴. Anayasa bu nitelikte olduğu için TİP iktidara geldiği zaman Anayasa'ya uygun düşen bir rota izleyerek Türkiye'nin kalkınmasını sağlayacak gerekli dönüşümleri yapacaktır. Tarihsel gelişme seyri içerisinde böyle bir anayasaya sahip olmak ve onu uygulamaya geçirecek güçlerin de toplumda ortaya çıkmış olması, Türkiye'ye özgü bir durumdur⁹⁵.

TİP'e göre; sosyalizm, kapitalizmden sonraki aşamadır ve kapitalist üretim ilişkilerinin yerini alan sosyalist ilişkiler olarak; özü, biçimi ve metodu bakımından da bir tanedir. Ancak bu metodun farklı koşullarda uygulanışı, onun çeşitli olmasını zorunlu kılmaktadır; çünkü toplumların çelişkileri birbirinin aynısı değildir ve üst yapı müesseseleri de birbirine benzememektedir. Bu sebeple sosyalist düzene geçilirken sosyalist kitapların gösterdiği bilimsel gelişme kanunlarından yararlanılabilir. Fakat ülkede sosyalizme yönelirken bu temel kanunların ışığı altında ülkenin gerçekleri de göz önünde tutulmalıdır⁹⁶. Türkiye, geçmişiyile ve bugünüyle ne Batı toplumlarına ne de geri kalmış toplumlara benzememektedir. Ekonomik ve sosyal yapısıyla farklı bir toplum olan Türkiye'de, toprak uzun yıllar devletin malı sayılmıştır. Devlet toprağı elinde tutmasının yanı sıra lonca örgütü, narh, gedik gibi çeşitli sistemlerle çalışma hayatını düzenlemiştir ve bugün de bu yönetim anlayışı bir şekilde yaşamaktadır. Bürokrat bir sınıfın yüzlerce yıl devleti yönetmiş olması da yine Türkiye'nin bir özelliğidir. Emekçilerin dayanışması bakımından fütüvvet ve ahilik teşkilatı gibi bir takım köklü müesseselerin varlığı da diğer bir özelliğidir. Türkiye'de kapitalizm, bir sermaye sınıfı değil komprador⁹⁷ bir sınıf yaratmış, üretim biçimi üzerinde etkili olduğu için ülkenin kalkınmasını engellemiş, bu nedenle nitelik ve nicelik bakımından batıdaki gibi bir işçi sınıfı bu topraklarda oluşmamıştır. Fakat ülkedeki işçi sınıfı komprador burjuvazi içinde gelişmiş olmasına rağmen, daha sınıf bilincine varmadan mücadeleye başlamıştır⁹⁸. Türkiye'de bugün derebeylik kalıntısı ilişkilerin hüküm sürdüğü geniş bölgeler vardır ve Türkiye nüfusunun yarıdan fazlası da köylerde yaşamaktadır. Bu köylülerin birçoğunun toprağı kendisine ait olmadığı gibi, nüfusun

⁹⁴ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 217-219

⁹⁵ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 221

⁹⁶ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. III, s. 197-198

⁹⁷ Komprador: kendi ülkesinde yabancıların aracılığıyla yapan, onların mallarını satan böylece kendi halkını ve ülkesini yabancılara soydurtan kimselere- bunları milli sanayiye kuran burjuvalardan ayırt etmek için- denir. *TİP El Kitabı 1969*, TİP Bilim ve Araştırma Kurulu, Ankara, s. 64

⁹⁸ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. III, s. 198-199

yarıdan fazlası da okuryazar değildir. Üstelik Türkiye, imparatorluk döneminde yaşadığı duraklama ve çöküş döneminde yarı sömürge durumuna düşmüş, fakat verdiği bağımsızlık mücadelesinde başarılı olmasına rağmen tekrar emperyalizmin tahakkümü altına girmiştir⁹⁹. Türkiye’de var olan mezhep ayrılıkları, ana dili çeşitli olan vatandaşlarının varlığı gibi özellikler bugün hiçbir kitapta yazılı değildir. Dolayısıyla tüm bu meseleler çözülmeden Türkiye’de sosyalizm kurulamaz¹⁰⁰. Türkiye, bürokratik kadrolar hâkimiyeti ve yönetimi ile devlet kapitalizmi safhalarını idrak etmiş, liberal bir ekonomi dönemini yaşamış, yirmi yıldan fazladır çok partili bir rejimi, arada yer alan bir askeri müdahaleye rağmen, geliştirerek günümüze kadar gelmiştir. Türkiye batı kapitalizmi tarafından yüz elli yıldır sömürülmüş ancak hiçbir zaman tam bir sömürge olmamıştır. Çünkü Türkiye’nin altı yüz yıllık bir bağımsız devlet tecrübesi ve geleneği vardır; halkı da yabancı yönetimine ve istilaya yatkın değildir. Türk ekonomisi sömürge ekonomileriyle benzerlik göstermekle birlikte, sömürge olmanın az gelişmiş ekonomilerde meydana getirdiği çarpıklıklar Türkiye’de o derece keskin ve sivri değildir. Örneğin, yabancıların gelip kurduğu, dış piyasalara tek ürün yetiştiren büyük tarım işletmeleri ile yine yabancı sermayenin işlettiği büyük madencilik şirketleri (petrol hariç) yoktur. Köy- kent ayrımı keskin olmakla birlikte eski sömürge ülkelerde ve Latin Amerika ülkelerinde olduğu derecelerde bir ayrım uçurumlaşmış değildir. Avrupa şehirleriyle yarışacak ölçüde modern şehirler ile sefalet uçurumlarının derinliklerine yuvarlanmış, yersiz yurtsuz, köksüz avare milyonlar düzeyine henüz gelinebilmiştir. Yürürlükteki anayasa ise sosyalist bir partinin seçimler yoluyla iktidara gelmesine ve ülkeyi sosyalizme ulaştıracak köklü dönüşümlerin yapılmasına imkân veren bir anayasadır¹⁰¹. Üstelik bu anayasayı savunan güçler toplumda hızla gelişmektedir¹⁰². Tüm bu nedenlerle Türkiye’nin temel çelişisi Batı toplumlarının temel çelişisine benzememektedir. İleri kapitalist toplumların temel çelişisi burjuvazi ile sanayi işçisi arasındadır. Oysa Türkiye’de temel çelişi, Amerikan emperyalizmi ve ortakları ağa-komprador- Amerikancı bürokratlar ile bütün emekçi sınıf ve tabakalar arasındadır. Bütün bu etkenler

⁹⁹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 639-640

¹⁰⁰ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. III, s. 197-199

¹⁰¹ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 182-183

¹⁰² Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 144-145

sosyalizm için yürütülen mücadelenin özünü ve biçimini belirlemekte¹⁰³, Türkiye'ye özgü bir sosyalizmden söz edilmesine yol açmaktadır¹⁰⁴. Sosyalizm için mücadele Türkiye'ye özgü nitelikte olunca, kurulacak sosyalizm ve sosyalist üretim biçiminin genel çizgileri de ister istemez Türkiye'ye özgü olacaktır. Bundan dolayı Türkiye sosyalizmi¹⁰⁵ ileride kurulacak sosyalist düzeni de kapsamaktadır¹⁰⁶. Sosyalizmi kurmayı basit bir iş olarak görmeyen TİP'e göre, sosyalizmi kurmak için tarihi gerçeklerimizden yola çıkarak hareket etmek gerekmektedir. Kitaplarda yazılanları masa başında tekrarlayarak, Türkiye gerçekleriyle ilgisi olmayan sözde konuşmalarla, sosyalizm kurulamaz. Sosyalist düşünce bilime dayandığı için sosyalizme ait kanunlar kitaplardan öğrenilecektir; ancak kitaplarda yazılanları aynen uygulamak yeterli değildir¹⁰⁷. Türkiye'nin tarihi şartlarını, sosyo-ekonomik yapısını, sınıflar arasındaki kuvvet dengesini iyice değerlendirerek, emekçi halkı örgütlenirip bilinçlendirerek sosyalizmi kuracaklarını belirten Aybar'a göre; Türkiye sosyalizminin kitabını A'dan Z'ye Türkiye İşçi Partililer, tüm emekçi sınıflarla birlikte yazacaklardır¹⁰⁸. Bu anlamda marksist eserlerin okunmasına tereddütle yaklaşan Aybar'a göre, sosyalist düşünce

¹⁰³ TİP'e göre sosyalizm, sömürüye son veren ve insanı gerçekten özgürlüğe kavuşturan bir toplum düzeninin adı, toplumların bilimsel gelişme şemasında kapitalizmden sonra gelen aşamadaki üretim biçimidir. Bu anlamda Türkiye sosyalizminden söz edilemez çünkü toplumumuz hala ilkel bir kapitalizmin soygun düzeninde yaşamaktadır. İktidara gelince bugünkü ilkel kapitalist düzene son verecek, sosyalizmi kuracak sosyalist bir parti olan TİP meclistedir ve ucu TİP'e dayanan, gittikçe güçlenen bu sosyalizm akımının kökleri köylere kadar uzanmakta ve Türkiye'de sosyalizm için mücadele edilmektedir. Sosyalizm için yürütülen mücadele emekçi halkın mücadelesi olduğu ve Türkiye şartları içinde, bu şartlara göre yürütüldüğü sosyalizm sözcüğünün başına Türkiye sözcüğü eklenmiştir. Türkiye'deki sosyalizm mücadelesi gerek özü gerekse biçimi bakımından bazı özellikler göstermektedir. Türkiye ne dünü ne bugünü ile batı toplumlarına da geri kalmış öteki toplumlara da benzememektedir. Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 639-640

¹⁰⁴ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 658

¹⁰⁵ Aybar'a göre Türkiye sosyalizmi yada Türkiye'ye özgü sosyalizm deyimini kullanmalarının başlıca iki nedeni vardır: Birinci neden, TİP'i dolayısıyla savundukları sosyalizmi, Kurtuluş Savaşı'nın devamı olarak görmeleridir. Türkiye'de bağımsızlığa dört elle sarılmadıkça, bağımsızlığı sosyalizmi gerçekleştirmenin vazgeçilmez koşulu saymadıkça, emperyalizmin ileri bir karakolu durumunda bulunan Türkiye'den Amerika'nın eli çekilmedikçe sosyalizmi kurmak kolay olmayacaktır. Sosyalizmi kurduktan sonra ulusal bağımsızlığa dört elle sarılmak gerekliydi; çünkü Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktı üyesi ülkelere karşı izlediği politika gözlerini açmıştı. Kurtuluş Savaşı sonrası Türkiye yeniden emperyalizmin boyunduruğu altına girmiş, Atatürk'ün halkçılık Beyannamesi'nde ve Aralık 1921'deki konuşmasında emperyalizmin ve kapitalizmin düşman olarak gösterilmesi unutulmuş, bağımsızlık ulusal bayramların nutuk malzemesi haline gelmiştir. Oysa ulusal bağımsızlık sosyalizmin bir ögesidir. İkinci neden, marksizmden hareket ettiği halde TİP'in Türkiye'ye özgü sosyalizmi savunmasının nedeni, bürokrasi çıkmazına girmemektir ve aşağıdan yukarı, yani emekçilerin kuracağı bir sosyalizm öngörüyorlardı. Çünkü Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmin bürokratik bir düzen içinde gerçekleşmiş olması dünya sosyalizmi bakımından bir şanssızlıktı. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C. III, s. 131-132

¹⁰⁶ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 640-641 "Türkiye Sosyalizmi"

¹⁰⁷ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 479

¹⁰⁸ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 639-668

bilime dayandığı için sosyalizmin temel kanunlarını kitaplardan öğrenilir; ancak sosyalizmi kurmak için kitaplardan öğrenilenleri aynen uygulamak yeterli değildir; çünkü bu durum sosyalist düşünceye zarar verebilir. Her toplum tarihinden gelen bir takım özelliklere sahiptir ve bu özellikler tarihsel gelişmede çoğu zaman genel şartlardan daha ağır basmaktadır. Dolayısıyla sosyalist düzene geçilirken toplumların kendine ait bu özelliklerinin de ayrıca değerlendirilmesi gerekir ki bu da sosyalizmde kitapçılığa, taklitçiliğe, doğmacılığa asla yer bırakmaz¹⁰⁹. TİP'e göre Türkiye sosyalizmi başka bir ülkenin sosyalizmi değildir. Ne batıdaki ne doğudaki örneklerle benzer. Çünkü Türkiye ne Batı'dır ne Doğu'dur. Türkiye kendine özgün koşulları olan bir ülkedir. Koca bir imparatorluktan yarı sömürge durumuna düşmüş, verdiği milli kurtuluş savaşıyla politik bağımsızlığa kavuştuysa da bunu zamanla yitirmiş, bir benzeri daha bulunmayan, geri kalmış bir toplumdur. Böyle bir tarihe sahip olmak gerek temelde, gerekse üst yapıda bir takım özellikler meydana getirmiştir. Dolayısıyla TİP'e göre, Türkiye'de sosyalizm bu gerçeklere sırt çevrilerek kurulamaz. Türkiye'de sosyalizm halkla beraber, aşağıdan yukarı kurulacaktır¹¹⁰. Ancak bu düzende işçi sınıfının köylüleri de sürükleyerek iktidarı alması söz konusu değildir, bu düzende emekçi sınıflar koalisyonu iktidara adaydır. İşçi sınıfı, temel çelişinin bir kanadı olarak kurulmuş olan bu koalisyonu, demokratik ve bilimsel öncülüğünün etrafında toplayarak, daha etkin bir hale getirmeye çalışacaktır. Tüm emekçi kitleleri tabandan uyarıp, sosyalizm ve milli kurtuluş doğrultusunda eğitim örgütlenme biçiminde olan bu uğraş ise tamamen demokratik bir nitelik taşımaktadır¹¹¹. Sosyalizmin bir darbe ile tepeden inme kurulacağı görüşüne katılmayan TİP'e göre, Türkiye birden bire sosyalizme geçmeyecektir. Çünkü her şey birdenbire olmaz, birden bire olmuş gibi görünen olaylar da bir sürecin sonucudur ve uzun bir nicelik birikiminin niteliğe dönüş sıçrayışlarıdır bunlar. Bundan dolayı sosyalizmin bir anda kurulması görüşü tatlı bir hayal olmaktan öteye geçemez¹¹². Sosyalizm halkla beraber kurulduğu için bir birikim

¹⁰⁹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 640-641

¹¹⁰ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 515-516 ; “Bizim sosyalizmimizi bizim insanlarımız kuracaktır, gerekecek fedakarlıkları ortaklaşa paylaşarak. Bunun için toplumdaki kurumlaşmanın, bu amaca hizmet edecek biçimde olması gerekir...Biz Türkiye sosyalistleri tarihten çok şeyler öğrenebiliriz, eğer tarihe bilim adamlarının yansız gözleriyle bakabilirsek. Yetmiş yıllık sosyalizm denemeleri, sosyalizmin nasıl kurulamayacağını gösteriyor. Nasıl kurulacağını biz bulacağız...” *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1995, s. 2 “Mehmet Ali Aybar Özel Eki”

¹¹¹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 658

¹¹² Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 659

işidir. Halk gerçeklerin farkına varmalı ve bir sosyalist parti etrafında örgütlenerek etkin politik bir güç haline gelmeli, toplumdaki kuvvet dengesinin kendi lehine dönmesiyle iktidara geçmelidir. Sonrasında yapılacak köklü dönüşümlerle beraber bir yandan sosyalist ekonominin temelleri atılacak, sosyalist üretim biçimi kurulacaktır. Bütün bunların bir tarih sürecinin belirli aşamaları olduğunu belirten Aybar'a göre, bazı koşulların bir araya gelmesiyle bu süreç kısalabilir ancak sosyalizm hiçbir zaman bir anda kurulamaz; çünkü halksız veya halka rağmen, tepeden inme sosyalizm olmaz¹¹³. Türkiye'de halk tepeden inme iktidarlara kesinlikle karşıdır ve darbeye sosyalizmi kurmaya kalkışmak beraberinde türlü zorlukları getirebilir¹¹⁴. Sosyalizm sadece bir ekonomi tekniğinden ibaret değildir. Sosyalizm; bir ahlak anlayışı, mihreri somut ve gerçek insan olan bir hayat felsefesidir. İnsan sosyalizm için değil sosyalizm insan içindir¹¹⁵ bundan dolayı halka rağmen ve halksız bir sosyalizm düşünülemez¹¹⁶.

Türkiye sosyalizminin başlıca iki özelliği halkçılık ve milli bağımsızlık ilkelerine bağlı oluşudur. Gerek milli kurtuluş mücadelesinde gerekse sosyalizmin kuruluşunda halk sınıflarına, özelliklere aydınlara önemli görevler düştüğünü belirten Aybar'a göre sosyalizm nazariyesini bilen aydınların¹¹⁷, bu nazariyeyi geliştirmek ve etkin kılmak için halkla el ele yürümleri ve halkın politik örgütünde çalışmalarını gerekmektedir¹¹⁸. Türkiye'de sosyalizmin 57 yıllık bir tarihi olduğunu, TİP'in İstirakçi Hilmi'den bu yana gelmiş geçmiş bütün sosyalizm hareketlerinin mirasçısı olduğunu, TİP'in ise bu gelişmelerin son halkasını oluşturduğunu; fakat bunun tarih planında bir bağlantı olduğunu, geçmiş hareket ve kuruluşlarla ne tüzüğü ne de programı bakımından bir bağlantısı olmadığını belirten Aybar'a göre; Türkiye sosyalizminin birinci özelliği; bütün emekçi halk sınıf ve tabakalarının iktidarını öngörmesindedir. Çünkü emperyalizmin boyunduruğunda yaşamak emekçi sınıf ve tabakalar arasındaki esasen düşmanca olmayan çelişileri iyice yumuşatmış, bütün emekçi sınıf ve

¹¹³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 515-516

¹¹⁴ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 659

¹¹⁵ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 661; *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1995, s. 2 "Mehmet Ali Aybar Özel Eki"

¹¹⁶ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 500

¹¹⁷ Aybar'a göre; "Aydınlar genellikle hâkim ve yönetici sınıflara mensuptur. Halka yönelenler ise bu sınıftan kopmuşlardır. Bundan dolayı bu aydınlar iki yönlü bir yapıya sahiptir ve yalnız kaldıkları zaman halka tepeden ve dışarıdan bakmak alışkanlıkları ağır basmaktadır." Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 501

¹¹⁸ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 501

tabakaların Amerikan emperyalizmi ve onun içerideki ortaklarına karşı kenetlenmelerine yol açmıştır. Bundan dolayı sosyalizmi kuracak olan iktidar, bir tek emekçi sınıfın iktidarı olmayacak, bütün emekçi sınıf ve tabakaların iktidarı olacaktır. TİP Tüzüğü'nün 2. maddesinin referans gösterildiği metinde¹¹⁹ *işçi sınıfının önderliğinde* değil *işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaları* vurgulanarak, bu ifadenin Türkiye sosyalizmini nitelendiren birinci ve son derece önemli bir özelliği olduğu belirtilmiştir¹²⁰. Buradaki bir önemli nokta da “*Türkiye Sosyalizmi*”nde proletarya diktatörlüğünün değil; hâkim sınıflar dışında kalan tüm tabakaların oynayacağı roldür. Türkiye İşçi Partisi, topraksız köylüleri de küçük esnafı da aynı oranda sahiplenmekte ve ezilen bütün bu sınıflara, bu uzun yürüyüşte “*işçi sınıfının demokratik öncülüğünde*” devrimci bir pay biçmektedir. Bu durum, TİP yöneticilerinin özellikle vurguladıkları bir konudur. Çünkü TİP, her ne kadar meclise on beş milletvekili sokabilmişse de aslında seçimlerde sadece % 2,83 oranında oy alabilmiştir. Seçim başarısını ise birbirinin önünü kesmeye çalışan sistem partilerinin uygulamaya koydukları “milli bakiye sistemi”ne borçludurlar. Siyaset gibi kaygan bir zeminde politika yapabilmek için daha da örgütlü ve kalabalık olmalarının gereğinin farkında olan TİP yöneticileri, hem bu yüzden hem de toplumcu/sosyalist bakış açılarından dolayı daima toplumun tüm ezilen kesimlere seslenmişlerdir. Türkiye sosyalizmi; işçisi, köylüsü, küçük esnafı, zanaatkârı, arkasız memuru, namuslu aydını, toplumcusu ile bütün emekçi sınıf ve tabakaların iktidarını öngörmektedir¹²¹. Çünkü sosyalizm emekçi halkın, haklarına sahip çıkması, devlet işlerinde söz ve karar sahibi olmasıyla gerçekleşecektir¹²².

¹¹⁹ Madde 2: Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkarların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır. *TİP Tüzüğü 1962*, s. 5

¹²⁰ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 611-612

¹²¹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 611 ; *TİP Haberleri Dergisi*, 16 Kasım 1967, S.1, s. 4-5-6 “Aybar’ın 12 Kasım 1967’de İstanbul Spor ve Sergi Sarayı’nda Yaptığı Konuşma Metni”

¹²² Ülkenin geri kalmışlıktan kurtulması, hızla çağdaş medeniyet yoluna ulaşması emekçi halkın yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmasına bağlıdır. Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 195-196 Aybar’a göre, halkın yurt işlerinde söz ve karar sahibi olması o güne kadar alışık olunmayan bir ifadedir. Aybar, halkın yönetimde söz sahibi olmasını yeterli bulmaz; çünkü iktidarların halkın oylarıyla iş başına gelmesi halkın yönetimde söz sahibi olması biçiminde yorumlanabilir ve seçim sistemi halkın yönetimde söz sahibi olmasını sağlamaktan uzaktır. Bu sistemde emekçilerin kendi aralarında seçtikleri, kendileri gibi işçi veya köylü temsilcileri parlamentoya göndermeleri de yeterli değildir. Bundan dolayı halkın yurt işlerinde söz sahibi olmasını yeterli bulmaz, yurt işlerinde karar sahibi olmalarını da şart koşar. Halk iradesinin oluşmasında emekçiler hem söz sahibi olmalı hem de karar alabilmelidir.

Sosyalizmin halka rağmen tepeden inme yöntemlerle kurulamayacağı¹²³ görüşünde olan TİP'e göre, Türkiye sosyalizminin ikinci özelliği; aşağıdan yukarı bir hareket olması, tepeden inmeciliği kesinlikle reddetmesidir ki bu ikinci özellik esasen birincinin doğal bir sonucudur. TİP'e göre bu ikinci ilke de tarihimizin özelliklerinden gelmektedir. Çünkü halk kuşaklardan beri tepeden inme merkezîyetçi, Osmanlı tipi devlet anlayışı ve yönetiminden çok ızdırap çekmiştir ve bu sebeple tepeden inmeciliğin her çeşidine karşıdır. TİP'e karşı yürütülen tüm karşı kampanyalara rağmen yapılan son seçimlerde TİP'in hemen hemen bütün köylerden oy almış olması halkın demokratik oy hakkına sahip çıktığını göstermiştir. Halkın bu isteklerine, bu eğilimine saygı gösterilmedikçe sosyalizm kurulamaz. Kaldı ki tepeden inme sosyalizm yoktur, olamaz. Tepeden inmecilik, halkın felsefesi halkın ekonomik, sosyal ve politik düzeni demek olan sosyalizm ile asla bağdaşmaz. Tepeden inmecilik sosyalizmin red ve inkarı demektir¹²⁴.

TİP'e göre Türkiye sosyalizminin üçüncü özelliği; kıskançlıkla istiklalci olmasıdır¹²⁵ ki bu ifade partinin tüzük ve programlarının çeşitli bölümlerinde sıkça vurgulanmıştır. Bağımsızlığa kıskançlıkla sarılmış TİP için bu ilke, dış politika anlayışlarının da temelidir¹²⁶. Amerikan emperyalizmine karşı durdukları gibi Türkiye

Demokrasi ancak böyle olursa gerçekten uygulanmış olur. Emekçiler ürettikleri artı değerın kullanımı üzerinde, dolayısıyla devlet yönetiminde söz ve karar sahibi olmazlarsa, sömürünün kalktığı söylenemez, yani sosyalizm olmaz. Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, s. 192-193

¹²³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 507 "Tepeden İnme Sosyalizm Olmaz"

¹²⁴ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 612 ; *TİP Haberleri Dergisi*, 16 Kasım 1967, S. 1, s. 4-6

¹²⁵ "Ulusal Bağımsızlık Türkiye'ye özgü sosyalizmin vazgeçilmez unsurudur. Türkiye'ye özgü sosyalizm, bize özgü koşullardan kaynaklanmıştır. Osmanlı Devleti'nin siyasal ve sosyal yapısı, "Ceberrut devlet", bu devleti elinde tutan bey takımı, daha sonraları "bey takımının" Batıcılık girişimleri altında halkı sömürmesi, ezmesi... Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızın ortamı içinde biçimlenen anti-emperyalist, anti-kapitalist halkçılık kavramı ile Kurtuluş Savaşı'mızın esas kazanımlarının birer birer yitirilerek Amerika'nın bir ileri karakolu durumuna düşürülmemiz, ulusal bağımsızlığı sosyalizmimizin vazgeçilmez bir ögesi haline getirmiştir. Böylece bizdeki temel çelişinin daha çok Amerika-Bey takımı- Burjuvazi üçlüsü ile işçi sınıfı, emekçi halk yığınları arasında bulunması, sosyalizm için savaşımın, yukarıda özellenen yeni bir biçim almasına neden olmuştur." *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1995, s. 4 "Mehmet Ali Aybar Özel Eki"

¹²⁶ TİP'e sosyalist bir tüzük ve program hazırlamaya başladıkları günlerde, ulusal bağımsızlığı Türkiye'nin bir numaralı meselesi olarak gördüklerini belirten Aybar (dolayısıyla TİP), Türkiye'nin tam bağımsızlık için yeniden bir savaşım vermesi gerektiği görüşündedir. Çünkü Türkiye, Amerika'nın bir sıçrama tahtası, ileri bir karakolu olduğu; ekonomisi, maliyesi, ticareti ile uluslararası tekelere bağlı olduğu sürece, böyle bir sorun yokmuş gibi mücadeleye kalkışmak bir aldatmacadan öteye gidemeyecektir. Dolayısıyla bir işçi partisi olarak, emekçilerin ve Türkiye'nin gerçek kurtuluşunun sosyalizmde olduğunun bilincindedirler. Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 174

topraklarına göz diken diğer devletlere karşı da aynı derecede şiddetle karşı koyacaklarını belirten TİP, Türkiye'nin hiçbir devletin tesiri altına girmesini de kabul etmemektedir¹²⁷. Türkiye sosyalizminin bağımsız bir hareket olduğunu belirten TİP¹²⁸, bu ilkeye yabancı sosyalist partiler karşısında da sımsıkı bağlı olduğunu, hiçbir milletlerarası sosyalist örgüte bağlı olmadığını, hiçbir merkezden emir almadığını, hiçbir enternasyonelle ilgisi olmadığını belirterek, bunu sosyalistçe dayanışmaya aykırı bir durum saymıştır¹²⁹. Çünkü TİP'e göre dayanışma, bağımsız ve güçlü varlıklar arasında eşitlik içinde gerçekleşmelidir. Sosyalizmi, bu anlayış çerçevesi içerisinde, kendi güçlerine dayanarak, emekçi halkla beraber omuz omuza gerçekleştireceğini belirten TİP için, maddi ve manevi bütün milli varlıkların tam manası ile değerlendirilmesi, emekçi halkın iktidara gelerek devlet çarkını milli menfaatlere gerçekten hizmet eder hale getirmesi, sosyalizmin milli ve insancıl anlamda milliyetçi bir hareket olduğunu da göstermektedir¹³⁰. Sosyalizmin milliyetçi olmadığı görüşünü on dokuzuncu yüzyılda yaşayan kapitalist ve emperyalistlerin ortaya attığını belirten Aybar'a göre, milliyetçi olmak¹³¹, özellikle geri kalmış ülkelerde sosyalist olmakla mümkündür. Çünkü milleti bir avuç iç ve dış sömürücünün pençesinden kurtarmak için en önde onlar savaştırmaktadır. Milliyetçi olmak; yabancıya aracılık ederek halkı geri yoksul yaşatan toprak ağalarına, kompradorlara ve bunların efendileri olan emperyalizme karşı savaştırmaktır¹³². Dolayısıyla milli kurtuluş mücadelesi sosyalizm için mücadeleden ayrılmaz. İkinci milli kurtuluş mücadelesinin sosyalizm için mücadeleden ayrı tutulamayacağını ifade edildiği İkinci Büyük Kongre'de sosyalizmin kurulması, milli kurtuluş mücadelesi ve milli bağımsızlıkla ilgili alınan kararların hayata geçirilmesine bağlıdır. Çünkü milli kurtuluş mücadeleleri

¹²⁷ Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s.612; *TİP Haberleri Dergisi*, 16 Kasım 1967, S. 1, s.4-6

¹²⁸ Boran, Yıldız Teknik Yüksek Okulu Talebe Birliğinin düzenlediği "Türk Devriminin Stratejisi Ne Olmalıdır? Konulu konuşmasında şunları söylemektedir: "*Türk devletinin bağımsızlığı kadar, Türk sosyalist hareketinin bağımsızlığı konusunda da aynı derece titizdir. TİP, daha önceki hareket ve örgütlerin tarihsel anlamda bir devamıdır; ama bu örgüt ve hareket olarak yepyeni bir niteliktedir. Sosyalizm, yüzyılı aşan bir sürede biriken literatürü, teorisini ve uygulamalarda alınan tecrübeleriyle insanlığın ortak mirasıdır. Her memleketin sosyalistleri, bu arada Türk sosyalistleri, bu ortak mirastan faydalanarak, kendi ülkelerinin şartlarına özgü, sosyalizme gidecek yolu bulmak zorundadırlar.*" *TİP Haberleri*, 1 Şubat 1968, S. 6, s. 7-8

¹²⁹ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 516 ; *Ant Dergisi*, 14 Şubat 1967

¹³⁰ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 612-613

¹³¹ *TİP Programı 1964*, s. 79-80

¹³² Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 563

antiemperyalist bir karakter taşımaktadır ve bu özellik milli kurtuluş mücadelelerinin temel niteliğidir. Fakat bu mücadelenin başarıya ulaşabilmesi emperyalizmin yurt içindeki ortaklarına karşı da mücadeleye girilmesine bağlıdır. Birinci Milli Kurtuluş Savaşı'mızda bu nokta açık olarak görülmüş, gerek Birinci Büyük Millet Meclisi gerekse Atatürk, savaşın emperyalizme ve kapitalizme karşı olduğunu ilan etmişlerdir. Fakat gerçekte kapitalizmle ve feodalizm artıklarıyla mücadele edilemediği için, yani mücadele sosyalist bir açıdan yürütülemediği için, zaferden 43 yıl sonra ikinci bir kurtuluş mücadelesi vermek durumuna düşülmüştür. Bu nedenle tam bağımsızlığa ulaşmanın şartı, emperyalizme karşı mücadeleyi sosyalizm için mücadeleden ayrı düşünmemektir. Milli kurtuluş mücadelesini emperyalizme karşı olan bütün güçlerin milli bir cephe kurarak yürütmesi gerekir ki, bu da mücadelenin sosyalist bir partinin demokratik öncülüğünde yürütülmesini gerekli kılar. Başarı bu şarta bağlıdır¹³³.

Unutulmamalıdır ki, partinin amblemi çark-başak; sloganı ise “Köylüye Toprak, Herkese İş”tir¹³⁴. 1960'lar Türkiye Sosyalistlerinin devrim umutlarıyla teorik tartışmalar içinde oldukları bir dönemdir. Bir yandan Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramı ve etrafında dönen tartışmalar; bir yandan Sosyalist Devrim/Milli Demokratik Devrim tartışmaları ile Aybar ve arkadaşlarının savunduğu sosyalist devrim tezi. Bu tartışmaları merkez alan Türkiye sol/sosyalist hareketi de bir kaç ana dinamik etrafında toplanıyordu. Bunlardan birisi daha elitist ve tepeden inmece devrimi hedefleyen Yön-Devrim Hareketi hareketi, diğerleri yediği bütün darbelere rağmen varlığını Türkiye dışında sürdürmeye çalışan Zeki Baştınar'ın başkanlığındaki illegal TKP, Mihri Belli öncülüğünde başlatılan Milli Demokratik Devrim Hareketi, TİP'in yükselişindeki kendi varlığına yönelik tehlikeyi görerek bir gecede “*ortanın solu*”nda olduğunu iddia eden CHP ve elbette estirdiği rüzgarla TİP. Zaman zaman cephe oluşturup, zaman zaman birbirine sert eleştiriler getiren yapıları bunlar. İşte Aybar'ın çok uzun yıllar içerisinde düşünsel yapısından süzerek formüle ettiği “*Türkiye Sosyalizmi*”¹³⁵ kavramı, ilerleyen zamanda TİP içindeki çekişmelerde önemli bir tartışma konusu oldu ve

¹³³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 504-510

¹³⁴ Partinin amblemleri için bkz.: EK III, EK IV

¹³⁵ “TİP'in sosyalizmi herhangi bir sosyalizm değildi. Marksizmden yola çıkan ama Türkiye'ye özgü bir sosyalizmdi. Ve kesinlikle Marksizm-Leninizmle bir ilgisi, ilişkisi yoktu. Hayır, başına bir bela gelmesini istemediği için değil; Marksizm- Leninizmle sosyalist bir düzene, yani sosyalist demokrasiye varılmasının olanaksız olduğu konusunun olaylarca kanıtlandığı içindi”. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C. III, s. 130

TİP'teki kırılmanın ana eksenini oluşturdu. Aybar'ın kullandığı bazı terim, tanım ve kavramlar partinin MYK üyelerinden Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın, Şaban Erik ve Minetullah Haydaroglu'nun başını çektiği ve kendilerine “Emek Grubu” adını veren, daha ortodoks marksist diyebileceğimiz, sol kavramları kemalist kavramlarla bütünleştirmeyen enternasyonalist sol bakış açısına sahip yöneticilerin eleştirisine uğradı. Örneğin Atatürk'e ve Atatürkçülüğe fazla vurgu yapılması, Aybar'ın kullandığı “*güler yüzlü sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm*” kavramları parti içinde yoğun eleştiriler aldı¹³⁶. Aslında Aybar'ın bu türden yaklaşımları parti içinde 1968 ortalarına kadar pek sorun yaratmamıştı ve Aybar'ın yazı ve konuşmalarında kullandığı “*güler yüzlü sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm*” kavramlarına itiraz eden olmamıştı. Hatta partinin önde gelen yöneticilerinin de konuşmalarında “*Türkiye'ye özgü sosyalizm*” kavramlarına yer verildiği görülüyordu. Ancak Çekoslovakya olayları dolayısıyla Aybar'ın Sovyetler Birliği'ne yönelik eleştirileri ve bunu Sovyet sosyalizmini eleştirisine dönüştürmesi ile bu doğrultudaki görüşlerini her ortamda sık sık dile getirmesi, partililer arasında huzursuzluğa neden olmuş ve Aybar'a karşı olan muhalif kanatla Aybar arasında ipler kopma noktasına gelmiştir¹³⁷. Bu gelişmeler aynı zamanda Aybar'ın partiden istifa etmesine kadar giden sürecin de başlangıcıdır. Gayet sancılı ve mücadeleli geçen olağan kongreler/olağanüstü kongreler/MYK seçimleri/GYK seçimleri/bildiriler sarmalının ardından Aybar istifaya zorlandıktan sonraki süreçten sonra TİP'in söylemleri sertleşerek keskinleşecekti. Cumhuriyet'i kuran kadroların “küçük burjuva” nitelikli asker-sivil elit zümre oldukları yönündeki eleştirileri başta olmak üzere; Cumhuriyet kurulduktan sonra yapılan devrimlerin, ezilen emekçi kesimlerin aleyhine ve egemen sınıflarla elit kesimin işbirliği içine

¹³⁶ Aybar'a göre, insanlar binlerce yıldır hürriyetleri için savaşmışlardır. Sosyalizm için mücadele hürriyete kavuşmak için yapılır. İçerisinden hürriyeti çıkarırsanız sosyalizm teorileri iskambilden yapılmış şatolar gibi çöküverir. **29.09.1968 tarihli GYK Açış Konuşması**, s. 6, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Koleksiyonu; Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, C. III, s.21-22 Sosyalizm özü itibarıyla hürriyetçidir ve son amacı insanı bütün yabancılaşmalardan kurtarmaktır. Sosyalizm bütün insanlığı kurtaracaktır. Zaten amacı ve güzelliği buradadır. Sosyalizmin güler yüzü derken, hürriyetçi sosyalizm derken bunlar düşünülmemektedir. Türkiye sosyalizmi, halkına sosyalizmi sevdirmek için, hürriyetçi olmayan sosyalist rejimlerle arasında önemli farklar olduğunu belirtmek zorundadır. **29.09.1968 tarihli GYK Açış Konuşması**, s. 19-20, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Koleksiyonu Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi** C. III, s.41; 47-48 Aybar'ı hürriyetçi sosyalizm sözcüğünü kullanmaması konusunda uyardığını, bunun partili gençler arasında tepki yarattığını belirtmesine rağmen Aybar'ın kendilerine aksini ispat ederse ancak bu sözcüğü kullanmaktan vazgeçeceği yönünde sert beyanatta bulunması üzerine Aren ile Sargın Aybar'a artık karşı karşıya olduklarını belirterek yanından ayrıldıklarını belirtmiştir. Aren, **TİP Olayı 1961-1971**, s. 126-127

¹³⁷ Sargın, **TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler**, C. II, s. 671-672

girdikleri burjuvazi yanlısı icraatlar olduğu yönünde pek çok sert eleştirilerde bulunuldu¹³⁸. Yine bu dönemde TİP' in Sovyetler Birliği ile arasında muhafaza etmek istediği mesafe, Aybar başta bazı yöneticilerin Sovyetler Birliği'ne getirdiği eleştiriler de Türkiye İşçi Partisi'ndeki ayrışmayı kuvvetlendirdi.

Aşağı yukarı bu dönemde ortaya çıkan ve Türkiye İşçi Partisi'nin kapatılmasına kadar giden süreci başlatan diğer bir konu da partinin kürt sorununu belki de ilk kez bu ciddiyetle dile getirmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu ve yapılan devrimlerin yerine oturtulmaya çalışıldığı bir dönemde, yaşanan kürt isyanlarından dolayı toplumun hassas olduğu “kürt meselesi” için üst üste yapılan Doğu Mitingleri¹³⁹; ardından özellikle 1970'deki Dördüncü Büyük Kongre'de dile getirilen sorunlar, kürt sorununun çözümü için resmi ideolojinin dışında teşhislerde bulunması ve doğuda yaşayan Kürtlerin daha insanca yaşayabilmesi temelinde sosyalist fikirler içeren çözüm önerileri sunulması¹⁴⁰ akabinde “*Türkiye'nin doğusunda kürt halkı yaşamaktadır*” ifadesinin programa eklenmesi, 12 Mart 1971 muhtırası ertesinde partinin kapatılmasına yol açan nedenlerdir.

B) Türkiye İşçi Partisi'nin Sosyalizm ve Bağımsızlık Anlayışı Temelinde Atatürk ve Türk Devrimleri Algısı

1960'lar Türkiye sol hareketi içerisinde yasal bir örgüt olarak ortaya çıkan TİP, örgütlenme biçimi, yaptığı çalışmalar, geliştirdiği strateji açısından o döneme kadar kurulmuş olan sol nitelikli siyasi yapılanmalardan olduğu kadar, o güne kadar süregelen sosyalist söylemlerden de farklı ve özgün strateji geliştirmiştir. TİP'in kurulmaya başladığı dönem, 27 Mayıs askeri darbesi ile Demokrat Parti yönetimden uzaklaştırılmış, kendisini Kemalist devrimlerin savunucusu olarak gören ordu, yönetime el koymuş ve yeni bir anayasanın yapılması için çalışmalara başlanmıştı. Koşulların böylesine değiştiği bir dönemde de, kendini halka anlatmaya çalışan solun söylemlerini Kemalist motiflerle süslemesi, 27 Mayıs Anayasası'na¹⁴¹ ve Atatürk

¹³⁸ Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s.27-29

¹³⁹ İlki Diyarbakır Silvan'da düzenlenen Doğu Uyanış Mitingleri kronolojik sıralama için bkz.: Sargın, *TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler*, C. II. s. 1204-1029

¹⁴⁰ *TİP IV. Büyük Kongresi*, 29-31 Ekim 1970 Ankara, Tüstav Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 286-294

¹⁴¹ Varuy, partinin gerçekleştirmek istediği amacın, demokratik yoldan iktidarı ele geçirerek kurulu düzeni değiştirmek olduğunu, bu amacının meşruluğunun hukuksal dayanağını ise Anayasanın

devrimlerine bağlılığını her fırsatta dile getirmesi kaçınılmazdı. Zaten 1961 Türkiye'si'nin, işçi sınıfının sosyalizmi hedef alan yasal partisinin kurulup gelişmesini kolaylaştıracak, ideolojik ve politik düzeyde önemli rol oynayacak bir birikimi yoktu. İzlenen ekonomik politikalar işçi sınıfının sayıca artması ve nitelik bakımından gelişme göstermesi için uygun bir zemini hazırlamasına rağmen¹⁴² ülkedeki işçi kesimi henüz bu yeterliliğe sahip değildi ve ülke siyasetinde Türkiye İşçi Partisi kurulana kadar da etkin bir güç olamamıştı¹⁴³. Sosyalizm ve Türkiye toplumunun sosyal/ekonomik yapısı üzerine yapılan çalışmalar yetersizdi ve bu konularda teorik/bilimsel alanda eksiklikler vardı. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren komünist partilerin kurulması yasaklanmış, komünist söylem ve eylemler baskı altında tutulmuş, illegalitenin zor şartlarında yürütülen parti faaliyetleri ise zayıf kalmıştı. İlegal olarak faaliyet gösteren Türkiye Komünist Partisi'nden örgütlenme ve kurumsal açıdan yararlanılabilecek sosyalist bir birikim devralınamamıştı. Ülkede sosyalist bir örgütlenme biçimi ve mücadele geleneği de yoktu. Üstelik soğuk savaş döneminde yoğun biçimde yapılan antikomünist propagandanın da etkisiyle hükümetler tarafından alınan önlemler ve Anayasa'ya komünist propagandayı yasaklayan maddelerin eklenmiş olması, sol hareketlerin örgütlenmesi ve faaliyette bulunmaları önünde ciddi engellerdi¹⁴⁴. İşte tüm bu olumsuz koşullar altında kendini Türk işçi sınıfının temsilcisi olarak tanımlayan bir partinin, içinde bulunduğu koşulları göz önünde tutarak hareket etmesi, söylemlerindeki sosyalizm içerikli tona dikkat etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla TİP de daha kuruluşunu ilan ettiği ilk günden itibaren temel siyasal tezlerini ve ideolojisini içinde bulunduğu koşullara uygun biçimde oluşturacak, gerek program ve tüzüklerinde gerekse propaganda çalışmalarında Kemalist ve antiemperyalist bir ton hâkim olacaktı. TİP kurulduğu dönem sosyalist

hükümlerinden çıkardığını belirtir. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-197*, s. 33

¹⁴² Bu dönem Türkiye'de kapitalizm hızlı bir genişleme dönemine girmiş bu da işçi sınıfının nitelik ve nicelik olarak gelişmesinin zeminini hazırlamıştır. Bu dönem iktisadi politikanın yönü sanayi sermayesinin iç pazara dönük olarak genişlemesidir. Korumacı, iç pazara dönük ve ithal ikameci sanayileşme politikasının bir sonucu olarak ilk başlarda montaj biçiminde kurulan dayanıklı tüketim malları sanayi zamanla modern sanayi görüntüsü almaya başlamıştır. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, 12. Bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 117-120

¹⁴³ Türkiye'de modern sanayinin kurulduğu ve kapitalizmin hızla gelişmeye başladığı bu dönemde işçi sayısında büyük bir artış yaşanmaya başladı. 1963'te 2 milyon 745 olan işçi sayısı 1971'e gelindiğinde 4 milyon 55 olanak, sendikalı işçi sayısı ise 1963'te 295.710 iken 1971'de 2.362.787'ye yükselecekti. Atılğan, *Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi Kuramcı*, s. 179

¹⁴⁴ *Yürüyüş*, 20 Temmuz 1976, S. 67, s. 8-10, Behice Boran " Türkiye İşçi Partisi 1961-1971"

nitelikte bir parti olarak kurulmamıştı, bunun için bir grup sendikacının yönetiminde hazırlanan ilk tüzük ve programına bakılması yeterliydi. Üstelik partinin hazırlanan ilk program ve tüzüğünde Cumhuriyet'e ve Anayasa'ya bağlılık temel görev sayılmış¹⁴⁵, Atatürk devrimleri, demokrasi ve Anayasa'nın getirdiği "sosyal devlet" ilkesi vurgulanarak TİP'in meşruiyeti 27 Mayıs Anayasası ile Atatürkcülüğe dayandırılmış, partinin ilerici eylemlerinin başlangıç noktası olarak Atatürk devrimleri gösterilmişti¹⁴⁶. TİP'e göre, 27 Mayıs hareketinin en önemli ürünü 1961 Anayasası'dır. Yeni anayasa sayesinde ilk defa olarak sosyalist bir hareket önce bir fikir akımı, sonra politik bir örgüt olarak siyaset sahnesine çıkmıştır. Anayasa sosyal devlet anlayışı ile klasik demokratik özgürlükler yanında halk kitlelerine getirdiği sosyo-ekonomik haklarla da halk ile devleti birbirine yaklaştırmıştır¹⁴⁷. Ancak bu anayasa ile bağımsızlıkçı, özgürlükçü, sosyal adaletçi bir halk yönetimi kurulması öngörülmesine rağmen Anayasanın temel ilkeleri halka mal edilememiş ve Türkiye'nin ivedilikle çözmesi gereken; sanayileşememe, toprak sorunu, iktisadi bağımlılık gibi sorunları çözülememiştir. Oysa daha Atatürk döneminde TBMM'de kabul edilen Halkçılık Beyannamesi'nde¹⁴⁸ bu sorunların kökenine inilecek halkçı bir düzen kurulması önerilmiştir. Atatürk'ün söz konusu konuşmasına referansla Aybar

¹⁴⁵ "Cumhuriyet ve demokrasiye sadakati partimiz vatandaşların ve müesseselerin görevi sayar." **TİP Programı**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1961, s. 5-6

¹⁴⁶ "Sömürgecilğe karşı tarihte ilk defa mücadeleyi açmış, yürütmüş ve başarıya ulaştırmış olan Türk ulusunun yönetmeni Atatürk ve Türk ulusunun çağdaş uygarlık seviyesine çıkmasını temin eden Devrimleri, Partimizin devrimci davranışının başlangıcını ve dokunulamaz, geri gidilemez, kayıt konulamaz ileri yönünün temelini teşkil eder." **TİP Programı**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1961, s. 5

¹⁴⁷ Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, s. 53

¹⁴⁸ BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN BEYANNAMESİ: Emperyalist devletlerin, devlet ve milletimizin hayatına açıkça kasdetmeleri neticesinde meşru müdafaa için toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, şimdiye kadar muhtelif vesilelerle sarahaten veya zımnen ilan ettiği maksat ve mesleğini bir kere daha bütün cihana arz için şu beyannameyi neşreylemeğe lüzum görmüştür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli hudutlar dâhilinde hayat ve istiklalini temin ahdiyle teşekkül etmiştir. Binaenaleyh hayat ve istiklalini, yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vasıl olacağı kanaatindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve istiklaline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı müdafaa ve bu maksada aykırı hareket edenleri tedip azmiyle kurulmuş bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda salahiyeti Büyük Millet Meclisinin manevi şahsiyetindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın ötedenberimaruz bulunduğu sefalet sebeplerini yeni vasıtalar ve teşkilat ile kaldırarak yerine refah ve saadet getirmeyi başlıca hedefi addeder. Binaenaleyh toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat ve evkaf işlerinde ve diğer meselelerde, sosyal yardımlaşma ve kardeşliği hâkim kılarak, halkın ihtiyaçlarına göre yenilikler ve tesisler vücuda getirmeye çalışacaktır. Bunun için de siyasi ve içtimai umdeleri milletin ruhundan almak ve tatbikatta milletin temayüllerini ve anelerini gözetmek fikrindedir. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi, memleketin idari, iktisadi, içtimai umum ihtiyaçlarına müteallik hükümleri peyderpey tetkik ve kanun şeklinde tatbik mevkiine koymaya başlamıştır. **TİP Programı 1964**, s. 9-10

da, TBMM yönetiminin bir halk yönetimi olduğunu, bağımsızlığımızı kazanmak ve korumak için emperyalizme ve kapitalizme karşı savaşmak zorunda olduğumuzu belirtmiş ve “*Halkçılık nizami içtima işini -toplum düzenini- sayan*” bu metni parti tüzüğünün başına eklemelerini kuruculara tavsiye etmiştir¹⁴⁹. Böylece bu metinle birlikte, Atatürk’ün 1 Aralık 1921 tarihli mecliste yapmış olduğu konuşmadan bir alıntıya da partinin her iki tüzük ve programının girişinde yer verilmiştir¹⁵⁰. Ancak alıntı yapılan metnin üst satırlarında Atatürk’ün, Türkiye’nin sosyalist bir hükümet olmadığını vurguladığı kısım¹⁵¹ atlanarak metnin çalışmayı öven kısmı programa eklenmiştir. Aren, bu metinlere, partinin temel belgeleri olan programlarında ve tüzüklerinde yer verilmesinin sebebini, TİP’in başlattığı hareketin Kurtuluş Savaşı ve Kuvay-ı Milliye ruhunun devamı olduğu izlenimi vermek olarak açıklamaktadır¹⁵². Partinin bir başka önemli kişiliği olan Boran ise yeni Anayasa’nın ikinci maddesinden¹⁵³ yola çıkarak, anayasanın sosyal devlet kavramını getirdiğini ve yeni anayasanın halktan yana bir anayasa olduğunu ifade etmiştir¹⁵⁴. TİP, 1963 mahalli seçimler dolayısıyla seçim kampanyasında yaptığı konuşmalarında temel çizgisini, Anayasa partisi olduğu; mücadelesinin de anayasa mücadelesi doğrultusunda

¹⁴⁹ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 177

¹⁵⁰ Programda metnin yer aldığı kısım şöyledir: “ATATÜRK DİYOR Kİ: Biz hayatını, bağımsızlığını korumak için çalışan emekçileriz, zavallı bir halkız. Ne olduğumuzu bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmak zorunda olan bir halkız! Bundan dolayı her birimizin hakkı vardır, yetkisi vardır. Fakat çalışmakla bir hakkı elde ederiz. Yoksa sırt üstü yatmak ve hayatını çalışmadan geçirmek isteyen insanların bizim toplumumuz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur! O halde söyleyiniz efendiler halkçılık toplum düzenini emeğine, hukukuna dayandırmak isteyen bir sosyal doktrindir. Efendiler! Biz bu hakkımızı korumak, bağımsızlığımızı güven altında bulundurabilmek için, toptan, milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrini izleyen insanlarız.” Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 1919-1938*, s. 190-191 ; *TİP Programı 1964*, İstanbul, s. 11

¹⁵¹ Söz konusu atlanan kesim şöyledir: “Efendiler! Bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist bir hükümet değildir. Ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükümetlerin, mahiyeti ilmiyesi itibariyle, hiçbirine benzemiyen bir hükümettir. Fakat hâkimiyet-i milliyeyi, irade-i milliyeyi yegane tecelli ettiren bir hükümettir! İlmi içtimai noktasından bizim hükümetimizi ifade etmek lazım gelirse << halk hükümeti >> deriz. Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun birinciden dördüncüye kadar olan maddeleri hükümetin ne olduğunu, kimin tarafından idare olunduğunu, kimin tarafından idare olunduğunu, idare eden heyetin kuvvet ve salahiyetini tasrih etmiştir. Şekil ve sureti tespit olunmuştur. Fakat mesleki içtimai itibariyle dahi düşündüğümüz zaman, biz hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbabı sayız, zavallı bir halkız....” Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 1919-1938*, s. 190

¹⁵² Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s. 56

¹⁵³ MADDE 2: Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Suna Kili, *Türk Anayasaları*, s.69

¹⁵⁴ *Sosyal Adalet*, Ekim 1965, S. 19, s. 35; Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s. 201-202

olduğunu vurgulamıştır¹⁵⁵. Ekonomik, sosyal meselelerin çözümünü kolaylaştıracak ortamı yaratmak, Anayasa'nın eksiksiz tastamam uygulanmasını gerektirdiği için TİP de Atatürkçülükten, temel haklardan, sosyal adaletten yana vatandaşları bir Anayasa savaşına çağırmıştır¹⁵⁶. TİP'in 1965 Seçim Bildirisi'nde, Anayasa'nın toprak reformu ve kamulaştırma ilkelerini benimsediği, dile getirilmiştir¹⁵⁷. Dolayısıyla TİP, 1961 Anayasası'nın güvencesinde sosyalist bir partinin iktidara gelebileceği görüşündedir¹⁵⁸ ve 27 Mayıs Anayasası'nı sosyalizme açık bir anayasa olarak değerlendirmiştir¹⁵⁹. Nitekim kurucuların Aybar'ı başkanlığa davet ettikleri basın bülteninde, TİP'in emek gücünü temsil eden bir parti olarak, kanunların çizdiği yoldan iktidara gelerek anayasa çoğunluğunu elde ettiği takdirde ülke ekonomisinde demokratik usullerle dönüşümler yapacağı ifade edilmiştir. Ulusal gelirin her vatandaşın emeği ölçüsünde paylaşılacağı belirtilen bültende Atatürk'ü referans gösteren¹⁶⁰ TİP, amacını ilk Kurtuluş Savaşı'nı vermiş Türkiye'yi; barışçı, tam bağımsız, halkçı, emekten yana devrimci, laik, insan haklarına, sosyal adalete dayanan demokratik bir cumhuriyet olarak çağdaş medeniyet yolunda ilerletmek olarak ifade

¹⁵⁵ 24 Kasım 1963 günlü basın toplantısı, akt. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s.103; benzer bir değerlendirme için bkz.: Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 239-247 “Görevimiz Anayasayı Uygulamaktır”

¹⁵⁶Varuy, TİP'in bu seçimlere katılma amacını, partinin meşrulaşmasını sağlamak, kendini kamuoyuna tanıtarak görüşlerini yaymak, gücünü genişleterek üye sayısını artırmak olduğunu belirtir. Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-1971*, s. 155

¹⁵⁷ *TİP Seçim Bildirisi 1965*, İstanbul, Yenilik Basımevi; *Eylem Dergisi* TİP Özel Sayısı, 1 Ekim 1965, S.20, c. 2

¹⁵⁸ Partinin bir diğer ismi Boran da Türk sosyalist hareketinin anayasa çerçevesi içinde geliştiğini, Anayasa'nın getirdiği düzen sosyalist bir düzen olmasa bile ülkeyi sosyalizme götürecektir yolu açık tuttuğunu bu nedenle Anayasa'nın eksiksiz tastamam uygulanması gerektiğini belirtir. *TİP Haberleri*, 01.02.1968, S. 6, s. 7-8

¹⁵⁹ TİP Beşiktaş İlçe Kongresi'nde bir konuşma yapan Aybar özetle şöyle diyordu: “Genel olarak anayasalar hâkim sınıfların ideolojisini dile getirir, onların çıkarlarını savunan hükümler getirir. Oysa içinde bulunduğumuz bize özgü tarih şartları sonucu olarak, 27 Mayıs Anayasası toprak ağalarının ve işbirlikçi sermayeci sınıfların çıkarlarını iyice köstekleyen hükümlerle doludur. Anayasa hâkim sınıflarımız için bir ayak bağıdır. Bundan dolayı da zaten savsaklanmakta, eksiksiz tastamam uygulanmamaktadır.” *Beşiktaş İlçe Kongre Konuşması Basın Bülteni*, 18.08.1966, s. 1-4 TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu

¹⁶⁰ Söz konusu metin şöyledir: “Çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını sahiden muara geçirmek isteyen insanların bizim heyet-i içtimamız içerisinde hakkı yoktur.” Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C. I, s. 204-210; Parti programında da Atatürk'ün bu konuşmasına yer verilmiştir. Bkz: *TİP Programı 1964*, İstanbul, s.83; *TİP Seçim Bildirisi, 1965*, İstanbul, Yenilik Basımevi, s. 16-17

etmiştir¹⁶¹. Programında kendisini emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatı olarak tanımlayan TİP, iktidara gelince Anayasa'yı özü ve ilkeleriyle eksiksiz, tastamam uygulayacağını dile getirmiştir¹⁶². TİP, Atatürk'ten alıntılarla başlattığı ilk programında da tarım, madencilik, sanayi gibi konularda “*Önder Atatürk diyor ki*” cümlesiyle sözlerine başlayarak Atatürk'ün konu ile ilgili görüşlerine yer vermiş ve TİP, “... meselesini bu açıdan görür.” diyerek kendi hedefinin Atatürk'ün görüşlerine uygunluğunu kanıtlamaya girişmiş, dolayısıyla izleyeceği politikada Atatürk'ü referans göstermiştir¹⁶³.

TİP'in Aybar yönetiminde hazırlanan ikinci programında ise partinin temel ilkeleri; Atatürk ilkelerinin altısıyla birlikte toplam on ilke olarak verilmiş ve Atatürkçülüğe ait altı ilke daha sonra sosyalizan bir içerikle yorumlanmıştır¹⁶⁴. Programda devletçilik, “*emekten yana planlı devletçilik*” olarak yer almış ve emekçi halkın durmadan artan ihtiyaçlarını hem maddi hem de kültürel alanda karşılamak amacıyla işleyen bir sistem olarak tanımlanmıştır¹⁶⁵. Halkçılık¹⁶⁶ ve Cumhuriyetçilik ilkesi tek bir ilke olarak ele alınmış, insanların ve insan emeğinin en yüce değer olarak

¹⁶¹Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s.191-194; Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C. I, s. 204-210; Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, s.39-42 “*TİP Bildirisi*, 8 Şubat 1962 Tarihli Basın Toplantısı Metni”

¹⁶² *TİP Programı 1964*, s. 15

¹⁶³ TİP Programında Atatürk'e referansla, “*Önder Atatürk diyor ki: (Yedi asırdan beri cihanın dört köşesine sevk ederek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklarda bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf ettiğimiz ve buna mukabil daima tahkir ve terzil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlıklarına ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık ve cebbarlıkla uşak menzelesine indirmek istediğimiz bu asli sahibin huzurunda kemali hicap ve ihtiramla hakiki vaziyetimizi alalım). İşte Türkiye İşçi Partisi, köylü ve köy meselesini bu açıdan görür.*” diyerek köylü sorununa aynı açıdan baktığını söylüyor ve Türk köylüsünün desteğini almadan hiçbir ulusal problemin çözülemeyeceğine olan inancını dile getiriyordu. *TİP Programı*, İstanbul Matbaası, İstanbul,1961, s. 10. “*Önder Atatürk: (Tabii zenginlikleri kafi olan mukaddes vatanımız ziraat, sanayi ve maden sahasında muasır devletler seviyesine terfi etmedikçe milli mücadelemiz hitam bulmayacaktır) demiştir. Türkiye İşçi Partisi de sanayileşmeyi hür ve müstakil devlet olmanın şartı sayar...*”diyerek sanayileşmede hedefinin ağır sanayiyi kurmak olduğunu dile getiriyor, sanayileşme yolunda kişi veya toplum olarak fedakarlıktan kaçınılamayacağı için sanayileşmenin fedakarlıklarının da muayyen sınıflara değil bütün Türk halkına ait olacağını belirtiyordu. *TİP Programı 1961*, s. 12

¹⁶⁴ Mustafa Şener, “Türkiye İşçi Partisi”, Bora Tanıl, Murat Güntekingil ed., *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII., s. 367

¹⁶⁵ *TİP Programı 1964*, s. 71

¹⁶⁶ Aren, bir yazısında halkçılık ve sosyalizm arasında şöyle bir bağ kurmaktadır: Atatürk halkçılık ilkesi ile sınıfsız bir toplum kurmayı düşünmüş ve tesis ettiği teşekküle Halk Partisi adını da bu maksatla vermiştir. Bilindiği gibi sosyalizmin amacı da aynı şekilde sınıfsız bir toplum kurmaktır. Halkçılık maalesef amacına erişememiş ve Atatürkçülüğün bu en önemli ilkesi, yavaş yavaş gerçek muhtevasından boşaltılarak bugün hiçbir anlamı olmayan boş bir laf haline sokulmuştur. O halde Atatürkçülerin ödevi bugünkü gerçeklerin ışığı altında Halkçılık ilkesine eski ve asıl anlamını kazandırmaktır. *Yön Dergisi*, 7 Kasım 1962, S.47, s. 5, Sadun Aren, “ Halkçılık İlkesi ve Sosyalizm”

tanınması halkçılık olarak görülmüş ve emekçi halk tanımının kapsamı; işçi sınıfıyla birlikte köylüler, zanaatkârlar, küçük esnaf, memur, ücretli, dar gelirli meslek sahipleri, fikir işçileri, toplumcu aydın ve Atatürkçü gençler olarak genişletilmiştir. Kişi ve zümre hâkimiyetine karşı olmayı Cumhuriyetçilik olarak tanımlayan TİP, halkçılığın devlet ve hükümet şekli olarak Cumhuriyeti göstermiştir. Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin bu iki ilkesine bağlı olduğunu vurgulayan TİP, programının bu bölümünde Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine atıfta bulunarak sınıf veya zümre hâkimiyetini hedeflemediğini de dile getirmiştir¹⁶⁷. Devrimciliği hayatın yaratıcılığına ayak uydurmak, gericilik ve tutuculuk ile savaşmak olarak gören TİP, programında temel ilke olarak ilan ettiği devrimciliği Anayasa'ya dayandırarak, gerici tutucu nitelikte olan ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin değiştirilmesi olarak tanımlamıştır¹⁶⁸. Atatürk ilkelerinden laiklik ise vicdan, din, mezhep düşünce hürriyetleri olarak ele alınmış, gericilikle savaşta laikliğin yeni Türkiye'nin vazgeçilmez bir ilkesi olduğu vurgulanmıştır¹⁶⁹. Milliyetçilik ilkesini ise, kişiliğini Kurtuluş Savaşı'nda bulan Türk milliyetçiliğinin halkçılıktan ayrı düşünülmemeyeceği biçiminde yorumlayan TİP'e göre; bu ilke Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi Türk saymakta ve vatandaşlar arasında ırk, dil, din, mezhep gibi ayrımlar gözetmemektedir¹⁷⁰. Nitekim Türk milliyetçiliği, başka milletleri aşağı gören, ırkçı, saldırgan ve sömürücü olmayan bir ideoloji olarak tanımlanmıştır ki, bu tanım anayasal çerçeveye uyumludur¹⁷¹. Ancak ilerleyen yıllarda "Türkiye'nin doğusunda Kürt halkı yaşamaktadır" kararını alan TİP, milliyetçiliği; Türk ulusunun içte ve dışta sömürülmesini önlemek olarak tanımlayacak¹⁷² ve gerçek milliyetçilerin sosyalistler olduğunu dile getirecektir¹⁷³. Ülkenin geri kalmış bölgelerinde Kürtçe-Arapça konuşan, alevi mezhebinden olan vatandaşların bu özelliklerinden dolayı ayrıma uğradıklarını ve bu durumun ortaya çeşitli sorunlar çıkardığını, sorunun çözümü için

¹⁶⁷ *TİP Programı 1964*, s. 77-78

¹⁶⁸ *TİP Programı 1964*, s. 78-79

¹⁶⁹ *TİP Programı 1964*, s. 80-82

¹⁷⁰ *TİP Programı 1964*, s. 79-80

¹⁷¹ TİP, milliyetçilik tanımında şovenist yorumlara yol açmamak için özel bir önem göstermiş olsa da bu dönem TİP milliyetçilik kavramını sorgulamaktan yana da değildir. Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", Bora Tanıl, Murat Güntekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol*, C.VIII, s. 369-370

¹⁷² TİP Ankara Araştırma ve Yayın Grubu, *Amacımız Yolumuz, Yöntemimiz*, Emek Basımevi, Ankara, 1963, s. 13

¹⁷³ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 559-564

Anayasa'nın 12. maddesine¹⁷⁴ referansla, bölge vatandaşlarının bu maddede yazılı hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlayacağını belirtmiştir. Sözlerine, bölge kalkınmasında ekonomik-sosyal-kültürel yatırımlara öncelik vereceğiyle devam eden TİP, Anayasa'nın 3. maddesine¹⁷⁵ referansla TİP'in ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğunu, her türlü bölücülük ve bölgeciliği de reddettiğini vurgulamıştır¹⁷⁶. Programda her türlü sömürücülüğe karşı olmak ve barışçılık olarak ifade edilen bir diğer ilke ise *Kurtuluş Savaşı* ile yeniden doğan Türkiye'nin hür yaşaması ve çağdaş uygarlığa ulaşması için sömürücülüğün ve sömürgeciliğin her türüsüne karşı olmak biçiminde ifade edilmiştir¹⁷⁷.

TİP, iktidara geldiği zaman kendi siyasi perspektifine bağlı olarak ekonomide yapacağı dönüşümleri programında ayrıntılı olarak anlatmış ve Türkiye'nin ancak kendi öz kaynaklarını seferber ederek kalkınabileceğini, bir ulusun kalkınma davasını yabancılara yüklemesinin ise gereksiz bir zaman kaybı olduğunu belirtmiş, kalkınma davasında kendisine, Atatürk devrinin "*kendi yağı ile kavrulma*" politikasının yol göstericisi olacağını dile getirmiştir¹⁷⁸. TİP, programında dış politika anlayışını açıklamadan önce, Atatürk'ün ölümüne kadar Türkiye'nin dış politikasının Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır nitelikte olduğunu, Kurtuluş Savaşı'nın daha önce verilen hiçbir savaşa benzemediğini dile getirmiş ve Atatürk'ün "*...istiklalimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye savaştık*" sözlerini referans göstermiştir¹⁷⁹. Türkiye, Atatürk devrinde kıskançlıkla bağımsız, Milli Misakçı bir dış politika izlemiş, yabancı sermaye dış yardım ve kredilere karşı ihtiyatlı davranmış, emperyalizmin ve sömürgeciliğin karşısında olmuş, ilk milli kurtuluş savaşını yapmış¹⁸⁰ bir devlet olmanın şerefli sorumluluğunu taşımış,

¹⁷⁴ Madde 12. Herkes, dil, ırk cinsiyet, siyasi düşünce, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Suna Kili, *Türk Anayasaları*, s. 72

¹⁷⁵ Madde 3: Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmi dili Türkçe'dir. Başkent Ankara'dır. Kili, *Türk Anayasaları*, s. 69

¹⁷⁶ *TİP Programı 1964*, s. 110-111

¹⁷⁷ *TİP Programı 1964*, s. 80

¹⁷⁸ *TİP Programı 1964*, s. 107

¹⁷⁹ *TİP Programı 1964*, s. 157

¹⁸⁰ Atatürk'ün ölümünün 29. yılı dolayısıyla yayınladığı mesajında Aybar, Atatürk'ü halaskar (kurtarıcı) Gazi Mustafa Kemal Paşa olarak anmış ve emperyalizme karşı tarihin ilk milli kurtuluş savaşının lideri, esir milletlere hürriyet yolunu göstermiş olan büyük kurtarıcı olduğunu dile getirmiş ve sözlerini

bağımlı milletlerin gözünü çevirdiği bir ülke olmuştur. Savaş yıllarındaki idareci kadro-halk işbirliği sürdürülemediği için gerekli dönüşümler ve reformlar yapılamamış¹⁸¹, uygulanan devletçilik sistemi ise özel teşebbüs ile işbirliği içinde olan bir yüksek memurlar tabakası meydana getirmiş, toprak ağaları ile sanayicilerin, tüccarların, bankacılar ve sigortacıların servetleri, nüfuz ve hâkimiyetleri artmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra gelen hükümetler ise Atatürk dönemi dış politika anlayışını terk ettikleri için, kişiliği olmayan bağımlı bir dış politika izlemek zorunda kalmışlar, bu durum da geri kalınmışlığa yol açmıştır. Bundan dolayı TİP, izleyeceği dış politikanın, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır nitelikte, kıskançlıkla bağımsız, barışçıl, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı BM ilkelerine bağlı olacağını programında vurgulamıştır¹⁸². Ayrıca parti programına Atatürk'ün 30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar'da yaptığı konuşmayı ekleyen TİP, “ölümsüz” olarak nitelendirdiği Atatürk'ün, bu konuşmasıyla Türk milletine milli bağımsızlığın güçlü bir ekonomiyle kurulabileceğini hatırlattığını ve halkı yeni bir savaşa “ekonomi savaşına” bu sözlerle çağırdığını belirtmiştir¹⁸³. Söz konusu konuşmada askeri zaferden daha önemli olduğuna işaret edilen “*Ekonomi Savaşı*” kavramı TİP'in savunduğu ideoloji ile uyum içerisindedir ve TİP'in “*İkinci Kurtuluş Savaşı*” tezini destekler niteliktedir. Nitekim kendisini Kurtuluş Savaşı felsefesinin gerçek mirasçısı olarak gören TİP'in, dış politika ve milli savunma politikasında savunduğu esasları (milletlerarası ilişkilerde tam eşitlik, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı olmak, barışçı bir dış politika izlemek... gibi) Atatürk dönemi dış politika ilkeleriyle benzer bir çerçeveye oturttuğu

Amerika'ya karşı başlatılan ikinci milli kurtuluş mücadelesine getirerek mücadelenin hızlı biçimde devam ettiğini belirtmiştir. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.II, İstanbul, BDS Yayınları, s. 124-125 ; *TİP Haberleri*, S.1, s. 4

¹⁸¹ *TİP Programı 1964*, s. 159

¹⁸² *TİP Programı 1964*, s. 161

¹⁸³ “Ölümsüz Atatürk'ün Dumlupınar'da yaptığı unutulmaz konuşmadan esinlenen Türkiye İşçi Partisi...Efendiler! Milletimiz burada tespit ettiğimiz zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zayıf bir bünye fakrî sefaletten kurtulamaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de iktisadiyatındaki müktesebat derecesiyle mütenasip olur. Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadiyatını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklal müdafası için vücudu lazım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın insibat ve inkişafıyla mükemmel olabilir.” Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1906-1938*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1952, s. 183-184 ; Nitekim bu konuşmadan yola çıkan Aybar'a göre; Atatürk dünyanın akışını değiştirecek, imparatorlukların ve sömürgelerin kurtuluşuna yol açacak bir zafer kazanıldığının bilincindedir ve askeri zaferlerin ekonomik-sosyal ve kültürel devrimlerle sağlam temeller üzerine oturtulması gerektiğinin farkındadır ve bu sebeple daha savaş sürerken ekonominin geliştirilmesi amacıyla devletçiliğe dönülmüştür. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C. I, s. 135-136

görülmektedir¹⁸⁴. Yine Atatürk'ün söz konusu konuşmasına referansla Aybar, Kurtuluş Savaşı'nın askeri safhasının zaferle sonuçlandırıldığını, ekonomik safhasının ise henüz gerçekleştirilemediğini, çünkü Atatürk'ün bu işi tamamlanmadan aramızdan ayrıldığını belirtmiştir¹⁸⁵. Türkiye'nin Atatürk'ün ölümünden sonra yeniden yarı sömürge haline geldiği görüşünde olan TİP¹⁸⁶, Türkiye için vereceği mücadeleye Kurtuluş Savaşı'ndan esinlenerek İkinci Kurtuluş Mücadelesi adını vermiştir. TİP ayrıca Amerikan karşıtlığını, Atatürk'ün devrimci mirasından örneklerle halka anlatmaya çalışmış; böylece Atatürk dönemi izlenen politikayla iktidara geldiği zaman izleyeceği politika arasında bağ kurarak görüşlerine toplum nezdinde meşru bir zemin oluşturmayı hedeflemiştir¹⁸⁷.

TİP yürürlükte bulunan Anayasa'yı da sahiplendiğini çeşitli konuşmalarında dile getirmektedir. Çünkü TİP için 1961 Anayasası bağımsızlıkçı, özgürlükçü, sosyal adaletçi bir halk yönetimi kurulmasını öngörmekteydi ve anayasanın ilkeleri-temel maddeleri halka mal edilebilseydi Türkiye bugün başka bir noktada olabilirdi. Türkiye'nin sanayileşememe, ekonomik bağımlılık, toprak sorunu gibi acil çözüm bekleyen sorunlar vardı ve Anayasa bu sorunların çözümü için açık bir kapıda bırakmıştı. Üstelik daha önceki dönemde, TBMM'de kabul edilen Halkçılık Beyannamesi'nde bu sorunların kökenine inilmiş ve halkçı bir düzen kurulması önerilmişti¹⁸⁸. Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Aralık 1921 tarihli konuşmasından yola çıkan Aybar'a göre Mustafa Kemal bu konuşmasıyla TBMM hükümetinin bir halk yönetimi olduğunu, emperyalizme karşı ulusça savaştığımızı belirttikten sonra tam bağımsızlığın adli, siyasi, sosyal, ekonomi, askeri, kültürel her alanda tam bağımsızlık anlamına geldiğini vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi ve askeri bağımsızlığın yanı sıra mali bağımsızlık konusuna da pek çok konuşmasında değindiğini belirten Aybar, paşanın mali bağımsızlığın diğer tüm bağımsızlıkların

¹⁸⁴ *TİP Programı 1964*, s. 157-166

¹⁸⁵ "TİP GYK Şan Sinemasında Yapılan Açık Toplantısındaki Konuşması", *Öncü Gazetesi*, 20 Ağustos 1962, s. 1,5

¹⁸⁶ Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, s. 416-418

¹⁸⁷ Birinci Dünya Savaşı'na Berlin'den gelen bir talimat üzerine girdiğimizi, hatta bu durumdan Talat Paşa kabinesinin sonradan haberi olduğunu, Türkiye'deki üslerden havalanacak Amerikan uçaklarının bizi isteğimiz dışında savaşa sürükleyebileceğini belirten Aybar, Atatürk'ün Birinci Dünya Savaşı'na girişimizle ilgili beyanına referansla Atatürk'ün devrimci mirasından günümüze pek bir şey kalmadığını dile getirmiştir. Ünlü, *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaları ve Mektuplar 1946-1961*, s. 98

¹⁸⁸ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 125

temeli olduğunun bilincinde olduğunu dile getirmiştir. Ordunun ve maliyenin bağımsızlığı Cumhuriyetin vazgeçemediği iki ilkesidir ve Atatürk bu iki konuda hiç taviz vermemiştir. Nitekim daha savaş yıllarında ekonominin geliştirilmesi amacıyla devletçiliğe yönelmesi düşünülmüştür. Atatürk'ün 1 Mart 1922 günlü Meclis'i açış konuşmasından alıntılarla sözlerine devam eden¹⁸⁹ Aybar'a göre; Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin doktrini tam bağımsızlık için dövüşen, emek ilkesine dayalı bir halk devleti kurmaktı ve bunun da ideolojisi Kemalizm'di. Bu adı Anadolu'da mücadelenin başladığı sıralar batılı düşmanlarımız koymuştu ve karşılıklarına Bolşevizm'in yanı sıra bir de Kemalizm çıkmıştı. Yani tam bağımsızlık için ölüm kalım savaşı. Kemalizm bir sol ideolojidi ve Mustafa Kemal Paşa'nın ve arkadaşlarının solculuğun bilincinde olup olmamaları da önemli değildi¹⁹⁰. Aybar, Mustafa Kemal Paşa'nın "...milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı mücadeleyi caiz gören insanlarız... hayatını çalışmadan geçirmek isteyen insanların toplumumuzda yeri yoktur", "Türkiye'nin sahibi hakikisi gerçek üretici olan köylüdür. Herkesten çok refahı, mutluluğu, zenginliği hak eden odur ve TBMM ekonomi politikası bu amacı elde etmeye yöneliktir", "Tam bağımsızlık denildiği zaman her alanda bağımsızlık demektir, bunlardan birinde bağımsız olmak milletin tüm bağımsızlığından yoksun olması demektir." sözlerinin fikri anlamda solculuk olduğunu ve bu doğrultuda izlenen politikanın da sol bir politika olduğunu belirtir. "Çünkü toplum düzeninin temelinde emeği gören, kurtuluş için emperyalizme ve kapitalizme karşı savaşmayı şart gören, halkın iktidarını amaçlayan politikanın başka adı yoktur. İçinde bulunulan koşullar Mustafa Kemal ve arkadaşlarını sol bir politika izlemeye zorlamıştır ve kapitalizmin pençesine düşmüş bir ulus kapitalizme sarılarak kalkınamaz. Kemalizm her türlü

¹⁸⁹ "Efendiler! Artık serbest müstakil bir hayata atılan Türkiye için, hayatı iktisadiyesini boğmakta olan kapitülasyonlar mevcut değildir. Ve olamaz. (...) Avrupa rekabeti yüzünden mahvedilmiş ve şimdiye kadar ihmal edile gelmiş olan sanayi ziraiyemizi ihya ve asri vesaiti iktisadiye ile tachiz etmeyi ehemmiyetle nazarı dikkatte tutacağız. (...) siyaseti iktisadiyemizin mühim gayelerinden biri de menafi umumiyeyi doğrudan doğruya alakadar edecek müessesat ve teşebbüsati iktisadiyeyi kudreti maliye ve fenniyemizin müsaadesi nispetinde devletleştirmedir. Ezcümle topraklarımızın altından metruk duran maden hazinelerini az zamanda işleterek milletimizin menfaatına küşade bulundurabilmek de ancak bu usul sayesinde kabildir. Maahaza, sırf indifai iktisadi maksadıyla gerek madenlerimizde ve gerek sairhususatı iktisadiyemizde, umuru nafiamızda kullanılmak istenilen sermayenin sahiplerine hükümetimizce her türlü suhuletin ibraz edileceği şüphesizdir. Bu sermayelerin kanunlarımıza tabi olması da tabiidir." Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1919-1938*, C.I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1945, s. 220 ; akt.: Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.I, s. 136-137

¹⁹⁰ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.I, s. 137

sömürgeciliğe karşı olduğu için Asya ve Afrika ülkelerinin ilgisini çekmiştir”¹⁹¹. Aybar’a göre bağımsızlık ve halk devleti olmak Atatürk ilkelerinin temelini oluşturur ve diğer bütün ilkeler bu iki ilkedен kaynaklanır. Ancak Atatürk’ün bu ilkeler doğrultusunda gösterdiği hedefler zamanla unutulmuş, üstelik Kurtuluş Savaşı Türkiye’si Amerika’nın başını çektiği emperyalizmin ileri bir karakolu haline gelmiştir. İşte bu noktada Atatürkçülük bu duruma nasıl düşürüldüğümüzün ortaya çıkarılmasını emretmektedir¹⁹²

Programda dikkat çeken bir unsur da TİP’in aydınlara biçtiği roldür. TİP’e göre, Kurtuluş Savaşı Türkiye’si bir yönü ile aydınlara eserdir. Tarihimizde ilk kez halkla iş ve kader birliği etme fırsatını bu savaş yıllarında yakalayan aydınlara, halktan ilhamını alan, *ölümsüz Atatürk’ün* önderliğinde halkla omuz omuza Cumhuriyet Türkiye’sinin temellerini atmışlardır. Toplumun gelişmesinde rol oynayan bu aydınlara arasında toplumcu düşünceyi benimseyen akımlarda gelişmiştir ki 1961 Anayasası güvencesinde gelişen bu toplumcu düşünce ülke sorunlarına çözüm yolu bulmaya yardımcı olacaktır. Halkla birlikte hareket ettikleri ölçüde aydınlara ve *Atatürkçü gençlik* Türkiye’nin gericilikten kurtulma davasında aktif rol oynayacaklardır. Nitekim *toplumcu düşüncelerin* aydınlara arasında yayılması, işçi sınıfının politik bir varlık olarak güçlenmeye başlaması, aydınlara ve *Atatürkçü gençliği* bu olumlu yola hızla itmektedir¹⁹³. Programın bu bölümünde olduğu gibi diğer konuşmalarında da TİP, toplumcu aydınlara ve Atatürkçü gençliğin, Atatürk önderliğinde Türkiye’yi çağdaşlaştıran kadronun yaptığı gibi, Türkiye’nin çağdaşlaşma davasına hizmet edeceklerini ifade etmiş; söz konusu konuşmalarında Anayasa, Atatürk, Atatürkçü gençlik ifadelerine sıkça yer vererek, sistemle sorun yaşamamak adına sosyalist/sosyalizm sözcüklerinden kaçınarak onun yerine toplumcu düşünce, toplumcu aydınlara ifadesini kullanmıştır¹⁹⁴. Anayasaya bağlılık, Atatürkçü gençlik,

¹⁹¹ Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.I, s. 138

¹⁹² Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, s. 125-144

¹⁹³ *TİP Programı 1964*, s.42-43. 30.5.1966 tarihli Radyo konuşmasında da TİP gençlere “*Toplumcu Genç Arkadaşım*” diyerek seslenmektedir. *TİP Radyo Konuşması Metni*, 30.5.1966, s. 1, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu

¹⁹⁴ TİP’in 1965 seçimlerindeki propaganda konuşmalarında sosyalizm yerine toplumcu- toplumculuk ifadelerini tercih etmiştir. Parti konuşmalarında 1965 seçimlerinden sonra sosyalizm sözcüğü daha rahat ifade etmeye başlamıştır. Seçim konuşmaları için bkz.: Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, s. 416-418 “10 Ekim’de Zincirleri Kırmak İçin İlk Hamleyi Yapacağız” ; 402-413 “Var Olmak Ya Da Yok Olmak”; TİP, 1965 Seçim Bildirisi’nde de halka “*işçiler, ırgatlar, köylüler*,

Atatürk, Milli Kurtuluş Savaşı, Misak-i Milli gibi toplumda halkın manevi değerlerine yapılan vurguya partinin pek çok söylemlerinde/eylemlerinde başvurduğunu görüyoruz. Örneğin TİP Birinci Büyük Kongresi'nin birinci kararında, Türkiye'nin başta gelen meselesinin tam bağımsızlığa ulaşmak olduğu ifade edilerek bunun ancak "Atatürk'ün Milli Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine özgü dış politikasına" dönülmekle mümkün olacağı belirtilmiştir¹⁹⁵. *Milli Kurtuluş Savaşı*¹⁹⁶, *Misak-ı Milli hudutları ve felsefesi içinde dış politikayı yürütmek*¹⁹⁷, *İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesi, Milli Bağımsızlık*¹⁹⁸ *İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz, İkinci Kurtuluş Savaşı* gibi Kurtuluş Savaşı Türkiye'sini hatırlatan kavramlara, partinin söz ve eylemlerinde bağlayıcı olan program, tüzük, seçim bildirgelerinde¹⁹⁹, büyük kongrelerinde yaptığı konuşmalarında, basına verdiği demeçlerde, propaganda çalışmalarında sıkça yer verilmiş, bu kavramlar aynı zamanda partinin çeşitli konulardaki söylev ve demeçlerinde sık sık dile getirilmiştir. Burada dikkat çeken bir unsur ise partili yöneticilerin Milli mücadele ve Türk Devrimi ifadeleri yerine Milli Kurtuluş Savaşı, Atatürk Devrimi ifadelerini tercih etmiş olmalarıdır ki bu kavramları kullanmayı tercih etmelerinin nedeni konusunda incelediğimiz belgelerde herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır.

zanaatkârlar, subaylar, memurlar, emekliler, Atatürkçü ve toplumcu aydınlar" olarak seslenmektedir. **TİP Seçim Bildirisi 1965**, İstanbul, Yenilik Basımevi, s. 3

¹⁹⁵ **TİP I. Büyük Kongre Kararları**, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu

¹⁹⁶ **TİP Seçim Bildirisi, 1965**, İstanbul, Yenilik Basımevi

¹⁹⁷ **TİP I. Büyük Kongre Kararları**, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu

¹⁹⁸ **II. Büyük Kongre Kararları TİP İkinci Büyük Kongresi**, Okur Matbaası, İstanbul, 1966

¹⁹⁹ 24.10.1968 yılında yayınladığı seçim genelgesinde TİP, adaylardan partili hatiplerden seçim konuşmalarında dikkat edecekleri hususları belirtirken; partinin Atatürk devrimlerine, 27 Mayıs'a yürekten bağlı olduğunun dile getirilmesini özellikle istemiş ve Atatürk devrimlerini "Sömürgeciliğe, sömürücülüğe, Milletçe karşı koyuşumuzun, Milletçe politik bağımsızlığa kavuşuşumuzun ürünleri" olarak değerlendirmiştir. **TİP Genel Merkezi'nin Yayınladığı 24.10.1968 tarihli ve 291 sayılı Genelge**, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu, s. 1

SONUÇ

Nihai amacı “insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek” olan Türkiye İşçi Partisi’nin Türk siyasi hayatındaki kısa yaşamını incelediğimiz çalışmada, TİP’i diğer sosyalist nitelikli örgütlenmelerden farklı kılan bir takım özelliklere sahip olduğunu görüyoruz. TİP’i Türkiye’deki sol hareketlerden ve örgütlenmelerden ayıran en önemli özellik, TİP’in işçi kökenli sendikacılar tarafından kurulmuş olmasıdır. Çünkü TİP’e kadar geçen dönemde kurulan sosyalist nitelikli siyasal örgütlenmelerin çoğu -Türkiye Sosyalist Fırkası’ndan ayrılan bin kadar tramvay işçisinin kurduğu Müstakil Sosyalist Fırkası’nı saymazsak- genellikle aydınlar öncülüğünde kurulmuşlardır. TİP ise 1960’lar Türkiye’inde sol hareketlerin ilk kez bu kadar çok hareketlilik içine girdiği bir dönemde, bir grup işçi kökenli sendikacılar tarafından kurulmuş, Türk siyasi hayatının sosyalist nitelikli ilk örgütlenmesidir. Parti kuruluşunun ilk döneminde her ne kadar aydınlara karşı mesafeli bir tutum takınmış olsa da, kamuoyunda gündeme gelememesi ve etkinlik kazanamaması üzerine aydınlarla temasa geçmek gereği duymuş; böylece sol aydınlarla emekçiler ilk kez bir araya gelerek, sosyalizmi Türkiye koşullarında inşa edebilecekleri nitelikte bir tüzük ve program hazırlayarak örgütlenmişlerdir. TİP bünyesinde işçi ve aydınlar arasında o güne kadar görülmemiş biçimde yaşanan bu yakınlaşma siyaset sosyolojisi açısından önemli bir noktadır. Aydınlarla işçiler arasında başlayan bu örgütlenme, kafa emekçisi ve kol emekçisi ayrımını geri plana atmış ve bu iki grubun kaynaşmasını sağlamıştır. Bu özelliğiyle TİP, sosyalizmi aydın çevrelerin dışına çıkararak halka götürebilmiş tek partidir. Aydınların işçilerle birlikte siyaset sahnesinde yer almaları TİP’i diğer siyasi partilerden farklı kılan bir diğer önemli özelliğidir. TİP’in gelişmesi ve sol siyaset üzerinde belirli bir etkinliğe ulaşması üzerine, kendini daha çok gazete ve dergi sütunlarında ifade eden sol hareket, TİP’e katılmalarla veya kendiliğinden tasfiye olarak ortadan kalkmış, sol bu dönemde TİP tarafından temsil edilir hale gelmiştir.

TİP, her ne kadar yasal gerekçelerle ilk tüzük ve programında sınıf temelinde bir siyasi çizgi izleyeceğini söyleyemese de, Aybar’ın başına geçmesiyle beraber hazırlanan yeni tüzük ve programında asıl siyasi kimliğini oluşturmaya

başlamıştır. Dönemin yasal koşulları içerisinde sosyalizmi açıkça ifade etmeden kullandığı toplumcu-toplumculuk gibi ifadeler, partinin seçimler sonrası Meclis'e girmesiyle daha açık ifade edilmeye başlanmış, sosyalizm sözcüğünün Parti'nin İkinci Büyük Olağanüstü Kongresi'nde programa eklenmesiyle partinin marksist kimliği vurgulanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte TİP, içinde bulunduğu koşullara uygun biçimde 1961 Anayasası'na bağlılığını her fırsatta dile getirmiş, sosyalizme gidişte izleyeceği rotayı Atatürk ve Türk devrimlerine referansla oluşturmaya başlamıştır. Programında savunduğu ilkeleri sosyalizmin ve Kemalizmin ilkeleriyle bütünleşik olarak vermiş, Cumhuriyeti kuran kadroların kendi fikirleriyle örtüşen yanlarını meşruiyetine destek olarak kullanmıştır.

Ezilen işçi sınıfının temsilcisi olarak, işçi sınıfının öncülüğünde demokratik yollardan iktidara geleceğini ve halkın oyunu kaybettiği zaman yine kanun yolundan iktidardan çekileceğini belirten TİP, anayasal düzene bağlı olarak parlamenter demokrasi sınırları içerisinde bir politika izlemiş ve 1965 seçimlerinde on beş milletvekili ile Meclis'e girerek partinin meşruiyet kazanması yönünde önemli bir başarı elde etmiştir. Böylece sol, Türk siyasi hayatında ilk defa legal olarak yerini almıştır.

Kanun yoluyla iktidara gelerek, halkın oyunu kaybettiği taktirde iktidardan çekileceğini belirten TİP'in demokratik ve parlamenter mücadeleyi esas alan çizgisi, her ne kadar YDH ve MDD hareketi tarafından yoğun eleştiriye uğrasa da, sosyalist bir parti olarak demokrasiye verdiği önemi göstermekte ve bu özelliği TİP'i ulusal/uluslararası sosyalist hareketlerden farklı kılmaktadır.

TİP'i dönemin diğer sol hareketlerinden ayıran bir özelliği de sosyalizmi proletarya diktatörlüğünde değil, işçi sınıfının demokratik öncülüğünde emekçi halk ve tabakalarıyla birlikte, gerekli dönüşümleri yaparak kurmayı hedeflemesidir. Sosyalizmin inşasında tepeden inme yöntemlere karşı olduğunu her fırsatta dile getiren TİP, devrimde öncü rolü işçi sınıfına vermesi nedeniyle YDH'den ve MDD hareketinden ayrılmaktadır. TİP, devrimde aydınlara dolaylı bir yer verirken, asker ve sivil bürokrasinin devrimde öncü rol oynamasına da olumsuz bakmıştır.

TİP, partinin yetkili bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının emek gücünü üretim araçları sahiplerine satarak geçinenlerden yani işçilerden oluşmasını zorunlu kılan tüzüğüyle, emekçi halkın her kademedede en az %50 oranında temsilini sağlamayı hedeflemiş, tüzüğün bu maddesine yöneltilecek tüm eleştirilere ve kendi bünyesindeki destekçilerinin de itirazlarına rağmen, tüzüğün bu maddesini uygulama konusundaki kararlı tutumuyla Türk siyasi yaşamında kendisine farklı bir yer edinmiştir.

TİP'in bir diğer önemli özelliği de, ülkede o güne kadar süregelen sol hareketlerden, TKP ve Komintern'den bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkmasıdır. TİP'in temsil ettiği sol, diğer ülkelerde olduğu gibi herhangi bir örgütle veya siyasi destekle ortaya çıkmamış, ülke içinde işçilerin istemleri doğrultusunda, varolan koşulları lehine çevirerek kendisini var etmiş, zamanla güçlenerek parlamentoya girmiş ve temsilcisi olduğu işçi sınıfını başarıyla temsil etmiştir. TİP, bu başarısı nedeniyle de diğer sol partilerden ayrı bir yerdedir.

Gerek kuruluş aşamasında gerekse ilk yıllarında eski sol partilerle uzaktan yakından ilgisi olmayan TİP'in ana parti konumundaki CHP ile de ilgisi olmamıştır. TİP, bu özelliği nedeniyle de Türk siyasi yaşamına önemli bir yenilik getirmiştir.

1961 Anayasası'nın güvencesinde bir fikir akımı, politik bir hareket olarak ortaya çıkan sosyalizm, TİP ile birlikte hızlı bir gelişme kaydetmiştir. TİP, bir yandan egemen güçlere ve onların politik iktidarlarına, örgütlenmelerine karşı mücadele verirken, diğer yandan Türk sosyalist hareketini de eski alışkanlıklarından kurtarmaya çalışmış, yalnız kalma pahasına diğer sol hareketlere karşı mücadele vermiştir. Türkiye'ye özgü sosyalizmin esaslarını oluştururken, Türk toplumunun kendine has özelliklerini ve çelişmelerini de göz önünde bulundurmak gerekliliğinden yola çıkan TİP, Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışı geliştirmiş ve bu hareketin yabancı etkilerden uzak ve tam bağımsız olmasına çalışmıştır.

Türkiye'deki temel çelişimin ileri kapitalist toplumlarda olduğu gibi burjuvazi ile sanayi işçisi arasında olmayıp, temel çelişimin Amerikan

emperyalizmi ve ortakları olan ağa-komprador-Amerikancı bürokrat üçlüsü ile tüm emekçi sınıf ve tabakalar arasında olduğu saptamasında bulunan TİP, bu çelişi Türkiye’ye özgü olduğu için, çözümün de Türkiye’ye özgü olması gerektiği düşüncesinden yola çıkarak, “*Türkiye Sosyalizmi*” anlayışını geliştirmiştir. TİP’i diğer sol hareketlerden ve örgütlenmelerden ideolojik açıdan farklı kılan bir yanı da Türkiye Sosyalizmi kavramını politikaya sokmuş olmasıdır.

Parti programında, geri bırakılmış, bağımlı bir politika izlemek zorunda kalan Türkiye’nin, bağımsızlığını kazanarak kalkınabilmesi için tek çıkar yol olarak “*Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu*”nu gösteren TİP, ülkenin kalkınmasının önündeki en büyük engel olarak emperyalizmi ve onun yerli işbirlikçilerini göstermiştir. Programında ulusal sanayinin ancak kapitalist olmayan kalkınma yoluyla gelişebileceğini belirten TİP, kapitalist olmayan kalkınma yolunu, iktidara geçince sosyalizmi kurmak için izleyeceği ekonomi politikasının adı olarak ifade etmiş ve ülkeyi bu yola işçi sınıfının öncülüğünde tüm emekçi sınıf ve tabakalarının götürebileceğini vurgulamıştır. TİP’e göre ülkede sosyalizm emekçi halkın işbirliği ile “aşağıdan yukarıya doğru” demokratik yoldan kurulabilirdi. Batıda sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı başlangıçtan itibaren sosyalist hareketin temeli olmuş, tarım işçileri, köylüleri sanayi işçilerinin müttefiki olarak görülmüştür. Oysa TİP’in başlattığı sosyalist hareket, işçi emekçi sınıfın birleşik hareketi olarak görülmüş ve öyle gelişmiştir.

Antiemperyalist temelde ulusçu Kemalist öğelerin sık sık vurgulandığı programında TİP, Atatürk önderliğinde verilen kurtuluş mücadelesinin siyasi ve ekonomik boyutunu güçlendirecek “*İkinci Kurtuluş Savaşı*” kavramını gündeme getirerek dış politika anlayışını Amerika karşıtlığı ekseninde kurmuş; Amerika’ya olduğu kadar sosyalist blokun lideri konumundaki Sovyetler Birliği’ne karşı da aynı mesafede bir dış politika yürütülmesini istemiştir. Demokrasi, bağımsızlık ve sosyalizmi birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak gören TİP, bu görüşleri doğrultusunda bir politika izlemiş ve pek çok sorunun çözümünün formülü olarak Bağımsızlık=Demokrasi=Sosyalizm formülünü öne sürmüştür. Bu görüşlerini, partinin toplantılarında, kongrelerinde, çeşitli söylev

ve demeçlerinde, parlamento çalışmalarında dile getirmiş, kendisine yöneltilen tüm eleştirilere rağmen bu görüşlerini dile getirmekten vazgeçmemiştir.

TİP, seçimleri, propagandasını yurt çapında yaymak, savunduğu sosyalizm anlayışını ülke çapında halka duyurmak için kullanmış, görüşlerini halka böylece aktarmaya çalışmıştır. TİP mecliste olduğu dönemde sınırlı bir güce ve az bir sayıya sahip olmasına rağmen etkin bir muhalefet yürütmüş, Amerika ile Türk hükümetleri arasında imzalanan ikili anlaşmalar ile Amerikan üslerinin Türkiye'deki varlığını meclis kürsüsünden halka duyurmuş ve kamuoyunu önemli ölçüde etkilemeyi başarmıştır.

TİP, programı ile yürürlükte bulunan sosyo-ekonomik sistemin karşısına sol nitelikte bir yaklaşım koymuş, savunduğu görüşlerini Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Misak-ı Milli gibi toplumda manevi karşılığı olan değerlerle sunarak kamuoyunu etkilemiş ve meşruiyetini sağlamlaştırmayı önemli ölçüde başarabilmiştir.

TİP, programında ilk zamanlar Doğu Sorunu başlığı altında Kürt sorununa yer vermiş, daha sonra partinin dördüncü Büyük Kongresi'nde aldığı bir kararla "*Ülkenin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğu*"nu programına ekleyerek bu konudaki görüşlerini net biçimde ortaya koymuştur. Kürt konusuna parti kararlarını bağlayıcı nitelikte olan bir belgede yer vermesi, TİP'e diğer sosyalist partiler karşısında ayrı bir özellik kazandırmıştır.

Aybar'ın parti içi yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde istifa etmesi ve genel başkanlıktan ayrılması üzerine TİP, Behice Boran'ı parti genel başkanlığına seçmiştir. Böylece TİP, genel başkanı kadın olan ilk parti olma özelliği de kazanmıştır ki, bu özelliği nedeniyle de Türk siyasi hayatında da kendine farklı bir yer edinmiştir.

Buraya kadar yaptığımız çalışmada özetle partinin üç ayrı evresi olduğunu görüyoruz. Bunlar;

1. On iki sendikacının öncülüğünde başlayan ve bir yıl süren kuruluş dönemi.

2. Parti'nin etkisizliğinin giderilmesi için yapılan bir çağrıyla başlayıp, 1965 seçim başarısıyla zirve yapan ve parti içi mücadelenin 1969'da kaybedilmesi ile sona eren, “İkinci Kurtuluş Savaşı” ana fikirli, “Türkiye Sosyalizmi” fikrinin hayatta olduğu Mehmet Ali Aybar dönemi.

3. Aybar refüze edildikten sonra onun istifasının ardından başlayan ve 1971'de parti kapatılana dek süren Sovyetler Birliği'ne daha yakın, ortodoks marksist bir çizgi izleyen sosyalist devrim tezinin ön plana çıktığı Boran dönemi.

TİP, bu üç döneminde de Türk siyasi hayatında kendine önemli bir yer edinmiş parti durumundadır. TİP her ne kadar yasal zorunluluklar nedeniyle sınıf temelli bir parti olma iddiası güdemese de, gerek partinin temel belgesi olan programında gerekse çalışmalarında kemalizmin altı ilkesiyle ters düşmeyen bir yol izlemiş, işçi sınıfı diktatörlüğünü reddederek demokrasinin halkın yaşantısının her alanında etkili olması için çalışmış, emekçi sınıfların temsilciliğini üstlenerek onların sorunlarını parlamentoya taşımış, rejimin temel değerleriyle uyum içinde hareket etmiş ve sosyalist rejimin meşrulaşması sürecine önemli katkıda bulunmuş bir partidir. Özgül koşulları itibariyle her ne kadar işçi önderleri tarafından kurulmuş olsa da TİP, gerek zihinsel alt yapısının içerdiği sosyalizm anlayışı, gerekse partiye yeni biçimini veren Aybar, Boran gibi aydınların marksist karakterlerinden ötürü, bütün ezilen sınıfların öncü partisi olmayı ve emekçi kesimi her yönüyle özgürleştirmeyi hedefleyen, sosyalizme yeni bir bakış açısı sunan bir partidir ve meşruiyetini partinin önemli belgeleri olan tüzük ve programlarında Atatürk'e referansla sağlamlaştırmaya ve hedef kitesini bu argümanları da kullanarak oluşturmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

A. MECLİS TUTANAKLARI

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, TBMM Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu Toplantısı, 76. Bileşim 6.cilt, 2-7; 28. Bileşim

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 7. Birleşim, 07.11.1965

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26. Birleşim, 22.12.1965

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 28. Birleşim, 22.12.1965; 27 Aralık 1965 Meclis Tutanağı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Tutanağı, B:50, 24.02.1968, 0:1

B. SÜRELİ YAYINLAR¹

Ant Dergisi

Aydınlık

Aydınlık Sosyalist Dergisi

Cumhuriyet Gazetesi

Eylem Dergisi TİP Özel Sayısı

Milliyet

Öncü Gazetesi

Resmi Gazete

TİP Haberleri Dergisi

TİP Haber Bülteni

Sosyal Adalet

Vatan Gazetesi

Yön Dergisi

Yürüyüş

Zincirli Hürriyet

¹ Süreli yayınların tam künyeleri tez içindeki dipnotlarda gösterilmiştir.

C. ESERLER

1. Türkiye İşçi Partisi İle İlgili Kaynak Yayınlar

Milli Demokratik Devrim Broşürü, Nisan 1970, Ankara, Aydınlık Yayınları

8 Şubat 1962 Tarihli Basın Bildirisi, TÜSTAV Arşivi, Nihat Sargın Fonu, 2 sayfa

TİP I. Büyük Kongre Kararları, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu

TİP II. Büyük Kongresi, Okur Matbaası, İstanbul, 1966

TİP II. Büyük Kongresi, 20-24 Kasım 1966, Malatya, TÜSTAV Arşivi

TİP III. Büyük Kongre açış Konuşması, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın

Koleksiyonu, 15 sayfa

TİP III. Büyük Kongre Kararları, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu, 2 sayfa

TİP IV. Büyük Kongresi, 29-31 Ekim 1970 Ankara Tüstav Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu, 10 sayfa

TİP Parlamentoda 1963-1966, Yayına Hazırlayan Salman Turhan, C.1., TÜSTAV Yayınları İstanbul, 2004.

TİP Parlamentoda 1963-1966, Yayına Hazırlayan Salman Turhan, 1. Basım, Cilt 3, TÜSTAV Yayınları İstanbul, 2004.

TİP Parlamentoda 1963-1966, Yayına Hazırlayan Salman Turhan,1. Basım, C.2., TÜSTAV Yayınları İstanbul, 2004.

TİP Programı, 1964, İstanbul, Ersa Matbaacılık

TİP Programı 1961, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1961

TİP Seçim Bildirisi, 1965, İstanbul, Yenilik Basımevi

TİP Tüzüğü, 1962, İstanbul, İstanbul Matbaası

TİP Genel Merkezinin Yayınladığı 2.1.1964 Günlü ve 1 Sayılı Genelge, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu, s. 1

TİP GYK Toplantısı 10 Mayıs 1964 Bursa Konuşması, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu, 20 sayfa

TİP Haber Bülteni, 11 Ağustos 1964, No: 40, S. 14, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu

Aybar'ın Ankara GYK Toplantısı Özet Konuşma Metni, 6 Eylül 1964, 3 sayfa, TÜSTAV Arşivi

TİP Tüzüğü, 1965, TBMM Kütüphanesi, 76-194, 1965

TİP Radyo Konuşması Metni, 30.5.1966, 5 sayfa, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu

Büyük Kongreye Sunulmak Üzere Hazırlanan Teklif maddeleri, 27.9.1966, 4 sayfa, TÜSTAV Arşivi

TİP Tüzüğü, 1968, Tarih Vakfı Arşivi, TİP Fonu, Seri 00, Dosya 04, Belge 07

TİP Senin Partidir, TİP Kadıköy İlçe Yönetim Kurulu Yayını, İstanbul, 1965

Gelin Canlar Bir Olalım, İstanbul, t.y, y.y.

TİP Seçim Bildirisi, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1965

TİP Genel Merkezi 236 sayılı ve 12 Temmuz 1966 Günlü Genelgesi, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu

TİP Genel Merkezi Kadıköy İlçe Kongresi 245 sayılı Basın Bülteni, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu, 17 Temmuz 1966, 2 sayfa

Beşiktaş İlçe Kongre Konuşması Basın Bülteni, 18.08.1966, 4 sayfa, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu

Sargın'ın 9 Eylül 1967 tarihli Basına Demeci, TÜSTAV Arşivi, Nihat Sargın Fonu, 9 Eylül 1967

02.02.1968 günlü Nihat Sargın Tarafından GYK'ya Sunulan Metin, 9 sayfa TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Koleksiyonu

Genel Başkan Aybar'ın GYK Açış Konuşması, 29.9.1968, TÜSTAV Arşivi, Nihat Sargın Fonu, s.20

TİP Genel Merkezi'nin Yayınladığı 24.10.1968 tarihli ve 291 sayılı Genelge, TÜSTAV Arşivi Nihat Sargın Fonu

II. Büyük Kongreye Sunulan Çalışma Raporu, TÜSTAV Arşivi, ...Aralık 1968

II. Olağanüstü Büyük Kongre Delegeleri Tarafından Kongre Başkanlığına Sunulan ve Kongrece Onaylanan Metin, 28 Aralık 1968, TÜSTAV Arşivi, Nihat Sargın Fonu

Milliyet, 27.08.1968, TÜSTAV Arşivi

TİP Genel merkezi 23 Temmuz 1970 tarihli ve 70/533 sayılı Basın Bülteni, TÜSTAV Arşivi, 2 sayfa

Milli Demokratik Devrim Broşürü, A.Ü Ziraat Fakültesi Devrimci Gençlik Derneği,
1970, 15 sayfa

Politik Ekonomide Kimi Kategoriler, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2000

2. Telif ve Tetkik Eserler

- Akalın, İlhan: **İşçi Sendika Tarihi**, Ankara, Öteki Yayınevi,
1995
- Akkaya, Yüksel: **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce
Osmanlı’dan Günümüze Türkiye Solu ve İşçi
Sınıfı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007
- Aren, Sadun: **TİP Olayı 1961-1971**, İstanbul, Cem Yayınevi,
1993
- Aren, Sadun: **Puslu Camın Arkasından**, 2. Bs. Ankara, İmge
Yayınevi, 2006
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Ankara,
1982
- Armaoğlu, Fahir: **Türk Dış Politikası Tarihi**, İstanbul, Kronik
Kitap, 2018
- Atılğan, Gökhan: **Behice Boran Öğretim Üyesi Siyasetçi
Kuramcı**, 2. Bs, İstanbul, Yordam Kitap Basın
ve Yayın Tic. Ltd. Şti., 2009
- Avcıoğlu, Doğan: **Devrim Üzerine**, Ankara, Bilgi Basımevi, 1971
- Avcıoğlu, Doğan: **Türkiye’nin Düzeni Dün Bugün Yarın**, 6. Bs.,
Ankara, Bilgi Yayınevi, C.I-II, 1973
- Aybar, Mehmet Ali: **Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler**,
İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- Aybar, Mehmet Ali: **Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm**, İstanbul,
Gerçek Yayınevi, 1968
- Aybar, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, İstanbul, BDS
Yayınları, C. I- II- III, 1988
- Bahadınlı, Yusuf Ziya: **Türkiye’de Eğitim Sorunu ve Sosyalizm**,
Ankara, Hür Yayınları, 1968

- Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs Nüfusu, Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıflar**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000
- Beer, Max: **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi**, İstanbul, May Yayınları, t.y.
- Belli, Mihri: **Yazılar**, Ankara, Sol Yayınları, 1970
- Bora, Tanıl, Murat Güntekin (ed): **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol**, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., C.VIII, 2007
- Boran, Behice: **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul, Gün Yayınları, 1968
- Boran, Behice: **İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası – İfade ve Savunma-**, İstanbul, Bilim Yayınları, 1975
- Çelek Güvenç, Serpil: **İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970**, İstanbul, Daktylos Yayınevi, 2008
- Eraslan, Cezmi, Olgun Kenan: **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, İstanbul, 3F Yayınevi, 2006
- Erdost, Muzaffer: **Türkiye Üzerine Yazılar**, Ankara, Sol Yayınları, 1971
- Gazioğlu, C. Ahmet: **Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi 1878-1960**, Lefkoşa, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 2003
- Halliday, Fred : **Yeni Soğuk Savaş**, çev. İlker Özünlü, İstanbul, Belge Yayınları, 1978
- Gerger, Haluk: **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine**, İstanbul, Belge Yayınları, 1999
- Işık, Yüksel: **Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi 1876-1994**, Ankara, Öteki Yayınevi, 1995
- Işıklı, Alpaslan: **Sosyalizm Kemalizm ve Din**, Ankara, Tüze

- Yayıncılık, 1997
- İnan, Afet: **Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Milli Eğitim Basımevi, 1971
- İşmen, Fatma Hikmet: **Parlamento'da 9 Yıl TİP Senatörü Olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları**, Ankara, Çark Matbaası, 1976
- Kaynar, Mete Kaan Der. **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007
- Kili, Suna: **Türk Anayasaları**, 2. Bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1982
- Kocabaşoğlu, Uygur, Berge Metin: **Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar**, Ankara, Kebikeç Yayınları, 1994
- Koç, Yıldırım: **100 Soruda Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1998
- Korkut, Boratav: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, 12. Bs., Ankara, İmge Kitabevi
- Lenin, Vladimir İlyiç
Çev: Olcay Geridönmez: **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm**, İstanbul, Evrensel Yayınları, 2001
- Marks, Karl: **Komünist Manifesto**, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976
- Karl Marks, Friedric Engels: **Gotha Ve Erfurt Programlarının Eleştirisi**, çev. M. Kabagil, Ankara, Sol Yayınları, 1989
- Mumcu, Uğur: **Aybar İle Söyleşi Sosyalizm Ve Bağımsızlık**, 6. Bs., Ankara, Tekin Yayınevi, 1986
- Mumcu, Uğur: **Bir Uzun Yürüyüş**, 8. Basım, Ankara, Tekin Yayınevi, 1993
- Oran, Baskın (ed.): **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar 1919-**

- 1980, 14. Bs. İstanbul, İletişim Yayınları, C. I, 2009
- Özdemir, Hikmet: **Tarih ve Politika**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995
- Özdemir, Hikmet: **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, 10. Bs., Ankara, İmge Yayınevi, 2002
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 16. Bs., Ankara, İmge Yayınevi, 2007
- Sargın, Nihat: **TİP'li Yıllar 1961/1971 Anılar-Belgeler**, C.I-II, İstanbul, Felis Yayınevi, 2001
- Sayılğan, Aclan: **Solun 94 Yılı 1871-1965**, Ankara, Mars Matbaası, 1968
- Sayılğan Aclan: **Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)**, 3. Bs., İstanbul, Otağ Yayınları, 1976
- Şener, Mustafa: **Türk Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön MDD ve TİP**, İstanbul, Yordam Kitap Basın Yayın Ltd. Şti, 2010
- Şişmanov, Dimitır, Zarakolu Ayşe, Zarakolu Ragıp, Haz.: **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965**, 2. Bs., İstanbul, Belge Yayınları, 1990
- Şnurov, A.: **Türkiye Proletaryası**, İstanbul, Yar Yayınları, 1973
- Taçgey, Debeş: **Sir Roland Stors'un Kıbrıs Anıları 1926-1932**, KKTC, Mez. Koop Bankası Kültür Yayınları, No:1, 1993
- Timur, Taner: **Türk Devrimi ve Sonrası**, 5. Bs., Ankara, İmge Kitapevi, 2001
- Timur, Taner: **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Bs., Ankara, İmge Yayınevi, 2003
- TİP Ankara Araştırma ve

- Yayın Grubu: **Amacımız Yolumuz, Yöntemimiz, Emek**
Basımevi, Ankara, 1963
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**,
İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş.Basımevi,
1952
- Tuncer, E.: **Osmanlıdan Günümüze Seçimler, Siyasal Ve**
Sayısal Değerlendirme, (1877-1999), Ankara:
Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
Yayınları, 2002
- Tunçay, Mete: **Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925**, Ankara
Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,
1967
- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yayınları : **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 1906-1938**,
C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1952
- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yayınları : **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 1919-1938**,
C.I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1945
- Ünlü, Barış: **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali**
Aybar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- Ünlü, Barış: **Mehmet Ali Aybar’ın Müdafaaları ve**
Mektuplar 1946-1961, İstanbul, İletişim
Yayınları, 2003
- Ünsal, Artun: **Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971**, İstanbul,
Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002
- Ünsal, Engin: **İşçiler Uyanıyor**, İstanbul, Tan Gazetesi
Matbaası, 1963
- Varuy, Nebil: **TİP Tarihi 1961-1971 Olaylar-Belgeler-**
Yorumlar, İstanbul, Yayınlanmamış Çalışma

Teksir, 1975

Varuy, Nebil:

**Türkiye İşçi Partisi Olaylar - Belgeler-
Yorumlar 1961-1971**, 2. Bs., İstanbul, Sosyal
Tarih Yayınları, 2012

Yalçın, Durmuş,

Akbıyık Yaşar v.d.:

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 3. Bs., C.I,
Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004

Yalçın Durmuş,

Akbıyık Yaşar v.d.:

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.II, Ankara,
Atatürk Araştırma Merkezi, 2006

Yerasimos, Stefanos:

Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, İstanbul,
Gözlem Yayınları, 1980

D. MAKALELER

Alasya, Fikret:

“Türk Dünyası’ndaki Gelişmeler Işığında Tarihi
Perspektiften Kıbrıs”, **Kıbrıs’ın Dünü, Bugünü
Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 1993, s.63-
67

Altun, Fahrettin:

“Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak
Yön Dergisi” **Türkiye Araştırmaları
Literatür Dergisi**, C.II, S. 1, 2004, 551-575

Eraslan, Cezmi:

“Cumhuriyet’in İlanı”, **Türkiye Cumhuriyeti
Tarihi**, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma
Merkezi, 2004, C.I, s. 421-431

Düzcü, Levent:

“Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek:
1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükümeti,” **Süleyman
Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi**

Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2016, Sayı: 38,
s. 51-78

Tokgöz, Erdinç: “Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, 7. Bölüm, 2006, s. 319-368

Atılğan, Gökhan: “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-empyalizm ve Bağımsızlıkçılık 1920-1971”, Tanıl Bora, Murat Güntekingil (ed), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, C.VIII, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., 2007, s. 661-704

Balcıoğlu, Mustafa: “İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s.449-515

Balcıoğlu, Mustafa: “Osmanlı Barışı’ndan Avrupa Sömürgeciliğine”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, C.I, s.1-47

Balcıoğlu, Mustafa: “İstanbul’dan Samsun’a Uzanan Yolda Mustafa Kemal”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 3. Bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, C.I, s.161-253

Şener, Mustafa: “Türkiye İşçi Partisi”, Bora Tanıl, Murat Güntekingil (ed), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., Cilt VIII, 2007, s.356-417

Güvenç, Serpil: “1965-69 Döneminde TİP’in Dış Politika Anlayışı”, **TİP Parlemtoda 40. Yıl**, TÜSTAV, 2006, İstanbul, s.36-54

- Alacakaptan, Uğur: Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. Maddeleri, **Ankara Üniversitesi Hukuk Dergisi**, C.2.2, S.1, 1966, s. 1-20
- Yiğit Yüksel, Dilek: Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı 1957-1964, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 34(2): 98: 311-376, 2018

E. YILLIK, SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

- Bottomore Tom, Çev. Tunçay Mete, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, 3. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul, May Yayınları, 1980
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988

F. WEB ADRESİ

- [dergiler.ankara.edu.tr /dergiler/38/337/3425.pdf](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/337/3425.pdf)
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/19 Ekim 1965 sayı:12130>
- [https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/6 Ocak 1972, sayı:14064,](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/6 Ocak 1972, sayı:14064)
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/22 Temmuz 1961 sayı:10861>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/19 Ekim 1965 sayı:12130>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/20 Ekim 1969 sayı:13331>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2 Mayıs 1961, sayı: 10796>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/20 Temmuz 1961, sayı: 10859>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/19 Şubat 1952, sayı: 8038>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/26 Ocak 1940, sayı: 4417>
- http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/TIP_Haberleri/TIP_Haberler_11.pdf1 Nisan 1968

EKLER

EK I

Tablo 1: 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı		13.679.753			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9.748.678			
Seçime Katılma Oranı		% 71,3			
Geçerli Oy Sayısı		9.307.563			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
AP	4.921.235	52,9	240	53,3	+0,4
CHP	2.675.785	28,7	134	29,8	+1,1
CKMP	208.696	2,2	11	2,5	+0,3
MP	582.704	6,3	31	6,9	+0,6
TİP	276.101	3,0	15	3,3	+0,3
YTP	346.514	3,7	19	4,2	+0,5
Bağımsızlar	296.523	3,2	-	0,0	-3,2
Toplam	9.307.558	100,0	450	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 325

EK II

Tablo 2: 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı		14.788.552			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9.516.035			
Seçime Katılma Oranı		% 64,3			
Geçerli Oy Sayısı		9.086.296			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
AP	4.229.712	46,5	256	56,9	+10,4
GP	597.818	6,6	15	3,3	-3,3
CHP	2.487.006	27,4	143	31,8	+4,4
MHP (CKMP)	275.091	3,0	1	0,2	-2,8
MP	292.961	3,2	6	1,3	-1,9
TBP	254.695	2,8	8	1,8	-1,0
TİP	243.631	2,7	2	0,5	-2,2
YTP	197.929	2,2	6	1,3	-0,9
Bağımsızlar	511.023	5,6	13	2,9	-2,7
Toplam	9.089.866	100,0	450	100,0	+/-0,0

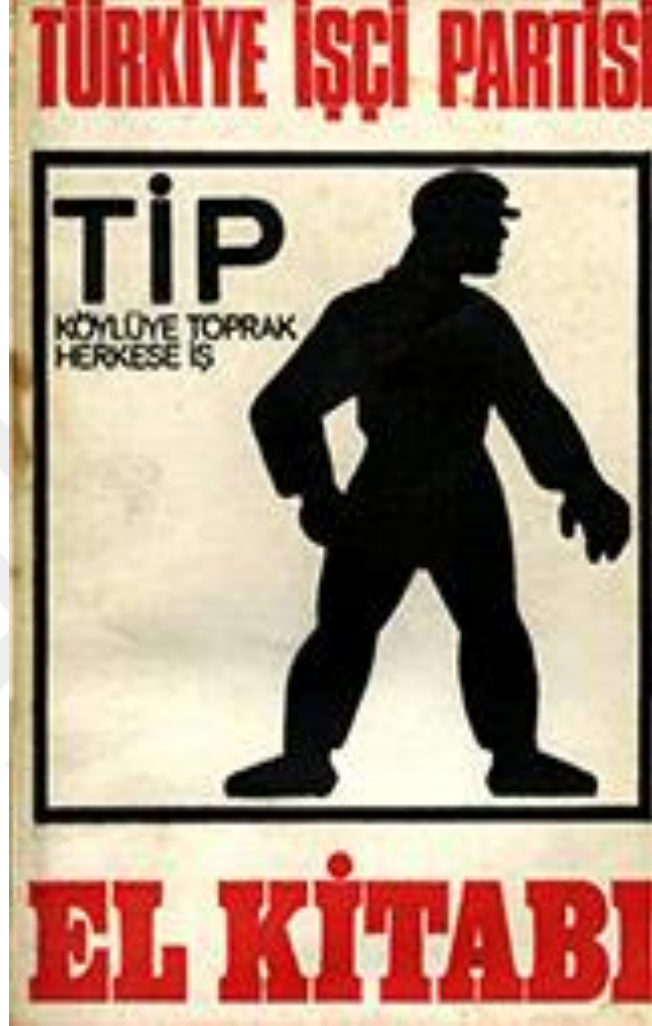
Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 326

EK III

Partinin İlk Amblemi

EK IV

Partinin İkinci Amblemi

EK V

Mehmet Ali Aybar